
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00124975 4

WERKEN UITGEGEVEN DOOR

DE LINSCHOTEN-VEREENIGING

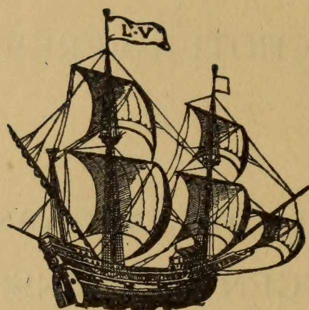
II

HET ITINERARIO VAN

JAN HUYGEN VAN LINSCHOTEN

1579—1592

TWEEDE DEEL

L·V

LINSCHOTEN-VEREENIGING.

BESCHERMVROUW:

H. M. DE KONINGIN.

EERE-VOORZITTER:

Z. K. H. PRINS HENDRIK.

BESTUUR.

Jhr. J. A. Röell, *Voorzitter.*

J. W. IJzerman, *Onder-Voorzitter.*

Wouter Nijhoff, *Secretaris.*

Dr. D. F. Scheurleer, *Penningmeester.*

K. F. van den Berg.

Dr. H. T. Colenbrander.

F. G. Kramp.

F. E. Baron Mulert.

UITTREKSEL UIT DE STATUTEN.

Art. 2.

De Linschoten-Vereeniging heeft ten doel de uitgave in het oorspronkelijke, van zeldzame of onuitgegeven Nederlandsche zee- en landreizen en landbeschrijvingen.

Art. 3.

De Vereeniging bestaat uit: eereleden, donateurs en gewone leden.

Over het toetreden der leden beslist het Bestuur.

De gewone leden betalen een jaarlijksche bijdrage van tien gulden.

Donateurs zijn zij, die een bijdrage, in eens van ten minste *f* 500.— aan de Vereeniging schenken, of jaarlijks een contributie van minstens *f* 25.— betalen.

Art. 4.

Het lidmaatschap loopt van den eersten Januari tot den laatsten December.

Art. 5.

De leden ontvangen een exemplaar van de werken, die nà 1 Januari van het jaar hunner toetreding door de Vereeniging worden uitgegeven.

REGELEN

VOOR DE UITGAVEN DER

LINSCHOTEN-VEREENIGING.

---

1. Zooveel mogelijk zal elke Zee- of Landreis, dan wel Landbeschrijving, *afzonderlijk* worden uitgegeven. Slechts bij al te geringen omvang van een dezer, kan een andere tekst toegevoegd worden aan de uitgave; deze toe te voegen tekst moet evenwel aansluiten in onderwerp, of den hoofdtekst aanvullen. Groote teksten worden in meer dan een deel gesplitst.

2. Voor elke uitgave wordt den bewerker als eisch gesteld: dat zij bevat als Inleiding een korte *Biographie* van den schrijver van 't reisverhaal; een uiteenzetting van de *Aanleiding tot de reis;* en eene *Bibliographie* van eventueele vroegere drukken van het reisverhaal; voorts opheldering in den vorm van *Noten* onder den tekst, daar waar de tekst opheldering vereischt; en een *Register* (of *Registers*), benevens een lijst van geraadpleegde werken met plaats en jaar van uitgave aan 't slot.

3. De bewerker heeft vrijheid, in zijne Inleiding het resultaat eener reis ook te beschouwen in zijn verband met later ondernomen reizen naar dezelfde streek of streken.

4. De noten onder den tekst moeten *sober* blijven, en niet vervallen in uitweidingen. Is er echter bepaalde noodzakelijkheid om dieper in te gaan op het een of ander gedeelte van den tekst, dan mag dat geschieden in eene *Bijlage* achteraan. Ook hier echter blijft soberheid plicht.

5. De tekst zelve moet *met de grootste nauwkeurigheid* herdrukt worden naar de beste oudere uitgave, c. q. nauwkeurig gedrukt naar het handschrift dat voor de uitgave dient. De origineele

paginatuur van dien standaarddruk, dan wel van het handschrift wordt in de uitgaven der Linschoten-Vereeniging tusschen groote haken [ ] doorloopend mede-opgenomen.

6. Als algemeene regel geldt dat de tekst *onverkort* wordt gedrukt, Uitlatingen zijn slechts dan veroorloofd, als het iets geheel onbelangrijks geldt. De bewerker moet dan echter in een noot toch rekenschap geven van wat hij wegliet.

7. Indien er voor de kennis van eene bepaalde Zee- of Landreis, behalve de aan den druk ten grondslag gelegde tekst, in archieven of bibliotheken nog andere bronnen bestaan, moeten deze bij de uitgave gebruikt en (indien noodig) in inleiding, noten of bijlagen verwerkt worden.

8. Het opnemen van kaarten en platen wordt aan den bewerker overgelaten, in overleg met de Commissie van voorbereiding.

ITINERARIO

VOYAGE OFTE SCHIPVAERT VAN

JAN HUYGEN VAN LINSCHOTEN

NAER OOST OFTE PORTUGAELS INDIEN

1579—1592

UITGEGEVEN DOOR PROF. DR. H. KERN

TWEEDE DEEL

MET 2 PLATEN

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1910

INHOUD.

Capittel.		Bladz.
58.	Vanden boom Arvore Derays, (dat is: Wortelboom): ende die Bambus ofte 'triet van Indien	1
59.	Vanden Boom Arbore Triste	5
60.	Van die bladen Bettele, ende 'tfruyt Arecca	7
61.	Van't cruydt Dutroa, ende een plante ghenaemt Herba Sentida, ofte Gevoel cruyt	12
62.	Van speceryen, droogisteryen, planten, ende materialen die de Medicyne ende Aptekerye aengaen, te weten, van die gemeenste ende die dagelijcx in Indien verhandelt worden; van hare wassinge, hoe ende op wat manier, ende op wat plaetsen. Inden eersten vande Peper.	15
63.	Vande Caneel	17
64.	Vanden Gengber	19
65.	Vande Gyroffel-naghelen.	21
66.	Vande Massa, Foelie, ofte Muscaten bloemen, ende Note Muscaten	24
67.	Vanden Cardamomum	26
68.	Van't Lack	27
69.	Van't Annil ofte Indigo	29
70.	Van't Ambar. Mosseliaet, ende Algallia ofte Cyvet . . .	30
71.	Van't Benjuin	33
72.	Van't Wieroock ende Mirrhe	34
73.	Van't Manna, ende Ruybarbo.	35
74.	Van't hout Sandalo	37
75.	Van Palo de Cebra, ofte Slanghen hout	38
76.	Van't hout Calamba, alias Lignum Aloes	40
77.	Van die wortel China	41
78.	Van't Amfion, alias Opium	45
79.	Van't Bangue	46

Capittel. Bladz.

80. Van't Camphora 48
81. Van't Tamarinio 49
82. Vande Myrabolanen 52
83. Van andere Spec[er]yen Kruyderen van Indien 54
84. Hier naer volght een verhalinge van alderley Peerlen ende Aljoffar, alle edele ghesteenten, als Diamanten, Robynen, Topasen, Saffyren, en andere soorten, van diemen heet Orientaelsche, desghelijcks de steenen diemen noemt Besars, dienende teghen fenijn en ander diergelijcke, hoe ende op wat maniere, en op wat plaetsen die ghevonden werden, &c. 60
85. Vande Diamanten 63
86. Vande Robynen, Spynellen, Granaden, Esmeralden, ende andere edele ghesteenten 65
87. Vanden steen Bezar, ende andere tegenfenijn 68
88. Een cort verhael ende instructie vande Diamanten, Robynen, Esmeraulden, Peerlen, ende andere eedele ghesteenten, hoemen sal verstaen die selfde te recht te kennen, ende rekeninghe maken om die te waerderen op haren rechten prijs ende valeur, &c. Ten eersten van de Diamanten . 70
89. Vande Robynen 75
90. Vande Orientaelsche ende ouden Esmerauden: want die van de Eylanden van Spaensch Indien en is noch niet gheresolveert oft zy fijn zijn ofte niet 77
91. Van de Orientaelsche Peerlen. 80
92. Van sommighe gheschiedenissen in Indien, den tijdt mijnder residentie aldaer, &c. 81
93. Myne voyagie ende geschiedenisse van Indien naer Portugael 137
94. Een corte beschryvinghe van 't Eyland van Santa Helena 158
95. Van 't Eylandt ghenaemt Ascencion, ofte Hemelvaert . . 162
96. Een corte verclaringe vande Eylanden van Canarien . . 165
97. Beschryvinghe van de Eylanden van Açores, ofte die Vlaemsche Eylanden 175
98. Vande Eylanden van Corvo ende Flores. 187
99. Van sommighe notabele gheschenissen, den tijdt mijnder residentie in het Eylandt Tercera. 188

PLATEN:

Afbeelding van Peeper, tegenover 2
Afbeelding van Bambus, tegenover 12

BLADWIJZER 213

BIBLIOGRAPHIE VAN HET ITINERARIO EN LIJST VAN AANGEHAALDE WERKEN 251

DRUKFOUTEN 267

ITINERARIO,

VOYAGE OFTE SCHIP-VAERT, VAN IAN HVGHEN VAN LINSCHOTEN NAER OOST OFTE PORTVGAELS INDIEN.

Dat 58. Capittel.

Vanden boom Arvore Derays, dat is: Wortelboom [1]): ende die Bambus ofte 'triet van Indien.

Daer is in Indien eenen boom genaemt Arvore derays, dat is soo veel als eenen boom met wortelen; Dese boom is seer wonderlijcken int sien; want wassende eerst van onderen op als alle boomen, ende spreyende zijn tacken, so groeyen die tacken vol wortelen, ende wassen weder nederwaerts aen naer die aerde toe, al waerse weder vast worden, ende met lancheyt van tyden hoe den boom breeder wert, ende die tacken hen uytspreyen wijt en breet, hoe dat altoos die tacken vol wortelen hangen, ende schynen van veers koorden ende Kennip te wesen; in somma dat den boom int eijnde beslaet een groote plaets, ende maeckt eenen struijck ofte struijcken duer malkanderen gheweven, ghelijck eenen doolhof; ick hebber gesien die wel dertich oft veertigh schreden int ront beslaghen hadden, vande wortelen die van boven vande tacken af komende weder in de aerde vast waren, en worden metter tijt dick, so datmen niet en can onderscheyden wat den rechten struijck is, ende men macher op sommighe plaetsen tusschen beyden duer kruypen, ende hoe den boom ouwer wert, hoe dat die tacken meer ende meer

Ghedaente ende groote vande Arvore derays.

De wortelen ende struijcken van Arbore derays zijn door malcanderen ghelijck een Doolhof.

Een boom vande Arvore derays 40. schreden breet.

---

1) D. i. de *Ficus Indica*, in 't Skr. „nyagrodha" (d. i. naar beneden groeiende) of „vaṭa" geheeten, op Java „waringin". De Port. term is juister gespeld: Arvore de raiz.

De vruchten zijn ghelijck olyven, die alleen vande voghelen ghegeten werden.

verspreyen, ende wyder uyt reijcken, ende altoos so vol wortelen hanghen dat het wonder is; Dese boom en heeft geen fruijt die dueght ofte eetbaer is, dan heeft een fruijt gelijck Olyven, en is niewers toe nut dan die Voghels eetense.

Annotatio D. Palud.

Carolus Clusius die seer neerstigh desen boom beschreven heeft, noemt die selfde uyt die authoriteyt Plinij, Indische Vijghboom, ende seyt dat desen boom seer hoogh vvast, eerst uyt een eenige dicke trunck, die welcke daer na veele dunne veselkens van haer geeft, die jonck ende cleyn vvesende golt vervvigh zijn, dese nedervvaert dalende ende die aerde rakende, zijn gelijck Jonckskens eenes nieuwen booms, ende [82b]
werden met der tijt soo dick ghelijck die eerste trunck, datmen nauvvelijcken die eene van d'ander onderscheyden mach, uytghenomen door die dicte die ten tyden tot drie mans vamen comt, uyt vvelcke rontsomme aen alle zyden weder andere groeyen, ende also tot ontellijcke toe, dat dusdanige boomen ten tyden een cleyne Italiaensche myle becleeden, ende niet alleen schiet die benedenste tacken, dusdanighe veselinghen nedervvaert, maer ooc die bovenste, also dat een eenige boom een dicht bosch maect; Die Indianen om dat zy onder dese boomen mochten gaen, houwen sommighe van die tacken vvegh, ende maken alsoo gelijc galeryen, omme die hitte der Sonnen te schouwen, om dat dese boom soo dicht van tacken is, dat die Sonne daer niet door schynen mach, jae om die veelvoudighe cromten ende weghen die onder dese boomen zijn, hoort veele gheluyts van een weerclanck ofte Echo, op veele plaetse drie ofte vier mael die menschen vvoorden hoorende, Ende die so dit den Heeren Clusio heeft vertelt, seyt gesien te hebben eenen van dese boomen, daer onder 800. en oock 1000. menschen (onder vvelken hy eene vvas) haer moghten berghen, stellende daer by datter oock vvaren daer vvel 3000. onder mochten schuylen; Die bladeren soo die nieuvve tacken voortbrengen, zijn ghelijc Que-boomen bladeren, die buytenste zyde groen zijnde, die binnenste vvit ende rouachtigh, als met vvolle overtrocken, vvelcke bladen seer begheert vvorden van die Olyphanten, die hier van onderhouden worden; Die vrucht is gelijck het voorste lidt van een duym, die ghedaente hebbende gelijck cleyne vijghskens, bloetvervvigh, invvendigh ende uytwendigh, ende vol greynkens ghelijck gemeene Vygen, soet van smaeck ende eetbaer: maer niet soo lieffelijck als onse ghemeene Vyghen, vvassen oock tusschen die bladeren aen die nieuvve tacxkens, gelijck onse gemeene Vyghen; vvast in Goa, ende inde omliggende plaetsen; Voorder so bevvijst Clusius uyt Curtio Plinio, ende Strabone, dat dese boom oock vanden Ouden bekent is ghevveest, die meer hier af begheert te vveten, lese Clusium int Capittel vande Indische Vyghen.

Daer zijn in Indien ander wondere ende dicke boomen, daermen die schepen af maect; men vint boomen by Cochijn diemen heet Angelina [1]), van wèlcke maecktmen schuyten diese Tones [2]) noemen;

1) Tam. „añjilī-maram", *Artocarpus hirsuta*.

2) Tam. „tōṇi', uit een Prākṛt „doṇī", Skr. „droṇī", eig. een houten trog. De Engelschen schrijven Doney, Dhony.

Ecce tibi ramum nigra quem nox suavibus ornat
Exuit ornatum floribus alma dies
Ut decus hoc una vigeatque et defluat hora
Continuas obeunt illa diesque vices

Traxit et hinc nomen tristi quod squalido trunco
Auricomum rutilo cum nitet orbe jubar
Haud secus et nostro quę sensu splendida fumos
Esse, fidem veri lux rediviva facit —
Plooger

Arbor soli Indię nota, cui per totum annum occidente sole flores, gignuntur multi, et odoratu suaves. oriente defluunt, unde tristis illi nomen.

Een boom welcke in Indien alleen bekent is, int ondergaen vande Son voort. brengende veel welrieckende bloemen, welcke alle int opgaen vande selve weder af vallen, ẽn dat het gantsche Iaer door.

Daer zijn van dese Tones die wel twintigh ende dertigh pypen waters
mogen laden, altemael van een hout uytgheholt, sonder eenigen las
ofte naet te hebben, noch 't samenvoeginghe; waer uyt men mach
concidereren die dickte vande boomen, ende is so stercken herden
hout, dat het yser met lancheyt van tyden daer van opgegeten wort,
door die hardigheyt van 't hout; Men heeft oock door gheheel Indien
veel Suijcker riet, op alle plaetsen in grooter menighten: maer is
weynigh gheestimeert; Oock is op alle de custe van Malabar veel
dick riet, en principalijck aende custe van Choramandel, welck riet
wordt vande Indianen Mambu genaempt, ende vande Portugesen
Bambu [1]); Dese Mambus heeft een seeckere materie binnen in welck
is het morw ofte pit op die manier als de pennen hebben, datmen
83a] uyt trect alsmense bereijt om met te schryven, 'twelcke die Indianen
noemen Sacar Mambu, dat is soo veel als Suijcker van Mambu, ende is
een materie seer medicinael, ende gheestimeert, ende wort veel ge-
socht vande Arabyen, Persianen ende Mooren, die't Tabaxijr
noemen [2]).

Schuyten by Cochijn daer 30. pypen waters in mogen ende zijn van een hout uytghehoolt.

De boomen Angelina zijn seer hert hout ende verteerent yser.

Suijcker riet.

Het binnenste van't riet Mambu is seer medicinael, ende soo waert datmen't tegen Silver opweeght.

Annotatio D. Palud.

Tabaxijr is een Persiaens woort, ende beteeckent niet anders dan een witte ofte melcachtighe vochtigheyt, ofte eenigh t'samen geloopen sop ofte vochtigheyt, vvort geheeten Sacar Mambu, om dat die rieden ofte tacken die sulcks voorts brengen Mambu ghenoemt vvorden; Die boomen daer op Tabaxijr wassen zijn sommighe groot ghelijck een Populier, andere cleynder, gemeenlijcken oprechte tacken hebbende (behalven dat sommige van die schoonste omgeboogen werden tot Galeryen, Prieelkens, ende wandelinghen) met veele leden, een palme lancte van een, hebbende bladeren een weynigh langher als die Olijfboom tusschen alle voeghsels genereert een soete vochtigheyt, wit ende t'samen ghedrongen gelijck stijfsel, somwylen veel, somwylen weynigh: maer niet alle boomen ofte tacken brengen voort sulcken soeten vochtigheyt: maer alleen die van Bisnagar, ende eenighe Provincien van Malabar.

Want wort ghemeenlijck in Persien, ende Arabyen teghen Silver opghewoghen, is een coopmanschappe daer groote handel met gedreven wert, vande boven genoemde Natien; Dit binnenste wast

Colueren van de pit van dit riet, ende waer toe dat het nut is.

---

1) Dit woord, hoewel algemeen gebruikt in 't Maleisch, schijnt oorspronkelijk Kanareesch „bambu", een holle bamboe, te wezen. Het inheemsche Maleische woord is „buluh", Jav. „wuluh" enz. Orta behandelt de bamboe, die hij „mambú" noemt, II, 302. Vgl. *Hobson-Jobson*, s. v. Bamboo.

2) Dit is ontleend aan Orta, t. a. p. „Tabāshīr" is een verbastering van Skr. „tvakkshīra" of „tavakshīra", bamboemanna.

3) Ook dit is uit Orta, t. a. p. De Perz. vorm is „tabāsjīr". Meer hierover zie men in *Hobson-Jobson*, s. v. Tabasheer.

aende knuijsten van't riet, ende is meest van koluer wit, ende oock altemet swart, ende somtijts asverwigh.

Annotatio D. Palud.

Wort daeromme niet verworpen ofte veracht: want dese swartigheyt vercrijght zy ofte door die overdaet van die vochtigheyt, ofte dat zy te langhe inden boom besloten is gebleven, niet om verberninghe van die boomen als sommige meenen; Rhases vermaent hier af in zijn derde boeck int 36. ende Serapio in zijn boeck van die Medicynen int 342. ende Avicenna int 2. boec int 617. capittel, die van meeninghe is dat Tabaxijr ghemaeckt wort uyt verbrande wortelen, dan zijn opinie wort hier bewesen vals te wesen.

Die Indianen ghebruijckent tegen eenige schade vande roede vande manlijckheyt, ofte ander dierghelijcke heymelijcke ghebreecken, desghelijcks tegen die heete coortsen Colerica Passio, [1]) ende 'troode Melisoen [2]) ende camerganck, ende andere diergelijcke sieckten; Dese rieden wassen meest op de custe van Choramandel [3]) in Bisnagar ende Malacca, op veel plaetsen in grooter abondantien; wassen seer hoogh, ende zijn van elcke verscheydinge van den eenen knuijst tot den anderen van anderhalve spanne lanck ende meer, ende so dick als eens mans been boven die knie, wassen ghemeenlijck recht over eynt, ende meestendeel wel so hoogh alst hoochste huijs van dese Landen, zy buygense oock crom in 't wassen, datse daer naer een forme kryghen om voor die Pallankijns te dienen, daerse die Portugesen ende oock der Indianen Heeren met draghen, als op een ander gheseyt is; die bladeren van dit riet ofte Bambus zijn wijt van malkanderen, hebben bynaer het fatsoen van Olijf-bladeren.

De rieden Bambu wassen soo hoogh als 'thoochste huijs in dees Landen, ende soo dick als een dye van een man.

Annotatio D. Palud.

Wt den boom ofte 'triet Mambu maken sommighe Indianen scheep- [83b]
kens, daer in 2. persoonen sitten mogen, die niet uytholende: maer twee knuijsten latende, ende die uytgravende; In dese schuytkens sitten die Indianen naeckt op elck eynt een, die beenen t'samen voeghende, ende in elck handt een riemken voerende, daer mede zy dese schuytkens oock tegens stroom snel voortrecken, insonderheyt op die riviere Cranganor, ende hebben ooc die opinie dat dese schuytkens nimmermeer van Cocodrillen bespronghen worden, al zijn zyder omtrent, dat zy doch lichtelijcken andere doen, dan van dese noyt ghesien is worden.

---

1) Orta spreekt over „Colerica passio" I, 261, en vereenzelvigt die met „Mordexi" (zie boven blz. 158). De uitgever in een noot op *Coloq.* I, 280 houdt het voor cholera.

2) D. i. dysenterie.

3) Achter Choramandel behoorde een komma te staan.

Dat 59. Capittel.

Vanden Boom Arbore Triste.

Den boom genaemt Arbore Triste 1), dat is droevigen boom, om doorsaeck dat hy nimmermeer en bloeyt dan snachts, ende dat het geheele jaer duer, ende is een wonder dinck om sien, dat so haest als de Son onder gaet sietmen niet een bloesem, ende terstont een half ure daer naer isse so vol alsse staen mach, dat een lust te aensien is, ende heeft seer schoonen rueck, ende so haest als den dach ende de Son aen kompt, terstont so vallen alle die bloesemen af, ende bedecken het aertrijck sonder datter eenen aenden boom blijft, ende die bladen sluyten half toe, soo dat het schijnt dat hy uytgegaen is tot dat den avont aenkompt als dan begint hy weder te bloeyen als vooren; Den boom is vande groote van eenen Pruymboom, ende hebbense ghemeenlijck op die plaetsen vande huysen voor een playsier, ende schoonen rueck, groeyt seer haest: want wast ooc veel byde wortel uyt, ende al zijn die tacken maer een half vadem hoogh, heeft terstont soo veel bloesemen als die tacken die aende boom staen, ende al houtmen den boom geheel af soo heeft hy terstont vande wortel weder tacken ende bloesemen, minder als een half jaer, ende al trecktmen maer een tack vande boom, ende stekense yewers inde aerde, wast terstondt, ende heeft binnen weynighe daghen bloesemen; die bloesemen zijn bynaest gelijck bloesemen van Oraengie boomen, die bloem is wit ende die voet geel en rootachtigh, en ghebruyckense in Indien voor Saffraen om met te koken ende verwen soo wel als desen Saffraen: maer en is soo goet noch soo smakelijck niet, doch voldoet door ghebreck van andere.

Waerom den boom Arbore Triste ghenaemt wort.

Desen boom crijght een gants jaer duer alle nachten bloemen, ende daeghs vallense af, etc.

Groote ende mildicheyt van wassen vanden boom Arbore Triste.

De bloemen zy de Orangie bloemen ghelijck, ende werden in plaets vanSaffraen ghebruijckt.

Annotatio D. Palud.

Sommighe segghen oock dat het water van dese bloemen ghedistileert goet zy voor die oogen, Linnen doeckskens daer in nat ghemaect ende op d'ooghe gheleyt.

Dese boomen en vintmen nieuwers dan in Goa ende Malacca 2) ende sommige ander plaetsen daerse die Portugesen ghebrocht ende herplant hebben by hare wooninghen: want zijn eerst uyt Ma-

Den boom Arbore Triste nerghens dan in Goa, ende Malacca.

---

1) D. i. de *Nyctanthes Arbor tristis*. Behandeld door Orta, I, 70—72, waaruit vooral door Paludanus veel is overgenomen.

2) Volgens Orta, t. a. p. was de plant uit Malakka naar Goa gebracht; hij geeft 't vertelsel in hoofdzaak voorkomende in Visṇu-Purāṇa; zie Wilson, *Works*, V, 97, fgg. ter verklaring van den naam *pārijātaka*, welke door 't volk daaraan gegeven wordt, doch eigenlijk een naam is van de *Erythrina Indica*.

lacca in Indien ghecomen: maer binnen in't lant en zijnder geen; men heetse op Malayse tale, Singady [1]); ende op Decanijn, Parisatico [2]) in Decan, Pul [3]); van die Arabiers, Guart [4]); vande Persianen ende Turcken, Gul; D'oorsaecke van dese naem is gelijck die Indianen dese fabel daer af vertellen, als dat een Edelman genaemt Parisatico, hadde een schoone Dochter op wien de Son amoreus wert, in somma hy creegh zijn wil van haer, ende daer naer verliefde de Son op een ander, ende verliet dese Dochter, waerom zy haer van desperaetheyt selven ombracht, ende worden naer de manier van't [84a] lant tot asschen verbrant, waer van is geprocedeert desen boom, ende heeft daerom behouden den naem van Parisatico; ende seggen dat daeromme die bloesemen ofte bloemen door haet ende nijt die zy tot de Son noch hebben anders niet komen dan snachts, ende daerom des daeghs van droefheydt als zy de Son sien afvallen.

Vanden oorspronck vande boom Arbore Triste.

Annotatio D. Palud.

Die beschryvinge van desen boom heeft Christophorus a Costa aldus gestelt, dat die zy van die groote ende ghedaente ghelijck een Pruym boom, met veele cleyne tacxkens, onderscheyden met veele knoopkens ofte ledekens, vvaer aen tegens den anderen twee bladeren groeyen, van die groote ghelijck Pruym booms bladeren, sacht ende rou aen die buytenste zyde, vast gelijck savie [5]) bladeren, ende van binnen groen, ende een vveynigh scherp, int ronde niet soo ghehackelt als Pruym booms bladeren, noch niet so vol aderkens; int midden tusschen elcke twee bladeren vvast een steelken met vijf hoofdekens, die uyt vier cleyne rontachtighe bladeren bestaen, waer uyt int midden vijf witte schoone bloemkens groeyen, van die groote ende ghedaente ghelijck Orangie bloeysel, hoevvel cleynder, schoonder, ende rieckender; Het steelken meer nae't roode dan nae't geele streckende, waermede die Indianen hare spysen verwen, gelijck men by ons met Saffraen; Die groene vrucht is vandie groote als een Lupijn, van ghedaente ghelijck een Hartken, int midden lancwerpigh doorgesneden, heeft ten beyden zyden een custodiken, daer in het saet verborgen, ghelijck zijnde oock een Hertken, van groote als die saeykens van S. Iannis broodt, met een groen vliesken bedeckt, ende een weynigh bitter.

Onder alle bloemen zijn dit wel die alderlieflijcste van rueck, insonderheyt niet met handen aengheroert zijnde, om dat zy anders stracx haren rueck verliesen ende verwelcken; Die Indianen houden t daer voor dat dese bloemen het herte verquicken, maer zijn een weynigh bitter; Die Heydenen stellen het saet oock onder die Medicynen die het

---

1) Mal. „srigading", Jav. „srigaḍing".

2) D. i. „pārijātika", Tamil. „pāris'ādam".

3) D. i. „phūl", hetwelk eenvoudig „bloem" beteekent.

4) Onjuist; Arab. *ward* is „roos". Zoo ook Perzisch *gul*, waarvan de oudere vorm „warda" moet zijn geweest, identisch met Gr. *ῥόδον*.

5) D. i. Salie, uit Lat. „salvia".

herte stercken, men mach die bloemen nuttighen in die spyse, het saet is menighmael in Portugael gesonden ende gesaeyt, dan heeft noyt willen wassen, vvat moeyte zy oock daer toe gedaen hebben; Vallen af int opgaen der Sonnen ghelijck Clusius seydt, ofte om eenighe verborghen tegenheyt, ofte om des saps subtijlheydt, 'twelck de Sonne stralen verteeren: vvant welcke die Sonne niet raect, blyven langer aen de boomen; Dese bloemen vverden neerstigh vergaert, daer uyt een seer lieffelijc ende vvelrieckende vvater gedistilleert vvort, datmen vvater de Mogli [1]) heet; Het saet hier af heeft my Ian Huygen mede gebracht uyt Indien, 'tvvelck ick ghesteken hebbe inde aerde, dan quam niet voort.

Dat 60. Capittel.

Van die bladen Bettele, ende 'tfruyt Arecca.

Het bladt ghenaempt Bettele [2]) ofte Bettre, 'twelcke ghemeen is in Indien, ende een daghelijcksche eeten vande Indianen; wassen in alle plaetsen van Indien den Portugesen bekent; niet binnen
[84b] in't landt: maer alleen aen die Zee, ten ware seer weynigh, het wil niet groeyen in koude plaetsen als China, noch seer heete als Mossambique ende Sofala, om dat het so seer gebruyct wort, soo hebbe ick hier af perticulier mentie willen maecken, oock om dat wy daer in veel plaetsen van gheroert hebben; soo is te weten dat die Bettele zijn bladen wat grooter ende scherper uyt als Oraengie bladen, ende worden gheplant aen stocken daer't by op klimpt, gelijck Clif [3]) ofte Peper, ja Peper in allen so ghelijck datmen van verre daer zy by een staen, nauwelijcken 'teene van't ander onderscheyden mach, heeft anders gheen vruchten als alleen die enckele bladen, worden seer gehavent ende onderhouwen: want is het daghelijcks broot van Indien; Dese bladen gheplucktwesende dueren langen tijt sonder te bederven, altoos in haer wesen ende versicheyt worden vercoft met dozynen, ende daer en is niet een Vrouwe in Indien ofte Indiaensche Mannen ofte zy eetender daechs een dozijn ofte twee ende meer; niet dat zy haer maeltijt daer met houwen, dan nae den eeten, ende van smorghens den geheelen dagh duer, ende oock des snachs in huijs, ende op die straten al waerse gaen ende staen, hebben gemeenlijck van dese bladen inde hant, ende gaen al knaeuwende; oock worden dese bladen niet alleen ghebruyct, dan t'samen geknaut om haerder bitterheydt met een fruyt, 'twelcke die Malabren ende Por-

Ghedaente vande bladen Bettele.

Bettele is het daghelijkcs broot vande Indianen.

Alle Indianen eeten dagelijcx 1. of 2. dozijn bladen Bettele.

1) Bij Orta, I, 69 „mogory". Hind. „mahūā", Skr. „madhūlika", Bassia latifolia. Vgl. *HobsonJobson*, s. v. Mowa.

2) Vgl. boven blz. 143. „Bettre" is een bijvorm van „bettle, betele" bij Port. schrijvers. Over betel en areka handelt Orta herhaaldelijk; o. a. I, 326.

3) Voor „klijf", klimop, dat o. a. bij Vondel voorkomt.

Arecca wast aende Palmboomen.

tugesen heeten Arecca [1]); die Gusaratten ende Decanijns noement, Suparij; ende die Arabiens, Fauffel [2]); Dit fruijt wast op boomen als die Palm-boomen vande Indiaensche Noten ofte Coquos boomen: maer zijn wat dunder, ende hebben die bladeren smalder ende cleynder;

Ghedaente ende groote vande Arecca.

Het fruijt is bynaer een fatsoen ghelijck het fruijt van Sypressen boomen, een note Muscate, doch sommighe aen die eene zyde plat aen d'ander verheven: maer sommighe zijn wat grooter, ende zijn seer hart, snydense met een scheer overmidts, ende alsoo kauwense met die Bettele, zijn van binnen vol aderen wit ende rosachtigh; Daer is een soorte van Arecca diemen heet Checanijn [3]), die

Chekanijn cleyn ende swart achtigh, is oock een soorte van Arecca.

zijn cleynder ende swartachtigh ende seer hert, doch worden altemael gebruyct om met die Bettele t'eeten, ende hebben sonderlinghen gheenen smaeck, dan smaect houtachtigh, doch maeckt de mont seer vochtigh, ende verwet den mont root ende swart, dat het schijnt dat die tanden ende lippen met swart bloet bestreken zijn, als dese Arecca noch niet recht droogh en is, ende daar is een seeckere soorte

Sommighe Arecca maken de ghene diese eeten droncken.

die in't eeten ofte kauwen een soo droncken maeckt ghelijck oftmen den gheheelen dagh Wijn gedroncken hadde, ende souden wel ginder heen duyselen: maer gaet haest over; ghebruijcken oock ghemeenlijck noch een mengelinge ofte datser met eeten, te weten: een

Koecken vande boom Kaate.

koecxken ofte bolleken dat ghemaeckt wert van een hout ofte boom, diemen heet Kaate [4]), ende alsdan smeeren die bladen vande Bettele met kalck, welke ghebrant is van Oesterschulpen, ende gheen schade mach doen in't lichaem, om zijn weynigheyt, alle dit te samen geknaut, ende het sop daer van ingeswelcht (want die rest

Remedie voor de maech, ende stinckende adem die de Indianen gebruijcken.

spouwense uyt) affirmeren dat het seer goet is voor die maegh ende stinckenden asem, ende voor die tanden ende vastigheyt van't tantvleijs en remedie tegens 'tschuerbuijck, gelijck oock warachtelijck bevonden wort, datmen seer selden ofte nimmer en vint Indianen met stinckende asemen, tant-pijn ofte schuerbuyck ofte dierghelijcke [85a]
crancheden, en al zijnse noch so oudt, hebben altoos hare tanden vol ende gheheel: maer hebben altoos den mont ende tanden oft die met

---

1) Zie boven blz. 143.

2) Arab. fūfal" of faufal". Hind. „supāri".

3) Bij Orta, I, 328 „checani"; in de Aant. p. 334 wordt aangehaald „chikni supari" als „roode betel", uit Dymock, *Mat. Med.* 802.

4) Hind. „kaṭh" iṣ 't extract van de Catechu. In Winslow's Tamil-Eng. Wdb. wordt „kāychchukkaṭṭi" en „kās'ukaṭṭi" verklaard als synoniem met Tam. „kāychchuṇḍi", doch dit is niet juist. Zie *Hobson-Jobson*, s. v. Catechu; en Aant. op Orta II, 77. Dat Winslow „betelnoten" verward heeft met de Acacia Catechu, waarvan de Skr. naam is „khadira", Hindi „khair", is reeds opgemerkt hierboven, blz. 144. Orta spreekt over „cate", I, 328; II, 69.

swart bloet bestreken waren, als gheseyt is, ende gaen altoos spouwen ghelijck oft bloet waer. Die Portugesche vrouwen hebben oock de selfde usantie van dese Bettele t'eten: want so zy eenen dach waren sonder Bettele te kauwen, souden meenen dat zy niet leven en konsten, ja hebben het des snachts by haer hooft-eynde van't bed staen, ende als zy niet slapen connen, so ist alle oogenblic het Bettele te kauwen ende uyt te spouwen, des daeghs waer dat zy sitten, gaen ofte staen, altoos met Bettele inde hant ende mont, ende kauwen en spouwen ghelijck die Koeyen ende Ossen sitten en eerkauwen: want der vrouwen exercitie en is den gheheelen dagh anders niet veel, dan haer te wassen en te plassen, ende alsdan met haer Bettele te kauwen; daer zijn sommighe Portugesen die het ooc wel eeten door de ghewoonheyt van haer vrouwen; Als de vrouwen ofte Indianen malcanderen gaen visiteren ende besoecken, so moet de Bettele altoos met, ende die meeste playsier ende tractement diese malcanderen doen ofte konnen bewysen, is terstont te nooden met Bettele ende een Arecca, ende wat Kalcs op een schotel van hout, die zy daer alleenlijc toe ghebruycken en houden. Dese Bettele vintmen op alle hoecken vande straten ende winckels te coop, ende oock op alle weghen voor den reysenden ende passerenden man, ende is al toebereyt, te weten, so veel bladen Bettele, een Arecca, ende wat Kalcks, en somtijts van diet begeert wat Cate daer by, 'twelcke zy gemeenlijc in huys hebben, ofte inde hant dragen, in een houte geschilderde schotelken, als geseyt is, daer liggen die bladen, Arecca, Kalck ende Cate op, ende also kauwen zy't altesamen ghelijck, van elcks wat; zy nemen eerst een stuc Arecca ende Cate en kauwen dat, en daer naer een bladt Bettele, ende met den Nagel vande Duym diese daer toe scherp ende lanck laten wassen, niet in't ronde als wy, trecken die Aderen uyt het bladt, ende alsdan besmeren zy't met wat Kalck, ende rollent in malcanderen, ende also steken zy't inde mont ende kauwent, ende spouwen het eerste sop uyt; waer mede seggen: purgeren t'hooft ende Maghe van alle quade humoren ende flegmatijck, ende al datse uytspouwen is ghelijck swart bloet, welck coluer comt vande Arecca; Het ander sop swelgense in. Die Indianen gaen ghemeenlick langhs der straten ende weghen, altoos met Bettele ende zijn toebehoorten, inde handen al kauwende, ende principalijck als zy met jemant gaen spreken ofte by groote Heeren comen, om een goeden rueck te hebben, ende den asem reyn ende suyver te houden, soo gaen zy al kauwende, ende 'tsoude een groote schande wesen, jemant van qualiteyt te spreken, sonder die Bettele by hem te hebben.

De Portugesche wyven ghebruycken de Bettele daghelijcks, waer datse gaen en staen hebbense altijt by haer.

De meeste playsier ende nodinghe van Portugesen ende Indianen is, malcander met Bettele te tracteren.

Hoe datse de Bettele bereyden ende ghebruycken.

Het eerste sop spouwen de Indianen uyt tot purgatie vande maegh, 'thooft, etc.

Het ander sop swelghense in ende nutten 'tselve.

De Indianen die kauwen altijt Bettele waer datse gaen.

Annotatio D. Palud.

Oock die vrouwen, als zy met haer mans die echtelicke plicht hanteren, eeten te vorens Bettele, meenen dat sulcks vele voordert tot dertelheyt.

Alle de Indianen eeten sulcs na de maeltijdt, segghen dat die spyse haer anders een walginge soude maken; ende die ghewoon zijn sulcks te eeten, daer van af latende, dat die eenen stinckenden asem verkryghen. Sy laten af het Bettele te eeten voor een sekere tijdt, als jemant van haer [85b] naeste vrienden ghestorven zijn, ende op sekere vasten daghen; ghelijck ooc doen sommige Arabyers, ende die navolgers van Ali 1), den swagher van Machomet, in hare vastendaghen. In Malabar worden dese bladen Bettele geheeten; in Decam, Gusaratte, ende Canam 2), noemt men die Pam 3); in Malajen, Siri; van Avicenna, Tembul; van andere ende beter Tambul 4). Avicenna verhaelt, dat Bettele het Tant-vleys bevestight ende de Mage sterct, waer toe het oock die Indianen ghebruycken: maer dat hy stelt, dese bladen cout inden eersten graet, ende verdrooghende inden tweeden, is niet soo; zijn boeck moet qualick overgheset zijn, ofte hy is bedroghen gheweest: want dese bladen zijn heet ende droogh in't eynde des tweeden graets, als Garcius ab Horto selfs ondervonden heeft, ende ooc smaeck ende reuck daer af ghetuygen. So is dan Bettele een bladt ghelijc die bladeren zijn van een Citroen-boom, doch langher, ende ten eynde scherper, langs door eenige aderen hebbende; Die wel rype zijn, worden gehouden voor die beste, geel van verwe, hoe wel daer eenighe vrouwen zijn welcke die onrype kiesen, om dat sulcke in't kauwen meer gheluyts gheven; dese bladeren bederven door't vele aenroeren met die handen. Het draegt Bettele in Malacca, een vrucht ghelijc een steert van een Egedisse, die, om dat zy wel smaect, daer werdt ghegheten; het wort opgebracht gelijc die Wijngaert, by steien, als by ons Clif. Sommighe om meerder profijts hier af te hebben, plantent neffens die Peper ofte neffens die Arecca, ende maken also een aenghename galerie; men moet die Bettele met groote neerstigheyt versorghen ende dickmaels begieten. Die meer hier af begheert te weten, lese die heerlijcke commentarien des seer ervaernen Clusij, op't Capittel Garciæ van Bettele 5).

De Coningen hebben altijdt haer dienaers met Bettele by haer.

Die groote Heeren ofte Coningen hebben altoos waer zy gaen, staen, ofte sitten, haer dienaers met eenen silveren Ketel, alwaer de Bettele ende zijn toebehoort in leyt, ende gheven hem een bladt al toegemaect, ende wanneer eenige Ambassaduers den Coningh comt spreken, al ist schoon dat de Coningh die spraeck wel can ende verstaet, so is hare usantie, om hare auctoriteyt t'onderhouden, dat den Ambassaduer doet zijn woort aen een Taelman in zijn presentie,

---

1) Palud. bedoelt de Sjiïeten. „Swager" in den zin van „schoonzoon", wordt door Kiliaan opgegeven als gewestelijk Hollandsch, en in de gemeenlandsche taal verouderd.

2) Een fout voor Canara, zooals blijkt uit Orta, II, 393, waaruit veel ontleend is.

3) Hind. enz. „pān" uit Skr. „parṇa", eig. blad.

4) Ontleend aan Skr. „tāmbūla", dat met kleine wijzigingen in verscheiden hedendaagsche talen van Indië is overgegaan.

5) Het laatste Cap. der *Coloq.* II, 389, sqq. getiteld: *Coloquio do Betre e outras causas.*

ende die seyt hem dat weder over, ende also antwoort hy weder deur den Taelman, ende daerentusschen soo leyt de Coningh op een Bedde, ofte sit op d'aerde op een Tapet, ende zijn dienaer die hem het Bettele toebereyt en ghereet maect, 'twelcke hy al staech deur sit en kaut, ende spout het sop ende t'overblijfsel in een silveren Becken, dat daer toe bezyden hem staet, ofte eenighe van zijn Slavinnen ofte vrouwen inde hant houdt, welcke is een groote eere die hy den Ambassaduer doet, en principalicken als hy hem doet nooden ende schencken van die selfde Bettele dien hy eet, in somma is hare ghemeene usantie die te ghebruycken; ende om dat hare dagelijcsche ende ordinarische ghebruyck is, en daer soo veel af houwen, so hebbe het selve een weynigh breed willen verhalen om beter te verstaen: want op sommige plaetsen ende dickwils daer van mentie [86a] gemaect wert. Die groote Heeren ende Indiaensche Coninghen ghebruycken ghemaecte Pillen van Arecca, Cate, ende Camphora, ende gestooten Linaloes[1]), ende een weynigh Ambar, twelcke zy te samen eten met die Bettele ende Kalck, inde plaets van Arecca.

De Coningen vande Indianen spreken altijt deur een Taelman.

Hoe de Coningh sit als hy de Ambassadeurs verhoort ende antwoort.

Pillen die de Indiaensche Heeren met Bettele ghebruycken.

Annotatio D. Palud.

Andere vermengen het Bettele met Lyciun, sommige die rijcker ende machtiger met Campher, ander met Aloes hout, Mosseliaet ende Ambar grijs; ende aldus bereyt wesende, ist lieflic van smaeck, ende maect eenen goeden adem; daer zijn oock sommighe die de Areccas kauwen, ofte met Cardamomum ofte met Naghelen. Binnen in't landt verre van die Zee, worden dese bladeren seer duer vercocht: men seyt dat die Coningh van Decan Nizamoxa alle Iaers hier aen spillet, over die dertigh duysent Mileresen; dit zijn haer bancquetten; dese schencken zy den reysenden luyden, ende die Coningen gevent de lieden, den rijcken dese compost met haer eygen handen, andere schencken zy die door hare knechten. Als yemant reysen sal so worden hem Zyden buydelkens gegeven met bereyde Betele, ende niemant mach vertrecken ten zy dat hen sulcks gegeven zy, twelck een teecken is van zijn paspoort.

By dese naervolgende conterfeytsels mach men sien de Figuren vande fruyten van Malacca, ghenaemt Duryoens, ende den boom Arbore Derays, ofte Wortel-boom; desgelijcx dat dicke Riet, ghenaemt vande Portugesen Bambu, ende vande Indianen Mambu, ooc den Boom Arbore triste, oft droevigen Boom, so als die by daghe ende by nachte is, met den boom daer die Arecca aen wast, ende die Bettele; ende om dat die Peper oock veeltijts gheplant werdt aende voet vande Arecken-boom, alwaer zy in't wassen teghen ende rondom op climt, hebbe hem inde manier als hy wast, daer by gestelt; waer van

---

1) *Lignum Aloes.*

de verclaringe op een ander sal volghen, by de Speceryen ende Drooghen van Indien, ende die cruyden tot der Medecynen en Apotekerye dienende, ect.

Dat 61. Capittel.

Van't cruydt Dutroa, ende een plante ghenaemt Herba Sentida, ofte Gevoel cruyt.

Ghedaente vande Dutroa.

Het Cruyt ghenaemt Dutroa[1]), is seer ghemeen in Indien, ende wast over al int velt: die bladeren van dit cruydt gaen scherpachtigh uyt, ghelijck het scherp ofte yser van een Spies, ende is in't ront gehackelt gelijc de bladeren van Berenclau, ende vast van dier groote, in die lengte vele lange draden hebbende, vast sonder smaec ende vochtigh, ooc een weynigh bitter, rieckende als Radijs; den bloem ofte bloesem van dese plante is bynaest ghelijc de bloesem van Rosemareyn inde coleur; uyt dese bloemen wort een Bolle, bynaest ghelijc een bolle van slaep-cruydt, daer in sekere keerlkens gelijc die keerlen van Meloenen; dese gestooten, ende dan ghedaen in Rijs ofte eenige spijs, Wijn, water, ofte eenige andere dranc of compost, ende ghedroncken ofte ghegheten, maect die persoon gelijc oft hy Sot waer, en doet niet dan lacchen, sonder kennisse noch ghevoelen te hebben van yet ter werelt datmen in zijn presentie doet, ende doetse somtijts slapen ghelijck oftse doodt waren, 'twelcke also soude dueren 24. uren langh, ten waer sake dat- [86b]
men hem zijn voeten met coudt water wies, soo comt hy weder tot hem selven aleer die 24. uren om zijn. Dit cruyt ghebruycken die Indiaensche ende oock Portugesche vrouwen veel om haer mans in te gheven, ende geschiet dicwils als zy haer ghenoecht willen nemen met haer Boelen ende byslapers, dat zijt den man ghegeven hebben, ende gaen in zijn presentie en bedryven hare luxurie, en trecken den man by den baerdt, hem Cornudo[2]) heetende, en andere dierghelijcke spotterie aendoende, sonder dat die man daer eenige wetenschap ofte kennisse af heeft, ende sit met zijn oogen open sonder anders daer toe te doen ofte segghen, dan lacchen ende grijnsen, gelijck een sot ende uytsinnigh mensch, ende alst zynen tijt gepasseert heeft, ende weder tot zijn selven comt, weet nieuwers af, dan meent dat hy gheslapen heeft; Dit Cruijdt ghebruycken de Slaven ooc wel, om haer vrouwen ende Heeren in te geven, om also haer te

De bloemen van Dutroa zijn ghelijck de bloemen vande Rosemareyn.

Dutroa ghegeten ofte ghedroncken maect de menschen sot, ende lacchende sonder gevoelen.

De vrouwen gheven haer mannen dit cruyt Dutroa in, om haer ghenoechte met ander mans veyligh te moghen hebben.

---

1) Veel van 't volgende overgenomen uit Orta, *Coloq.*, Cap. XX.

2) D. i. hoorndrager.

berooven ende coffers en kisten open te doen, dat altemet wel gheschiet. Dit Dutroa moet met maten gebruyct werden om dattet een aert van fenijn is, want so ment te veel ende overvloedigh jemant in gaf, souder met om den hals raken, ten waer datmen daer terstont stercke ende crachtige remedie teghens dede, van eenighe teghen fenijn ofte purgatien.

De Slaven ghebruycken dit Cruyt om veyligh te stelen.

Dutroa is fenijn.

Annotatio D. Palud.

Die ghenesinghe gheschiet met medicynen die doen braken, op dat alles met de spyse mochte uyt comen wat in die Maghe ghebleven is, daer nae met purgatie ende diversie door stercke Clysteringen ende met scherpe wryvinghe ende banden van de handen ende voeten, ten tyden oock met aderlatinghe op die groote teen.

Dit Cruydt isser over al in grooter menichten, en hoewel dat het verboden wert te plucken en te gebruycken, niet tegenstaende, de principaelste die sulcks verbieden, zijn de ghene diet meest daghelijcks in 't lijf krygen van hare eyghen vrouwen, om hare luxurie met een ander te boeten, 't welcke hare ghemeene neeringhe is, weynigh uytgesondert; sommige mans zijn so ghewent het Dutroa te eten of te drincken, sonder haer weten, datse alleenlick met het het sop vande bladen terstont het spec wech hebben, ende die vrouwe seker is hare oncuysheydt te pleghen naer hare lust. Dese en dierghelijcke cruyderen en planten zijnder veel door gheheel Indien, ende worden seer ghepleegt: want alle die studeringe vande vrouwen ende Indianen is nacht en dach om de oncuysheydt te ghebruycken, en die te versterckten, met alle wat zy weten te gebruycken en te versieren, om die t'onderhouden ende bequaemheyt daer toe te hebben, waer op zy wondere practijcken ende Duyvelsche inventie weten ende doen, als de experientie ende ervarentheyt dagelijcks uytwijst ende vertoont, van die in Indien verkeeren, ghelijck ic eensdeels wel bevonden hebbe. Daer is noch een cruyt in Indien, wordt vande Portugesen ghenoemt Herba Sentida[1]), dat is soo veel als Ghevoel-cruyt; Oorsake, dat wanneer daer jemant by comt ende aentast, sant oft jet anders daer maer op werpt, terstont wert het slap ende sluyt zijn bladeren toe, ende en sullen niet weder in zijn effect comen noch open gaen, so langhe als men daer by staet: maer so haest alsmen de rugge keert
[87a] ende wech gaet, so gaen die bladen weder open, ende werden weder

Dutroa wert verboden te plucken hoe wel datet in grooter menichte wast.

De Indiaensche vrouwen studeren altijt om oncuysheydt te bedryven.

Herba Sentida is Ghevoel cruydt.

Oorsaec waer omme

1) Orta gewaagt van dit kruid, II, 18, doch geeft niet den naam; hij verwijst naar den Spaanschen schrijver Acosta, *Tractado de las drogas*. De plant moet een soort Mimosa wezen.

Herba Sentida wert terstont slap als men daer yet op werpt, ende tselve afnemende wert weder stijf.

De Portugesen ende Indianen souden malcanderen dootslaen, dat men een Hoorn voor haer deur gheleyt hadde.

De Hoornen vande beesten seer veracht in Indien.

Men doet Justitie over de ghene die een ander de hoornen wijst ofte noemt.

De Hoornen groeyen te Goa met wortelen gelijc boomen.

Die van Goa werden bespot om't wassen vande hoornen.

stijf ende fray oftse nieu ghewassen waren, ende weder aenroerende verslappen ende sluyten terstont weder, so dat het een playsier om sien is, ende vreemt om te noteren; oock is te verwonderen, ende schijnt ongelooflijc van die het niet gesien en heeft, als dat binnen die stadt ende 't Eyland van Goa, op een eynde van de stadt, aldaermen die Koeyen, Ossen, Schapen, ende alle Vee slaet ende doodt, tot spyse vande Inwoonders, genaemt Matavaquas, op welcke plaetse liggen die hoornen vande beesten over al gheworpen ende verstroyt als onnutte ware: want behalven datse die Portugesen noch Indianen niet en gebruycken, so ist ooc voor die Portugesen ende Spaengiaerden een groote injurie jet van hoornen te hebben, ofte malcander een Hoorn te wysen, ofte voor de duere te smyten, waerom zy den anderen souden dooden en ombrengen; ende daer wort oock scherpe justitie over gedaen, so daer jemant den anderen eenigh spijt met wysinge van een Hooren, ja alleenlic te noemen, gedaen heeft: want daerby te verstaen geven, een man die zijn wijf afgesoent wert. Keerende weder op onse materie, so is te weten, dat dese Hoornen, als zy daer een wijl ghelegen hebben, worden inde aerde vast, namelijc het binnenste vande Hooren, ende crijght wortelen gelijc oft het een boom waer [1]); als ickse menighmael selfs uyt ghetrocken hebbe met wortelen van 2. ende 3. spannen lanck, 't welcke op geen plaetsen ter werelt en geschiet datmen weet; D'oorsake daervan heeft menigh curieus ondersoecker van vremdigheden verwondert ghemaeckt: maer noyt en hebben connen gevinden; nochtans is die aerde meest steenachtigh, waer van die van Goa moeten dicwils in spotreden het verwijt hooren, dat zij de principaelste Cornudos ofte Hoorn-dragers zijn, om datmen die Hoornen op ander plaatsen can afsnyden teenemael: maer die van Goa, als wortelen hebbende, daerom niet moghelijcken en zijn geheelijcken af te snyden: want om die wortelens wille terstont weder aengroeyen, so dat zy die alle haer leven met geduldigheyt moeten dragen; Waermede wil voleynden vande gemeen cruyden, boomen ende planten van Indien, hoewel datter noch veel ende duysenderley, die in differentie ende wonderlickheden, de cruyden van dese Landen seer verscheyden zijn: doch de namen my sonderlinghe so niet bekent, ende oock om alle overvloedige redenen te schouwen, hebbe alleene mentie willen maken vande ghemeene ende meest bekende.

---

1) Dit is natuurlijk een dwaling, die wij niet weten te verklaren. Zou die soms door misverstand ontstaan zijn doordat een Indische plant, nl. de *Sanseviera zeylanica* Gokarṇī, d. i. koe-oor, heet?

Dat 62. Capittel.

Van speceryen, droogisteryen, planten, ende materialen die de Medicyne ende Aptekerye aengaen, te weten, van die gemeenste ende die dagelijcx in Indien verhandelt worden; van hare wassinge, hoe ende op wat manier, ende op wat plaetsen. Inden eersten vande Peper [1]).

De Peper is veelderley, te weten, swerte, witte, lange, ende Peper die genaemt wort Canarijn, die swerte is de ghemeenste, die herwaerts ende over al meest vervoert wert, die witte ende lange wert ooc wel vervoert, maer weynigh; die Peper Canarijn wort nimmermeer uyt Indien gebracht, want is van cleynder estimatie; die swerte Peper, welck is die ghemeenste ende de beste, wast meestendeel inde custe ende op 't lant van Malabar, welcke custe begint van Goa, 12. mylen zuydwaerts, ende strect tot die Cabo de Comorijn, ende is het landt ghelegen aende Zee-custe, tusschen het hooge land van Ballagatte ende de Zee, binnen in 't land en wast geen; alhier is die plaets alwaer de Peper alle jaren gheladen wort, diemen naer Portugael brenght, ende also verspreyt door geheel Christenrijck; van hierwertse ooc veel gescheept vande Machometisten naert Roode meer, ende te landewaerts binnen over Ballagatte, ende naer Persien, Arabyen, ende alle de omliggende contreyen; ende hoe wel dat het scherpelic verboden wert vande Portugesen, ende daer alle opsicht op hebben, ende daerom die Zee ende custe bewaren met alle neerstigheyt, niet tegenstaende wert heymelijcken by grooter menichten vervoert, ende ooc somtijts met Salvo conduto ofte Paspoort vande Portugesen; daer wast ooc veel swerte Pepers by Malacca, ende op 't Eyland van Sumatra, Iava, Sunda, ende ander wegen, als ic inde beschryvinge vande custe ende Eylanden verclaert hebbe; alwaer ooc wast de witte Peper, is gelijc die swerte, alleenlijc is het eerste buytenste schelleken wit ende effen, sonder rompken, doch heeft die selfde virtuijt ende smaec gelijc die swerte Peper; comt veeltijts byde Peper van Malacca onder een gemenght; de Peper die inde omliggende contreyen van Malacca wast, wort altemets ooc wel naer Portugael gevoert, maer weynich: want ten tyden in 2. jaren vaerter een schip van Portugael, twelc daer sommige Peper, maer meest Nagelen ende Muscaten bloemen, ende ander Chijnsche waren layt; ende den meesten hoop van dese Peper wort gesleten inde selfde landen, als Pegu, Syon, ende meest in Chyna, ende die ander omlig-

[87b]

Veelderley soorten van Peper.

Swarte Peper werdt meest vervoert.

De meeste Peper wast in Malabar.

Van Malabar werdt de Peper alle jaren na Portugael gheschеept.

Desghelijcks vande Mahometisten na Arabyen, Persen, etc.

De Portugesen verbieden de Peper uyt te voeren, na ander plaetsen als na Portugael.

De witte Peper is van cracht en smaec als de swerte.

1) Over peper handelt *Coloq.* XLVI van Orta; veel daarvan overgegaan in dit Cap.

Verscheyden namen vande Peper.

gende plaetsen, die met malcanderen hare dagelijcsche handel dryven; die Peper wert genaemt vande Malabaren Molanga [1]), ende inde landen by Malacca, Lada [2]); in Arabyen, Filfil; die Gusuratten van Cambayen ende Dekanijns van Ballagatte noemense Meriche [3]); ende die van Bengala Moroys, ende die lange Peper die alleenlijc wast in Bengalen ende Java, Pepilini [4]);

Hoe dat de Peper wast ende gheplant werdt.

die Peper wast ofte wert geplant aende voet van een ander boom, ende meestendeel aende boomen daer die Arecca aen wast, ofte andere diergelijcken, ende climt daer teghen op, ghelijc die Bettele ofte Clif;

De bladen vande Peper zijn als Orange bladen, smaken by na als Bettele.

die bladeren vande Peper zijn gelijck Orangien bladen, maer wat cleynder; zijn groen ende scherpachtigh aende punten, ende in 't kauwen so bijt het wat, smakende bynaest gelijc Bettele;

De Peper wast in busselen als de Druyven.

zij wassen gelijc de Druyven in boskens, maer zijn veel cleynder ende dunder, wat dichter als die Aelbesien, ende zijn altoos groen so lange tot datse beginnen te droogen ende rijp te werden,

De Peper pluctmen in December ende Januarij.

welcke is in December ende Januarius, dat den tijt is datmense pluct;

Ghedaente vande langhe Peper.

die lange Peper wast in Bengalen, ende ooc sommige int Eylant Iava, is gants een ander fatsoen van boom; die lange Peper is vande lenghte van een Naelde ofte punt van een nasteling [5]), maer wat dicker, ende is overal even dick, is van buyten berompelt ende asverwigh, ende van binnen wat witachtiger, met cleyne saetgiens, doch inde smaec ende ghebruyc is gelijc die ander swerte ende witte Peper; die witte Peper is, als geseyt is, gelijck die swerte in't fatsoen ende smaec, hoewel datmense voor beter ende crachtigher hout, ende en isser ooc in so grooter menighten niet als de swerte. [88a]

De Peper Canarijn by Goa is van fatsoen als Boeckweyt, maer van coleur asverwigh, ende werd alleen vande arme ghebesicht.

Die Peper genaemt Canarijn, is by de contreyen van Goa ende Malabar, bynaest van fatsoen gelijc die Boeckweyt: maer is asverwigh ende van binnen hol, met sommighe cleyne keerlkens, die welcke in't eeten, smaeck ende hitte, gelijc ander Peper is, doch wort alleenlijck ghebruyckt van't arme volck, waerom Peper Canarijn genaemt wert, als te seggen Boeren Peper, ofte arme ende slechte lieden Peper, daerom eñ wortse nimmermeer vervoert, want is seer slecht ende van cleyne valeur, en soude de vracht niet mogen beta-

---

1) Malay. „muḷagu", Tam. „miḷagu", waarvan een afleiding is 't bij de Engelschen in Indië gebruikelijke Mulligatawny.

2) Maleisch woord.

3) Gewijzigde uitspraak van Skr. *maricha* en *marīcha*, zwarte peper; hetzelfde geldt van de als Bengaalsch gegeven benaming. Uit dit ook in 't Jav. overgenomen woord stamt het bij oudere Hollandsche schrijvers voorkomende „risjes".

4) Zulk een woord bestaat niet in 't Javaansch; wel in 't Skr. „pippalī", *Piper longum*. Vgl. Aant. op *Coloq.* II, 250—258.

5) Bij Kiliaan wordt „nastelinck" of „nestelinck" opgegeven als gewestelijk woord voor „nestel", ligula; wat in 't Engelsch „tag" heet.

len, waerom datse aldaer ghelaten wordt; Die ander Peper wert in Indien, ende alle Orientaelsche plaetsen vande selfde Indianen veel gesleten ende ghebruyct, ende dat in meerder menichten als dieder jaerlics naer alle plaetsen gevoert wert: want en eeten geen spyse, ofte doender handen vol Peper in, al ongestooten, so dat zy die in grooter abondantien verslinden. Inde beschryvinge vande custe van Malabar hebbe ick mentie ghemaect, waer die Peper meest wast ende gheladen wert, die plaetsen ende havens aentekenende vande custe van Malabar, daer de Portugesche schepen hare ladinghe nemen, willen dat voorby passeren; Die Peper wert oock veel (als zy noch groen is) in potten geleyt, met Sout ende Azijn, ende wort so langhen tijt bewaert, ende oock wel naer Portugael gevoert: maer meestendeel in Indien ghebruyckt; wordt ghenaemt Peper in Achar [1]); op welcke manier ghebruycken ooc alle andere speceryen ende fruyten van Indien, ende etent gemeenlic om apetijt te crygen, gelijckmen by ons die Cappers, Olyven, Lymoenen, ende diergelijcke in pekel ghebruyct.

De Indianen ghebruycken in haer landt meer Peper als daer uytgevoert wert.

De Peper groen zijnde wertse in potten ghesouten, ende soo na Portugael ghevoert.

Peper in Achar.

Annotatio D. Palud.

Die Peper wort ghebruyct in die kueken ende in die Apoteke, doch ten beyden plaetsen niet als voetsel, maer als een medicijn; zy verwarmt de maghe, ende verteert het coude slijm desselvighen; In pyne der maghen, uyt rauheyt ende winden, is seer goet alle morgens vijf Peper korlen doorgesloct; die een duncker ghesicht hebben, sullen nuttigen Peperkorlen, met Anijs, Venckel ende Nagelen; dan hier van die swalmen, die het ghesicht verduysteren, verdryven ende verteert worden. Van dryderley Peper maect men in die Apoteke een Confectie, op dese manier: Neemt witte, swarte, ende lange Peper, van een jegelic 25. draghmen; Wilde Tijm, Gengber, Anijs, van elcs 1. loot, met Honich, so vele als nootwendigh tot een Confectie gemaect, welcke goet is voor de ghene die een coude maghe hebben, die nucken [2]), die vande lever cranck zijn, die watersuchtighe, &c.

Dat 63. Capittel.

Vande Caneel.

Die Caneel, in Latijn Cynnamomun genaemt, ende van die Arabyen Quirsa [3]), vande Persianer Darchyna [4]); van die van Seylon, al waer zy meest wast, Curdo [5]), die van Malacca heetense Cays-

Verscheyden namen vande Caneel.

1) „Atjar"; zie boven blz. 218.

2) D. i. den hik hebben; een andere uitspraak van „nokken", dat bij Kiliaan aangeteekend staat als gewestelijk, o. a. Hollandsch, woord voor hikken.

3) Lees: Quirfa (Kirfah), de Arab. naam voor kaneel in 't algemeen, eig. bast.

4) D. i. Dār-tjīnī, eig. „Chineesch hout".

5) Bedoeld Singhaleesch „kurundu", hout.

In Seylon wast de meeste Peper.

Ghedaente, groote, ende vruchten vande Caneelboom.

De tweede bast vande boomen, is de Caneel, asverwigh van coluer.

Alle drie jaren crygen de boomen nieuwe basten.

Caneelboomen wassen overvloedigh onghe-plant.

Zijn verboden uyt te trecken.

Inde wortel is een seer soet water, van ruec als Camphora.

Water van groene Caneel ghedistileert goet tot verscheyden dinghen.

man [1]), ende die Malabaren Camea [2]); die boomen zijn vande groote ghelijck die Olijf-boomen, ende sommighe wat cleynder, met bladeren van Colmi, ghelijc Laurier bladeren: maer van gedaente gelijc die Citroenen, doch wat smalder, hebbende witte bloesemen, ende een fruijt vande groote ghelijck swerte Portugaelsche Olyven, waer van men oock Olie maect, die men tot veel dingen besight; den boom heeft twee basten, den tweeden bast is de Caneel, wort afgesneden in viercante stucken, ende also te droogen geleyt, is int eerste asver- [88b]
wigh, ende daernaer roltet hem in malcanderen van zijn selfs alst droogh begint te werden, ende crijcht die coleur ghelijc als zy hier comt, welcke is vande hitte vande Son, die het cureert. Den boom diemen den bast af doet, laetmen soo staen, ende heeft over dry jaren weder ander basten, ghelijck als te voren; dese boomen zijnder in grooter menighten, want wassen sonder geplant te worden in 't wilde, gelijc die bossen; de wortel van dese boomen geeft een water, welcke riect als Champhora, het is verboden datmense niet uyt en mach trecken, om die boomen niet te beschadighen. De Caneel die qualick gecureert is, is asverwigh, ende die te veel gecureert is, swertachtich, maer die wel gecureert is, rootachtigh; men distileert ooc veel ende excellente water vande Caneel ter wyle datse noch half groen is; ende wert seer gebruyct in Indien, ende ooc somtijts naer Portugael ende ander weghen ghevoert; is seer lieflijc om te drincken ende te rieccken: maer is seer heet ende crachtigh; wort ghebruyct tegen Colique ende ander crancheden, die van coude geprocedeert zijn; is ooc goet teghen stinckende asemen ende quade reucke des monts. Men distileert ooc wateren vande bloesemen van desen boom: maer is so goet niet, noch so geacht als vande selfde Caneel. Die plaetsen daer de Caneel wast, zijn de meeste ende de beste in 't Eylandt van Seylon,

Gheheele bosschen van Caneelboomen.

alwaer gheheele bosschen vol af zijn; inde custe van Malabar wast ooc veel, ende heeft sommige Caneel bosschen: maer is op de helft naer so goet niet, ende de boomen zijn oock cleynder, ende is inde bast ende schillen veel grover ende dicker, ende van weynige virtuijt; die van 't Eylandt Seylon is de fijnste ende beste, want scheelt ooc wel drydubbelt inden prijs; die Caneel vande Malabar wort ge-

---

1) Verknoeid uit Mal. „kaju manis". In de kantteekening is „peper" een vergissing.

2) Er is in 't Malay. en Tamil een woord „karuvā" voor kaneel. Dit moet bedoeld zijn. De hier gegeven, gedeeltelijk zeer verbasterde vormen zijn overgenomen uit Orta I, 207, sq. Zooals uit de Aant. daarop, p. 225 blijkt, geeft Diogo de Couto vrij juist op *caroa* voor Malabar, en *caio manis* onder de Maleiers. Voor 't geheele Cap. heeft V. Linschoten grootendeels geput uit *Coloq.* XV *Da Canela e da Cassia lignea e do Cinamomo, que tudo he huma cousa.*

naemt Cannella de Mato, ofte wilde Caneel, ende is verboden naer Portugael te voeren, niet tegenstaende wert veel in grooter abondantien gescheept: maer is op den naem van Caneel van Seylon, waer mede passeert, om dat de Coningh zijn volle Tolle soude hebben, so veel vande quade als vande goede. Als die Caneel van Seylon in Indien gelt het Quintal tot 50. ende 60. Perdouwen, so ghelt die wilde Caneel maer 10. ofte 12. Pardouwen, doch wort al gheregistreert in Indien voor Seylonsche Caneel, ende moet betalen in Lisbon van Tol aende Coningh, elc Quintal 15. 16. Milrees, so wel de quade als de goede, ende alle ander speceryen naer advenant; ende men mach in Indien niet ter werelt schepen, ja tot die Slaven toe, oft het moet al in Cochijn geregistreert worden; ende somen in Portugael yet vondt dat buyten die register comt, dat is verbuert voor de Coningh. Daer wast ooc Caneel inde Eylanden van Iavas ende by Malacca, doch weynigh, en is so goet niet als die van Seylon; die bomen daer men in Indien bernhout af maect, zijn sommige int branden ende ruec, gelijc Caneel hout.

Caneel de Mato verboden uyt te voeren.

Al datmen in Indien scheept moet tot Cochijn gheregistreert werden.

Het branthout in Indien ruyckt als Caneel.

Annotatio D. Palud.

Caneel verwermt, opent ende sterct alle inwendighe deelen, zy treckt een weynigh te samen, sterckt die maghe, ende helpt die spyse verteeren, wort ooc met voordeel gebruyct tegens allerley vergift, dat het herte schade mach doen; Caneel met Poley ende Byvoet 1) vvater ghedroncken, drijft die volgher 2), opent die verstopte moeder, ende brengt die vrouwen haer tijdt. Caneel is oock goet teghens Fuesten 3) ende Ca-
[89a] tharren, soo van't hooft nedersincken op die benedenste partyen; Item, teghens die watersucht ende ghebreken ofte verstoptheden der Nieren, &c.

Het water ende die Oly van Caneel stercken seer alle inwendige partyen, het hooft, dat hert, de maghe, lever, &c.

Dat 64. Capittel.

Vanden Gengber 4).

Die Gengber wast meest door geheel Indien op veel plaetsen, doch die beste, ende die meest vervoert werdt, is vande custe ende 't lant van Malabar, wast ghelijck dun ende jonck neerlants riet, van twee ofte drie spannen hoogh, ende de wortel is die Gengber;

Ghedaente hoe dat de Gengber wast.

1) Lat. *Artemisia*, anders genaamd St. Jans kruid.

2) D. i. de nageboorte.

3) Dit ons onbekende woord is in de Lat. vertaling uitgelaten.

4) Door Orta behandeld II, 5, sqq. Hieruit is de volgende Annotatie van Paludanus geput met behoud van de verbasterde vreemde benamingen.

De tijt vande Gengber te plucken is in Januarij, etc.

Manier vant drooghen van de Gengber.

Die Busschieters vande Indische schepen moghen eenige Quintalen Gengber uyt voeren sonder tol.

Oorsaecken waerom de Gengber weynigh uyt Indien gebracht wordt.

De Orientaelsche speceryen ende gesteenten zijn de beste van alle plaetsen.

wort in Indien veel groen ghegeten, in salaet, ende oock ghesouten in Azijn, dat zy Achar noemen, ghelijck gheseyt is vande Peper ende ander fruyten diemen ghemeenlick in Indien also ghebruyct; die tijdt datmense meest pluct ende begint te drooghen, is in December ende Januarius; drooghense op dese manier, bedeckense met potaerde, welcke zy doen om die gaten te stoppen ende te vullen, ende also verscher te blyven: want de potaerde beschermt die vande wormen, sonder welcke zy terstont is deurbeten; Men estimeertse weynigh in Indien, niet teghenstaende, wert veel vervoert, so naer het Roode meer, als Ormus, Arabyen ende Persien; maer naer Portugael weynigh, overmidts dat zy die vracht ende tol niet en mach afwerpen; Dan alleenlick die busschieters vande Indiaensche schepen mogen sekere Quintalen brengen sonder tol te betalen, het welcke haer ghegunt is vande Coningen van Portugael in voorighen tyden, ende wort noch onderhouden, 'twelcke zy mogen vercoopen aende cooplieden; op dese manier wert sommighe ghebracht, maer anders sonderlinge niet, overmidts dat die meeste Gengber in Spaengien ghebracht wort van Cabo verde ende 't Eyland San Thome, Bresilien, vande Eylanden van Santo Domingos ende Spaens Indien, die in Spangien veel verhandelt wort, waerom die van Portugaels Indien luttel gebracht wert, om die verdichz[1]) vande wech ende groote oncosten; doch gaet in goetheyt alle ander Gengber te boven, ghelijck oock alle specerien, metalen ende ghesteenten, diemen heet Orientaelsche, namelicken uyt die contreyen van Portugaels Indien, gaen in goetheyt ende virtuyt alle ander te boven, die daghelijcksche ervarentheydt ghenoegh kennelick ghemaect heeft. Men maect oock veel Gengber in Conserven met Suycker in Bengalen: maer die beste comt van Chyna, is seer goet om te eten, wordt veel in Indien ghegasteert ende oock verhandelt, en naer Portugael ende herwaerts over gebracht, etc.

Annotatio D. Palud.

Gengber wort van die Arabiers, Persianen ende Turcken gheheeten Gengibil[2]); in Guzaratten, Decan en Bengala, als zy noch versch ende groen is, Adrac[3]), ende ghedrooght Sucte[4]); in Malabar, ghedrooght ofte groen, Imgi[5]); in Malayo[6]), Aliaa.

Die Gengber wast ghelijck water Liesen ofte ghelijck Sweertkens

---

1) Wanvorm voor „verte".

2) Gewestelijke uitspraak van Arab. „zendjibīl".

3) Hind. enz. „ādrak", Skr. „ārdraka".

4) Foutief; Hind. „soṇṭh", Skr. „çuṇṭhi".

5) Malay. „iñji".

6) D. i. „haliya".

cruydt, doch wat swarter, met een steel, twee ofte drie palmen hoogh, ende met een wortel ghelijck Lies, niet voort cruypende, als Antonius Musa 1) gheschreven heeft; Ende is oock niet soo scherp, insonderheydt
[89b] die in Bacaim wast, om die overtollighe vochtigheyt.

Dese wortelen snijt men cleyn, ende vermenght die onder andere cruyden, ende eetse voor Salaet, met Olie, Sout ende Azijn: men kooct die oock by visch ende vleys.

Gengber wast in alle plaetsen van Indien, wordt ghesaeyt ofte gheplantet: want die van selven voort comt is niet soo goet; die beste ende overvloedighste comt uyt Malabar, wordt van die Arabiers ende Persianen seer ghesocht, daernae volght die van Bengala; die derde plaetse heeft die van Dabul ende Bacaim, ende die gheheele Zeecuste langhs, in die woestyne ende binnen in 't landt vvorter vveynigh ghevonden; men heefter oock in't Eylandt van S. Laurenço ende Comaro 2), van die cracht ende eyghenschap vande Gengber, is te weten dat zy soetelicken camerganck maect, die verteerende cracht sterckende. Ter contrarie is oock andere Auctoren ghevoelen, dat Gengber stopt: want vorderende volcomen verteeringhe van die spyse, worden buyckloopinghen, die van rauwe vochtigheden comen, ghestempt 3). Die Gengber verwarmt die coude mage, is goet tegens opdracht die de oogen verduystert, ende wort ghedaen in groote medicynen.

Dat 65. Capittel.

Vande Gyroffel-naghelen.

Die Gyroffel-naghelen die vande Turcken, Persianers, Arabyers, ende van 'tmeestendeel vande Indianen ghenoemt worden Calafur 4), ende inde Eylanden van Maluco, alwaer zy alleen ghevonden werden ende wassen, Chamke 5); Deze Eylanden zijn vijf 6), ligghen onder die linie Æquinoctiael, ghelijck inde beschrijvinghen van dien verhaelt is, hebben anders niet dan Nagelen, van waerse vervoert werden door de gheheele werelt; die boomen daerse aen wassen, zijn ghelijck die Laurier-boomen, ende de bloesemen zijn in 't eerste wit, daer naer groen, op 't lest root ende hartachtigh, welcke worden die Nagelen; ende wanneer dese bloesemen groen zijn, hebben die lieffelijckste rueck vande werelt; Die Naghelen wassen

De Naghelen werden alleen inde Molucsche Eylanden ghevonden.

Beschryvinge vande Nagelboomen, bloemen ende Naghelen.

1) Antonio Musa Brasavola, een Italiaansch schrijver over geneeskunde.

2) D. i. Madagascar en de Comoren.

3) Van „stempen", dat Kiliaan opgeeft als gewestelijk woord voor stelpen.

4) Arab. „ḳaranful", uit Gr. καρυόφυλλον. Dit en het volgende overgenomen uit Orta, II, 361.

5) Jav., Mal. „tjĕngkeh", Makassaarsch „tjangke", Bugin. „tjĕngke"; 't woord is echter oorspronkelijk Chineesch.

6) Dit is het vaste getal bij Port. schrijvers, en wel volgens Barros III. V, 5: Ternate, Tidore, Motir, Makian en Batjan (Holl. spelling), evenzoo Barbosa, *Livro*, 371. Daarom dwaalt Orta (I, 364) met te zeggen dat Djilolo een van de vijf is; zie aant. daar op p. 369 en vgl. *Hobson-Jobson*, s. v. Moluccas.

seer dicht by malcanderen in grooter menichten, men pluctse, ende alsdan droogtmense; haer rechte coluer als zy droogh zijn, is doncker geelachtigh, ende om die een swerte coleur te gheven, so wordense ghemeenlijck gherooct, de Nagelen die aende boomen blyven om te plucken, worden dick, ende blyven teghent toecomende jaer, welcke zijn, diemen heet die moeder vande Naghelen, ende op die plaetsen daer die boomen staen, en wast gants gheen Gras ofte eenige groenigheyt, dan is gants dorre: want die boomen trecken alle vochtigheydt naer haer; Het ghene dat die Portugesen heeten Baston [1]), ofte by ons die romp vande Nagelen, dat zijn die steelen daer die Naghelen aende boom aen hanghen, wordt also te samen opgheraept ende onder een ghemenght: Want in Maluco en makense die Naghelen niet schoon, dan in Indien onderscheydense altemet, maer weynigh; wert meest vercocht ende gesleten met stof, moeder, romp, en al onder malcanderen, dan diemen naer Portugael wil senden, worden onderscheyden. Die Nagelen zijn so heet van natuer, dat wanneermense in Indien schoon maect, ende onderscheyt van het gruijs, soo inde kamer daermense schoon maeckt eenigh tobbe ofte eemer met [90a] water stont, ofte eenigh ander back met wijn ofte nat, souden binnen een paer daghen gants uytghesogen ende verdrooght wesen, al stonder al schoon daer verre af, door de groote hitte vande Nagelen die alle vochtigheyt naer haer trecken, ghelijck ick by experientie dickwils ghesien hebbe. Dese selfde natuere heeft die onghesponnen Zyde van Chyna, dat wanneer die Zyde leyt jewers in een huijs ofte vloer, te weten, op delen, een voet ofte twee hoogh vande eerde, ende datmen die vloer begiet ende bedect van water, sonder nochtans de Zyde te raken, des smorgens sal al dat water inde Zyde wesen, diet naer haer getrocken heeft, het welcke de Indianen dickwils doen, om also de Zyde meerder gewight te geven in't vercoopen: want men het aende Zyde niet sien noch mercken en can. Keerende weder tot die Naghel-boomen, zy wassen ontrent een schuet van een Bas [2]) vande Zee, ongheplant en ongepoet, en doen anders niet, dan wanneerse die Nagelen willen plucken ende vergaren, soo makense het aertrijck daer onder schoon; Die boomen en willen niet seer dicht byde Zee

De coleur vande Nagelen is geelachtigh, ende werden swert gherooct.

Gruys van Naghelen Baston gheheeten.

Natuer ende eyghenschappen vande Nagelen.

Natuer van de Chynische Zyde, hoe datse 'twater sonder aen te raecken nae haer treckt.

Nagelboomen wassen in 't wildt.

Hoe datmen de Naghelen pluct.

1) Vgl. boven, blz. 78, noot 7. Onbegrijpelijk is de fout in de kantteekening waar tegen de duidelijke bewoordingen van den tekst „baston" met „gruys" vertolkt wordt. Port. „bastão", hetzelfde woord als Fransch „bâton", wordt te recht in den tekst met „romp", eig. stam, weergegeven. Merkwaardig is het dat reeds in den tijd van onzen Schrijver „rompe", zooals uit Kiliaan blijkt, de beteekenis had aangenomen van minderwaardige, looze notenmuskaat, natuurlijk door misverstand.

2) Al. draaibas.

wassen, noch oock verre daer van: want dese Eylanden zijn altemael met die Zee omcingelt; wanneer het een vruchtbaer jaer is, soo zijn die Naghelen veel meer dan de bladen, alsmense pluckt, so en pluctmense niet met de handen, dan met coorden diese om de tacken doen, ende alsoo met cracht af rucken, door welcke oorsake die boomen soo ghequest worden, datse het eerste naestvolgende jaer daer naer weynigh vruchten geven, dan het tweede jaer daer aenvolgende; die boomen wassen vande Nagelen die daer by heen vallen, ghelijck die Castanien boomen, ende zy groeyen seer haest, overmidts die overvloedigheydt vande reghen, om dat dese Eylanden onder die Linie ligghen, soo datse binnen acht jaren vruchten gheven, ende dueren over die hondert jaren; haer saysoen datmense pluckt ende droognt, is van September tot Januarius toe, men maect oock vande Nagelen als zy noch groen zijn goede ghesuyckerde conserven, ende worden oock ghesouten in Azijn, in potten bewaert, ende Achar afgemaect, ende also naer Malacca ende Indien ghebracht; maken ooc vande groene Nagelen gedistileert water, dat seer cordiael is, ende tot veel medicynen ghebruyct wert; Die Indiaensche vrouwen hebben veel voor een manier die Nagelen te kauwen, om also eenen goeden aessem te hebben, 't welcke die Portugesche vrouwen, die daer woonen, ooc beghinnen naer te doen[1]); Die bladeren van deze Naghel-boomen zijn alleens als die Laurier bladen.

De Boomen vande Nagelen werden over de 100. jaren out.

Het zaysoen vande Nagelen is in September tot Januarius toe.

Conserf van Nagelen.

Annotatio D. Palud.

Die Naghelen[2]) wassen aen boomen gkelijck die Laurier boomen van groote ende gedaente, alleen dat die bladeren wat smalder zijn, ghelijck Amandelen ofte Wilghe bladeren, hebben veel tacxkens ende overvloedigh vele bloemen, welcke veranderen in dese vruchtkens diemen Nagelkens heet, om die figure willen die zy hebben met die Nagelen ghelijck[3]), wassen als Myrthus besikens aen die uyterste tacxkens Nagelkens, worden vele ghebruyct, soo in spyse, als in medicyne; Die van Iava hebben liever die grove Nagelen die een jaer over op die boom ghestaen [90b]

1) Van hier tot aan de Annot. van Palud. vertaling van Orta, I, 365.

2) Nagenoeg letterlijke vertaling van Orta t. a. p.: „As molheres presamse muyto de mastigar *cravo*, pera lhe cheirar bem a boca, e nam tam somente as Indianas, mas as Portuguezas".

3) Daarom ook in 't Port. „cravo". Dit is overgenomen door de Tamils als „kirāmbu" of „karāmbu". Eenigszins komisch is het dat een Engelsch schrijver (zie Aant. op *Coloq.* I, 368) de boven genoemde Arab. en Grieksche woorden uit het Tam. wil afleiden! Een oudere naam van den kruidnagel in Tam. is „ilavaṅgappū"; uit „ilavaṅga" ontleend aan Skr. „lavaṅga" en Tam. „pū", bloem. In 't Maleisch is Port. „cravo" overgegaan in de beteekenis van oorhanger „kĕrabu", waaruit ontstaan is 't in Ned. Indië gebruikelijke oorkrab.

hebben ende geen mannekens zijn, als Avia[1]) qualijck meent, ende wy luyden soecken die dunne; dese noch groen zijnde, worden in Maluca ingesouten, met Azijn ende Sout ende sommighe in Suyker, welcke seer aengenaem zijn om te eten. Het water van groene Nagelen ghedistileert, is seer lieflijc van rueck, ende sterct dat herte. Item men voordert den sweet in pockige luyden[2]) met Nagelen, Noten Muscaet, Foelie, langhe ende swarte Peper. Sommige stroyen Nagel poyer op 't hooft tegens hooft pyne van vercoutheyt. Zy verstercken die Lever, die Mage ende dat herte; zy helpen oock tot verdouwinge der spysen, voorderen die urine, ende stempen die buyckloop; in die ooghen ghedaen verstercken zy dat ghesichte[3]); welcken vier drachmen uyt melck ghedroncken, voorderen Venushandel.

Dat 66. Cpittel[4]).

Vande Massa, Foelie, ofte Muscaten bloemen, ende Note Muscaten.

Ghedaente vande Note Muscaet bomen ende plaets daerse wassen.

Den boom vande Note Muscaet, is ghelijck een Peerboom ofte Persick boom, alleen dat zy smalder zijn, heeft ronde bladen; dese boomen wassen int Eyland van Banda, niet verre van Maluco, ende oock inde Eylanden van Iavas ende Sunda, van daer werden zy vervoert naer Chyna ende Malacca, ende alsoo voorts naer Indien ende ander weghen; het fruyt is alleens ghelijck groote ronde Persen, ende het allerbinnenste is die Note Muscaet; dese Noot heeft om hem een harde schulp gelijc hout, so dat die Noot daer los in leyt, ende dese houte schille ofte schulpe is bedect ende becleet met Muscaten bloemen, diemen Massa[5]) heet, ende alsdan soo comter het fruijt, welcke is ghelijc het fruijt vande Persen van buyten om, ende is een seer costelic eten ende lieffelicken rueck alst rijp is; men maect dese gheheele fruijt ofte appelen veel in ghesuyckerde Conserven, ende worden alsoo vervoert door gheheel Indien, ende zijn seer geestimeert: want is inder waerheyt die beste Conserven die in geheel Indien gemaect wort, ende wort oock dickwils naer Portugael ende herwaerts over gebracht; men maecter oock ghesouten in Azijn, die oock veel in Indien ghesleten werden. Wanneer die Noten beginnen rijp te werden, so beginnense te swellen, ende die eerste schulpe ofte schelle berst aen stucken, ende die Muscate bloemen blyven seer rootachtigh, ghelijck root schaerlaken, 't welcke seer schoon om sien is, als die boomen vol fruyten zijn, ende oock somtijts soo berst die Foelie

Ghedaente vande Note Muscaten, hoe datse in haer schulpen bewaert leggen ende gheconfijt werden.

Ghesouten Note Muscaten.

Muscaet bloemen zijn rootachtigh, ende seer schoon om sien.

1) In de Lat. vertaling ontbreken de woorden van: „Die van Java" enz. tot aan: „worden in Maluca" enz. Avia? lees Avicenna?

2) De Lat. vertaling heeft: „qui Gallico morbo laborant".

3) In sommige exemplaren volgt hieronder nog „ende verdryven".

4) Dit Cap. gedeeltelijk geput uit Orta, *Coloq.* XXXII.

5) Omtrent den oorsprong van dit woord bestaan slechts gissingen; zie *Hobson-Jobson*, s. v. Mace.

ofte Massa, welcke is de oorsake dat altemet die Noten sonder Massa comen, ende wanneermen die Note Muscaten drooght, so gaeter die Massa af, ende die coleur van root verandert in Orangien coleur, ghelijc men mach sien aen de Massa die herwaerts over gebracht wort. Die Eylanden daerse wassen, principalic Banda, is een ongesont land, gelijck ooc die Eylanden van Maluco zijn; daer sterven veel die daer handelen, ende passeren groote perijckelen van siecten ende leven, niet tegenstaende, die groote winst doet haer die reyse aenveerden. Die Note Muscaet is ghenaemt vande Inwoonders van Banda, daerse meest wast, Palla[1]), ende die Massa ofte Muscate bloemen Buna Palla[2]); die Decanijns ende Indianen heeten die Note Iapatry[2]), ende die Massa Iayfol 3), &c.

De Molucsche Eylanden zijn seer onghesont.

De meeste Note Muscaten wassen tot Banda.

[91a] Annotatio D. Palud.

Die boomen daer die Noten Muscaten ende Folye aen wassen, zijn die Peere-boomen niet onghelijck, doch corter ende ronder van bladeren, zijn dienstelijck in sieckte des hoofts, der Moeder ende der Zenuwen, &c.

Die Muscaten zijn met driederley basten bedeckt, die buytenste is van ghedaente gelijck die groene basten van Oker Noten; als dese rijp wordt, so spoudet zy haer open, als dan sietmen een dunne schorse ofte bast gelijc een netken, 'twelck om die vrucht gaet, ende van den onsen Folye ofte Muscaten bloem ghenoemt wort, in die spyse ende Medicynen seer dienstelijcken; die derde bolster ofte schelle is harder ende houtachtiger dan die voorghenoemde, gelijck die Oker Noten, alleen dat die swartachtigh is, ende als men die open doet, soo vintmen daer in die Note Muscaet.

Als die vrucht rijp geworden is, ende die buytenste schelle op berstet, soo schijnt die Folye gantsch schoon root, als daer nae die vrucht oock droogh wordt, soo schuert die Folye oock, ende bekomt een goudt geele verwe.

Men vint daer tweederley Muscaten, langhe die men Mannekens noemt, ende ronde die beter zijn, ende stercker.

Die Muscaten stercken die hersenen, scherpen die memorie, verwermen ende stercken die maghe, verdryven winden, maken een goede asem, dryven die uryne, stempen buyckloop 4); In somma zijn goet tegens allerley koude gebreken des hoofts, ende der harsenen, der maghen, der lever, ende der Lijf-moeder.

Die Oly is tot allen voor-ghenoemden ghebreken beter ende stercker.

Die Folye is sonderlinghe goet tot een verkoude swacke maghe, zy voordert die kokinghe der spysen, verterende alle boose vochtigheyt, ende winden verdryvende.

---

1) Jav., Mal., Makass., Bugin., enz. „pala", uit Skr „phala".

2) D. i. „bunga pala", foelie, eig. bloem van „pala", Mal., Jav., Makass., Bugin., enz.

3) Omgekeerd; Hind. „jaipatrī" en „jawatrī", Skr. j'ātīpatrī" is foelie; Hind. „jaiphal", Skr. „j'ātiphala", notemuskaat.

4) In sommige exemplaren volgt hierachter nog „ende kooren".

Dat 67. Capittel.

Vanden Cardamomum[1]).

Cardamomum is goet teghen een stinckenden adem, &c.

Die Cardamomum is een specie diemen in Indien veel ghebruyckt om met te koken, ende oock die Indianen hebbense ghemeenlijck inde mont om te kauwen, is seer goet teghen den stinckenden asem, ende quade humoren van 't hooft, ende dient oock tegen andere dingen van medicynen; Het wast ghelijck als ander greynen,

Ghedaente ende coluer vande Cardamomum.

ende is by naer ghelijck Boeck-weyte, doch is van coluer witachtigh, treckende naer 't geele, zijn huijskens vande groote van Boeck-weyte greynen, ofte wel so cleijn, hebben van binnen tot 10. ofte 12. greyntgiens, welcke is die Cardamomum; Daer zijn twee soorten van Car-

Tweederley Cardamomum.

damomum, te weten, groote ende cleyne, ende wort geheeten vande Malabaren, Etremilly[2]); die Gusaratten, Decanijns, ende Bengalen heetent Hil[3]); ende die Mooren die onder haer woonen, noement Helachij[4]); Dese spiecie wert veel in Indien verhandelt ende ghebruyckt, ende is een coopmanschap die op alle plaetsen van Indien

In Calicut ende Cananor wassen de meeste Cardamomum.

vervoert wert, 't meestendeel wast in Calecut ende Cananor, plaetsen op de custe van Malabar, is oock op meer ander plaetsen van Malabar, ende oock op 't Eylandt Iava: maer van dese voorseyde plaetsen wordt het meest verhandelt ende vervoert naer alle weghen, doch [91b]
wort weynigh naer Portugael gebracht, oorsake die groote onkosten

De Indianen koken gheen vleysch sonder Cardamomum.

ende verre wegh, doch altemet vande Bootsghesellen ende ander Zee-volck; Men koockt in Indien geen vleysch, ofte daer moet Cardamomum by wesen; gheeft het eeten eenen goeden smaeck ende rueck, so wel als een van d'ander specien van Indien.

Annotatio D. Palud.

Avicenna stelt hier van tweederley specien, het eene noemt hy Saccolaa quebir, dat is groot Cardamomum, dat ander Saccolaa seguer[5]), dat is cleijn Cardamomum; In Malabar wort dit gheheeten Etremelli; in Seylan, Encal[6]); in Bengala, Gusaratte, ende Decan, ten tyden Hil, ende

---

1) Dit Cap. hoofdzakelijk ontleend aan Orta's *Coloq.* XIII.

2) De gewone naam in 't Malay. is „ĕlattari" waarmede overeenkomt Tam. „ĕlaris'i" of „ĕlavaris'i", eig. „rijst van „ĕlam". Van 't Malay. stamt de botanische term Elettaria. De vorm in den tekst is onbegrijpelijk.

3) Uit Skr. „elā".

4) Hind. „elāchi".

5) Arab. „ḳakolah"; kabīr, kĕbir", is „groot", „çaghir", „klein". Paludanus heeft Orta's „cacolla" verkeerd gelezen. Zie voorts *Hobson-Jobson*, s. v. Cacouli. Het Arab. woord is zonder twijfel van denzelfden oorsprong als Skr. *kakkola*.

6) Singhal. „ĕṇsāl".

somwylen Elachi, ende dit van die Mooren: want die Heydenen door gheheel Indien noement alleen Dore[1]); Cardamomum is den ouden Greecken als Galeno, Dioscoride, ende anderen onbekent geweest, ende ofte wel Galenus int 7. boeck van die simplicien, schrijft dat Cardamomum niet so heet is, als Nasturtium ofte Kers: maer aenghenamer ende lieflijcker van ruecke, met eenighe bitterheyt, so comen nochtans alle dese teeckenen met het Cardamomum van Indien niet over een, Dioscorides in zijn eerste boeck int 5. Capittel, prijst sodanighe Cardamomum dat uyt Comagens[2]), Armenien ende Bosphoro gebracht wort, (hoewel hy oock seyt dat in Indien ende Arabien oock sulcks wast.) So seyt hy daerby datmen uytkiesen sal dat vol is, ende tay om te breken, scherp, van smaeck bitter, ende dat hooft besvvarende met zynen rueck, soo vvordt nochtans het Indiaensch Cardamomum in die plaetsen ghebracht, daer Dioscorides schrijft het zyne van daen te comen, ende is oock niet tay int breken, noch besvvaert oock dat hooft niet, noch bitter, noch soo scherp als Naghelen.

Het groote Cardamomum heeft een lancvverpigh driekantigh bolsterken ofte huysken, in vvelck bleec-roode koorlkens zijn, met hoecxkens; het cleyne heeft in gelijcken oock een driekantigh bolsterken, doch corter ende met cleijnder kornkens onderscheyden, int midden met een vliesken; ende dit Cardamomum is noch driederley, minus, medium, minimum, dat is, cleijn, cleijnder ofte middelbaer, ende alder cleijnst.

Cardamomum verwermt die mage, verteert die spyse, verdrijft duyselinghe des hoofts, wert oock met Betele ghegeten, om het hooft ende die maghe van slijm te suyveren.

Dat 68. Capittel 3).

Van't Lack.

Het Lack 4) welck die Malabaren, Bengalen, en Decanijns heeten, Assij 5); ende die Mooren, Lac; die van Pegu alwaer het beste is, en den meesten handel met ghedreven wordt, heetent Treck; die welcke daer een groote traffijcke met doen (op't Eylandt van Samatra eertijts Taprobana[6]) gheheeten) ende dat in wisselinghe van Peper, ende van hier wert het vervoert naer 't roode Meer, Persien

In Pegu is het beste Lack, ende aldaer wert den meesten handel met het Lack ghedreven.

1) Achter „Dore" schijnt een punt te moeten staan, en de komma achter „Cardamomum" vervalt dan. Wat met „dore", bedoeld is, blijkt niet; het is in elk geval verkeerd, want al de voorafgaande namen zijn juist de bij de Heidenen gebruikelijke.

2) D. i. Kommagene.

3) Dit Cap. is overgenomen met bekorting en toevoegsels uit Orta's *Coloq.* XXIX.

4) Zie voor de afkomst en geschiedenis van dit woord *Hobson-Jobson*, s. v. Lac, en vgl. Dozy-Engelmann, *Glossaire*, p. 295.

5) In deze opgaven schuilt meer dan één fout. In Malabar is de naam „arakku" vervorming van Mahr. „lākha" of Prākṛt „lakkha", waaruit Oudjav. „lāka", Nieuwjav. „laka", Tagalog „lakha".

6) Omtrent deze dwaling zie boven blz. 74, noot 4. Orta zegt dit niet t. a. p., maar elders laat hij zich aldus uit: „Ceilon, dat, naar sommigen zeggen, Taprobane of Samatra is"; zie Aant. van Graaf de Ficalho, *Coloq.* I, 18; 233.

ende Arabien, waer van die van Arabien, Persien, ende oock de Turcken dat noemen Loc Sumutri[1]), dat is: Lack van Samatra, overmidts dat het van daer inde contreyen gebracht wert; Die manier van dat het gemaect wert, is aldus, in Pegu ende die plaetsen daert [92a] van daen comt, heeftmen op sekere plecken seer groote Mieren met vlueghelen; Dese Mieren loopen by de boomen op, (die ghelijck Pruijm-boomen ofte andere diergelijcke zijn) uyt welcke boomen comt een sekere Gom, waer an die Mieren loopen suygen, ende alsdan makense romtom die tacken vande boomen het Lack, gelijck die honich Byen het honich ende Was maken, ende alst vol is soo comen die eyghenaers vande boomen, ende breken die tacken af en legghense te droogen, soo gaen die tacken uyt, ende het Lack blijft ghelijck een Riet, ende somtijdts breeckt het hout daer in, ende hoet minder hout heeft, hoet beter is, ende die stucxkens ende cruymelen die op der aerde vallen, smeltense te samen: maer dat en is soo goet niet: want heeft altoos eenighe vuyligheyt ofte aerde binnen in; het geschiet dickwils datmen noch int rauwe Lack die vluegelen vande Mieren daer onder ghemenckt siet; wanneert Lack rauw is, gelijck het vande boom comt, soo ist doncker rosachtigh, makent in Indien van alle colueren gherefineert ende schoon.

Manier hoe dat het Lack bereijt wert.

Seer groote Mieren met vloghelen, die op de boomen daer het Lack ghelijck Gom uyt loopt, op en neer loopen.

Coluer van't natureel Lac.

Annotatio. D. Palud.

Sy stooten dat Lack tot een poeyer, ende smeltent, alsdan vermengen zy daer onder allerley verwen die zy willen, roode, swerte, groene, geele, &c. ende maken daer uyt stockskens, alsmen ons hier verkoopt, om brieven toe te seghelen.

Alsdan maken daer oock de betsteden mede, te weten, int draeyen nemen een stuck Lacks van wat coluer datse begheren, daer naer alst hout ghedraeyt, ende zijn volcomen fatsoen heeft, soo houwense het Lack daer aen, ende loopen daer also al draeyende met om, het geheele hout over, welcke terstont duer die hitte van 't hout, die 't duert wryven ende draeyen crijght, over al aen cleeft, vande dickte van eenen naghel, ende alsdan bruynerenset met breet strop ofte ander drooghe Biesen, waermede blijft het hout gheheel bedeckt, ende soo glat als een Spieghel, dat een lust om sien is, ende duert soo langhe alst hout, alsment wel waer neemt; op dese manier maken alle dinghen in Indien, so betsteden, stoelen, ende alle andere ghedraeyde houtwercken, waer door het wonder ghemeen is, ende seer gesleten wort in gheheel Indien; die fraeyste wercken hier van, comen

Betsteden in Indien met Lac overtrocken, die seer schoon zijn.

1) Deze benaming komt voor bij Orta, t. a. p.

van China, ghelijck alsmen aen allen dinghen mach sien, die van daer comen, als Schrijftorien, Rondassen, Tafelen, Boffetten, Dooskens, ende diergelijcke duysent dinghen, die al bedect ende gearbeyt zijn met Lack van alle colueren ende figueren, ende ons een verwonderinghe gheeft vande schoonheyt ende gladdigheydt van verwe, twelcke altesamen Lack is, dat also gewrocht wort; Desgelijcx gebruyckense het Lack om te vullen alle Silver ende Gout werck, te weten, die hechten van de messen ende ander dingen, makense van buyten fray van Silver, ende van binnen vol Lack, Desgelijcks zijn die Indianen so subtijl datse die goude Ringen maken, int schijnsel fray ende schoon, ende schynen van Masijs[1]) gout te wesen: maer zijn van binnen hol en vol Lacks, sonder dat het yemant soude connen merken, ten waer dat hy daer af gheadverteert waer; Het Lack is oock in Ballagatte ende Malabar: maer weynigh; het meestendeel, ende van daert in Indien ende over al vervoert wert, is uyt het landt ende Coningh-rijck van Pegu.

De frayste wercken van Lack comen van China.

Veelderley dinghen van allerley colueren.

Fraye Ringen vande Indianen gemaect, inwendigh hol ende met Lack ghevult.

[92b]

Dat 69. Capittel.

Van't Annil ofte Indigo[2]).

Het Annil[3]), anders Indigo ghenaemt, ende in Gufaratte, Gali; van andere, Nil; welcke een costelijcke verwe is, en seer in Portugael getrocken ende verhandelt, wast in Indien int Coningh-rijck van Cambayen, het cruijdt is bynaer gelijck Rosemarijn, wort gesaeyt gelijc ander cruijt, ende op zijn saysoen ghepluckt en gedrooght, ende daer naer nat ghemaeckt en gestooten, ende also sekere daghen weder ghedrooght en bereydet; is int eerste fijn groen: maer daer naer wert het fijn blaeu, ghelijck alst blijckt herwaerts over gebracht wesende, ende hoe dat het schoonder van aerde ende stof is, hoet beter is, en om dat te proeven oft goet is, soo brantmen met een keerse, ende soo 't hem ontdoet gelijck fijn meel, so ist goet: maer soo't wort gelijck sandt en dueght niet; desgelijcx geworpen in water, soo 't drijft ist goet, ende soo 't te gronde gaet, ist quaet; Dese Annil wert in grooter estimatie gehouden, ende gelt altoos oft gemeenlijck, so in Indien als in Portugael, meer als die Gyrofnagelen; de Coningh heeftse binnen weynigh jaren herwaerts verpacht[4]), datse niemant in

Verscheyden namen vande Annil.

Annil wast in Cambaya.

Manier hoe de Annil bereijt wert.

Coluer ende ghedaente van de Annil.

Kenteeckenen van rechten Annil.

1) Drukfout voor „masijf", massief.

2) Hoofdzakelijk naar Orta, I, 86.

3) Arab. uit Skr. „nīlla" blauw, of „nīlī" de indigoplant. Vgl. *Hobson-Jobson*, s. v. Anile.

4) In 1588. Zie Couto, *Da Asia*, Dec. X, livro X, cap. VI.

Indien mach coopen, noch nae Portugael brenghen dan die pachters, ghelijck als die Peper.

Annotatio D. Palud.

Anil ofte Nil, als die hooghgeleerde Doctoor Camerarius betuijght, welcke sodanighen planten in zynen Hof ghehadt heeft, heeft Hemels blaeuwe bladekens, eenighe ghelijcheyt hebbende met die bladeren des kruijdts, dat men op Latijn noemt, Barba Iovis; op Nederlants, Donderbaert, dan een weynigh breeder.

Dat 70. Capittel.

Van 't Ambar, Mosseliaet, ende Algallia ofte Cyvet.

Verscheyden opinien vande Amber.

Het Ambar[1]) meenen sommige te wesen, het schuijm vande Walvisch, ander gelooven dat het is die vuyligheyt ende drec vande Walvisch; etlijcke presumeren te wesen een specie van Betumen, dat uyt een Fonteijn die op de gront vande Zee is vloeyt, ende also het Ambar boven werpt, doch is te gelooven dat het geenich van 't eerste is, want waert yet van die dingen, men soude desgelijcx wel dagelijcx veel Ambar vinden in dese contreyen, namelijcken, aende custe ende Zee van Boscayen, daer so groote menighten van Walvisschen gevangen worden: maer noijt Ambar gevonden is, het waer eer te gelooven dat het Bitumen ofte Peck is, uyt een Fonteijn, ofte yet anders dat vande gront vande Zee op vloeyt, ende also boven drijft, aengesien op sommige plaetsen gevonden wort, ende op ander niet; Daert meest gevonden wert, ende dagelijcx van daen comt, is byde custe van Soffala, Moçambique, ende aende custe van Melinde ofte Abex, desgelijcx wort somtijts gevonden byde eylanden van Maldiva ende die C. de Comorijn; maer weynigh, ende so gemeen niet als by Soffala en Moçambique; daer zijn andere die meenen dat het is een spongieuse aerde, van eenighe bedeckte Eylanden, drooghten, ofte verborgen Clippen, ende duer die cracht vande Zee metter tijt in stucken afghesmeten, ende opgheworpen wort, ghelijck drijfsteen ofte diergelijcke materie: want wert dickwils gevonden met stucken al dryvende, van 10. 12. ende [93a] oock wel van 50. ende 60. spannen groot; affirmeren datter in Indien ghevonden zijn gheheele Eylandekens, twelcke ghemerckt worden vande gheen diese vonden ende ontdeckten, om daer weder te comen

Amber comtvande custen van Soffala ende andere plaetsen. Waer dat den Ambar van daen comt.

Stucken Amber van 60.spannen.

---

1) Van Arab. „'anbar"; Dozy—Engelmann, *Glossaire*, p. 88; vgl. Mahn, *Untersuchungen*, pp. 61 vgg. Over Amber, Port. „ambre" spreekt Orta, I, 46, sqq., waaruit veel is overgenomen.

laden: maer weder op de selfde plaetsen comende, en vonden zy niet. Int jaer 1555. worde gevonden by de C. de Comorijn, een stuck van 30. quintalen groot, ende diet vont, meenden dat het Pec was, en vercocht het om weynigh gelt: maer worden int leste bekent ende geestimeert, ghelijck het inder waerheydt was, oock so comt dickwils die Ambar ghemenckt met schulpen, ende vuyligheyt vande Zee-voghelen die daer op nestelen; Daer is Ambar van coluer graewachtigh, met witachtighe venen ofte aderen duertogen; dese is de beste, en wert genaemt Ambar grijs, men heeft ooc een soorte die gheheel swart is: maer en is soo veel niet gheestimeert als die graeuwe; om te proeven oft die Ambar goet is, so steecktmen daer een spelde in, ende daer die meeste Olye uyt vloeyt is de beste, wordt onder de Indianen veel ghebruyckt, vande Coninghen ende groote Heeren in hare dagelijcse spysen, gebruyckent oock veel om hare oncuyscheyt te stercken en te vermeeren; desgelijcks in veel fraeye wercken, met Mosseliaet, Cyvet, Benjuin, ende ander diergelijcke welrieckende materialen vermengt, waer van zy fraye Appelen ende Peeren, met Silver ende Gout beslaghen af maken, om te draghen ende aen te riecken, oock inde hechten vande messen, hantvatsels van Pongiaerden, die seer net van Silver duerluchtigh van fray werck gemaeckt zijn, ende also van binnen gevult met de voorseyde materialen duerschynende; Dese en dierghelijcke wercken zijn seer ghemeen in Indien, onder die rijcke ende machtighe van't landt, so Indianen als Portugesen.

Int jaer 1555. werden een stuck Amber gevonden by C. de Comorijn, van 30. quintalen groot, ende 'twerde vande vinders onwetende voor Peck vercoft.

Menigerley Amber van verscheyden colueren.

Amber is goet om de oncuyscheyt te bevorderen.

Veel dinghen van Amber met ander cruyden ghemenght, lieflijck om te ruycken.

Annotatio D. Palud.

Ambarium op Latijn, Ambar op Arabys, is een specie van een Peck, als den Auctuer recht seyt, wt sekere Fonteynen in die diepte der Zee wesende opgheworpen, 'twelck aen die Sonne gestelt wesende, terstont verherdet, als andere dinghen die uyt die Zee ghetrocken worden, ghelijck bernsteen ende Coral, &c. dese Ambar om haer lieflijcke ruecks wille, sterckt zy dat hooft ende dat herte, om haer drooghte verteert zy alle overtollighe boose vochtigheden der maghen; is teghens alle onsuyverheydt ende vuylnisse; helpt den ghenen die aende vallende sieckte liggen, is goet teghens beswymenisse ende opstyginghe der Moeder, ingheghevеn ende onder ghesteken; In somma is goet allen ouden menschen, ende in alle koude affectien.

Het Almiscar[1]) ofte Mosseliaet compt van China, ende zijn beestgiens ghelijck Yossen[2]), ofte cleijn Honden, die doot ghesmeten ende

1) Arab. „al-misk", oorspronkelijk Skr. „mushka", teelbal (n.l. van 't muskusdier). Zie *Hobson-Jobson*, s. v. Musk. Orta spreekt slechts ter loops van „almisque" o. a. I, 71; 97.

2) Lees: Vossen.

Gedaente vande dierkens die het Muscus voortbrengen. De Muscus dierkens smijtmen doot ende laetse verrotten, 't welck dan de Muscus is.

met slaghen vermorselt worden, ende latense alsoo verrotten met bloet en vleesch te samen, ende snydense daer naer also in stucken, met het vel, vleesch, ende bloet onder een, maken daer van't vel boerskens, die int rondt toe naeyende, die also vercoft ende vervoert worden; Dese boerskens zijn ghemeenlijck van een Once swaer, van Portugesen Papos[1]) ghenaemt, dan die rechte Papos ende goede oprechte Mosseliaet zijn die ballen ofte Testiculos van dese beestgiens, d'ander hoewel zy oock voor Mosseliaet passeren, en zijn nochtans [93b] so goet niet als die Testiculos, waerom die Chynen (die in alle hare handelingh lustigh zijn) dese boerskens altemael rondt maken, op de maniere vande Testiculos, om also 'tVolck daermede te bedrieghen, ende te ghewilligher te maken om te coopen; Dit beestgien heeft een wonderlijcke natuere ofte kennisse, te weten, wanneert ghejaeght wort, ende siende niet langer te moghen ontloopen, so neemt het zijn Testiculos tusschen zijn tanden ende bijtse af, ende worptse daer heen, ghelijck oft het wilde segghen, ist u daerom ghegaen, daer zijnse, ende ter wylen dat den jagher besich is om die op te rapen, so ontloopt hy't somtijts, ende wint daer het leven met; Die Chynen zijn seer bedrieghelijck om 'tMosseliaet te vercoopen: want doen daer veel valsigheydt in, vullense somwylen met Ossen ende Coeyen lever, ghedrooght ende gestooten, ende dat met Mosseliaet ghemenckt, ghelijckmen daer daghelijcx by experientie veel vint, alsmense ondersoect, als die Mosseliaet bynaer verdorven, ende haren rueck verloren heeft, soo neemtmense uyt het balleken, ende stootse wel cleijn in een Mortier, ende daer naer een weynigh nat ghemaeckt met wat pisse van een kindt ofte joncxken, ende also ghedaen in een looden potgien, ende wel toeghestopt, sal terstont weder goet werden, so daer eenige cracht en figuer in gebleven is.

Bedrogh int vercoopen van de Muscus.

Natuere vande Muscus dierkens, ende listicheyt om de jagher te bedrieghen.

Remedie van verdorven Muscus goet te maken.

Annotatio D. Palud.

Andere zijn van opinie, dat Muscus groeyt op sekere tyden des jaers, ontrent den Navel van een beestken, op maniere als een geswel, die bleeck geele is die beste, zy sterct het bevende coude herte, ende alle ghebreken des selfden, ghedroncken ofte opgheslockt, zy suyvert die witte plecken der oogen, zy verdrooght die vochte catarnen, zy sterckt dat hooft, ende gheneest veroude hooftpyne, uyt fluymen oorspronc hebbende.

Die Algallia[2]) ofte Cyvet[3]) is oock veel in Indien, te weten, in Ben-

1) Zoo genoemd wegens het fatsoen, gelijkende op een „papo", vogelkrop.
2) Zie blz. 66, noot 4, dl. I.
3) Zie blz. 66, noot 4, dl. I.

galen: maer om datse haer valscheyt ende bedriegerye niet en connen laten, so en isse niet seer goet noch gheestimeert, overmidts dat zyse altoos mengen met Olye, sandt, ende ander vuyligheydt ende stof om veel gewichts te hebben, waerom gantsch onsien is; maer die beste Cyvet comt vande Myna ende custe van Guynea, die seer schoon ende goet is, 'tis het sweet vande Catten diemen heet Algallia oft Cyvet Catten, die dickwils in Spaengien ende ooc herwaerts over levendigh ghebracht werden, ende om dat sulcx genoegh notoir ende openbaer is; so willen wy't hiermede concluderen, ende voorts varen in andere specien, cruyden, ende materialen van Indien.

Cyvet wert seer vervalscht vande Indianen, ende daeromme niet geestimeert.

De beste Cyvet die comt van Myna.

Cyvet wat dat heet is.

Annotatio D. Palud.

Cyvette groeyt in die uyterste borsekens van een beestken, dat hier af zijn name heeft een Cyvet-katte, ende is gelijck Huyghens wel recht seydt, ghelijck sweet ontrent het eijnde deser Dieren groeyende van heete ende vochte cracht; Dit ghestreken wesende in die Navel der Vrouwen, gheneest die opstyginghe van die Moeder, het verweckt oock de Vrouwen haren lust.

Dat 71. Capittel.

Van't Benjuin.

Het Benjuin [1]) is een materie gelijck als Wieroock ende Mirre: maer is van meerder estimatie: want dient tot veel dinghen inde medicyne.

[94a] (Want de Benjuin door haer lieflijcke ruec sterckt dat herte, dat hooft, ende die hersenen, zy verdrooght dat hooft van alle overtollighe vochtigheyt, scherpt die sinnen, daer mede gheroockt zijnde, is dienstigh int afgaen van sieckten).

Als tot andere welrieckende materialen, ghelijck om te maken eenighe bollen ofte Peeren van Ambar ende Mosseliaet, moeten altoos Benjuin hebben om perfeckt te zijn; Dese Benjuin wast veel int Coningh-rijc van Sion, int Eylandt van Sumatra; in die Eylanden Iavas, ende die landen by Malacca, zijn hooge boomen dick van tacken, hebben bladen ghelijck die Lemoen-boomen, met eenen hoogen ende dicken stam ofte struijck, uyt welcke groyt de Gom, welcke is die Benjuin; wanneer die boomen noch jonck zijn, so ghevense die beste Benjuin, die van coluer swartachtigh is, ende heeft eenen schoo-

In Sion wast veel Benjuin.

Die boomen daer het Benjuin aen wast sijn hooghe boomen.

1) De Europeesche benamingen, zooals Spaansch „benjui" en „menjui", Port. „beijoim", Fransch „benzoin", enz. komen van 't Arab. „lubān djāwī", d. i. Javaansche of Maleische wierook. Zie Dozy—Engelmann, *Glossaire*, p. 239. Vgl. de aanteekeningen hier onder bij „Lovanjavy". Aan Bengui (*al.* Beijoim) wijdt Orta het geheele *Coloq.* IX.

De beste Benjuin is swertachtigh.

nen rueck, wert ghenaemt Benjuin de boninas, dat is: soo veel als Benjuin van bloemen[1]) ende dat om haer welrieckentheyt; den tweeden Benjuin is ghenaemt, Benjuin Amendoado, dat is: Benjuin van Amandelen, om datse gemenckt is met stucxkens witte Benjuin, ende leijt onder een met het swart, alleens oft het Amandelen waren, die overmidts ghespleten zijn; Dese Benjuin en is soo goet niet, overmidts dat die witte Benjuin vande oude boomen is, ende en heeft so goeden rueck en cracht niet als die swarte, alleen daerom wertse met die swart gemenct, om datmense also te beter soude moghen vercoopen; Dese twee soorten Benjuin zijn die beste, ende worden veel verhandelt, soo naer Arabien, Persien, het landt van Ballagatte, China ende ander weghen, desghelijcks naer Portugael; Den meestendeel van desen Benjuin wast int landt van Sion, ende by Malacca, Men vindt noch ander Benjuin die slechter is, welcke wast in de Eylanden van Sumatra ende Iavas; Die jnwoonders van daer dese Benjuin wast, heetense Comingion[2]); die Mooren ende Arabiers, heetent Lovanjavy[3]); is soo veel geseyt als Wieroock van Iava; die Decanijns, ende die van Ballagatte, noement Vdo[4]); Men hout int gemeen die stammen ofte struycken vol kerven, om datter alsoo te beter die Benjuin souden uyt vloeyen, wort in Indien in grooter menighten verhandelt: want is een vande costelijckste specien van Orienten, om dattet in rueck alle andere Wieroocken te boven gaet.

Plaetsen waer dat het Benjuin ghevoert wert.

Men kerft de boomen op datter het Benjuin te beter groeyen soude.

Dat 72. Capittel[5]).

Van't Wieroock ende Mirrhe.

De beste Wieroock groeyt op de boomen die op steenachtige plaetsen staen.

Het Wieroock wast in Arabien; wort gheheeten, Lovan; ende van Avicenna, Conder[6]); ende is die Gom die uyt den stam van boomen vloeyt, gelijck Benjuin; den besten Wieroock groeyt aende boomen die op de bergen, steen-rootsen, ende steenachtigen huevelen wassen: want die op't velt ende 'tplat landt wassen, en gheven soo goeden Wieroock niet, 'tisser in soo grooten abondantien,

1) Volgens Orta, o. a. I, 103; 347. Port. „bonina" is een soort van witte madelief. Dit past niet recht wat de kleur betreft, zoodat Orta een andere bloem op 't oog schijnt gehad te hebben.

2) Maleisch „kĕmiñan", bij Orta „cominham".

3) Zie boven.

4) Zoo ook bij Orta. „Udo", slechte spelling voor „vuddho" of „vuḍḍho", een benaming voor benzoë. De meening van den uitgever der *Coloquios*, I, p15, dat „udo". 't Arab. „'ud", hout, zoo wezen, is ongegrond.

5) Dit Cap. ontleend aan Orta, *Coloq.* over Wierook en Myrrhe, II, 351, sqq.

6) Uit Skr. „kunduru" of „kundura", hars der *Boswellia thurifera.*

datser dickwils hare Schepen met pecken, ghelijck of het Peck, Teer, ofte Spiegel-hars waer, wort van daer vervoert naer Indien, China, ende ander weghen, in groote menighten ende goet coop.

In Arabien wast de Wieroock so overvloedigh datse haer schepen daer met pecken.

Annotatio D. Palud.

Wieroock is tweederley, witte die ront ende droppelachtigh, welcke
[94b] die beste is, ende het Manneken gheheeten wort; die ander swart, welcke niet veele weerdigh, dan om te roken; In Indien ende by ons gebruyctmen die Wieroock teghens buyckloop, teghens sieckten des hoofts, catarnen[1]) kooren, ende braken, ende in die welcke bloetspyen, vernielt holle sweringhen, ende gheneest versche ende bloedighe wonden.

Die Mirrhe op Indiaenschs, Bola[2]) genaemt, groeyt op de selfde manier van Benjuin ende Wieroock, comt ooc uyt Arabien Felix: maer meest uyt het landt vande Abexijns te landtwaerts binnen, tusschen Moçambique ende 'troode Meer, datmen oock Paep-janslandt heet, ende van daer wert het ghebracht naer Indien ende ander weghen.

De Mirrhe wast ghelijck de Benjuin, in Arabia Felix.

Annotatio D. Palud.

Mirrhe is dienstelijc in Medecijnen, om die stonden te dryven, ende die vrucht; Item in veroude hoesten, ende in buyckloop, ende bloetganck.

Dat 73. Capittel.

Van't Manna, ende Ruybarbo[3]).

Manna comt uyt Arabien ende Persien: maer meest uyt die Provintie van Vsbeke, ghelegen achter Persien in Tartaryen; Die Manna van daer gebracht comt in glasen phiolen, zijn stucken vande groote als ghecomfyte Amandelen: maer van een ander fatsoen: want hebben sonderlinghen gheen ghelijckenis, dan gelijck gebroken stucxkens, is witachtigh, van smaec bynaest als Suijcker: maer wat laf soeter gelijck honich; Die Persianen heetent Xercast ofte Xerkest, dat is te seggen Melck van boomen; want is den dauw die op de boomen valt, ende also blijft hanghen aende bladen, gelijck het water dat aende goten ofte daken bevriest al druypende, wert alsoo vergadert ende bewaert in glasen phiolen, ende gebracht naer

't Manna comt uyt Arabien ende Persien in glasen phiolen.

Wat dat Manna is, ende hoe dat het groeyt.

1) Lees: catar (*of*: catarren) ende kooren.

2) Ook Skr. „bola", niet „vola", zooals de uitgever van Orta, II p. 356, meent. „Vola" is een wanspelling.

3) Dit Cap. ontleend aan Orta, II, 91, sqq.; en over Rhabarber, 275, sqq.

Manna ghebruycken de Indianen in alle purgatien.

Indien ende alle weghen: want gebruyckent in Indien veel in alle purgatien; Daer is een ander soorte van Manna ghenaemt Tiriamjabijn ofte Trumgibijn[1]), welcke vergaertmen van andere bladen ende cruyden; dese comt in cleyne stucxken, vande groote van kennipsaet ende wat grooter; is van coluer root ende rosachtigh, sommighe meenen dat dese Manna aende stam vande boomen groeyt, gelijck die Gomme, wort veel ghebruyckt in Ormus ende Persien in purgatien: maer in Indien so veel niet als d'eerste; daer is noch een ander soorte welcke comt in groote stucken met die bladen, onder een ghemenckt, is ghelijck het Manna van Calabryen; dit comt over Bassora uyt Persien naer Ormus ende Indien, ende is het dierste van alle d'ander; daer comt oock altemet Manna in leeren sacken ofte flessen, diese in Turckyen ende Persien gebruycken om te reysen, ende is gesmolten gelijck honich: maer van coluer witachtigh, en van smaeck gelijck alle d'ander soorten van Manna, ende wordt altesamen gebruyckt tot purgatien ende andere medicynen.

Root ende rosachtigh Manna.

Manna met de bladen onder een ghemengt.

Manna in leeren sacken om te reysen.

Annotatio D. Palud.

Manna purgeert seer saechtkens die galle, versaechtet ende lindert die scherpheyt des keels, des burstes ende der magen, zy lescht den dorst: maer om dat zy swacklijck purgeert, so wort hare cracht vermeerdert met Thijm ofte Ysop, met stercke purgatien vermengt, doen die selvighe haer operatie perfecter ende volmaecter, om haer lieflijcke soeticheyt, die de natuere aenghenamer is.

Ende om dat het sonderlingh gheen coopmanschappe en is, so wil [95a]
ick't daer by laten blyven; Ende aengesien dat wy zijn sprekende vande Medicynen tot purgatie dienende, soo willen wy een cleijn vermaninge doen, vande wortel diemen noemt Rhabardo, hoewel datmen daer sonderlingh gheen sekerheyt af en heeft, hoe ofte op wat manieren datse wast, doch is verseker op anders gheen plaetsen te wesen, dan in China te landewaert binnen, wordt meest ghebracht over landt, duer die Provincie van Vsbeke, daer ick hier boven af vermaent hebbe, (welcke Provintie leijt in Tartaryen, ende confineert ofte paelt aen d'een zyde aen China, ende streckt alsoo achter Indien tot Persien toe); Van dese Provintie comtse tot Ormus, ende so naer Indien, hoewel te water oock ghebracht wordt: maer om datse soo goet niet en is, ende haester verrot en verderft, dan als zy te lande comt, so wortse meest te lande ghebracht, die meest gheacht ende

Rhabarbo is een wortel die in China wast.

Oorsaecken waerom de Rhabarbo te lande in Indien gevoert wert.

1) Sjīrchisjt" en „Tarandjabīn" zijn Perzisch-Arab. benamingen van tweeërlei soort van manna. Zie Aant. op Orta, II, p. 95.

beter vercocht ende ghewilt wort, op dese manier, (te weten, van China deur Vsbeke, ende also deur Turckyen) wertse ghevoert naer Venetien, ende also verspreyt duer dese landen, waer door die Rhabarbo van Venetien beter is, om datse over landt comt, als die in Portugael ghebracht wert te water, ende oock alle dinghen ende cruyden die de Medicynen zijn aengaende, om datse haer beter conserveren te lande als te water, waer door weynigh gebracht werden over Zee: maer is een handelingh die meest te lande ghebruyckt wert, nae Venetien toe, en oock om dieswille datter die Portugesen niet seer in bedreven, ende weynigh behanghen[1]) zijn met eenighe curieusheyt, haer ghenoeghende met die ghemeene waren ende coopmanschappen die alle Man bekent zijn, sonder verder te pretenderen: want met ander dinghen weynigh bekommert zijn.

Dat 74. Capittel[2]).

Van't hout Sandalo.

Daer zijn drie soorten van Sandalen, te weten, wit, geel, ende root; het wit, geel, en ooc 'tbeste, comt meest uyt het Eylandt Tymor[3]), 'twelcke leijdt byde Iavas; Dit Eylandt heeft gheheele bosschen ende wildernissen van Sandalen, te weten, wit ende geel, en van hier wort het vervoert deur gheheel Indien, ende naer alle weghen, ende dryven daer eenen grooten handel met; Het root Sandalo wast meest op de custe van Choramandel ende Tanassarijn, (welcke is int landt van Pegu; Die boomen van't Sandalo zijn ghelijck Note-boomen, hebben een seker fruijt ghelijck Kerssen ofte Criecken; is eerst groen daer naer swart, doch en is van geender waerden ofte smaeck: want valt terstont af, alleenlijc het hout vande boom, welcke is die Sandalo, wort ghenaemt vande inwoonders daer't wast Chandanacon[4]); Die Decanijns, Gusaratten, Canarijns, ende ander Indianen heetent, Sercandaa[5]); Die Arabiers ende Persianen, Sandal;

Driederley Sandalen, wit, geel ende root.

Het beste Sandel comt uyt Tymor, daer gheheele bosschen van Sandalen zijn.

Ghedaente vande Sandalo boomen, ende vruchten.

---

1) Z. v. a. vervuld van. Kiliaan geeft als voorbeelden: *Behanghen met gierigheyd*, deditus avaritiae. *Behanghen zijn met sorghen*, implicari, constringi curis.

2) Dit Cap. met aanmerkelijke bekorting ontleend aan Orta, II, 281, sqq.

3) Bekend is dat vooral op Soemba of Sandelhouteiland veel sandel groeit. Orta gewaagt niet van Soemba, maar noemt daarentegen verscheidene uitvoerhavens op Timor op, van waar witte en gele sandel verscheept wordt; en wel Mena, Matomea (Batoemea), Camanace (foutief voor Amarasi), Cerviague (Sorbian). Ook vermeldt hij als een plaats waar een sandelbosch wordt aangetroffen Macaça (Makassar); *Coloq.* II, 283.

4) Blijkbaar Malay. *chandanakkunnu*, dat eigenlijk „berg met sandelboomen" beteekent.

5) Uit Skr. „çrīkhaṇḍa", sandelboom, sandel.

Hoe de Indianen Sandalo bereyden ende waer toe dat zy het gebruycken. waer van het die Portugesen oock Sandalo noemen; Het geel ende wit Sandalo wordt in groote menighte ghesleten, in geheel Indien vande Indianen, so wel Mooren, als Heydenen, ende Joden, wie dat het zy, malent ofte stotent met water, tot dattet blijft ghelijck pap, alsdan besmerenser met, ende latent so aen't lijf droogen: want ver- Indianen zijn vrienden van welrieckende dinghen. coelt seer het lichaem. Ende ooc om dat alle die Indianen groote [95b] vrienden zijn van welrieckende dinghen.

Annotatio D. Palud.

Het witte, ende geele, ofte bleecke Sandalen hout, ghebruycken wy oock met roose water, teghens hittighe pyne des hoofts, sulcks aenstrijckende, alle dese houten soo wel het roode als dat witte ende geele, zijn goet in heete kortsen; gestooten ende ingedroncken zijnde, doen voordeel die heete maghen, als oock met roose water opgeleyt in brandende kortsen; Boven desen so stercken niet alleen die Sandalen: maer vervrueghen [1]) oock dat herte, worden daeromme met groot voordeel vermengt onder hertsterckende Medicynen, ende die tegens dese kloppinghe ghemaeckt werden.

Het root Sandalo wert in Indien weynigh ghesleten, dan ghebruyckent alleenlijck tegen heete coortsen, daer met besmerende die polsen vande armen, ende slaghen van't hooft, ende 'tvoorhooft: maer dit root Sandalo wert veel vervoert naer ander landen: want is seer Root Sandalo is seer medicinael. medicinael tot veel dinghen, ende die Indianen maken daer oock hare Afgoden ende Pagodes af, om datse te costelijcker souden wesen.

Dat 75. Capittel.

Van Palo de Cebra, ofte Slanghen hout [2]).

Plaets, ghedaente, ende wortel van Slangen hout. Het Slanghen hout is meest in't Eylandt van Seylon, is eenen leeghen boom, wesende den wortel van de boom het Slanghenhout, 'tis van coluer wit, treckende een weynigh naer't geele, seer hart, ende int smaken bitter, wordt seer ghebruyckt in Indien, malent ghelijck Sandalen met water ofte wijn, ende drinckent alsoo int lijf, Slangen hout, goet tegen heete coortsen, fenijn, &c. is seer goet ende gheexperimenteert tegen alle heete coortsen, een Once ghenomen ghewreven ende met water vermengt, ende teghen alle fenijn ende andere veele sieckten als Colica, ofte Bort, wormen,

---

1) Van den vorm „vreugen", Platduitsch „vrogen" komt ons „vreugde", hetwelk in 't Middelnederlandsch niet voorkomt en daardoor tot averechtsche verklaringen heeft aanleiding gegeven. „Vervreugen" beantwoordt aan Hoogduitsch „erfreuen".

2) Geheel geput uit Orta, *Coloq.* XLII, over Pao de Cobra. „Cebra" is een drukfout voor „Cobra", verbeterd in de Lat. vertaling, maar niet in de Engelsche.

ende alle vuyligheyt, en couwigheyt int lijf, ende is principalijck tegen eenighe beten van Slanghen, waer van't den naem heeft; is eerst in kennisse gecomen door een beestgien, Quil ofte Quirpele[1]) gheheeten, welcke is vande groote ende bynaest ghelijck een Fret, daermen alhier die Conynen met uyt die holen jaecht ende vanckt, welckmen veel in Indien in die huysen heeft om tijt verdrijf, en oock om die Ratten en Muysen te vangen, en te verjagen; Dit beestgien is uyter natuere groot vyant vande Slanghen, soo dat waert die siet salder teghen vechten, ende om dat het dickwils vande selfde ghebeten wort, so weet het hem terstont te cureren met dit Slangen hout, 'twelcke in Seylon veel is, alwaer veel Slangen als oock dese beestgiens zijn, in somma dat alwaert noch soo ghewont, ende van dit hout ghegheten hebbende, is terstont ghenesen, al of het noyt quaet gehadt hadde, door dese experientie hebbent die inwoonders leeren kennen, ende beginnen te estimeren, ende is gheprobeert en goet ghevonden tot veel cranckheden, als boven, waerom het nu seer getrocken ende voor groote coopmanschappen in alle landen vervoert wert, als oock naer Portugael ende herwaerts over.

Door wien het Slangen hout inde kennisse ghecomen is.

Beestkens in Indien Quirpels geheeten, zijn vijanden vande Slanghen.

Cureren haer selven met Slangen hout, van Slangen ghebeten zijnde.

Garcius ab horto beschrijft driederley[2]) aert deses houts diemen daer af lesen mach.

Annotatio D. Palud.

[96a] Tweederley Slangen hout is by my te sien, eenderley dat van Huygens alhier beschreven wort, een wortel wesende van een boom, wit ende bitter van smaeck, met een rouwe aschverwighe bast; Het ander is my ghesonden uyt Sivilien, van den hoogh-geleerden Heer Doctor Simon van Tonar[3]), welcke van der dickte eens arms is, met een bast bedeckt, eenighsins ghesprenckelt ofte ghemarmelt als een Slanghe, oock inwendigh wit, ende bitter van smaeck.

---

1) Tamil *kīri*, *kīrippillei*, ichneumon, waaraan ontleend is Mal. „tjĕrĕpĕlai", Viverra ichneumon. De gewone Skr. naam van 't dier is *nakula*, van waar Hind. *neul*. Een andere benaming in 't Skr. is *sarpahan*, d. i. slangendooder. Het Engelsche Mungoose, enz. is oorspr. Telugu *maṅgīsu*, doch ook in 't Pāli komt het voor als *muṅgusa*.

2) Over de planten waarmede de drie bij Orta behandelde soorten van Páo de cobra vereenzelvigd worden zie men Aant. op *Coloq*. II, 190—193.

3) Drukfout voor Tovar, zooals de Lat. vert. heeft. Hij schreef o. a. *De Compositorum Medicamentorum Examine Nova Methodus* (Antverpiae Offic. Plantin., 1586); „*Hispalensium Pharmacopoliorum Recognitio* (Hispali, 1587).

Dat 76. Capittel.

Van't hout Calamba, alias Lignum Aloes.

Plaetsen waer het Lignum Aloes gevonden wert.

Het Lignum Aloes datmen in Indien Calamba [1]) ende Palo d'Aguilla heet, is meest in Malacca, in't Eylandt van Samatra, in Camboja, Syon, ende die omligghende contreyen; Die boomen zijn gelijck Olijf-boomen, ende oock wel grooter, alsmense af hout soo en rieckt het soo wel niet door de groenigheyt: want hoe't droogher is hoet beter rieckt, het beste ende dat meest riect is het binnenste van't hout, het eene is beter alst ander, 'twelcke die Indianen terstont weten t'onderscheyden; het beste ende fijnste heetmen Calamba ende 'tander Palo d'Aguilla [2]); om nu te kennen welcke 'tbeste is, soo is te weten, dat het gheene dat swaer weeght, hebbende swarte ende bruyne aderen, ende dat veel olye ofte vochtigheyt van hem geeft, 'twelck men erkent by't vier, is het beste, ende ooc hoe het grooter ende dicker is, hoe beter, ende meerder virtuyt heeft; Van dit hout maecktmen veel costelijcke dinghen, ende heeft een sonderlingen ende precieusen rueck, wort uyter maten veel gheestimeert, principalijck het Calamba, alst goet is wort dickwils tegen Gout ende Silver opgewegen; Het Palo d'Aguilla is naer't Calamba in grooter weerden gehouden; Daer is noch een ander Palo d'Aguilla, 'twelck men noemt Aguilla brava, ofte wilt Aguilla, wort oock seer geestimeert: want die Indianen ghebruyckent om hare Bramenes ende Heeren met te verbranden als zy doot zijn, om dat het costelijck is, soo ist een groote eere die daer met verbrant wordt, ghelijck die by ons in Marmorsteenen graven begraven wort: maer en is niet te ghelijcken in estimatie by't ander Palo d'Aguilla ende Calamba; Het wilt Aguilla wast meest int Eylandt van Seylon, ende op de custe van Choramandel, ende 'tbeste Palo d'Aguilla ende Calamba, wast byde landen van Malacca; Van dese costelijcke houten ghebruycken zy veel in Indien, om Pater Nosters, Vijftighen, ende Cruyceficxen af te maken, diemen in grooter weerden hout, ende is oock wel om te estimeren: want inder waerheyt een seer schoonen rueck is, die van alle ander houten te boven gaet, dierghelijcke oock nieuwers anders ghevonden wert, als op die plaetsen verhaelt.

Ghedaente vande boomen.

Kenteeckenen van't beste Lignum Aloes.

Goet Lignum Aloes teghen Gout en Silver opgheweghen.

De Indianen verbranden haer Heeren met Lignum Aloes, geheeten Palo d'Aguilla.

Pater Nosters, vijftigen, ende Cruyceficxen van Lignum Aloes in Indien seer ghemeen.

---

1) Maleisch „kalambak", dat zoowel toegepast wordt op Aquilaria Agallocha Rxb. als op Aloexylon Agallochum Lour. (Filet, *Plantk. Wdb. voor Nederl. Indië*, p. 145). Vgl. voorts boven, blz. 83, noot 3.

2) Vgl. boven, blz. 83, noot 2.

Annotatio D. Palud [1]).

Lignum Aloes, Agallochum Xylo, alias Paradijs hout; op Arabys, Agalugen ende Haud; van die Inwoonders van Gusaratte, ende Decan, Vd [2]); in Malacca, Garro [3]); ende dat alderbeste Calamba.

Van dit hout heb ick veelderley specien, alle seer lieflijck van ruecke, ghesprenckelt ende gepleckt, ende vol vettigheyt, daer by swaer ende dicht, dit hout ghebruyckt ende inghenomen doet een goeden asem ma-
[96b] ken, is oock seer dienstlijcken teghens een slappe ende voechte maghe; die geen spyse aenneemt ofte behout; oock so ist goet die een swacke lever hebben, die aen't roode Melisoen, ende aen't Plueris ligghen.

Dat 77. Capittel [4]).

Van die wortel China.

Pocken is een dagelijcxsche sieckte in Indien.

Die wortel China [5]) is eerst in Indien ghecomen ende bekent geworden, int jaer 1535. want te voren en wistmen daer niet af, overmidts datmen doen cureerden die pocken [6]) ('twelcke in Indien een daghelijckse sieckte is) met het hout genaemt Gwaycan [7]), uyt Spaensch Indien ghebracht, ende worden daer bynaer met Gout opghewoghen, ende ghelijck als het landt van China seer onderworpen is die sieckte vande pocken, so schijnt het dat Godt haer weder heeft willen gheven; dese wortel tot een remedie, ende sint datse in Indien bekent is gheworden, hebben anders gheen remedie willen gebruycken, om dieswille datser wel met vinden, ende oock die beste vande werelt is, waer door men altans aldaer gants niet eens acht noch werc maect vande pocken, ende wert veel lichtelijcker genesen als eenighe andere sieckten, oock soo en ist aldaer gantsch gheen schande, al heeftmense drie ofte viermaels ghehadt; Dese wortel wert daer nu in so grooter abondantien ghebracht ende ghebruijckt, dat zy seer goet coop is: want gelt ten alderhooghsten niet meer als een halve Pardaw 'tpont, welcke is naer Portugaelsche Munte te rekenen een Testoen ende halve; Die crancken ghebruijckense op dese naer volghende manier, nemen die wortel ende snydense in cleyne stuckskens ende schilffertgiens tot het ghewichte van een

De Indianen achten de pocken niet, overmits datse lichtelijcken ghenesen werden.

Manier hoe datmen de wortel van China ghebruijckt voor de pocken.

---

1) Dit, tot aan de tweede alinea, is ontleend aan Orta, II, 58.

2) Onjuist, want *'ud* is een Arab. woord voor hout, en in Dekkhan en Guzerate sprak men geen Arabisch.

3) Maleisch *garu*, *gaharu*, uit Skr. *agaru*, bijvorm van *aguru*. De Oudjav. vorm is ook *agaru*.

4) Overgenomen uit Orta, *Coloq.* XLVII (II, 259, sqq.)

5) De wortel van *Smilax China*.

6) Vgl. Kiliaan, die „Pocken met de lemten" vertolkt met „morbus Gallicus" enz.

7) D. i. *Guaiacum officinale*, van de familie der Zygophylleae.

Once, welcke zy sieden in vier kannen waters, ende laten 'tselfde sieden tot dat die helft gheconsumeert is, ende dit alle dagen versch ghesoden, ende men en moet anders niet drincken dan dit water, ende eeten Beschuijt sonder yet anders, dan ghebraden cleyne Kiekens, sonder eenigh smeer, smout, sout, noch eenighe sauce, dan alleenlijck drooch met het Beschuijt; Dit is den cost vant middagh-mael; Des avonts wat Rozynen ende gheroost broodt, wilmen, met honich ende niet meer, ende alle daeghs tweemaels wel ghedeckt, al doende wat mogelijc is om te sweeten, elcke reyse een ure ofte anderhalf, en dit tot dertigh daghen toe, hem ymmers wel wachtende voor de Lucht ende windt, die ooren ende 'thooft altoos wel bedeckt houdende, en blyven altoos in huijs, hem boven al wachtende van ghemeenschap ofte accessie met Vrouwen te hebben, onderhoudende dese punten als gheseydt is, sal sonder twyfel baet vinden, ende soo die wortel eenighe cura doet, soo salment by dese teeckenen verstaen; die pynen in alle leden, ende principalijcken inde litmaten vermeerderen, welcke een goet teecken is, dat het zijn operatie doet ende die leden duersoeckt; Dese pynen sullen altoos vermeerderen tot vijfthien ende twintigh daghen toe, jae somtijdts tot 25. daghen, daerom die't wil ghebruijcken en moet niet despatereren: want sal alles sonder twyfel gheschieden, ghelijck ick u hier segghe, een dagh, twee, drie, min ofte meer, die 25. daghen ten hooghsten ghepasseert wesende, soo sullen die pynen weder beghinnen te verminderen, met so grooten verlichtinge, dat binnen die resterende vijf daghen, waermede die dertigh vol zijn, die gheheele pyne wech wesen sal, soo dat het lijf [97a] ende alle leden soo fris ende geras sullen blyven al of het noyt eenighe cranckheydt ghehadt hadde, achtervolghende slechts dese voorseyde ordinantie; ende hoewel dat die Wortel van Chyna, ende 'twater daer van ghesoden, een groote appetijt en graghe Maegh maeckt; niet teghenstaende moetmen hem in alle manieren wachten, weynigh ende met ghereghelth eyt t'eeten, ende dat op die manier boven verhaelt: want soo men een dagh, ja een ure, hem te buyten ginc soo waert al om niet watmen ghedaen hadde, ende souden weder op een nieuw moeten beghinnen. Oock is te verstaen, dat hoe die Pocken ouder ende van langher tyden zijn, hoe datse dese Wortel beter gheneest, ende oock hoe die persoon ouder van jaren is, om dat alsdan die humeuren min zijn; Als nu die dertigh daghen om zijn, soo moetmen hem noch wachten van andere dranc te drincken, waer toe moetmen bewaren het snijtsel ende die schilverkens van die Wortel die alsoo ghesoden is gheweest, elcke once op zijn selven, ende nemen

Middigh-mael van de gheen die de pocken hebben.

Avont-mael vande gheen die de pocken hebben.

Kenteijcken waer by datmen siet of de wortel ghewrocht heeft ofte niet.

Patientie van de ghene die met dees wortel ghecureert werden.

In 30. dagen zijnse gantsch ghenesen vande Pocken.

Oude pocken beter genesen als jonghe.

daghelijcks weder een vande voorseyde hoopkens ofte oncen ghesoden Wortel, ende siedender een pot met soo veel waters als ghy dagelijcs van doen hebt om te drincken: maer dese siedinge en sal niet geschieden als die eerste met eenige consumatien, dan maer slechtelic eens opgesoden; dit water salmen noch op dese manier drincken 20. ofte 30. dagen, ende wachten hem noch van visch ende grove en sware spysen, als Ossen, Koeyen, Verckens vleysch en diergelijcken; desghelijcks hem noch wachten vande lucht ende wint, waer mede het lichaem weder gheheel tot perfecte ghesontheyt comen sal, ende naer dat die 20. ofte 30. daghen also om zijn, soo machmen weder allencskens beghinnen alle dinghen t'eeten ende te drincken; doch die eerste 30. dagen om zijnde, machmen altoos wel uyt gaen met goedt regart ende opsicht, ende is niet van noode meer te sweeten, dan alleenlick d'eerste dertigh dagen. Ooc so moetmen weten dat die dese remedie wil gebruycken, goet te wesen eermen begint, een goede purgatie te nemen, ende als die eerste 15. dagen om zijn een ander, ende die dertigh daghen om zijnde noch een, waer mede te beter zijn operatie doen sal; Hier door sal sonder twyfel met Gods hulpe so cloec ende ghesont werden als oyt te voren, ghelijck alsmen in Indien aen duysenden geexpermenteert heeft. Dese Wortel en is niet alleen goet voor de Pocken ende Lempten[1]) te genesen, maer oock alle gichten, vercoutheden, te weten, leden die verstijft ende vercout zijn, ende 't Flerecijn: want den Keyser Carolus quintus heeft die ghebruyct[2]) en hem daer wel met ghevonden. Men moet geadverteert wesen dat hy op alle tyden vanden jare niet goet en is om te ghebruycken: want inde Hontsdagen ende oock inde Somer ist seer quaet om die hette, als ooc des Winters om die coude: maer moet gebruyct werden inde Lenten ofte Herfst, dan is het den bequaemsten tijt, doch altoos met raet van goede Medicynen, om t'aenmercken die persoonen, inclinatie, complexie, en den ouderdom van dien, den tijt van't jaer, ende oock die ghelegentheyt ende clyme van't landt; die manier boven verhaelt, is ghelijck alsment ghebruyckt in Indien: maer in Chyna, welcke is couder landt, ende heeft bynaest
[97b] dien clyma, van dese landen userent 'tselfde water stercker ghesoden,

Ander manier om de pocken te ghenesen.

Onderwijs ende vermaen hoemen der Pocken ghenesinghe aenvangen sal.

Het Pochout ofte de Wortel van Chyna is goedt voor Gicht ende ander ghebreken.

Sekere tyden in't jaer daer in men de wortel van Chyna ghebruycken ende niet ghebruycken mach.

Datmen op sekere tyden d'inclinatie der plaetsen ende nature des mensches moet waer nemen.

1) In 't Latijn is „pocken ende lempten" beknoptelijk weergegeven met „hoc malum".

2) In de Aant. op *Coloq.* II, 271 vermeldt de uitgever dat in 't jaar 1517 zekere Nikolaas Poll, later geneesheer van Karel V, een werkje schreef, *De cura Morbi Gallici per Lignum Guayacanum.* In 1519 schreef Ulrich von Hutten het werk: *Ulrichi de Hutten equitis de Guaiaco medicina et morbo gallico liber unus.* Over de genezing van Karel V, die aan jicht leed, bestaat een brief uit 1546: *Epistola rationem modumque propinandi radicis Chinae decocti, quo nuper invictissimus Carolus V imperator usus est.*

Hoe die van China desen dranc bereyden.

want doen wel twee oncen Hout in vier kannen, ofte anderhalf once, ende latent sieden tot dat het water tweederdendeel gheconsumeert is, 'twelcke Indien niet en wil ghehenghen door de hitte van't landt; men moet oock verstaen als datmen eerst wel moet concidereren die persoon ende sieckte: want soo die cranckheydt niet seer groot en waer, moeten weynigher Wortel nemen ende minder water laten consumeren in't sieden, ende jonc wesende moet het stercker drincken als een ouden, om dat die meerder humeuren heeft; is oock te verstaen, dat wanneermen die Wortel ofte 'tWater daer van ghebruyct, sonder jet quaets te hebben, soo salt het goet bloedt ende vleys verteeren ende consumeren, ende groot quaet doen, daerom moetmen altoos wel goeden raet nemen eerment ghebruyct, ende so men het te heet ende te veel neemt, so verbrant het Long ende Lever, ende soude een vol bloetsweeren, schurft, rappigh[1]) en ander dierghelijcke cranckheden aen jaghende, soo datmen daer naer weder ghenoech te doen soude hebben om 'tselfde weer te verdryven, ende van d'een sieckte in d'ander vallen, ofte meschien ergher als d'eerste; alle 'twelcke alhier hebbe in't corte willen verhalen, om alsoo jemant die't niet en wist te adverteren het ghebruyck daer van, ende die deucht van dese wortel van diet met verstant ende op zynen tijdt ghebruyckt: Want menigh haer welvaert daer aen te kost leggen, ende dat meer is, al haer leven ontrooft blyven van haer ghesontheydt, dat met soo cleyne kosten, ende so lichtelick te cureren is.

Nae des patienten ouderdom nature ende siecte moet men den dranc tempereren.

Waerschouwinghe ende redenen waer om ghesonde lieden desen dranck niet licht gebruycken sullen.

Het schuym deses drancs is mede goet voor de wonden ende gheswellen der Fransche Maselen.

Het schuym van dit voorseyde water is ooc goedt teghen alle wonden ende gheswellen vande selfde Morbo Napolitano, ofte die Fransoysche Maselen. Die beste Wortelen zijn die swaertste, met weynigh knuysten en wit van binnen: want die rootachtighe zijn so goet niet. Dit Hout ofte den Boom daer van wast ghelijc een Haghe, recht boven die aerde, van drie ofte vier spannen hoogh, ende die wortelen daer van is het Hout van Chyna ofte Pock-hout; als zy noch groen zijn, soo eetmen die rauw, ende ghesoden smaken bynaer ghelijck Suycker-riet: maer soo soet niet; Den Boom heeft weynigh bladen, zijn bynaest ghelijck die bladen van een jonghe Oraengien boom; Dese planten ofte boomen heetmen in Chyna Lampaton[2]), naer informatien vande selfde Chynen, waer mede ghenoegh is vande Wortel van Chynen, alsoo ghenaemt, om dat zy nieuwers ghevonden en wert als in Chynà; en wat daer meer van te segghen is, dat laten wy

Gedaente des wortels ende waer by die beste ghekent worden.

Pockhout wort in Chyna Lampaton ghenoemt.

1) D. i. schurft. Kiliaan geeft Rappigheyd en Rappe. Rappigh is hem alleen bekend als bijv. nw.

2) Bij Orta, II, 269 gespeld „lampatam".

die Medicynen ende andere die het hare daghelijcksche handel is, en daer beter ervarentheyt in hebben.

Annotatio D. Palud.

Die wortel van Chyna is by die Ægyptenaren gants ghebruyckelick, niet alleen tot Pocken, maer oock tot velerley ander siecten, insonderheyt die afgaen ende uytgeteert ofte magher zijn; so koken zy die wortel Chyna in Hoender sop, ende geven sulcken decoctie vele daghen, daer door zy gheheel vet worden, ende schoon van aenghesicht.

Die wortel Chyna verdroogt seer ende drijft den sweet, wederstaet vuylnisse, bevestight ende sterct die Lever; gheneest het Water en bose
[98a] Sweeren, Schorftheyt ende Melaetsheyt; is dienstigh den Pockighen luyden; zy sterct die uytdrooghende menschen, ende is bequaem teghens grove ende verharde Milten.

Dat 78. Capittel[1]).

Van't Amfion, alias Opium.

Plaetsen daer Opium van daen comt, met onderscheyt daermen elcs by kennen can, ende waer van het ghemaect wordt.

Het Amfion[2]), alsoo ghenaemt vande Portugesen; vande Arabyers, Mooren ende Indianen Affion; in't Latijn Opio ofte Opium, comt uyt Cairo in Egypten, uyt Aden, op de custe van Arabyen, den hoec van't roode Meer, eertijts de Portugesen toebehoort: maer het meestendeel uyt Cambayen ende oock van Decan: Dat van Cairo is witachtigh, en wort genaemt Mecerij[3]); dat van Aden, ende die omligghende plaetsen by de mondt van't roode Meer, is swertachtigh ende hart; dat van Cambayen ende Decan comt is morwer ende rosachtigh. Het Amfion wert gemaect vande slaep-bollen, ende is de Gcm die daer uyt vloeyt, waer toe men die op snijt ende kerft. De Indianen userent Amfion veel te eeten, namelicken die Malabaren, al waert voor een groote coopmanschappe van Cambayen ende ander weghen gebracht wort; Die het gebruyct om te eeten, moet het alle daeghs ghenutten, ofte souden sterven ende gantsch verdroogen; beginnent allencskens t'eeten, ende als zy het in ghewoonte hebben, eetent daghelijcks 20. ende 30. greynen ghewichts, ende meer; ende so het geschiede hen vier ofte vijf dagen faelgeerden, souden moeten sterven; van gelijcken, die het noyt ghegeten en heeft, willende 'tselfde terstont beginnen t'eeten, so veel als de ghene die het ghewoon ende in ghebruyc heeft, souden daer oock af sterven: want gheloove wel een materie van verghift is; die het eeten gaen altoos half sla-

Wie door het eeten ende niet eeten van Opium in perijckel van sterven gheraken.

1) Uit Orta II, 171, sqq. met bekorting.
2) Vgl. *Hobson-Jobson*, s. v. Opium.
3) D. i. Arab. „misrī", Egyptisch.

Sonderlinge vreemde middelen daerom den Opium ghebruyckt wordt.

Door te veel Opium te gebruycken wort men impotent.

pende; eetent veel om niet te ghevoelen eenighen arbeyt ofte ongheмack: maer gebruyckent meest om die oncuysheyt: want maect dat een persoon zijn zaet langh op hout ende verlancsaem[1]) komt, twelcke die Indiaensche vrouwen geerne hebben om met den man gelijckelic haren natuer te volbrengen; doch die't veel eet ende useert worter metter tijt geheel impotent ende onvruchtbaer af, want verdroogt ende vercout geheelic het zaet vande persoon diet ghebruyct, gelijct de Indianen selfs betuyghen, waerom het van die groote Heeren seer weynigh gebruyct wort, dan alleenlick om oorsake boven verhaelt.

Annotatio D. Palud.

Opium ist sop van swerte Heulbollen, ende is tweederley, eens soot uyt die bladeren ende bollen te samen gheperst wordt, 'twelck die Griecken Meconiun heeten; het ander vloeyt uyt de Bollen, een weynigh ghesneden wesende, 'twelck het oprechte Opium is; het beste is swaer, dicht, vast, bitter in smaec; in't ruycken slaep verweckende, ende twelc in't water lichtelicken smeltet, sacht, wit, sonder grofheyt ofte korlen, &c. Die Turcken noement Maslac[2]), ende eetent dagelicks een Erwitte groot, niet om den slaep daer door te voorderen, maer het ghemoet te stercken; ghebruyckent insonderheydt ten oorloch gaende, meenen dat zy daer door ghehart worden, ende dat zy vele genoechlicke plaetsen inden slaep sien, ende met schoone vrouwen converceren; doch sietmen dat die gene welcke het Opium daghelicks ghebruycken, dom [98b]
ende slaperigh worden, ende wanckelbaer in woorden ende wercken, dat het met haer qualick te handelen is.

Dat 79. Capittel[3]).

Van't Bangue.

Ghedaente van Bangue, hoe het wast ende waer toe het nut is.

Bangue[4]) is ooc een gemeene cost vande Indianen, dienende tot dieselfde effecten als het Amfion; is een zaet gelijc Kennep-zaet, maer wat cleynder, ende ooc so wit niet; desghelijcs daert aen wast is ghelijc Kennep, dan en heeft geen schillen om jet af te maken. Die Indianen eeten dese zaden ofte die bladen daer van ghestooten, segghen, goet appetijt maect, doch gebruyckent meest om die vrouwen te ghelieven, soment meest ende ghemeenlic gebruyct, ende inde winckels vercoopt, is te samen ghemengt, te weten, het poeyer van dese bladen ende wat van't zaet; doender oock groene Arecca onder, om een droncken ende bynaer uyt zijn selven te maken, ende

Hoement bereyt om tvolc suf droncken mede te maken.

---

1) „Verlancsaem", d. i. verlangzaamd, Lat. vert. „diutius" komt bij Kiliaan niet voor

2) Niet in Orta.

3) Naar *Coloq.* VIII van Orta.

4) Skr. „bhangā", *Cannabis Indica.* Hieruit Hind. *bhān*, Perz. *bang*, Port. *bango*, enz.

somtijts mengent oock by wylen met Noten Muscaet, Folie ofte Massa, twelcke haer oock droncken maect; andere (te weten de rijcken ende machtigen) doender Nagelen, Camphora, Ambar, Mosseliaet ende Amfion onder; als ooc die Mooren seggen, een vrolijck maeckt, ende vergeeten doet alle arbeyt ende quellagie, sonder eenighe swarigheyt te ghedencken, dan alleen te lacchen, boerden ende gherustelick te slapen. Die lichte vrouwen gebruyckent altemet als zy jewers willen eenigen man geselschap houden om vrolick te wesen, ende alle fantasien ende druck achter den rugge te stellen; Is eerst geinventeert gheweest vande groote Capiteynen ende Soldaten als zy langen tijt in't velt gelegen hadden met waken ende ongemack, ende haer eens begeerden te vermaken, alle fantasien uyt het hooft stellende, so gebruycken zy 'tBange op de manier als boven; doet de gene die het eet seer schuymen, ende siender uyt al oft zy gantsch droncken ende bynaer half sot waren, niet doende dan lacchen ende altoos vrolijck te wesen soo langhe als die operatie duert. Wort seer vande Indianen geuseert, ende ooc wel mede van sommighe Portugesen: maer meest vande Slaven, om altemets haren arbeydt ende slavernye te vergheten, in somme is eenen cleynen troost ende remedie teghens die Melancolye.

Remedie om swaermoedigheyt ende ander quellagien te verdryven.

Hoe de nature van Bangue eerst kenlicke is geworden.

Annotatio D. Palud.

Bangue wort ooc vele in Turckyen ende Ægypten ghebruyct, wort op dryerley manieren ghemaect, hebbende oock dryerley onderscheydelicke namen; Het eerste noemen die Ægyptenaren Assis 1), 'twelc is poyer van Kennep ofte Hennep bladeren, met water tot een pasta ofte deegh ghemaect, daer af zy vijf ofte meer stucxkens eten, so groot als Castanien, van 't vvelcke de ghene die sulcks ghegheten hebben, een ure daernae niet anders worden dan of zy droncken waren, met ontsinnigheyt; worden van selfs gelijc oft zy opgetrocken waren, ende haer verschynen vremde ghesichten, daer in zy groote vermakelickheyt hebben; Dit ghebruyct het ghemeene volck, om dat het van cleyne prijs is; So ist oock gheen wonder dat sulcs van't Hennep gheschiet: vvant na Galeni
[99a] opinie, Hennep het hooft boven maten vervult; Het tvvede noemen zy Bosa 2), 'tvvelck stercker is dan Assis, vvort gemaect uyt het meel van Loliun, dat wy oncruyt ofte Dronckaert heeten, ende uyt Kennep zaet met water op vorighe maniere; ander persen hier uyt dat sop ende gheven dat. Het derde wert genoemt Bernavi 3), 'twelc het oprechte Bangue is, dat zy uyt Indien bereyt krygen, op maniere van Huygens beschreven, daer af zy ontrent een once nemen, ende werden met den eersten vrolijck, spreken vele ende singhen lichtveerdighe Liedekens, lacchen

---

1) Arab. „ḥasjīsjh".

2) Turksch „boza".

3) Arab. „bernāwī".

oock boven maten, ende bedryven vele vrolijcke sotternyen, welcke sotternye bycans een ure duert; daer nae werden zy verweckt tot toornigheyt, ende tot kyven ende vechten, 'twelck ooc weynigh aenhout; alsdan werden zy met droefheyt overvallen ende met vreese, dat zy wel ghestadigh schreyen souden, in't leste van alle dese sotternyen moede gheworden zijnde, vallen zy in slaep, ende vande slaep opwakende, comen weder tot haer selven. Dit wordt vele ghedaen van die sotte personagien ofte Guychelaers op gastmalen, om de gasten te vermaken. Die Egyptenaren gebruycken noch een ander soorte dat zy Bers[1]) heeten, 'twelc te seggen is, ghesontheyt van een ure, wordt ghemaect uyt witte Peper, wit Bilzen zaet, van elc vijf loot, Opium derdehalf loot, Spica Nardi, Euphorbium, Bertram, van elcx 1. Mitchal[2]), Safferaen, vijftien scrupelen, alle gestooten in een marmoren Mortier, ende met Honigh vermengt tot een condijt.

Dat 80. Capittel[3]).

Van't Camphora.

Beschryvinge van Camphora hoe veel soorten ende waer die te becomen zijn.

Daer zijn tweederley soorten van Champhora, te weten, van Borneo' ('twelck de beste is) ende van Chyna ofte Chincheu[4]), dat op veel naer so goet niet en is; wast aen boomen so groot als Note-boomen, ende is de Gom die in't binnenste vande stam ofte boom groeyt, ende al sweetende ende dringende met druppelen uyt comt. Dese Champhora van Borneu heeftmen ooc in't Eylandt van Sumatra, in Sunda[5]); ende op sommige andere plaetsen daer ontrent; is vande groote ghelijc een zaet, in Portugael Milho ende by ons Geers[6]) gheheeten, van coluer witachtigh; men heefter van vier soorten, waer toe de Indianen sekere Siften met gaeten daer toe ghemaect, gebruycken, hebbende d'eerste cleyne gaten, ende dat daer duer gaet is 'tslimste[7]), ende d'ander daer aen volgende, wat grooter, ende soo voorts naer advenant, ghelijck vande Peerlen geseyt is, waer naer het prijs heeft; comt somtijts bevlect, te weten, van eenigh nat ofte ander vuyligheyt, welcke die Banjanen van Cambayen daer wel uyt weten te wasschen met heet water, Seep en sop van Lymoenen, ende settent also te droogen jewers onder die schaduwe, waer mede

Hoe den vervuylden Camphora ghesuyvert wort.

1) Arab. „bers" of „bersj".

2) Port. „mitical", uit Arab. „mithkāl" of „misjkāl", een gewicht oorspronkelijk gelijk aan dat van den Romeinschen aureus en den gouden dīnār; omstreeks 73 gram (oud).

3) Dit Cap. bijna geheel ontleend aan Orta, I, 151—159.

4) De kamfer uit China is van een anderen boom, *Laurus Camphora*, Linn., dan die uit Borneo en Sumatra, *Druobalanops*. Chincheu wordt gehouden voor Tsjangtsjeu. Zie Aant. op *Coloq.* I, 166, sq.

5) Bedoeld zijn de Soendalanden, West-Java.

6) Slordige uitspraak van „geerst", thans „gerst", doch Port. „milho" is maïs.

7) D. i. de slechtste, minstwaardige.

weder veel witter als te vooren blijft, houdende zijn vooríghe ghewight; comt oock wel vervalst, te weten, met andere Gom ofte Meel van eenighe wortelen, ghelijck die Indianen dat wel weten te kuyschen in alle hare coopmanschappen. Dit is de rechte ende waerachtige Camphora van Borneo' genaemt, doch gheloof wel weynigh hier van in dese landen comt: maer de Camphora van Chyna ghenaemt, comt van Chincheu, is in grooter menichten, wert ghebracht in Koec-
[99b] ken ofte Bollen, ende in grooter menichten vervoert, is goet coop: want een pont van Borneo' gelt so veel als 100. pont van Chincheu, doch die Camphora van Chincheu is gemengt met Camphora van Borneo', ende weten dat een coluer te gheven, in sulcker voeghen dat het voor goet ende te goeden wille ghesleten wort; ende om dat dese specie ofte materiael so seer geacht ende gebruyct wert in alle Medicynen, hebbe hier van particulier mentie willen maken, als oock om dat het een vande principaelste handelinge vande Indianen is.

Waer met Camphora vervalst wort.

Wat Camphora waerdigst is, ende hoe die vervalst wort.

Dat 81. Capittel[1]).

Van't Tamarinio.

Tamarinio wast meest deur gheheel Indien, namelicken in't lant vande Gusaratten ende 'tnoorder quartier voorby Goa; De Malabaren heetent Pulij[2]); De Gusaratten ende ander Indianen Ambilij[3]); De Arabyers Tamarindi, overmidts dat Tamaras in Arabyen zijn diemen by ons Daalen heet, ende om datse de Tamarinio anders geen beter gelijckenis weten te gheven als naer de Datylen ofte Daalen, so noemense die Tamarindi[4]), (dat is: Tamaren ofte Daalen van Indien,) waerom vande Portugesen ooc Tamarinio genaemt wort, als oock de Daalen die veel in Indien uyt Arabyen ende Persien gebracht worden, die mede als de Arabyers Tamaras noemende. De boomen van't Tamarinio zijn bynaest ghelijck Castanien ofte Note-boomen, die tacken vol van bladeren hebbende, met dicht ende sterck hout; het fruijt vande Tamarinio is ghelijck een vinger lanck, booghsgewijs, hebbende groene schillen ofte peulen van buyten; ende droogh wesende, worden grauachtigh, hebbende van binnen corlen vande groote van Boonen, dewelcke buyten om bedect zijn met het geen datmen Tamarinio heet, cleeft aende handen, want

Waer Tamarinio meest wast, ende hoe het met verscheyden namen genoemt wort.

Fatsoen der Tamarijn boomen ende vruchten.

1) Overgenomen uit *Coloq.* LVII (II, 319, sqq.).

2) D. i. „puḷi". Zoo ook Tamil.

3) D. i. Mahratsch, enz. „āmbali, ambī". Een van de benamingen des booms in 't Skr. is amlīkā", afgeleid van „amla", zuur; „āmla", tamarindevrucht.

4) D. i. Tamar Hindī, Indische dadel; Dozy—Engelmann, *Glossaire* p. 347.

Smaeck van Tamarinden, ende hoe de selfde tot sauce ghebruyct wordt.

is lijmachtigh, waer mede alle hare composten in Indien bereyden: want heeft een suerachtighe ende rinschen smaeck, is de beste sause diemen in Indien mach hebben, ghelijck als by ons Verjuijs; en koken nimmermeer Rijs ofte daer moet Tamarinio by wesen, waer met haren compost (die zy Carrijl[1]) noemen) toe maken, als op veel plaetsen geroert is; doch die het siet koken en sal daer niet veel lust toe kryghen om t'eeten: want douwent door de vingheren, dat het schynen verrotte Mispelen te wesen; niet te min geeft het Rijs ende kost een schoone rijnsche smaeck. De Tamarinio is oock seer gheexpermenteert goede purgatie af te maken: want de Armen die van weynigh vermogen zijn, ende de costen ontsien van Rhabarbo, Manna, ende dierghelijcke costelicke Apoteecks waren, nemen slechts de Tamarinio met water uytgheperst, ende het selfde water smorgens nochteren gedroncken, maect de beste purgatie diemen soude mogen begeeren; is te verstaen als die Tamarinio rijp ofte noch groen is; men gebruyct het ooc veel in't koken byde potspyse inde plaets van Azijn; want lieffelicker suer dan Azijn is, bynaest gelijc groene Cruijsbesien ofte Druyven. De Medicynen gebruyckent dicwils in Purgatien ende Medicynen, met menginge van andere cruyden, ende doender goede operatie mede; men soutse ooc om naer Portugael, Arabyen, Persien, en ander wegen te vervoeren; doch die Indianen bewarense noch wel in hare huyskens, wesende ghelijc zy vande boomen comen; [100a] is aleveneens aenden boom hangende als scheeden van Messen, dan gaen wat cromachtigh booghsgewijs om, als gheseyt is; men maecter oock ghesuyckerde Conserven af, die seer goet zijn; ende dat meer te verwonderen is, in't wassen van dese vruchte, is, dat hem de Tamarindo (te weten, die lancwerpende huyskens daerse in is) des snachts op haelt, ende hem selven onder die bladeren schuylt, en bedect voor de koelte vande nacht, ende des daeghs ontdect hem weder gheheel bloot ende uytgherect, ghelijck ick by experientie dickwils ghesien ende daer op ghelet hebbe; alsmense vervoert ende vercoopt, is zy uyt die Huyskens ofte Peulen, ende plackense aen malcanderen ende maken daer Bollen af, vande groote van een vuyst: want is lijmachtigh ende cleeft seer aen; is seer ontijch[2]) te aensien, ende noch vuylder te handelen; is in gants Indien seer goeden coop, door de menichte die men daer overal van heeft.

Onreyndelijc bereyden der Tamarint saucen.

Hoemen vanden Tamarinden purgatie bereyt.

Sap van Tamarinio in plaets van Azijn tot spyse ghebruyct.

Ghesoute Tamarinden in veel landen versonden.

Conserven van Tamarinden.

Hoe haer de Tamarinden snachts van selfs voor de coude verberghen, ende sdaeghs de Sonne weder om soecken.

Hoe de Tamarinden ghepact worden.

---

1) Kanareesch voor kerrie; vgl. Deel 1, blz. 208.

2) D. i. morsig, blijkens de Lat. vertaling „sordido aspectu". Het woord ontbreekt in Kiliaan, die aan „ontijdigh" (waaruit „ontijch" ontstaan moet zijn) andere beteekenissen geeft. Vgl. Engelsch „untidy".

Annotatio D. Palud.

Tamarinden worden vande Ægyptenaren gheheeten Derelside[1]; die boomen daer aen de Tamarinden wassen, zijn vande groote eens Pruymbooms, met dichte tacken, ende bladerkens ghelijc die Mirthus heeft, ende witte bloemkens gants ghelijc het Orangie bloeysel, uyt het midden van welcke comen vier dunne witte draetkens, dat uyt die Puelen groeyen, in welcke het saet ende de pulpe is, die wy Tamarinden heeten. De bladeren deses booms keeren haer altijt na die Sonne, welcke, als zy onder gaet, te samen sluyten, ende die Puelen verbergen ende bedecken. Tot Alcayro in die Hoven heb ic sommige van dese boomen ghesien, ende ooc een by S. Macarius Clooster, in die woestyne, daer geen ander cruyden ofte gheboomten wassen. De Turcken ende Ægyptenaren ghebruycken dese Pulpe vele in heete siecten ende Cortsen, doent in schoon water ende drinckent. Ick hebbe my selven daer mede eens ghenesen, in Syrien, van een sware Cortse. Het is een ghemeene medicijn onder haer luyden, die zy in't reysen door de drooghe woestyne ghebruycken; Item teghens Pestcortsen ende andere vuyle cortsen, van bilieuse verbernde humeuren, ende teghens hitte der Lever ende Nieren zijn zy seer goedt. Men mach noch by my sien die gheheele Huyskens ofte Puelen van de Tamarinden, ghelijck zy daer wassen, als oock de bladeren met die Canna fistula, van my in Ægypten ghepluct. Die bladeren vande Tamarinde boomen, worden gebruyct in Ægypten tegens der kinderen Wormen; ende de jonge Puelen, ghelijc oock die van Cassia Fistula, worden vele in Ægypten in Honigh van S. Ioannis Broodt ofte Suycker gheconfytet, ghelijc ick daer groote potten vol van over ghebracht hebbe.

De Canna Fistula[2]), die ooc veel ghebruyct wert tot Purgatien ende andere diergelijcke Medicynen, is ooc veel in Indien, als ooc in Cambayen, Syon, Malacca, ende die omliggende landen; ende om datse van ghelijcken in Spaensch Indien ende meer andere plaetsen is, ende ghenoegh bekent, wil dit over slaen ende andere materien roeren die minder in kennisse zijn, etc.

Cassa Fistula goedt tot purgatien, &c. ende van waer die meest comt.

Annotatio D. Palud.

[100b] Dese boomen heb ic seer vele in Ægypten gesien by duysenden, insonderheyt ontrent Damiata, een seer ghenoechlicke stadt van Ægypten, ligghende op de Nylus, vast op gelijcke maniere als Campen op de Isel, een myle weeghs van de Zee. De Ægyptenaren noemen die Cassia Chaiarxambar[3]); de boomen daer aen die Cassia wast, zijn in allen gelijc onse groote Note-boomen, van trunc, tacken ende bladeren, uytgenomen dat die bloemkens gout-geel zijn, ende lieflic van ruec, daer uyt dan groeyen die groote Puelen, daer in die Cassia is; men confytet ooc dese

1) Dit woord is nog niet opgehelderd. Volgens een gissing van wijlen Prof. de Goeje, medegedeeld in de Engelsche vertaling, II, 121, kan het een samenstelling zijn van Perz. *dār*, boom, en Arab. *al-sajida*, vulgo *al-sīda*, de vrouw, d. i. de Maagd Maria. De Annot. van Paludanus is niet uit Orta.

2) Bij Orta behandeld, en wel vrij uitvoerig. I, 193, sqq.

3) Eigenlijk Perzisch „chijār-sjambar", *Cassia fistula*, doch 't woord is ook in gebruik bij Arabisch sprekende bevolkingen.

Puelen, noch cleyn ende sonder hout wesende; die Ægyptenaren ghebruycken die Pulpe van Cassia met slic-Suycker ende 't sop van Calissihout tegens Graveel, ende alle gebreken der Blasen ende Nieren; Item tegens hoest ende amborstigheyt met Agaricus, oock uytwendigh tegens heete inflammatien legghen zy die Cassia op. Die meer hier af begheert te weten, lese Mathiolum [1]) ende andere Medicijns, die op het alder vlytighste de Cassia beschreven hebben.

Dat 82. Capittel [2]).

Vande Myrabolanen.

Hoe veel soorten van Myrabolanen daer zijn, ende waerse van daen comen.

Mirabolanen worden tot Leertouwinghe ghebesicht gelijc Sumac.

Verclaringhe vande verscheyden namen der Myrabolanen, oock van hare ghedaenten, ende waer toe die nut zijn.

De Myrabolanen vintmen in Indien op veel plaetsen, te weten in Cambayen, in't landt van Ballagatte, in Goa, in Malabar ende Bengalen, zijn vijfderley soorten, te weten, die eerste van de Medicynen Citrinos [3]) ghenaemt, ende van de Indianen Arare [4]); dese zijn ront, ghebruycken die om de Colera met te purgeren; de andere diemen noemt Emblicos [5]), ende die Indianen Amuale [6]), dese ghebruyckense in Indien om 'tLeer met te touwen, ghelijc als de Smac [7]), ende eeten die oock wel als zy noch rijp ende groen zijn voor apetijt, die derde heeten de Indianen Resonualle [8]), ende de Medicynen Indius [9]), dese zijn achtcantigh; de vierde wert vande Medicynen genoemt Bellericos [10]), ende vande Indianen Gutij, dese zijn oock ront; de vijfde ende leste worden in Indien geheeten Aretcan, ende vande Medicynen Quebulus [11]), dese zijn een weynigh lancwerpigh rontachtigh met hoecken. De Boomen zijn bynaest ghelijck Pruymboomen, dan hebben verscheyden bladeren, te weten, elcke soorte op zijn selven; zijn in't ghemeen d'een duer d'ander vande groote

---

1) D. i. Pietro Andrea Mattioli, een geleerd Italiaansch geneesheer uit Siena, in de 16de eeuw, schrijver van *Discordi* of Commentaren op Dioscorides. Hij wordt door Orta herhaaldelijk aangehaald.

2) Geheel geput uit Orta, *Coloq.* XXXVII (II, p. 151, sqq.) Vgl. voorts 't uitvoerig artikel Myrobalan in *Hobson-Jobson.*

3) „Citrino", de vrucht van *Terminalia citrina.*

4) Kanareesch „araḷi", *Terminalia Chebula.*

5) Oorspronkelijk Skr. āmalaka", *Phyllanthus emblica*".

6) Hindī „aṃvalā", ontstaan uit het Skr. „āmalaka".

7) Ook „sumach" geheeten; de looiersboom.

8) „Resonualle", bij Orta, II, 155, „rezonwale". Het laatste gedeelte der benaming blijkbaar hetzelfde als „aṃwalā", „rez" lijkt op Skr. *recha*, purgatie, zoodat „rechāmwala" zou beteekenen: purgeer-myrobalaan.

9) D. i. Arab. „hindī", de naam der onrijpe vrucht van de *Myrobalanus Chebula*; Sanguinetti, *Quelques Chapitres de Médecine et de Thérapeutique Arabes.* 1866, p. 131).

10) Arab. „balīlidj", de vrucht der *Terminalia Bellerica*". Avicenna in een Lat. vertaling heeft „belilegi". Uit een bijvorm „beliregi," moet Bellerica ontstaan zijn.

11) Arab. „kāballī", de vrucht van de *Terminalia Chebula.* „Aretcan" een vervorming van Skr. „harītaka".

ende fatsoen gelijc Pruymen, dan dat sommige cantachtigh en wat ronder zijn, als boven verhaelt. Drie soorten worden alleen in Indien gheacht ende gebruyct vande Medicynen, te weten, die Quebulus, welcke wassen in Cambayen, Bisnagar en Bengalen, die ooc veel in Conserva gegeten ende vervoert worden, so naer Portugael als ander wegen; Desghelijcks de Serrinos ende Indius, die men oock confijt, wassen in Malabar, in Batecala ende Bengalen, werden ooc seer vervoert ende ghesleten, en seer gheestimeert. De Myrabolanen hebben een smaeck als zy rijp zijn, by naest ghelijc onrype Pruymen; ende om dat dese materie meest die Apotekerye ende Medicynen aen gaet, so wil ict daer by laten blyven, hebbet alleenlic willen aenteeckenen als een vande gemeen handelingen van Indien, etc.

Waer sommighe soorten meest wassen.

Smaeck der Myrabolanen.

Annotatio D. Palud.

Alle dese vijf specien van Myrabolanen worden ons uyt Indien ghedroogt toe ghebracht, ende oock sommighe gheconfytet in Pekel, andere in Suycker. Die eerste noemen wij Citrinas ofte Flavas, dat zijn geele
[101a] Myrabolanen; dese, hoe geeler hoe beter, naet groen streckende, dicht vast gummues ende met een dicke schorse omgaende, purgeren die Maghe van Galle, ende van de derden-daeghs ende andere heete biliuese Cortsen; zijn dienstigh in heete naturen. Die anderen noemen wy Indas dese hoe swerter hoe beter, purgeren Galle, ende insonderheydt die swerte Galle, zijn dienstigh teghens bevinghe der leden, maken een schoone verwe, ende verdryven truerigheyt. De derde wordt geheeten Cepule ofte Chebulæ, dese hoe grooter hoe beter, swartachtich, nae 't roode streckende, swaer, ende int water sinckende; purgeren fluymen ende pituite, scherpen het vernuft, ende makent ghesichte claerder; worden tot ons oock ghebracht gheconfijt in Suyker ofte Honich; stercken ende purgeren also die Magen; ghenesen twater, ende zijn goet in veroudede kortsen; verwecken oock lust tot eten, ende helpen die concoctie. Die vierde, noemen wy Emblicas, ende die vijfste Bellericas, hebben vast een ghemeene operatie, als die vorige, die men Chebulas heetet: want suyveren het lichaem van die pituite, insonderheyt die hersenen, die Nieren, ende de Magen, stercken het herte, maken lust tot eeten, ende stillet braken. Die Emblicæ worden oock gheconfytet ende gegeten tot den selvighe eynde: Alle dese vruchten purgeren, dan op vele een ander manier, als Cassia ofte Manna, ofte diergelijcke medecynen, dan doen sulcks door adstrictie ofte tsamenbindinghe, uytpersende dat in die partyen is, &c. Die meer hier af wil weten, die lese Mathiolum ende Garciam ab horto, ende ander.

Dat 83. Capittel.

Van andere Spec[er]yen ende Kruyderen van Indien.

Ghedaente van Spicanardus, ende d'omstandigheden daer van.

Die Spiconardus[1]) wast inde contreyen van Sitor ende Mandor[2]), (twelc zijn plecken die met het landt van Decan ende Dely, by Bengalen zijn palende) wort gesaeyt, ende wast aen planten van 2. ende 3. spannen hoogh (gelijck alst Coorn,) op welcke maniere insgelijcks die aderen, 'twelc het Spiconardi is, wassen; comen gheméenlijck terstont dicht by der aerde vande wortel uyt, ende worden also te coop ghebracht in Cambayen ende ander plaetsen, van waer vervoert werden nae alle weghen.

Annotatio D. Palud.

Die Indiaensche Spica sterct die Magen, inghenomen ende opgeleyt, ende verteert alle coude affectien.

Hoe Aloe ghemaect wordt, waert meest valt ende meest vervoert wert.

Het Aloe[3]), 'twelck die Arabiers heeten Sebar[4]), ende die Decanijns Area; die Canerijns Cate, Comer[5]); die Portugesen Azeure; wert ghemaeckt van't sop van een kruijt, naer dat het droogh is. Dit kruijt wert ghenoemt vande Portugesen Herba Baboza[6]), dat is, Quijlcruijt geseyt, is in grooter menichten in Cambayen, Bengalen, ende ander plaetsen: maer in een Eilandt ghenaemt Sacotora, ('twelck leyt byde mont van't roode Meer, ofte Estrecho de Mecca,) ist seer veel, ende 'tbeste van allen is een coopmanschappe diemen voert na Turkyen, Persien, Arabien, ende oock nae Europa, waer door het selfde Eyland ooc seer vernaemt[7]) is, waer van het Aloe gheheeten wort, Aloes Socotrino, ofte Aloes van Sacotora.

Annotatio D. Palud. [102a]

Aloe purgeert die Maghe van Galle ende van taye fluymen, insonderheyt die gewasschen is, neemt wegh alle verstoptheyden, verteert alle rauwe vochtigheyt ende bewaert voor vuylnisse; behalven dit so sterct zy die Maghen seer hare cracht, wert gesterct met toedoeninge van Pijpcaneel ofte Folie ofte Note Moscaet; insonderheyt is de Aloe dienstigh

1) Bij Orta II, 291—297.

2) Chītōr, een oude rotsvesting in den Rājput-staat Mewār, en Mandū, eertijds hoofdstad van Malwa.

3) Bij Orta, I, 23—36; hier zeer bekort.

4) Arab. „aṣ-ṣibār", waarvan 't Port. „azevre", Dozy—Engelmann, *Glossaire*, p. 35.

5) Misschien uit Skr. „kumārī", *Aloe perfoliata*. „Area" en „Cate"? Dit laatste lijkt op Hind. „kāṭh", extract van de Acacia Catechu, maar niet, voor zoover ons bekend, van de Aloe. — „Area" onverklaard.

6) Van Port. „babar", kwijlen.

7) D. i. vermaard. Zie Kiliaan.

tegens dat kooren en die rauwigheyt, ende de personen die haer Maghen vol rauwe vochtigheyt is. Wtwendigh wort zy ooc ghebruyckt, om voortloopende sweren te bedwinghen, ende in ooghen medicynen.

Het fruijt ghenaemt Anacardi[1]), is in veel plaetsen van Indien, te weten, in Cananor, Calecut, in't landt van Decan, ende op ander plaetsen. De Arabyers heetent Balador[2]); de Indianen Bibo[3]); de Portugesen Fava de Malacca, dat is: Boon van Malacca, om die ghelijckenisse diet heeft van een Boon, dan zijn wat grooter als die Boonen van dese Landen; men ghebruycktse in Indien in Melc, tegens een corten asem, voor de Wormen, ende tot veel ander dinghen; alst noch groen is, makender Achar af, te weten, ghesouten in Azijn gheleyt, ghelijc zy meest alle Fruyten ende Speceryen doen, als ick op veel plaetsen gheroert hebbe.

Ghedaente ende de verscheyden namen van Anacardus, waert wast ende waer toe datse nut zijn.

Annotatio D. Palud.

Dese vruchten hebben hare namen becomen van de ghelijckenisse ende de verwe die zy hebben van't herte, insonderheydt droogh wesende; groen ende aen die boomen noch hanghende, ghelijck ick in Sicilien op den Bergh Æthna gesien hebbe, zijn zy ghelijc onse groote Boonen; worden inghesoûten als die Olyven, ende zijn bequaem om te eeten; Sy hebben een sop in haer, dick als Honigh, ende root als bloedt, 'twelck goedt is teghens vlechten. Wat belangt die bereyde Myrabolanen[4]), zy verwermen ende verdrooghen, zy stercken die memorie, Hersenen ende Zenuwen; scherpen die sinnen ende zijn goet teghens coude affectien des Hoofts.

Het Calamo aromatico[5]) heetmen in Gusarate Vaz[6]); Die Dekanijns Vache[7]), Die Malabaren Vasabu; Die Malayen Daringoo; in Persien Heger[8]), ende in Cuncan, welcke is 'tlandt van Goa, ende daer ontrent noordewaerts aen heetent Vaycan; Die Arabyers Cassab ende Aldirira[9]), wordt ghesayt op veel plaetsen in Indien, als in Goa, ende 'tlandt vande Gusarattes in Ballagatte; daert gesayt is en zijn

Waer den Calamus Aromaticus wast ende waer toe hy nut is.

1) *Semecarpus Anacardium*, waarover handelt Orta in *Coloq.* V. Hieraan al 't volgende ontleend.

2) Arab. *belāder* of *balādher* (Ainslie, *Mat. Indica*, II, 317).

3) Volgens Aant. op Orta, I, 67 een woord gebruikelijk in Port. Indië, en te Bombay als *bibba*.

4) Wat Myrobalanen hier te doen hebben, is moeielijk te zeggen.

5) Wat hier van dit gewas, *Acorus calamus*, Linn., gezegd wordt, is geput uit Orta, I, 141, sqq.

6) Uit Skr. *vachā;* waaruit ook Malay. *vas'abu*, Tam. *vas'ambu*. Als Dekkhansch (Hind.) geeft Orta *bache*, d. i. Hindī en Bengālī *bacha*, *bach*.

7) Mal. *dĕringu*, Jav. *dĕringo*. Mal. ook *djĕringau*.

8) Lees „Eger".

9) Arab. ḳaṣab al-dharīrah"

wasdom heeft, en heeftet gheenen rueck dan alst uytghetrocken wordt; Die vrouwen ghebruyckent veel in Indien voor de siecte vande Moeder; item voor de crancheyt vande nerven, ende oock wert veel verbesicht aende Peerden; inden tijdt alst koel weder is, ghevent die Peerden des smorgens teeten, ghestooten ende te samen ghemenght met Loock, Comijn, Sout, Suycker ende Botter; Dese recepte heetense Arata[1]); twelcke altoos in Indien ghebruyckt werdt voor de Peerden, daer zyse naer heur seggen groote deucht met doen. Het Calamo aromarico is den stam ofte 'triet van't cruydt, waer van het binnenste een sponsachtige materie is van een geelachtighe coluer, ende die wortel van dit Cruyt en dient nieuwers toe, dan alleenlijck den stam ofte 'triet met het binnenste.

Remedie voor Vrouwen sieckten, etc.

Peerde dranc.

Ghedaente van Calamus.

Annotatio D. Palud.

[102a]

Wat het oprechte Calamus Aromaticus zy, beschrijft mijn singulier Heere ende vrient Carolus Clusius in zijn gheleerde Annotatien op Garciam ab Horto, int 127. bladt, die ick seker stucxkens daer af ghegeven hadde, uyt Ægypten mede ghebracht, al waert in grooter menichte ghevonden wort, en oock veel ghebruijckt; Zy noement Cassab Elderira; is een dun riet; noch versch zijnde bleeck golt geel van coluer, met vele knopkens, ende splinterigh int breken; van binnen sponsachtigh, ghelijck spinnewebben, wit, ende tay int kauwen, ende tsamen treckende, met eenighe scherpe bitterheyt, alsmen noch by my sien mach, ende veel uyt Ægypten becomen mach, die het in hare Driakel[2]) doen, ende anders oock veel ghebruijcken, om't water ende die stonden te dryven, &c.

Die Costus, welcke die van Arabien noemen Cost ofte Cast[3]); die Gusaratten van Cambayen, Vlpotr[4]); die van Malacca, Pucho[5]); alwaert veel verhandelt wort, als ooc na Chyna, ende ander weghen; Het comt vande plecken van Sitor ende Mandor, boven verhaelt,

Verscheyden namen van Costus, ende waer 'tselve van daen comt.

---

1) „Arata"? Misschien bedoeld een jonger vorm van Skr. „ariṣṭa", dat o. a. de naam is van een geneeskrachtige mixtuur, en tevens beteekent „ongedeerd, veilig"; „ariṣṭa-çayyā" is „kraamkamer", omdat de kraamvrouw daar tegen booze invloeden beschermd wordt.

2) Deze vorm voor triakel wordt ook opgegeven bij Kiliaan, die „drieaeckel" en „dieriaeckel" kent, maar niet „triakel".

3) Aan de Costus heeft Orta zijn *Coloq.* XLII (I, 256—267) gewijd. Hieraan is 't volgende ontleend. Arab. „ḳost" uit Skr. „kuṣṭha".

4) Lees: Uplot, zooals Orta heeft. *Uplot* is te verklaren uit Skr. „*upaloṭa*", dat omschreven wordt met „koṣṭha" zonder twijfel een fout voor „kuṣṭha", want Skr. *loṭa* en *çakaloṭa* zijn plantennamen; dus is noodzakelijk *upaloṭa* ook de naam van een plant.

5) Mal. „putjuḳ" is volgens sommigen *Costus Indicus*, volgens anderen *Laurus* of *Melissa*. Eigenlijk is Mal. „putjuḳ", Jav. „putjuk", uitspruitsel, zoodat de toepassing op meer dan één plant begrijpelijk is. Zie *Hobson-Jobson*, s. v. Putchock; en voor 't Jav. „putjuk" als naam eener plant waarvan de bloesem als geneesmiddel gebruikt wordt, Filet.

daer die Spiconardi van daen comt; van daer wert het ghebracht nae Cambayen ende Indien, ende also vervoert nae alle weghen; Zijn boomen by na ghelijck Vlier-boomen; heeft witte bloesemen, van een seer stercke rueck; Het hout ende die wortelen, is de Costo, is een groote coopmanschappe nae Persien, Arabien ende Turckyen, alwaert in groote menichten verbesicht ende verhandelt wert.

Ghedaente van Costus ende waert verhandelt wordt.

Annotatio D. Palud.

Van Costus hebbe ic veelerley specien; die Indische, beschreven van Garcia, met alle hare teeckenen; die Arabische ende Syrische ooc met hare eygenschappen ende teeckenen, noch daer toe een ander soorte, die de ghedaente van Genghber heeft; die Indische is de beste van allen, verwermt, drijft het water ende die stonden; suyvert die onreyne moeder, ingegeven wesende, ofte daer mede ghestooft zijnde, ende maect bequaem te ontfanghen; is goet tegens beten der Slanghen, tegens borst pijn ende Wormen, &c.

Die Cubeben[1]) also ghenaemt vande Arabien, ofte Quabeb[2]), ende van alle d'ander Indianen Cubachini ofte Cubabchini genaemt, door oorsake datse die Chinen eertijts (eer die Portugesen in Indien waren) plegen te brengen uyt het Eylandt Iava, van Sunda, alwaerse wassen, en anders nieuwers; Alsdoen hadden de Chynen die Navigatie van geheel Indien, haren handel dryvende op alle plaetsen van Orienten, met alle coopmanschappen, so wel op't vaste landt, als op die Eylanden. Die Javen, welcke zijn die Inwoonders van daerse wassen, heetense Cumuc[3]); Wast alleens als die Peper, teghen eenen boom op ghelijck Clif; die bladen zijn by naest als die Peperbladen; wassen met boskens ghelijck die Peper: maer elck greijn heeft een steeltgien daert aen hanght; Die Javen houdent in so grooter estimatie, dat zyse niet en vercoopen, sonder eerst eens opghesoden te wesen, om datse de vreemdelinghen diese vervoeren niet en souden nae planten; worden seer ghetrocken ende verhandelt, naemlijcken onder die Mooren,
[102b] diese in de Wijn doen, om haer te verstercken in Venus spel, waer toe sy seer goet ghehouden worden; Ende die Javen gebruijckense veel teghens die vercoutheyt vande Maegh, ende ander sieckten.

Waer Cubeben wassen.

Hoe de Cubeben wassen.

Listighe practiken der Indianen om den Cubeb in ander landen niet na geplant te hebben.

Waer toe de Mooren ende Indianen de Cubeb ghebruycken.

Annotatio D. Palud.

Cubeben zijn vruchten ghelijck Peper, dan wel so groot; die beste werden ghehouden die dicht, vol, swaer en scherp zijn, doch minder als die Peper, een weynigh bitter, ende seer aromatijck, nae 't soet strec-

1) Naar Orta, I, 287, sqq.

2) Arab. „kabābah." Hind. „kabāb chīnī", Chineesche cubebe.

3) Jav. en Soendan. „kumukus".

kende. Die Cubeben verwermen ende stercken die Maghen, welck slap is van vuylicheyt ofte winden; suyveren die borst van taye slijm, stercken die Milte; verdryven winden, ende zijn voorderlijck tegens coude sieckten van die lijf-moeder; langhe met Mastic gekaut, suyveren die hersenen van fluymen, ende stercken die selfde.

Ghedaente, smaeck ende rueck van Folium Indum.

Die bladen diemen noemt Folium Indum, die de Indianen heeten Tamalapatra[1]); sijn bladen ghelijck Oraengie bladen, dan wat scherper, doncker groen, hebben drie aderen tot het eynde toe, een in't midden, ende twee aende zyde, te weten, aen elcke zyde een; hebben eenen schoonen rueck, by naest ghelijck Giroffel-naghelen; Den boom daer zy aen wassen, is van goeder grooten, wassen altoos aende cant van eenighe Lacken, Meeren ofte wateren, zijn op veel plaetsen van Indien: maer meest in Cambayen; Die Indianen ghebruijcken dese bladen veel: want worden met geheele Balen vervoert ende verhandelt, segghen datse goet zijn om wel te wateren, ende teghen den stinckenden asem; oock legghense tusschen die cleeren, lakens ende lywaet: want beschermt het vande Wormen; affirmeren dat het in als dient als die Spiconardi.

Folium Indum goet voor quaden asem ende andere ghebreken.

Annotatio D. Palud.

Die Latinisten hebben haren naem ghenomen van het Indiaensch woort Tama Lapatra, ende noement Malabatrium; Die Arabiers, Cadegi Indi[2]), dat is, Indis blat, wort oock veel tot ons ghebracht, insonderheyt tot Venetien, ende ghebruijckent om dat water te dryven, ende de Magen te stercken, alsoock den asem die stinckt, te verbeteren, &c.

Onderscheyt der tweederley Calangaen ende van beyder waerdigheden, ende waer toe die ghebruyckt worden.

Die Galanga[3]), welcke die Arabien noemen Calvegian[4]), is tweederley, te weten, een soorte die cleijn ende welrieckende is, die in Indien uyt Chyna ghebracht wort, ende van daer na Portugael, ende ander wegen vervoert. Dese soorte wert in China gheheeten Lavandou[5]); Die ander soorte die wat grooter is, wert ghevonden in't Eylandt Iava, ende wordt vande Javen gheheeten Lanquas[6]); Dese en is van so goeden rueck niet als die eerste van Chyna; wassen aen

---

1) Skr. „tamālapatra", d. i. *Xanthochymus pictorius Roxb.* Wat Van Linschoten en Paludanus hierover zeggen, is ontleend aan Orta, I, 343—348.

2) Bedoeld: Arab. „sādhadji hindī". Voor Malabathrum zie *Hobson-Jobson* s. v.

3) Naar Orta, I, 353, sqq.

4) Verknoeid uit Arab. „chalandjān", Dozy—Engelmann (*Glossaire*, p. 271). In een laat Sanskrit-boek over geneeskunde komt de naam „kulañja" voor, doch het is zonder twijfel een vreemd, waarschijnlijk Indonesisch woord.

5) Deze uitdrukking is ons onbekend.

6) Onjuist; *langkwas* (*lĕngkuwas*) is Maleisch; *laos* Jav. ,*lahwas* Oudjav. ,*kalawas* (*halawas*) Bataksch, *ladja* en *langkuwasa* Makassaarsch.

cleyne planten (een span ofte twee hoogh vander aerde) van zijn selfs sonder gheplant te worden, ende in Iava is de grootste plant, vande hooghte van vijf spannen, heeft bladeren, ghelijck het scherp ofte yser van een spies, met een witte bloesem, de welcke saet voort brenght, al hoewel men daer niet met en saeyt, dan in Indien hebbent in sommighe hoven geplant voor curieusheyt, ende gebruijckense in Salaet ende in sommige medecynen, te weten, die Vroevrouwen (diemen in Indien Dayas[1]) heet) ten wast niet van't saet, dan vande wortel die gheplant wort, gelijck die Genghber, zijn groot ende lanck, heeft knuijsten ghelijck als Riet, is een medecyne die in Indien tot veel dinghen ghebesicht wert, ende oock wel vervoert na alle weghen.

Hoe den Calanga gheplant ende verhandelt wordt.

Annotatio D. Palud.

103a] Galanga zijn wortelen met vele knopkens, inwendigh ende uytwendigh root, aen die knopkens omgecromt, welrieckende ende scherp van smaec, van rueck ende ghedaente ghelijck die wortelen van Cyperus, waeromme zy van sommige voor Cyperus van Babylonien ghehouden wort; zy verwermt ende drooght inden derden graet, daeromme so sterct zy die Maghe, ende neemt dese pyne, van winden ofte koude comende, wech; zij verdrijft den stinckenden asem, gheneest cloppinghe des herten, ghedroncken wesende met het sop van Weghe-bladeren; zy geneest Colique, die van winden oorspronck hebben; is ooc goet teghens windighe ghebreecken van die Lijf-moeder, sterckt Venus handel, verwermt de Nieren ende daghelijcks een weynigh des morghens ghegheten, beneemt hooft-pyne die langhe gheduert heeft.

Dese en diergelijcke andere cruyden ende specien zijnder noch veel andere in Indien ende op die plaetsen van Orienten, wiens namen ende eygenschappen my onbekent zijn, om datse niet soo ghemeen ende onder den ghemeenen man bekent zijn, dan alleenlijck vande Medicynen, Apotekers ende Herbaristen, waeromme alleenlijck hebbe mentie ghemaect van die onder de gemeene Indianen bekent zijn, ende daghelijcks verhandelt worden; Waermede dese materie belangende, voleyndt, concluderende 'tghene die Speceryen Drooghen, ende die Medicynen aengaende is.

Veel Cruyden in Indien, die niet verhaelt werden om datse hier te lande van't ghemeene volck onbekent zijn.

---

1) Eigenlijk Perzisch „dājah".

Dat 84. Capittel.

Hier naer volght een verhalinge van alderley Peerlen ende Aljoffar [1]), alle edele ghesteenten, als Diamanten, Robynen, Topasen, Saffyren, en andere soorten, van diemen heet Orientaelsche; desghelijcks de steenen diemen noemt Besars, dienende teghen fenijn en ander diergelijcke, hoe ende op wat maniere, en op wat plaetsen die ghevonden werden, &c.

Onderscheyt der Indische namen van groote ende cleyne Peerlen.

Waer de beste Orientaelsche Peerlen ghevonden worden.

Die Peerlen diemen op't Portugees noemt Perolas, te weten, die groote ende die cleyne Aljoffar, in Latijn Margaritas; in Arabyen Lulu; die Persianen [2]) ende ander Indianen noemense Motij; in Malabar Mutu [3]). De principaelste ende de beste die ghevonden worden in gheheel Orienten, ende de rechte diemen heet Orientaelsche, zijn tusschen Ormus ende Bassora, inde Estrecho [4]) ofte Synus Persicus, op die plaetsen van Bareyn, Catijffa, Iulfar, Camaron [5]), ende ander plaetsen in desen Sino Persico, van waer zy gebracht worden naer Ormus, ende oock den Coningh van Portugael heeft zijn Factuer in Bareyn, die alleen om de Visscherie vande Peerlen aldaer resideert, wort een seer grooten handel met ghedreven, so in Ormus als Goa;

Waer noch andere visscheryen van Peerlen zijn.

Daer zijn noch andere visscherien van Peerlen als tusschen 'tEylandt van Seylon ende de Cabo de Comorijn, alwaerse in grooter menichten jaerlijcks ghevangen worden: want de Coningh van Portugael aldaer een Capiteyn heeft met volck, die daer toesicht op hebben, hebbende jaerlijcks over de drie ofte vier duysent Duyckers, ende meer, die alleenlijc van dese visscherie leven ende haer onderhouden, ende daer blyven jaerlijcks veel van dese Duyckers, die verdrincken ofte vande Visschen, diemen Tubarones [6]) ofte Hayen noemt, opgegeten [103a] werden, waer van wy op een ander getracteert hebben. Dese Perolen en zijn soo goedt niet, noch en werden so veel niet gheestimeert als die van Ormus, ende ghelden minder inden prijs, ende wetense terstondt t'onderscheyden in't eerste ghesicht. Daer worden ooc Perolen gevonden by het Eylandt van Borneo, ende het Eylandt van

Duykers die de Peerlen visschen werden somtijdts van visschen opghegheten.

Onderscheyt der waerdyevan Peerlen.

Plaetsen daer noch Peerlen ghevischt werden.

---

1) Zie blz. 88, noot 2. De beschrijving der paarlen ontleend aan Orta, II, 119, sqq.

2) De Perzische naam is „marwārīd" uit het Latijn of Grieksch. Indisch *moti* is ontstaan uit Skr. *muktikā* of *mauktika*.

3) Malay. en Tam. *muttu*, uit Skr. *muktā*.

4) Vreemd dat hier de Spaansche vorm gebezigd wordt inplaats van Port. *estreito*.

5) Bahrein is 't bekende eiland in de Perzische golf; Catifa of El Ḳatif en Djulfar op de oostkust van Arabië. Kamaran is een eilandje in de Roode Zee, niet in de Perzische Golf, volgens de kaart bij 't Itinerario.

6) Vgl. Deel 1, blz. 208, noot 4.

Aynon[1]), aende custe van Cauchinchyna: maer die bovenghenoemde van Ormus gaense in goetheydt alle te boven, ende werden ghevischt met Duyckers, 10, 12, 20. en meer vamen onder water; groeyen inde Oesteren; die grootste Perolen vindense inde Oesteren die alderbovenste dryven; ende de cleynste diemen Aljoffar noemt, vint men gemeenlijck inde diepte vande Zee; de Duyckers zijn naect, ende hebben een Corf aen haer lijf ghebonden, die zy metter haest, onder comende, vol grabbelen; alsdan brengense boven inde schuyten die daer toe ghereet liggen met ander volc diese terstont lossen, ende daer naer brengense op't landt ende leggense inde Son te droogen, ende met die hitte ende droogte soo gaense van selfs open, ende alsdan vintmen die Perolen ofte Aljoffar inde visch ligghen; ende als de visscherie voleynt is van dien dach, so vergaren alle die Visschers met de Capiteyn, Soldaten, Mede-hulpers en Behoeders van sConinghs weghen, ende alsdan deeltmen alle de Perolen die ghevonden zijn, in sekere deelen ende hoopen, te weten, een deel voor de Coningh, een ander deel voor de Capiteyn ende Soldaten, ende een ander deel voor de Jesuiten, om dat zy aldaer haer Clooster hebben, ende die van 'tlant eerst tot het Christen gheloof ghebracht, dat leste deel is voor de Duyckers, 'twelck met grooten opsicht ende Justitie ghedaen werdt. Dese Visscherie gheschiet inde Somer, ende daer en is niet een jaer of daer verdrencken groote menichten vande Duyckers by de Cabo de Comorijn (welcke werdt gheheeten de Visscherie vande Coningh) soo verdroncken als vande visschen ghegheten, So datmen daer een groot kermen ende gheschrey hoort als die Visscherie voleynt is, vande vrouwen ende kinderen, dat een jammer om hooren is, doch even wel moeten 'tjaer daer naer wederom: want anders gheen handel en hebben, ende oock eensdeels om datse daer half toe ghedwonghen werden vande Portugesen: maer meest de gierigheyt vande winst die alle perijckelen achter de rugghe stelt; Men vindt somtijts veel, somtijts luttel Perolen in een Oester, altemet 200. ende meer greynen; de Oesteren die de beste Perolen gheven, zijn die slecht[2]) ende wit zijn, die de Indianen heeten Cheripo[3]), daermen die Lepelen af maect, ende oock schulpen om uyt te drincken; men vercoopt de Perolen met Siften, die daer toe ghemaeckt worden van Blick, ende hebben ronde gaten; dese Siften zijn veelderley, en

Peerlen worden in Oesteren gevonden ende op wat wyse de Duykers de Peerlen visschen.

De Peerlen werden in vieren ghedeelt, een voor den Coningh, een voort Crijghsvolc, een voor de Jesuiten, ende een voor de Duyckers.

Jammer' gheclach over de verdroncken ende opghesloete Duyckers.

Wat Oesters de beste Peerlen hebben.

---

1) Hainan.

2) Hier: effen, glad.

3) „Cheripo"; volgens de Aant. op *Coloq.* II, p. 128 heeft Ribeiro hiervoor *chipe*, terecht gelijkgesteld met Tam. *chippi* (*s'ippi*), schelp.

Peerlen door cleyne ende groote Siften vercocht.

d'eerste Sift heeft cleyne gaetkens, de Perolen die daer door vallen hebben haren prijs, ende daer naer een ander Sift met wat grooter gaten, ende de Perolen die daer door vallen hebben wat hooger prijs, ende so voorts opwaerts tot seven ofte acht toe; het cleyne tuych, die gheen Perolen en mogen verstrecken, heetense Alioffar; dese vercooptmen met die Oncen, ende werden gebesicht inde Apotekerye ende Medicynen, waer toe veel naer Portugael ende Venetien ghevoert werden en zijn seer goet coop. Om de Perolen schoone [104a] coluer te gheven, soo nemense in Indien Rijs qualick ghestooten met Sout, waermede wryvense wel, ende worden daer soo schoon met als Cristal, en blyven seer goedt ende claer. Daer is noch een ander soorte van Oesteren, die de Indianen heeten Chanca[1]), ende de Portugesen Madre Perola, ofte Peerlemoeder, ende zijn vande Schulpen diemen by ons noemt Enckhoorns[2]), welcke lustigh weten te bereyden ende te reynighen, datse veel ghetrocken ende naer Portugael ghebracht werden om uyt te drincken, ende voor een cieraet te houden, principalic die van Chyna en Bengalen comen, sommighe vergult ende met andere colueren ende loofwerck en figuren ghewrocht, als wy daghelijcks wel sien van die altemets herwaerts over ghebracht werden; men maeckter oock in Indien veel dingen af, als Schrijftorien[3]), Tafelen, Boffetten, Ticktac-berden, Dooskens, Staffen[4]) voor de Vrouwen inde handt te draghen, en duysent ander diergelijcke dinghen ende curieusheden, die al ingheleyt ende bedect zijn met dese Chanco ofte Peerle-moeder, dat seer fray om sien is, en seer meesterlijck en curieus ghemaect, en zijn in Indien seer gemeen, soo datter nauw woonplaets in Indien en is, ofte zy hebben daer jet in dat met Peerle-moeder ghewrocht is, ende wert ooc veel vervoert, soo naer Portugael als naer ander weghen: maer in Indien wertse meer ghegasteert[5]) ende ghesleten als in geen weghen: want de Indiaensche vrouwen, principalijc in Bengalen, plaeghen Manillien oft Armrin-

Waer toe tcleyne refuys van Peerlen ghebruyct wordt.

Hoemen de Peerlen schoon coluer gheeft.

Van Peerlemoeder, hoe men die verhandelt ende ghebruyct.

Veel fraye dinghen van Peerlemoer ghemaect.

Arm-ringhen ende andere Juweelen van Peerlemoer ghemaeckt, om staetlijcke dochters voor 't byslapen te vereeren.

---

1) Skr. „çankha", Hind. enz. „sankh", *Turbinella pyrum*, Linn. of *Torbinella rapa*. Vgl. *Hobson-Jobson* s. v. Chank.

2) Wij zeggen thans „kinkhoorn".

3) Hier heeft de Lat. vertaling „capsae", kistjes voor schrijfrollen, terwijl ze Deel I, blz. 39 „pyxides" had. Orta, II, 123 waaruit de Holl. tekst gevloeid is, heeft: „cofres e mesas e contas".

4) „Staffen" geeft de Lat. vertaling weêr met „scipiones", alsof het een mv. van staf ware. Orta t. a. p. heeft „Contas" d. i. rozekrans, paternoster. Of zou Van Linschoten 't Port. woord misverstaan hebben? In allen gevalle zijn de woorden „voor de Vrouwen in de handt te draghen" een toevoegsel van hem zelven.

5) Hiervoor heeft de Lat. vertaling: „expetitae", dus „gezocht." Port. *gastar* is echter „verbruiken."

ghen om d'armen te dragen, te weten, die eerlicste[1]); ende men en mocht niet een Maecht haer maechdom benemen, die van staet ende eerlick was, ofte zy moeste van dese Peerle-moeders ringen om d'armen hebben, 'twelc noch veel hedens daeghs onderhouden wort, waer door het veel versleten wordt. Die Schiltpadden zijn in Indien oock in grooter menichten, van wiens schilden maken veel curieusheydt, als Kammen, Kopkens, Schalen om uyt te drincken, Schyven om met te Ticktacken, ende veel ander dierghelijcke dinghen, ende weten het een schoonen ende blinckenden coluer te gheven, dat een lust om sien is, ende wort in Indien in meer weerden ghehouden als die Peerle-moeder, om zijn schoonigheyt ende fraye coleur die't heeft.

Fraye dingen van Schiltpadden schilden gemaect.

Van dese Schiltpadden machmen een Kam sien by Doctor Palud. als ic hem mede gebracht hebbe.

Dat 85. Capittel.
Vande Diamanten.

De Diamanten die de Arabyers ende Mooren noemen Almas [2]), ende de Indianen van daer de Diamanten groeyen Yraa [3]), ende die Malayen, al waerse oock ghevonden werden, Itam [4]); Zy groeyen in 't land van Decam, achter Ballagatte, by de stadt van Bisnagar, al waer zijn twee ofte drie Berghen daermense graeft, welcke de Coningh van Bisnaguar groot profijt doen: want doeter scherpe wacht houwen ende heeftse verpacht, midts dien dat alle Diamanten die over de 25. Mangelijns [5]) weghen, zijn daerenboven voor de Coningh; elcke Mangelijn zijn 4. greynen in 't gewicht, ende so jemant ghevonden wert die de selfde verberghen, werden op lijf ende goet gestraft. Daer is noch een anderen Bergh in 't landt
[104b] van Decam, die genaemt wort Roça velha [6]) dat is soo veel als die oude Rootse; van hier comen de beste Diamanten, ende werden tot den meesten prijs vercocht, en de Diamantslypers en Juweliers en oock de Indianen wetense seer lichtelijck t'onderscheyden en te kennen. Dese Diamanten werden veel ghebracht te coop op een merckt, die ghehouden werdt in een stadt, ghenaemt Lispor [7]), welck leyt in

Waer de Diamanten groeyen ende wat soorte voor den Coningh eyghen zijn

Waer de schoonste Diamanten ghevonden werden, ende waer die te coop comen.

1) D. i. van fatsoenlijken huize. Toevoegsel van onzen Schrijver.

2) Arab., Perzisch, Turksch, uit Grieksch ἀδάμας. Over diamanten handelt Orta uitvoerig II, 195, sqq. Daaraan ontleend dit Cap.

3) Skr. „hīrā".

4) Lees: *intan*, uit Jav. *hintĕn*, een zgn. Krama-vorm van *hīrā*.

5) Kanareesch en Tamil „mañjāḍi", Telugu „mañjāḷi". Vgl. *Hobson-Jobson*, s. v. Mangelin.

6) Rocha velha, in de hedendaagsche spelling; de tekst van Orta heeft Roca velha.

7) D. i. Elichpur, in Berar.

'tselfde landt van Decan, tusschen Goa ende Cambayen, al waer gaen die Banyanen ende Gusaratten van Cambayen en coopense op, en brenghense naer Goa ende ander weghen, en zynder seer subtijl op, so dat haer gheen Juwelier avantagie en heeft: maer bedrieghen dicwils den besten Juwelier vande Christenen; in dese voorseyde

Plaetse daermen natuerlijcke geslepen Diamanten vindt.

Roça velha vindtmen Diamanten diemen noemt Nayffes [1]), al ghesneden, die also vande nature geprocreert werden; men houtse in meerder estimatie als d'ander, principalicken vandeselfde Indianen. Inde Estreycho of te enghte diemen heet Tanjapura [2]), een landt by Malacca, aen d'een zyde, is ooc een oude Rootse, diemen oock Roça

Waer cleyne ende sware Diamanten ghevonden worden.

velha noemt, daermen desghelijcks veel Diamanten vindt die seer excellent zijn, zijn cleyn, maer seer goet, doch swaer van ghewichte, 't welcke goet is voor den vercooper, maer niet voor den cooper. De Diamanten werden ghegraven ghelijc het Goud inde Mynen, en daermen het een jaer graeft de diepte van een mans lenghte, op die

Somtijdts Diamanten van 100 ende 200 Mangelijns, dat is van 800 greynen, ghevonden.

selfde plaets vintmen binnen drie ofte vier jaren weder Diamanten, die daer telcken weder aen groeyen; men vindt somtijts Diamanten van 100. ende 200. Mangelijns en meer: maer seer weynigh. Daer is noch een ander steen, diemen heet Topassio, welcke van coluer by naer den Diamant ghelijc is, doch is donckerder, ende is van minder estimatie; men vinter wel die van groote valeur zijn in hare qualiteyt, werden

Topassio is den Diamanten ghelijck, maer so goedt niet.

oock ghegraven als de Diamanten, op veel plaetsen van Indien. Daer zijn oock witte Saffyren en Robynen diemen altemets qualijck kan uyt de Diamenten onderscheyden, dan die vande goede ende geexpermenteerde Juweliers en en Diamant-slypers ghesien ende gheoor-

Witte Saffyren ende Robynen den Diamanten oock seer ghelijck.

delt werden. Men vint op veel plaetsen van Indien een materiael by naer als Bergh Cristal, evenwel en is gheen: want men in Indien gheen Cristal en heeft [3]), noch op gheen plaetsen van Orienten ghevonden werdt; dese materiael wert ghenaemt Berylo [4]), heeft

Materie zijnde den Cristal de Montangie seer ghelijck.

weynigh differentie van't Cristal, wort veel ghevonden in Cambayen, Pegu, ende Seylon; zy maken daer veel dinghen af, als Pater Nosters, Signetten ende andere duysent curieusheden die zy aende Christenen vercoopen ende oock selfs ghebruycken.

---

1) Spaansch *naife* is de ruwe, ongeslepen diamant. Het woord stamt uit Lat. „nativus", Fransch „naif".

2) D. i. Tandjong-pura in Z. W. Borneo. Op de kaart van Van Linschoten staat onjuist Taiaopura. Deze plaats wordt ook vermeld bij Barros, *Dec.* IV, VI, 19 (1615 p. 310).

4) Wel degelijk komt in Indië bergkristal voor; de gewone Skr. benaming is „sphatika".

5) Port. „beryllo", uit het Lat. „beryllus", Grieksch βήρυλλος, dat ontleend is aan een Prākṛtvorm van Skr. *vaiḍūrya*".

Dat 86. Capittel [1]).

Vande Robynen, Spynellen, Granaden, Esmeralden, ende andere edele ghesteenten.

Onderscheyt der veelderley Robynen, ende welcke de beste zijn.

De Robynen zijn veelderley, ende die beste zijn, diemen heet Carbunckels, welcke zijn de Robynen die over de 25. Quilaten [2]) passeren, welcke weynigh ofte seer selden ghevonden worden; De beste Robynen die de beste coluer ende wateren hebben, heetmen in Indien Tockes [3]), welcke zijn ghelijck die Carbunckelen; daer zijn ander diemen noemt Ballax [4]), welcke zijn wat minder van prijs als
[105a] die eerste, zijn van coluer rosachtigh; daer zijn ander ghenaemt Espinellas, die hebben de coluer vierachtigh, dese zijn minder gheestimeert als die twee andere soorten: want en hebben die rechte wateren vande Robynen niet. Daer zijn ooc Robynen op veel ander manieren; men vinter die witachtigh zijn, welcke sommighe Diamanten ghelijck zijn, als boven gheseyt is; andere zijn van coluer incarnaet, ofte bynaer ghelijc witte Kriecken die rijp zijn; men vint Robynen half wit half root, sommighe half Robijn half Saffijr, ende noch andere duysent dusdanige soorten; d'oorsake daer van, is als dat inde Steenrootsen ofte Bergen daer zy groeyen, is haer eerste coluer wit, ende daer naer werdense door de hitte vande Son ghecureert en tot perfectie en rijpigheydt ghebracht; ende als zy recht volcomen rijp zijn, dan zijnse van coluer root ghelijck die Carbunckelen ende Tockes, boven verhaelt; ende jet ghebreeckende vande rechte rypigheyt, en datse te vroech werden uyt ghegraven, zijn hare colueren van diversche manieren ende ghelijckenisse, als boven verhaelt; ende al wat zy minder zijn vande rechte roodigheyt vande Tockes, zijn minder van prijs en valuer, evenwel naer dat zij schoon en perfect zijn, worden gheacht en gheestimeert een jegelick in zijn qualiteyt. De ghene die half Saffijr en half Robijn zijn, die de Indianen noemen Nilcandi, [5]) welck is te segghen, half Saffijr en half Robijn, is daerom

1) Dit Cap. is getrokken uit Orta, II, 215—225.

2) Port. „quirate", Fransch „carat", naam van een klein gewicht, Arab „kīraṭ", dat wederom teruggaat op Grieksch *Κεράτιον* Dozy—Engelmann *Glossaire*, p. 327). Vgl. *Hobson-Jobson*, s. v. Carat.

3) Orta, II, 218 heeft „toques". De herkomst van 't woord is onbekend.

4) „Balachsj", is een volksuitspraak van „Badachsj". Deze robijnen worden zoo genoemd omdat zij komen uit de mijnen in de districten aan den Boven-Oxus, onderworpen aan Badachsjān. Zie *Hobson-Jobson*, s. v. Balass. De Spaansche vorm is „Balaja"; Fransch „Rubis balais" (Dozy—Engelmann, *Glossaire* p. 234).

5) In 't Skr. is „nīla" een naam voor saffier; „candi" is hierbij onduidelijk; mogelijk hangt het samen met Skr. „khaṇḍa", gebrek in een edelsteen.

Steenen die half Robijn ende half Saffijr zijn, ende hoe dat by comt.

dat die Robynen ende Saffyren groeyen altemael in een Rootse, waer van zy dickwils aen malcanderen half een en half ander ghevonden worden. De Robynen werden vande Arabyers ende Persianen gheheeten Iacut,[1]) ende vande Indianen Manica.[2]) De Saffyren zijn tweederley te weten, van coluer doncker blau, en d'ander licht blau; die Iacinten, Granaden, ende Robassen, zijn oock soorten van Robynen, doch seer weynigh gheacht; die Indianen heetense geel, ende incarnate Robynen, en alsoo voorts naer datse van coluer zijn. Dese Iacinten, Granaden ende Robassen zijn in soo grooter menichten, in Cananor, Calecut, ende in Cambayen, so datmen die op alle mercten ende hoecken vande straten te coop heeft by gheheel Corgias 3), elcke Corgia zijnde 20. stucks 4), ende gheven die Corgia om een stuyver ofte twee ten hooghsten, soo veel als men begeert, ende is te verstaen vande cleynste soorten. De Saffyren en zijn van so grooter estimatie niet als de Robynen, doch is oock een vande precieuste steenen naer de Diamanten ende Robynen. De Robynen, Saffyren, ende die andere ghenoemde steenen, groeyen ende worden ghevonden inde Rootsen als Diamanten; comen uyt Calecut, Cananor; ende van veel plaetsen van 't landt van Bisnagar, ende die meeste uyt het land van Seylon, welcke wel vande beste zijn: maer die van 't landt van Pegu werden voor de fijnste gheacht, al waerder seer veel zijn. De Esmeraulten, die de Indianen heeten Pache 5), ende de Arabyers Samarrut 6), dese en zijnder gheen in geheel Indien, hoewel men seyt datter sommige gevonden worden, maar weynigh, en seer selden; werden daer veel ghebracht van Cayro uyt Ægypten, diemen ooc heet Orientales; dese werden in Indien veel gheacht, om dat daer weynigh zijn; Van Spaensch Indien wordender oock veel ghebracht, ende veel ghevoert naer het landt van Pegu, al waer zy seer ghesleten werden en veel geestimeert, so datter veel Venetiaenders (die derwaerts getrocken zijn met Esmeraulden, ende die ghewisselt aen Robynen) rijck met gheworden zijn, om datmen aldaer de Esmeraulden liever heeft als de Robynen; alle dese voorseyde ghesteenten werden oock veel ghebruyckt inde Apotekerie [105b]

Tweederley Saffyren.

Plaetsen daer Jasinten ende Robassen so veel zijn datmen 20. om een of twee stuyvers coopt.

Waer de Robynen ende Saffyren gevonden worden, ende welck de beste zijn.

Waer de Esmeraulten groeyen ende waer zy begheert ende gesleten werden.

1) Arab. „jākūt".

2) Tam. „māṇikkam", uit Skr „māṇikya".

3) Portug. „corja" een woord voor twintigtal, misschien van Indischen oorsprong; zie *Hobson-Jobson*, s. v. Corge. Orta, II, 217, drukt zich aldus uit: „*Rubins de corja* que he tanto dizer como comprados 20 a vinte."

4) De tekst heeft verkeerdelijk „stuyvers" hetgeen door V. Linschoten onder zijne errata verbeterd wordt in „stucks".

5) Malay. „pachcha", eig. groen.

6) Arab. Perz. „zumurrud."

ende Medicynen. Die Turkoysen worden ghevonden in Persien by groote menichten, ende comen altemet in Indien over Ormus by hondert ponden teffens, te weten, met aerde met al; werden in Indien weynigh gheacht: want die Indianen ende Portugesen en draghense niet veel, maken daer weynigh werck af. De Jaspe is seer veel in 't landt van Cambayen, maer van weynigh estimatie; zy maken daer in Cambayen Schottelen ende Coppen af, is van coluer groen ghelijck die Esmeraulden. De Crysolita ende Amatisten zijn veel in 't Eyland van Seylon ende Cambayen, en in Ballagatte. Den steen ghenaemt Alakecca [1]), wert ooc genaemt Bloet-steen: want stempt metter haest het bloedt, ende ander steenen diemen noemt Melck-steenen: want is goet voor de vrouwen om melck ofte soch te geven; dese en dierghelijcke steenen zijnder in grooter menichten in Cambayen ende Ballagatte, en brengense tot Goa te coop; zy maken daer Pater-nosters, Signetten, Ringen en ander duysent curieusheden af, werden veel gheacht: want een Singnet van dusdanigen steen ghelden twee ende drie Pardauwen 'tstuck; Men vint in Cambayen oock seer veel Alambre ofte Barnsteen, waer van zy oock veel Ringhen ende Paternosters, en ander dierghelijcke dinghen maken, wordt veel ghesleten. Daer zijn oock steenen diemen by de Portugesen Olhos de Gato heet, is soo veel te seggen als Catten ooghen (welcke die Agato is) om de ghelijckenisse die zy daer van hebben, en zijn vande selfde coluer ende fatsoen; comen uyt Cambayen: maer de beste uyt Seylon ende Pegu; worden weynigh naer Portugael ghebracht, want en zijnder niet seer gheestimeert, ende oock om dat zy meer in Indien ghelden als in Portugael: want de selfde Indianen houdense in grooter weerden, principalick die Chynen, al waer zy veel ghevoert ende beter gheacht en vercocht werden als eenighe ander ghesteenten. De Indianen seggen dat dese steen een proprieteyt en virtuyt heeft eenen te conserveren inde rijcdomme dien hy besit ende heeft, ende datse niet sal verminderen: maer wel vermeerderen. De Seylsteen die de Portugesen noemen Pedra de Cevar, wort in Indien op veel plaetsen ende seer veel ghevonden; Die Indianen seggen, so wie datse ghebruyct dagelijcks een weynigsken in 't eeten, datse een onderhout inde jeucht, sonder wesen van out te krygen, waer door de Coningen ende groote Heeren van Indien ghebruycken daer potten ende vaten af te doen maken, om haer eeten in te koken, om, so zy ghelooven hare jeucht daer met te onderhouwen [2]).

Waer de Tunkoysen met menichten ghevonden ende verhandelt worden.

Waer de Jaspis, Crysolita ende Amatisten meest groeyen.

Steenen die goet zijn voor bloetstempen ende de vrouwen soch te vermeeren.

Veel Bernsteen in Cambayen.

Der Agaetsteen, in Duyts Catten oogen gheseyt, comt uyt Cambayen Pegu ende Seylon.

Vande sonderlinghe virtuyt die den Agaet hebben soude.

1) Arab. „al-'akīk", kornalijn.

2) Wat hier aangaande den zeilsteen gezegd wordt, is geput uit Orta, II, 204.

Dat 87. Capittel[1]).

Vanden steen Bezar, ende andere tegenfenijn.

Hoe de Bezarsteenen in Schapen ende Bocken Maghen wassen.

De steenen diemen noemt Bezar, welcke comen uyt Persien, van 't Land ofte Provintie ghenaemt Carrassone [2]), ende ooc van andere plaetsen van Indien, groeyen binnen inde Maegh van [106a] een Schaep ofte Boc, ende is ghewassen op een dun stroyken, 'twelcke in't midden leyt, al waer den steen om groeyt[3]) alsmen dickwils by experientie het stroyken daer in vint; den steen is seer slecht ende glat van buyten; van coluer doncker groenachtigh. Dese Bocken worden vande Persianer ghenoemt Pazan, waer om heeten den steen Pazar; [4]) ende de Portugesen ghecorrumpeert Bazar ofte Besar; ende de Indianen Pedra do Bazar, [5]) welc is so veel als Merct-steen: want Bazar onder die Indianen is te beduyden Merckt[6]) ofte plaets daermen alle eetware spysen veyl hout ende vercoopt; om die selfde oorsake heetmen aldaer het minste ghelt Basarucos[7]), ghelijck oft men wilde segghen Merckt-ghelt. Dese steen Bezar is seer costelicken, ende wert veel ghebruyckt in Indien teghens alle fenijn ende cranc-heden, en wert meer gheacht als eenighen Eenhoorn in Europa want is seer geexpermenteert, ende wort tot grooten prijs vercocht hoe datse grooter ende swaerder van ghewichte zijn, hoe zy beter zijn ende meer virtuyt hebben; die ghemeenen zijn van drie vier ende vijf octaven ghewichte, som min, ander meer. Werden oock vee naer Portugael ghebracht ende veel gheacht. Die plaetsen daerse meest gevonden werden is als boven, in Persien, ende oock in't Eylandt ghenaemt Insula das Vacas, ofte 'tEylant vande Koeyen; leyt voor aende mont vande inganck van Cambayen, dicht byde custe, alwaer die Armaden vande Portugesen dickwils gaen eenighe verversschinghe halen, ende dooden veel vande Schapen ofte Bocken,

Redenen waerom dese steen Bezar ghenoemt is.

Den Bezar-steen tegens fenijn ende ander qualen beter dan Eenhoorn geacht.

Plaetsen daer veel Bezar steenen ghekregen worden.

---

1) Dit Cap. is overgenomen uit Orta, II, 231—235.

2) D. i. Chorasan.

3) Dit is de verklaring die Orta, t. a. p. van 't ontstaan des Bezoars geeft.

4) Dit is een dwaling. De oorspronkelijk Perzische benaming *pād-zahr* beteekent „vrijwarend tegen gif." Het woord werd door de Arabieren overgenomen in den vorm *bādizahr* of *bazahr*, waaruit in 't Spaansch en Portugeesch wederom *bezoar* of *bezar*, dat in weinig afwijkende vormen in andere Europeesche talen bekend is. Vgl. Dozy—Engelmann, *Glossaire*, p. 239 en *Hobson-Jobson*, s. v. Bezoar.

5) Niet de Indiërs, maar de Portugeezen noemen het Pedra bezar.

6) Orta, II, 233. verwart „pāzahr" met „bāzār", oorspronkelijk Perzisch, maar algemeen in gebruik gekomen in allerlei Indische talen, o.a. in het „Tamil" als „pas'ār", waaruit Mal. „pasar".

7) Zie boven, Deel I, blz. 123, noot 1.

al waer zy desc steen Bezar veel in vinden. Desghelijcks in't landt van Pan,[1]) by Malacca, worter oock veel ghevonden; in 'tselfde lant van Pan vintmen een steen binnen inde Gal van een Vercken, die welcke houden in meerder weerden teghen alle fenijn ende cranckheden als den steen Bezar; De Portugesen heeten die Pedra do Porco, dat is: Vercken steen; werdt veel in Malacca verhandelt; zy is van coluer claer rootachtigh, ende bitter in't smaken, ende in't tasten als Fransche Seep; alsmen die wil gebruycken, ende jemant te drincken gheeft, so werptmen die in een cop met water, ende latent also een weynigh staen, ende alsdan treckense weder uyt, soo salt water bitter wesen, ende reynighen alle fenijn datmen in't lijf heeft, als by experientie dickwils ghevonden is gheweest. Den steen Bezar is hert als steen: maer van ghewichte licht; men presumeert dat dese steenen groeyen inde Maegh vande Bocken ende de Galle vande Verckens; door virtuyt vande cruyderen die dese dieren eeten inde weyden daer zy gaen, ghelijck wy vande Reynossero gheseyt hebben, aenghesien dat zy alleenlick op de bovenghenoemde plaetsen groeyen ende op andere plaetsen niet, daer dese beesten ooc zijn. Inde stadt van Vltabado,[2]) in't lant achter Goa, van Ballagatte, wort ghevonden een steen die de Arabyers noemen Hagerarmini,[3]) ende vande Portugesen Pedra Armenia, ende om datter oock veel ghevonden werden in Armenia, soo wordense in't ghemeen alsoo gheheeten; is blauw, ende treckt wat naert claer groen; De Mooren besighen die veel inde purgatien ende teghen andere sieckten. Behalven dese voornoemde steenen, soo zijn daer noch veel soorten van ghe-
[106b] steenten, soo eedele als teghen fenijn ende andere cranckheden, ende van veel proprieteyten ende virtuyten, ende om dat zy weynigh bekent ende vervoert worden, hebbe alleenlick mentie ghemaect vande ghene diemen daghelijcks verhandelt ende overal vervoert werden en bekent zijn.

Costelijcke steenen in Verckens Gallen ghevonden.

Gedaente der selver, ooc hoe ende waer toe die ghebruyct worden.

Middelen waer door dese steenen in der Beesten Māgen ende Gallen groeyen souden.

Ghedaente des steens Pedra Armenia, waer die ghevonden wort, ooc van zijn waerdye ende de virtuyt.

---

1) D. i. Pahang.

2) D. i Daulatābād.

3) Overgenomen uit Orta, II, 203. „Hagerarmini" is Arab. „hadjar Armanī," *Lapis Armeniacus*. Deze wordt vermeld o. a. door Dioscorides (V, 55).

Dat 88. Capittel.

Een cort verhael ende instructie vande Diamanten, Robynen, Esmeraulden, Peerlen, ende andere eedele ghesteenten, hoemen sal verstaen die selfde te recht te kennen, ende rekeninghe maken om die te waerderen op haren rechten prijs ende valeur, &c.

Ten eersten vande Diamanten.

Hoemen de Diamanten by den ghewichte ende dickte kennen can, so wel in als uyt de Ringhen wesende.

Inden eersten so is te verstaen dat den Diamant de Coningh van alle eedele ghesteenten is, ende dat door oorsake om datmen die vercoopt by het ghewichte, ende heeft sekere dickte daer zy naer ghewrocht wert: want soo zy meer heeft en deucht met, ende min hebbende kanmen terstont sien ende bekennen; by welcke dickte al staet zy inden rinck, kanmen sien ende resolveren hoe veel dat zy weeght, luttel min of meer; ende uyt den Rinck wesende, so weegt men die, om also met sekerheyt te waerderen die valeur vanden selfden Diamant. Men vindt oude ende antijcke memorien, waerinne gheschreven staen de prysen vande steenen, te weten, een Quilaet tot soo veel, twee Quilaten tot so veel, ende drie Quilaten, &c. ende so voorts vervolgende van alle prysen ende ghewichten; ende om dat men doen daghelijcks so niet en handelde met coopen ende vercoopen, als hedensdaegs, so wast altoos nodigh zijn memoriael by hem te draghen, en is te verstaen vande prysen vande perfecte ende schoone steenen sonder fauten ofte maculen: want wesende onsuyver ofte hebbende eenighe fauten ofte letsels, so ist qualicken die te waerderen, door oorsake vande letsels ofte fauten diemen daer in vint. Men vint somtijts groote Heeren ende Princen, die weten willen d'oorsake van so grooten valeur, als die ghesteenten ghelden, en dit heeft anders geen antwoort, dan daerom datmen die alsoo coopt ende vercoopt: want alle dinghen en is niet meer gheacht dan daermen die om coopt ende vercoopt; ende oock soo is daer rekeninghe ende reden, de reden die daer toe zijn, dat soo een Diamant van een Quilaet alleen ghelt vijftigh Ducaten, hebbende goede perfectie; dese selfde reden is daer dat een groote steen ofte Diamant mach gelden 30. ende 40. duysent Ducaten, hebbende groote ende perfectie naer advenant; ende die ghesteenten, so cleyne als groote, diemen tot noch toe vercocht heeft, en hebben noyt soo leech gheweest dat zy uyt hare rekeninge ende prijs vercocht zijn gheweest; ende om wel te mogen waerderen die groote Diamanten, is nodigh te weten, te determineren wat een Diamant ghelt van gewighte van

Hoe men de Diamanten in oude tijden waerdeerde.

Onsuyvere ende ghequetste steenen zijn qualick te waerdeeren.

Antwoort op een Coninghs vrage, belangende de waerdye der ghesteenten.

een Quilaet alleen, ende een Robijn dienende om den selfden Diamant te accompangeren, desgelijcks een Esmerault noch min noch meer, ende wel ghedetermineert hebbende hoe veel quaet dat het doet, die fauten ende letselen en vuyligheyt die den selfden Diamant soude mogen hebben, ende het selfde afgheslaghen inden prijs
[107a] gelijc als reden is te waerderen Diamanten, Robynen, Esmeraulden, Orientaelsche, van wat groote die souden moghen wesen. Wy sullen eerst stellen vande Diamanten: want die ander worden naer den Diamant ghewaerdeert, ende sullen verclaren de perfectie die zy hebben moeten. Den Diamant die in als perfect is, moet van lavuer[1]) wesen dat den bovensten tafel so groot is dat twee tafelkens van't laveur vande zyde maken een tafel van boven, ende dat het schijnsel van't lavuer, van't onderste vande Diamant die drie daer van een tafel van boven maken, ende moet in als diep wesen nae advenant, ende die tafelkens van ter zyden moeten hangen naer die tafel so seer als die Pavellionen ende Tenten hanghen naer den appel, wesende vande geheele diepte, ende moet een weynigh meer lancwerpigh als viercant wesen, en dat niet meer, dan datmen effen can kennen welcke die lencte is ende die breete, ende moet wesen sonder eenige fauten vande hoecken en canten, en alle die vier hoecken scharpachtigh ende suyver, en van goede wateren, cristalynen ende duerluchtigh claer, datmen niet en can mercken dat hy naer eenighen coluer trect, ende dat zy niet droevigh[2]) van water is, dan claer ende suyver; ende zijnde de Diamant met alle dese perfectie, ghelt seer wel vijftigh Ducaten, wesende van een Quilaet: maer om datmen dese perfectie weynigh vindt, ende weynigh persoonen verstaent hem, so sullen wy stellen dat een Diamant van goetheyt ende perfectie naer die ghemeene gissinghe van ghewichte van een Quilaet ghelt 40. Ducaten, ende hier mede sullen onse rekeninge maken, ende hebbende een cleyn ofte groote Diamant, ofte van wat gewichte, goetheyt ende quaetheyt dat hy soude mogen wesen, so moetmen eerst concidereren ende weten watdat hy weeght, ende alsment u niet en can geseggen, so moet ghy by u selven concidereren naert oogh, ende set hem altoos op weyniger ghewicht als u dunckt dat hy mach weghen, op dat ghy altoos seeckerlic moeght waerderen ende binnen besten blyven[3]),

Hoe men de groote Diamanten, Robynen, ende ander gesteenten sekerst waerderen moet.

Wat fatsoen die perfecte tafelen van Diamanten hebben moeten.

Waerdye der perfecte Diamanten.

Watmen in't waerderen der Diamanten wel aenmercken ende over leggen moet.

---

1) Bedoeld moet zijn: gedaante, fatsoen, figuur. Kiliaan kent het woord niet, en „labeur" in de bekende beteekenissen geeft hij op alleen op als een uitheemsch woord; terecht. De Lat. vertaling zegt eenvoudig: „ita esse debet".

2) In den zin dien 't Hoogd. „trübe" nog heeft: niet geheel helder.

3) D. i. beneden 't hoogste; Lat. vert. heeft „intra lucri fines."

ende hebbende ghedacht van dat hy soude moghen weghen, soo hout dat in u memorie, ende sult segghen aldus: So daer een Diamant waer die een Quilaet woegh, ende hadde wateren als dese, ende waer soo perfect, ofte hadde die canten minder by respect als dese, ofte dat hy hadde eenige onsuyverheydt by respect als dese, ende alle die duecht ofte onduecht ghelijck als den Diamant soude mogen wesen, ende concidereert wel wat dat soude mogen ghelden een Diamant, wesende van qualiteyt als dien ghy wilt waerderen, ende dat hy niet meer en woegh als een Quilaet, ende hebbende wel ghedetermineert wat dat hy soude moghen ghelden, eer op het minste als te veel: want het is beter dat ghy een dinc stelt op een prijs die het wel mach ghelden, als op een prijs daer twyfel aen soude vallen oft het waerdigh is, sult den prijs in u memorie houden als voorseyt is, ende sult wederkeeren tot het ghewicht die den Diamant weeght, 'tzy luttel ofte veel, ende sult het selfde gewichte dupliceren, te weten, doender noch eens so veel by, te weten, soo zy twee weeght, sult nemen ander twee, ende multiplicerent met malcander, ende seggen 2. maels 2. zijn 4. weeght het drie, multiplicerent met andere drie, ende maken 9. ende so voorts naer advenant, so suldy alle Diamanten multipliceren in't gewicht van wat ghewicht datse soude moghen weghen, [107b] ende nemen altoos noch soo veel daer by, ende multiplicerent met malcanderen, ghelijck als gheseyt is; ende dat alsoo daer uyt comt ofte dat die somme van sulcken multiplicatie beloopt, sult ghy multipliceren met den prijs ofte 'tghelt dat ghy ghewaerdeert hebt dat sulcken Diamant weerdigh is, wesende van een Quilaet, ende dat alsdan ghevonden wert vande leste multiplicatie, dat is den selfden Diamant waert, ende wesende dat in't ghewichte eenighe halve in comen, ghelijc of zy woegh $2\frac{1}{2}$. Quilaten, so sult ghy die altemael in halve Quilaten maken, welcke zijn vijf halve Quilaten, ende sult seggen vijf maels vijf zijn 25. ende dese 25. sult multipliceren met den prijs dat een half Quilaet ghewaerdeert is, en dat daer van procedeert is de waerdye van alsulcken Diamant; ende oft sake waer dat den Diamant soo cleyn waer, dat het ghewicht van een greyn min ofte meer daer in comt, so suldy alle die ghewichten reduceren in greynen, ende multipliceren als boven, ende dat vant ghewichte procedeert is de waerdye van alsulcken Diamant als ghy wilt waerderen ofte waerdeert: Exempel, daer is een Diamant die weeght twee Quilaten, welcke is van sulcken qualiteyt dat wesende van een Quilaet, soude 40. Ducaten weert wesen, ende wesende van een half Quilaet, 10. Ducaten, ende van een greyn $2\frac{1}{2}$. Ducaten; Nu, om te weten wat

Hoemen in't waerderen der Diamanten elck Diamant met zijn eygen gewicht vermeeren ende voorts handelen moet.

Hoemen in ghebroken ghetalen handelen sal om Diamanten te waerderen.

Exempel in't waerderen der Diamanten van ongebroken ghetalen.

dese Diamant van 2. Quilaten weert is, so suldy segghen 2. maels 2. zijn 4. dese 4. sult multipliceren met 40. Ducaten, welcke is die waerdye, wesende van een Quilaet, so comter 160. Ducaten, welcke is den prijs van dese Diamant, van 2. Quilaten. Als ghy nu hebt een Diamant, welcke weeght $2\frac{1}{2}$. Quilaten, dat zijn vijf halven, fult segghen, vijf maels vijf zijn 25. dese 25. sult multipliceren met 10. comt 250. Ducaten, om dat den halven Quilaet cost 10. Ducaten, dat is den valuer van 40. Ducaten een Quilaet, so comt den Diamant van $2\frac{1}{2}$. Quilaet te gelden 250. Ducaten; wesende nu dat een Diamant weeght 7. greynen, sult segghen 7. maels 7. zijn 49. dese 49. sult multipliceren met den prijs dat een greyn comt te costen, welcke is $2\frac{1}{2}$. Ducaten, soo comt te ghelden een Diamant van 7. greynen 127. Ducaten; Op dese manier soo kanmen altoos weten wat een Diamant waerdigh is, als ghy de prijs van een Quilaet ghedetermineert hebt, ende daer naer het gewicht vande Diamant die ghy waerderen wilt, als by dese exempelen verhaelt is, ende sult alsoo met grooter faciliteyt u rekeninghe maken. Daer zijn nu somtijts Diamanten die maculen ende fauten hebben en onsuyver en onperfect zijn, ende en ghelden juyst gheen 40. Ducaten, zijn van minder prijs naer dat die fauten, letselen ofte onsuyverheyt luttel ofte veel zijn, en moghen ghelden een Quilaet 36. 35. 34. ende 30. Ducaten, ofte eenigen anderen prijs, naer datmen bevindt dat die fauten hem hinderlijck zijn. Op dese manier soo ist qualick ende moeylicken te weten wat een halve Quilaet oft greyn soude weert wesen, ende sult aldus doen: So wanneer ghy ghedetermineert hebt die waerdye van een Quilaet, naer dat u dunct dat den Diamant soude moghen ghelden, ende dat in't ghewichte vande selfde eenige halve Quilaten ofte greynen in
[108a] quamen, soo moet ghy eerst weten de valuer wat hy soude mogen gelden, wesende van een Quilaet, ende maken dan u rekeninghe dat het vierendeel van sulcken prijs is de waerdye van een halve Quilaet, soo is dat wanneer een Quilaet ghelt 40. Ducaten, soo ghelt een halve Quilaet 10. Ducaten, ende een greyn derdehalf Ducaet: want vier greynen is een Quilaet; ghelt het Quilaet 36. Ducaten, soo ghelt een half 9. Ducaten, ende een greyn 2. Ducaten, ende een Testoen, en soo voorts naer advenant kamnen weten van alle Diamanten, van wat qualiteyt die souden moghen wesen. Dese selfde rekeninghe maeckt men ooc met die dunne Diamanten, Robynen ende Esmeraulden, die van meerder prijs zijn, als wy naemaels sullen seggen; soo is te weten, so een Robijn is van sulcken qualiteyt dat hy mach acompangeren een Diamant van een Quilaet ghelt

Exempel in't waerderen der Diamanten van ghebroken ghetalen.

Hoemen handelen sal in't waerderen der Diamanten als zij gheen Quilaten maer sekere greynen weghen.

Onderrechtinghe op onsuyvere ende ghequetste Diamanten.

Onderscheyt der waerdyen van Diamanten als zy Quilaten halve Quilaten ofte greynen weghen.

Waerdye der Robynen die den Diamanten op hare ghewighten verseltschappen moghen.

70. Ducaten, ofte datter zijn die in 't ghewicht acompangeren van een halve Quilaet ofte greynen, so moetmen zijn rekeninge maken met halve Quilaten ofte greynen, ende is u altoos noodigh den prijs van een Quilaet, ende sult weten dat het vierendeel van 70. Ducaten ghelt een halve Quilaet, ende het vierendeel van dat een halve Quilaet comt te kosten, dat is den prijs van een greyn, ende sult also u rekeninghe maken naer den prijs op dese selfde manier vande Esmeraulden, elck naer zijn prijs ende ghewicht. Daer zijn nu sommighe Diamanten die dun zijn ende hebben een groote schijnsel, dewelcke ghelden meer dan zy weghen, ende minder dan zy schijnsel hebben, hebbende een Diamant een gantsche dunne tafel ende wat leech, hebbende boven zijn perfectie in 't lavuer ghelijc als wy segghen vande dicke Diamanten die perfect van tafel, zyden ende hoecken zijn; Dese sulcken Diamant gheeft een schijnsel van twee, ende weeght maer een, waerom hebbende het schijnsel van wat groote dat het soude mogen wesen, wesende boven gewrocht ende in perfectie, ende onder gheheel dun, soo moeghdy altijdt u rekeninge maken, wesende onder dun, dat zy die helft minder weeght als zy schijnt, ende is dat zy eerst onder niet gheheel dun is, sal meer weghen: maer 'tghewicht en doet hem gheen profijt; ende hebbende die tafel boven cleynder, ende die zyden grooter, so sal zy ooc meer weghen: maer het ghewicht en comt niet te profijt, ende moeght altijt u rekeninghe maken dat zy de helft weeght van dat zy schijnt, ende wesende van onder niet gheheel dun, sal meer weghen: maer het selfde ghewicht en is hem van gheender weerden; ende hebbende die tafel cleynder, ende die hoecken ende zyden groot, soo sal zy oock meer wegen, maer t'ghewicht en comt nieuwers toe te goet, ende moeght altoos u rekeninge maken dat het maer die helft weeght van dat het toont: want eerment concerteert ende bereyt, so salt genoech verliesen van dat het meer weeght; ende so daer waren Diamanten die de tafel groot hadden van buyten van sulcken fatsoen, ende de canten cleyn, dese en sal niet half weghen ghelijck hij wel thoont, en daerom en is hy niet te quader, dan als die canten seer veel te cleyn waren; So daer een Diamant waer onder gheheel dun, ende boven ghelaureert,[1]) ende hebbende die andere perfectie als dat behoort, is weert, wesende van een Quilaet alleen 70. Ducaten, ende hebbende eenige fauten ofte maculen, een jegelic mach concidereren [108b]
het quaet dat hem die fauten doen, ende conforme van dien soo mach

Hoemen de Esmerauden waerdeert.

Onderscheyt der dunne ende welschynende Diamanten, ende haer waerderinge.

Wanneer de Diamanten min of meer weghen dan zy schynen.

Hoemen de rekeninghe maeckt in't waerderen der beter schynende dan wegen de Diamanten.

---

1) Spreek uit: ghelavreert, d. i. gefatsoeneerd.

men die den prijs setten en waerderen, en maken daer naer zijn rekeninge ghelijc als van die dicke Diamanten, doende altoos zijn rekeninghe vande helft van 'tghewicht dat hy schijnt te hebben, te weten, soo hy schijnt te hebben 2. Quilaten, maken die rekeninghen van een Quilaet, ende so hy thoont te hebben drie Quilaten maken de rekeninghe van ses greynen, welcke is die helft; ende so in 't ghewicht comen eenighe halve Quilaten, so sult ghy besien den prijs die het ghelt, wesende van een Quilaet, ende hoe veel dat het die halve comt, en hier mede u rekeninghe maken als voren verhaelt is by de dicke Diamanten ende inde greynen, desgelijcks: want daer en is anders gheen differentie als inden prijs: want een perfecten ende suyveren dunnen Diamant van een Quilaet gelt ende is waert 70. Ducaten, ende also in meerder ofte minder ghewicht naer advenant, etc.

Hoemen de ghebroken gewichten van beter schynende dan wegende Diamanten waerderen sal.

Dat 89. Capittel.

Vande Robynen.

So wanneer ghy hebt een Robijn om te waerderen, die ghelaureert is tafels gewijs, ende dat sulcken Robijn dient om te acompangeren een Diamant vande selfde ghewichte ofte Quilaten, ende so veel Quilaten inde coluer, ende so wanneer dat zy heeft 24. Quilaten inde coluer ende perfectie, ghelijck alst Gout van 24. Quilaten, soo ist voor seker dat hy fijn is ende goedt. Den Robijn en vercooptmen niet by ghewichte, ende dat om dieswille dat hy gheen sekere dickte en heeft: want veel maken die dun door sinnelicheyt[1]), ende om haer beter te komen om den gront ofte bladen daer onder te legghen, ende mach oock wel dun wesen, maer niet al te veel dat het hem eenige letsel doet. Soo een Robijn gheheel ende gantsch perfect waer, so inde coluer, suyverheyt, dicheyt, in't lavuer ende fatsoen, gelt 100. Ducaten: maer daer zijnder weynigh die geheel perfect zijn, principalick als zy groot zijn, hebben altoos eenige fauten ofte besmettinge die bedect zijn ende verborghen, en ander dierghelijcke; ende die de rechte perfectheyt heeft vintmen weynigh, en oock weynigh hebben daer recht verstant af, daerom so sullen wy stellen, om onse rekeninge te maken, dat een Robijn, die in ghemeen verthooninghe ghehouden werdt voor perfect ende goet, is weert

Kenteyckenen om een oprechte Diamant te kennen.

Oorsaec waer om datmen de Robynen niet by 't ghewicht vercoopt.

Hoe veel een oprechte Robijn waert is.

1) Er schijnt bedoeld: „naar behagen, omdat men het aardig vindt;" eenigszins anders de Lat. vertaling: „elegantiae gratiâ". De volgende woorden zijn ook slecht gesteld; de Lat. vertaling heeft beter begrijpelijk: „ut facilius fundum sive florem substernant."

70. Ducaten, waer mede zullen onse rekeninghe maken. Soo dat wanneer een Juwelier ofte Steen-slyper een ander ondervraeght van een Robijn, die welcke hy niet by hem en heeft, dan alleenlic seyt aldus: daer is een Robijn vande groote die mach acompangeren ofte gheselschap houden een Diamant van so veel Quilaten, ende heeft so veel Quilaten van coluer, waer door den anderen genoech verstaet wat coluer ende groote dat hy heeft; hebbende nu een Robijn ofte Robynen tafelen ofte ongheslepen, ende sult die waerderen, ofte wilt weten wat die ghelden, sult by u selven concidereren ende segghen aldus: soo daer waer een Robijn die niet grooter en waer, ende alleenlick dienden om te acompangeren een Diamant van een Quilaet, ende dat zy van sulcken coluer, suyverheyt ende qualiteyt als dese groote, ende dat zy hadden die fau- [109a] ten naer respect als dese, wat soudese gelden, ende wel gheconcidereert hebbende die qualiteyt, goetheydt, ofte quaetheydt, ende fauten, hoe veel dat het abateert, ende den prijs ghestelt hebbende dat hy souden moghen gelden, wesende om te acompaengeren een Diamant van een Quilaet; dese prijs houdt in u memorie, ende besiet den Robijn wel wat groote dat hy heeft, ende wat ghewichte van Diamant, met die heele diepten dat hy soude moghen acompaengeren, ende oock oft zy noch rau ende ongeslepen is, concidereert hoe veel dat zy af sal moeten gaen in het slypen, ende van wat groote dat zy sal blyven naer datse ghelaureert[1]) is, hebbende aldus ghedetermineert, ende wat ghewichte van Diamant dat hy mach gheselschap houden, soo suldy nemen noch soo veel ghewichte, ende multipliceren dat met het ghewicht dat ghy ghevonden hebt, dat het soude gelden acompaengerende een Quilaet, ende dat daer van procedeert, dat is de waerdye van alsulcken Robijn, in somma dat wanneer ghy ghedetermineert hebt wat ghewichte van Diamant dat hy mach gheselschap houden, sult u rekeninghe maken ghelijck als oft een Diamant waer, ende dat procedeert van het ghewicht, sult met den prijs multipliceren, het welcke ghy bevindt dat gelt gheselschap houden, een Diamant van een Quilaet alleen. Die Robynen die ongheslepen zijn, ende gheen Tafels moghen werden, is te verstaen, dat wanneer zy beter alsoo ongheslepen zijn, alsse gheslepen soude wesen; Desen salmen concidereren den prijs naer den Diamant, dien hy mach gheselschap houden, ende die hooghte ofte diepte van de Steen, ende daer naer die coluer, ende goetheydt, ofte quaetheydt,

Op wat manier datmen de Robynen waerderen sal teghen de Diamanten.

Hoe datmen de ongheslepen Robynen waerderen sal.

---

1) Hier „gefatsoeneerd", eigenlijk: „bewerkt" is.

ghelijck als het valt, ende maecken daer naer zijn rekeninghe ghelijck als vande Tafelen, ende gheslepen, ende van die Diamanten; Daer zijn oock Diamanten die en zijn gheen fatsoen van Tafels, ende hebben goet fatsoen voor eenighe Juweelen, ghelijck als zijn die puncten drie kantigh, harten, ende ander dierghelijcken labueren [1]), om die fauten daer uyt te doen, ende worden alsoo ghewrocht om die ghewicht ende groote te houden, wesende een van dese perfeckt op zijn manier, en gelt soo veel niet als die Tafels: want hebben dickwils te veel dickten onder, het welcke 'tghewicht maeckt: maer en is tot gheenen profijt; maer doet eer schade, ende wesende gheheel ende gants dun onder, ende hebbende van buyten alle andere perfectien in als, is soo veel waert als een Tafel die dick is, met zijn gheheele diepte, het welcke is ses en veertigh Ducaten, wesende van een Quilaet, ende hebbende van dese eenighe, sult daer met handelen als met de ander, te weten, sult concidereren wat dat zy soude moghen gelden, wesende van een Quilaet, ende maken daer naer die rekeninghe ghelijck van de ander als voorseyt is.

Beschryvinge van diversche fatsoenen van Diamanten.

Dat 90. Capittel.

Van de Orientaelsche ende ouden Esmerauden: want die van de Eylanden van Spaensch Indien en is noch niet gheresolveert oft zy fijn zijn ofte niet.

[109b] Die oude Juweliers segghen soo veer alsmen vont een Esmeraud die perfeckt waer in als, te weten, van coluer, suyverheydt, fatsoen, ende dickte, dat hy weerdich soude wesen soo veel als drie Diamanten, het welcke naer onse rekeninghe wesen soude 120. Ducaten, ende ick gheloove wel dat het waerachtigh is; Maer tot noch toe en isser noyt ghevonden die in als perfeckt is gheweest, noch groot noch cleijn; Men vinter wel die perfeckt zijn, te weten, van coluer ende fatsoen: maer van suyverheydt ende claerheydt niet een: want hebben altoos eenighe vetticheydt van binnen, ghelijck als groen cruyt, ende dierghelijcken, waeromme sullen wy om onse rekeninghe te maecken, stellen als dat een Esmeraud in ghemeen verthooninghe, estimatie, ende perfecktheydt, gelt tachentigh Ducaten, wesende van de groote dat hy soude moghen gheselschap houden een Diamant van een Quilaet alleen: want al ist dat hy eenighe groene cruyden van binnen in heeft, alsse niet te veel en zijn, wordt al even wel voor perfeckt ghewaerdeert, hebbende alle de ander perfectie

Hoe veel dat een perfeckte Esmeraude waerdich is.

Hoe veel dat een ghemeene Esmeraude waerdich is.

Wat Robynen voor perfeckt gewaerdeert werden.

1) Hier „labuer" wat vroeger „lavuer" geschreven werd.

die zy behoort; Hebbende nu een Esmeraud ofte Esmerauden om te waerderen, het zy ongheslepen ofte een Tafel, is eerst noodich te concidereren die groote, ende wat ghewicht ofte groote van een Diamant dat hy soude moghen gheselschap houden, ende daer naer soo besiet die fauten ofte goetheydt dien hy heeft, ende aenmerckt wel

Hoe datmen een Esmeraud waerderen sal teghen een Diamant.

wat dat eenen alsulcken Esmeraud souden weert wesen, als hy niet grooter en waer als een Diamant van een Quilaet, ende dit wel ghedetermineert hebbende, soo suldy u rekeninghe maecken ghelijck als met die Robynen, welcke is te nemen het ghewicht vande Diamant, daer ghy hem by vergheleken hebt, ende multipliceren dat met noch soo veel, ende dat daer van procedeert, multipliceren met den prijs, die ghy die een Quilaet ghewaerdeert hebt, ende dat daer van comt is de valuer van alsulcken Esmeraud, ende op dese manier suldy doen met alle Esmeraulden die ghy waerderen wilt, het zy groot ofte cleijn, goet ofte quaet, altoos wel conciderende die fauten, quaetheydt ofte goetheydt die hy soude moghen hebben, ende naer dien hem waerderen, ende den prijs stellen, ende soo daer halve Quilaten ofte greynen in het ghewichte (van de Diamant, daer ghy hem by ghelijckt) waer, soo moet ghy u rekeninghe

Instructie ofter greynen inde Diamant waren, hoemen die teghens de Esmerauden rekenen sal.

maecken met halven ende greynen, als van de Diamanten ende Robynen, hier vooren verhaelt is. Wanneer ghy wilt waerderen eenighe ghesteenten, is u noodich goede opsicht te hebben ende concidereren soo het Diamant is, van wat water ende fatsoen, oftse al zijn diepten heeft oft meer, oftse onsuyver is, of eenighe fauten aen de kanten zijn, oft in het lavuer, ende wat schade ende abatement dat het

Waerschouwinghe in't waerderen van de Diamanten.

hem wel doet, inde waerdye ende prijs van de perfectie, op dat ghy niet en dwaelt in het setten van den prijs, ende wat dat hy soude moghen gelden, wesende van een Quilaet, om alsoo daer naer u rekeninghe te maecken als verhaelt is. Soo het een Robijn is, aen-

Desghelijcks vande Robynen.

merckt wel van wat groote dat hy is, en wat ghewichte van Diamant dat hy mach acompaengeren, ende set hem altoos in minder groote [110a] als in meer, op dat ghy niet bedroghen uyt en comt, en concidereert wel wat coluer dat hy heeft, oft hy eenighe Cassidonie heeft [1]) heeft, oft onsuyver is, oft hy dun is, oft eenighe andere fauten dien hy mach hebben, oft hy eenighe ghebreken heeft in 't lavuer, ende wat schade ende abatement hem die fauten moghen doen, inde prijs van de perfectie, ende inde groote en ghewicht van de Diamant, die hy mach gheselschap houden, ende besiet dat ghy hier niet in en dwaelt:

---

1) Cassidonie is een verbasterde uitspraak van Carchedonius; ook vermeld bij Kiliaan als Cassidonie-steen.

salt altemael faelgeren; Desghelijcks inde prijs te setten, wat dat hy soude moghen gelden, wesende van de groote, om een Diamant van een Quilaet gheselschap te houden, om alsoo u rekeninghe te maecken van de ghewichte die zy meer ofte min soude moghen hebben; Dat ick van de Robynen segghe, moetmen oock verstaen vande Esmerauden, diemen heet Orientaelsche, noch min noch meer op die selfde manier; Daer zijn ander roode ghesteenten, diemen Espinellen noemt, en andere van diversche soorten, ende van dese zijnder sommighe soo perfect in hare qualiteyt, dat zy die Robynen verghelijcken, ende is te verstaen vande goede ende beste, daer zijn ander diemen heet Espinellas da Rouca nova [1]), ofte nieuwe Rootse, sommighe hebben die coluer van Robassen, andere trecken naer die coluer van Iacijnten, ende ten is niet ghedetermineert, oft het rechte Spinellen zijn oft niet, ende die goede Juweliers en houden die voor gheen Espinellen: maer dat het Robassen en Iacijnten zijn, en so goet dat zy die Spinellen verghelijcken, waerom die Steen-slypers ende Juweliers, willen te verstaen gheven dat het Espinellen zijn, om datmen haer het fatsoen beter betalen soude, waerom zyse policeren met polijscel van Spinellen; Dese Spinellen in het policeren zijnt Spinellen, ende inden coluer Robassen en Iacijnten, ende daer zijn veel Robynen om wel ghepoliceert en gheslepen te wesen, is noodich datmense policeert met het polijscel van Spinellen; wanneer daer waer een Spinelle ofte Spinellen vande oude Rootse die in haer genero en qualiteyt goet zijn, ende perfeckt wesende een wel ghesleepen Tafel, ende perfeckt in als, ende dat hy soude moghen gheselschap houden een Diamant van een Quilaet, soude weert wesen 40. Ducaten, ende hebbende eenighe letsels ofte ghebreken aende perfectie, een yeghelijck mach concidereren wat schade ende abatement dat het hem mach doen inde prijs, ende daer naer alsoo zijn rekeninghe maken, als vande Robynen; Die Ballaysen [2]) werden oock by gewicht vercocht: maer niet om die te rekenen als van de Diamanten en Robynen: maer men maecktse die rekeninghe eenmael nae't ghewichte, te weten, den besten Ballays [2]) diemen mach vinden, wesende van een Quilaet, mach weert wesen 10. Ducaten, ende hebbende eenighe letsels ofte ghebreken, soo inde coluer als van d'ander perfectien, is van minder valuer nae datse zijn: maer wesende perfeckt als gheseyt is, gelt 10. Ducaten, ende 2. Quilaten 20. Ducaten, van 3. Quilaten 30. en alsoo naer advenant,

Datmen wel acht slaen moet op't waerderen vande Robynen.

Beschryvinghe van de Espinellen.

Coluer ende gedaente vande Espinellen.

Waer voor dat de Juweliers de Robassen houden.

Wat een Spinelle waert is die eenDiamant van een Quilaet gheselschap hout.

Hoe ende op wat manier de Ballaysen vercocht werden.

1) Juister: Roca (thans Rocha) nova.

2) Hiervoren, blz. 65, Ballax geschreven.

naer die groote ofte cleijnte, ende ghewicht dat zy souden moghen hebben, ende hebbende eenighe fauten, een yeghelijck mach concidereren wat hy weerdich soude wesen, wesende van een Quilaet, [110b] ende maken alsdan zijn rekeninghe enckelijck, als verclaert is.

Dat 91. Capittel.

Van de Orientaelsche Peerlen.

Onderscheyt tusschen de Peerlen van oost ende west Indien.

Die Orientaelsche Peerlen zijn beter als die van Spaensch Indien, ende hebben oock avantagie inden prijs: want gelden meer, ende hebben beter glants, en zijn claerder en schoonder, ende die van Spaensch Indien zijn donckerder en doder van coluer, alle int ghemeen, daer worden oock wel sommighe ghevonden, die die van Portugaels Indien gheen avantagie en gheven in schoonicheydt: maer zijn seer weynich: maer om onse rekeninghe te maken, sullen alleen setten die beste ende goede Peerlen op eenen prijs; Een Peerle die in als perfeckt is van water ende glants, en schoonicheydt, en sonder putgiens, en van fatsoen wel ront, ofte ghelijck een Peer wel ghedraeyt sonder rompelen[1]), gelt wel, wesende van een Quilaet in't ghewicht, een Ducaet; en hier met sullen onse rekeninghe maken ghelijck als met die Diamanten, Robynen, ende Esmerauden, ende soo die eenighe fauten in die wateren, claerheydt, fatsoen, ofte dat hy eenighe putgiens ofte andere ghebreken heeft, een yeghelijck mach concidereren hoe veel dat het hem schadet van de perfectie, ende naer zijn goetheydt ofte quaetheyt moetmen hem zynen prijs setten, ende hebbende die prijs ghestelt, salmen besien wat dat hy weecht, ende alsdan zijn rekeninghe maecken, ghelijck als vande Diamanten, Robynen, ende Esmerauden, noch min noch meer, ende soo daer eenighe ghereghen ofte snoeren Peerlen waren, te weten, aen een Vijftigh, ofte Keetens ghewijs, is noodich datmense wel besiet: want daerder veel zijn, en moghen niet altemael ghelijck zijn, ende wesende die groote die beste, ende die ander naer advenant is goet: want met die goetheydt van de grooten mach wel passeren die quaetheydt van de cleynen: maer als 't contrarie is soo is het quaet werck; Waer mede ghenoech is voor die daer lust toe heeft, om altoos te dienen tot een memorie, ende die reste dat daer aen soude moghen faelgeren, tot meerder claerheydt ende kennis, moghen haer altoos beraden met die rechte Juweliers ende Diamant-slypers, die daer in

Hoe dat dese rekeninge geset sal werden.

Opmerckinghe alsser veel Peerlen by de anderen ghereghen zijn.

1) D. i. rimpels.

ervaren zijn, ende connen haer altoos lichtelijcken met dese instructie behelpen, om hem niet al t'eenenmael te betrouwen, op die gheen die altoos den meesten prijs ende haer eyghen baet soecken, etc.

Dat 92. Capittel[1]).

Van sommighe gheschiedenissen in Indien, den tijdt mijnder residentie aldaer, &c.

Inde maent van December An. 1583. zijn ghecomen inde Stadt ende het Eylandt van Ormus, vier Enghelschen, die welcke quamen [111a] van Alleppo uyt Suria. al waerse ghecomen waren uyt Engelandt, te weten, te water door die Estrecho, van Gibraltar tot Tripoli, een Zee-stadt ende Haven in het landt van Suria, al waer alle coopmanschappen ghelost ende gheladen werden, en van daer te lande vervoert naer Alleppo, het welcke zijn neghen dagh reysens, ende in Alleppo resideren die Cooplieden van alle Natien, als Italianen, Fransoysen, Enghelschen, Armenyen, Turcken, ende Mooren, een yeghelijck in zijn gheloof ende Wet, op tribuyt vanden grooten Turck; alhier wert grooten handel ghedreven, overmidts dat van hier gaen alle jaren twee Caffylen[2]), dat is: een Armade van volck en Camellen, die naer Indien, Persien, Arabien, ende alle die omligghende contreyen reysen, ende haren handel dryven van alle waren, soo in't brenghen als in't halen, als ick op een ander plaetse gheroert hebbe. Drie van dese voorseyde Enghelschen waren toe gemaeckt[3]), van de compaengie van de Enghelschen in Alleppo, om te besien ofmen in Ormus konste eenighe factorye toe maken, om alsoo aldaer hare traffijcque ende handel te dryven, ghelijck als die Italianen, te weten, die Venetiaenders doen, die in Ormus, Goa, ende Malacca hare Factueren hebben, en dryven eenen stercken handel, soo in ghesteenten, Peerlen, als in andere waren ende Specerien van het landt, het welck altesamen over land naer Venetien ghevoert wert; Een van dese Enghelschen hadde voortijdts noch eens in Ormus gheweest, ende goede informatie van als mede ghenomen, op welcke voet zy aldaer quamen, brengende seer veel goets met, als Lakenen, Saffraen, allerhande

1583.

Beschryvinge van Alleppo ende de coophandel aldaer.

Tot wat eijnde de drie Enghelschen van de Coopluyden van Alleppo nae Ormus ghesonden waren.

---

1) 't Eerste gedeelte van dit Cap., voor zooverre het betrekking heeft op de geschienis van de gevangenschap der Engelschen Newbery en Fitch, is herdrukt in Vol. II, pp. 265—268 der Hakluyts Verzameling (1598). In de Lat. vertaling is dit geheele verhaal weggelaten en begint het Cap. met de komst der Japansche prinsen te Goa. Een nieuw bewijs dat de Lat. vertaler zorgvuldig vermijdt wat den Jezuiten aanstoot kon geven.

2) Zie Deel 1, blz. 33.

3) D. i. uitgerust.

Beschryvinge van een reijs van sommige Enghelschen in Ormus ende tot wat eijnde zy daer trocken.

glasen, ende cleyne cremerye, als Spieghels, Messen en dierghelijcken tuych, in somma van alle cleynicheyt datmen soude moghen versieren, ende hoewel dat dese coopmanschappe wel goet gelt beliep, niet tegenstaende was maer een bedecksel om op haer gheen opsicht te hebben: want hare principaelste intentie was om een groote partye Edele ghesteenten te coopen, als Diamanten, Peerlen, Robynen, etc. waer toe brachten een groote somme van gelt ende Gout, ende dat in't heymelijck om gheen schade te lyden, en daer duer in perijckel te comen; aldus in Ormus wesende, hebben hare winckel op gheset, ende beginnen te vercoopen, het welcke siende die Italianen die aldaer hare factorye hebben, als gheseydt is, vreesende by soo verre als dat dese Enghelschen, dese mael haer daer wel bevonden, datse souden continueren, ende daghelijcks vermeerderen, het welcke soude wesen tot haren grooten achterdeel ende verlies; Hebben terstont

Clachten van de Italianen over de Engelschen aende Capiteijn van Ormus.

ghesocht alle listicheydt sulcks te beletten, waer toe zijn ghegaen by den Capiteijn van Ormus, met namen Don Gonsalo de Meneses, segghende: hoe dat daer Enghelschen ghecomen waren in Ormus, die welcke waren ghesonden om het landt te bespien, ende daer en boven dat het Ketters waren, waer door en stont niet te lyden, datmense souden laten gaen om te examineren ende te castigeren [1]), tot exempel van anderen; De Capiteijn die de Enghelschen goet-gunstigh

Wat d'oorsaeck is dat de Capiteijn niet beweecht worde om de Engelschen aen te tasten.

was, door dien dat een van de Enghelschen die daer te vooren gheweest hadde, hem sommighe giften vereert hadde, waeromme en heeft daer niet in willen verstaen haer te ondersoecken: maer heeftse ghescheept met alle hare goederen in custodio ende goeder bewa- [111b.] ringe, in een Schip dat naer Goa souden varen, ende heeftse ghesonden aen den Viçorey, als dat hyse aldaer soude ondersoecken ende

d'Enghelschen werden van Ormus nae Goa gesonden ghevanghen.

examineren naer zijn goet duncken, al waer ghearriveert zijnde, worden in de ghevanckenisse gheworpen, ende ten eersten gheexamineert oft goede Christenen waren, ende overmidts datse qualijck ende seer weynigh Portugees consten spreecken, dan twee van haer spraken goet duyts, om datse sommighe jaren in dese Landen verkeert ende ghehandelt hadden, waerom haer worden ghebracht eenen duytschen Jesuijt, natureel van Brugge in Vlaenderen, die aldaer by de dertigh jaren gheresideert hadde; Dese selfden ginck haer ondersoecken ende biechten, waer inne haer devoir soo wel wisten te doen, dat zy gheabsolveert werden voor goede ende Catholijcke Roomsche Christenen, doch ghehouden voor suspect om dat

1) De zinbouw zeer verward, doch de bedoeling duidelijk genoeg. Ook „waeromme" eenige regels verder moest er niet staan.

zy vreemdelinghen, namelijcken Enghelschen waren, ende oock die Jesuijten blaesden haer de ooren vol, segghende: datmense souden ghevanghen naer Portugael seynden, ende dat zy haer souden willen begeven om Jesuijten te werden, waer mede haer beloofden vry te houden van alle lasteringhe, moeyten, ende opspraeck; Ende de oorsaecke dat haer die Jesuijten daer soo sterck toe persuadeerden, was om dieswille dat den duytschen Jesuijt in't secreet van haer verstaen hadde, van de groote somme gelts die zy by haer hadden, om die somme in haer claeuwen te cryghen: want haer eerste belofte ende Voto van haer oorden, is in als te procureren de welvaert ende vermeerderinghe van haer oorden, het comt van waer het comt, ende hoe wel dat die Enghelschen hier gants teghen streden, ende teghens waren, segghende: dat het hare gheleghentheyt niet en waer, niet te min brachtent soo veer dat een van haer, het welcke een Schilder was, die alleen inde compaengie van d'ander Enghelschen ghecomen was om't gheselschap, om eenighen fortuyn te soecken: maer niet van de compaengie uyt gesonden [1]); Dese eensdeels door vreese, ende eensdeels door noot, liet hem gesegghen, ende heeft het woort ghegheven van Jesuijt te worden, ende hoewel dat zy wisten dat dese niet ten besten [2]) en hadde, nochtans om dieswille dat het een Schilder was, die daer weynich in Indien te becomen zijn, ende zy hem grootelijcken van doen hadden, om haer Kercke te vercieren, ghelijck zy meenden om niet, dat haer anders groot gelt kost, sulcks van Portugael te doen comen, waren blyde, met hope dat zy d'ander oock noch souden cryghen, met alle die proeye [3]) van het ghelt, in somma maeckten desen Schilder Jesuijt, al waer hy sommighe daghen was, en gaven hem ghenoech te doen, ende bewesen hem groote eere ende goede tractatie, ende dit alles om alsoo de ander te locken; Die ander drie bleven in het ghevanckenis mistroostigh, om dat zy niemandt en verstonden, noch verstaen worden dan seer weynigh; Ten lesten werden haer gheseydt dat daer Neerlanders by den Aerts-bisschop woonden, dat zy die souden doen roepen, waer mede zy haer seer verblyden, ende deden my ende noch een ander duyts bidden, dat wy haer eens wilden comen spreecken, dat wy terstondt deden, al

[112a] waer zy het ons met weenenden ooghen claechden, alle de materie

d'Oorsaeck waerom dat de Jesuijten de Engelschen vermaenden tot de Jesuijtsche leer.

Wat de Jesuijten eerste belofte is alsse Jesuijts werden.

Een van't geselschap wort Jesuijt.

---

1) Onnoodig de aandacht te vestigen op deze Anacoluthie.

2) D. i. „niets te goed had"; niets bezat om af te staan.

3) Uit deze spelling van „prooi" blijkt, gelijk trouwens ook uit de schrijfwijze „koye" voor „koe", dat men in 't Hollandsch van 't laatst der 16de eeuw de verbinding *oe* als gerekte *o*, gelijk thans nog in de Graafschap uitsprak.

De gevangens versoecken met borchtocht uyt te comen.

van stuck tot stuck, ghelijck als gheseydt is, ende dat moghelijck wesende, wy haer wilden behulpich wesen, om uyt die ghevanghenis te raken op borgh, ende soomen op haer yet wist te segghen, zy wilden altoos de riguer van de Justitie onderdanigh wesen, ende haer verantwoorden, ende soomen anders vondt, meer dan dat het reysende Coop-mannen waren, die haer profijt van coop-handelinghe sochten, datmense dan souden castigeren, hier mede zijn wy van haer ghescheyden, ende hebben haer ghetroost met beloften, ons best te doen, in somma vercreghen soo veel van de Aerts-bisschop, dat hy by den Viçorey ginck onse supplicatie over gheven, ende heeft hem soo verre ghepersuadeert, dat hy daer in consenteerden datmense soude los laten, ende haer goet weder gheven, midts dat zy souden borgh setten van 2000. Pardauwen, uyt het landt niet te reysen tot dat daer anders in voorsien ende gheordineert was. Met dit bevel hebben terstont eenen Borgher, een van de principaelste ghevonden, die terstondt borgh bleef voor die 2000. Pardauwen, ende die Enghelschen gaven hem inde hant 1300. Pardauwen in gelt, ende om datse niet meer in ghereet gelt seyden te hebben, betrouden haer, om dieswille dat hy sach die menichte van de coopmanschappen die zy hadden, waer mede hen tallen tyden noodich wesende, wel mede meenden te voldoen; Hier mede gheraeckten die Enghelschen uyt die ghevanghenis, ende huerden een huys, ende begosten haer winckels voor te doen[1]), soo dat zy veel sleets hadden, ende gheraeckten terstondt in groote kennisse: want respecteerden altoos die Edelmannen, ende principaelsten die zy haer coopmanschappen vercochten, doende groote courtosie ende vereeringhe, waer mede gheraeckten in grooten credijt, ende van een yeghelijck bemint, soo dat haer een yeder groote gunste toe droech, ende in als gheern ghefavoriseert souden hebben, ende bewesen ons int particulier groote vrientschap, om wiens wille haer den Aerts-bisschop altoos veel goets bewees, ende een goet herte thoonden, het welcke zy oock wel wisten te vergelden met offerten van presenten, hoe wel sulcx van hen noyt yet ontfangen wert, noch nimmermeer van yemandt anders giften oft gaven heeft willen aenveerden[2]); Desghelijcks hielden haer seer Catholijcks ende devoot, hoorende alle daghe hare Missen, met hare Pater-nosters in de handt, in somma dat zy in soo goede reputatie waren, datter niemant quaet oogh, en dat min is, quade ghedachten

Op wat borch tocht dat zy uyt de gevangenis verlost werden.

Oorsaec waer voor de Enghelschen in groote credijt raeckten.

Door wat middel d'Enghelsche van een yegelijck bemint werden.

1) D. i. openen. Kiliaan heeft: *Veurdoen die kramerije*, Merces exponere.

2) Namelijk de Aartsbisschop, die zooals uit alles blijkt, een door en door achtenswaardig man was.

op hadden, het welcke die Jesuijten gants niet aen en stondt, om tot haer voornemen te comen, waerom niet af en lieten haer verveert te maken, met desen duytschen Jesuijt, datmense soude naer Portugael

Nieuwe aensporinge vande Jesuijten.

seynden aenden Coningh, en datser souden in haer Clooster beghe- ven, zy wildense van als bevryen, en dat hy haer sulcx adverteerden als vrient, ende dat hy sulcks voor seecker wist, sulcks in secreet by den raet ghesloten[1]) te wesen, en datmen alleen wachten naer die Schepen van Portugael, ende meer andere dusdanighe propoosten, om haer vreese aen te jagen, ende haer meeninghe ten effecte te brenghen; Die Enghelschen en dorsten haer niet wel af segghen, dan seyden datse noch wat wilden vertoeven om haer beraet te nemen,
[112b] waermede lieten de Jesuijten op goede hope, ghelijck als my den eenen, ende principaelsten Enghels-man, met namen Iohan Nhubers

't Voornemen vande Engelschen om de Jesuijten te ontvlieden.

selfs dickwils gheclaecht heeft, dat hy niet en wiste wat beginnen, om hem te verlossen van dese quellinghe, in't eijnde hebben onder haer gheresolveert, haer wegh te packen ende te ontvlieden, ende hebben heymelijck door goede vrienden, haer gelt gheimployeert in ghesteenten, waer toe was een van haer een Steen-slyper, ende al- leenlijck om sulcken affecten met ghecomen; dit aldus ghesloten wesende, en hebbent niemandt dorven openbaren, noch en betrouden ons soo veel niet toe, hoe wel dat zy ons alle hare andere secreten ende aenslaghen gheopenbaert hadden, in somma zijn op een Pincx-

Op wat dagh ende manier zy de Jesuijten ontvloden.

ter dagh ghevaren uyt vermeyen, drie mylen van Goa, aende mondt vande Revier, op een landt ghenaemt Bardees, met veel ghelaet van spysen ende drancken, om dat men gheen quaet vermoeyen en sou- den hebben, latende haer huys ende winckel met sommigh goet dat noch over ghebleven en onvercocht was, ende eenen duytschen jon- ghen die wy haer beschict hadden, om haer goet ende huys waer te nemen; Dese was in huys gebleven, sonder oock yet te weten vanden aenslagh; aldus wesende in Bardees, hadden by haer een Patamar[2]),

Beschryvinge van een Patamar.

welcke zijn die Indiaensche Boden, die de brieven inde Winter van d'een plaets op de ander draghen, de welcke zy daer toe ghecocht hadden, ende om dat tusschen Bardees ende het vaste landt maer een cleijn ende half droogh Revierken is, zijn daer over ghepasseert, ende alsoo over landt duer ghegaen, sonder datter oyt meer daer naer tydinghe af ghehoort is, doch vermoeden dat zy in Alleppo ghecomen zijn[3]), alsmen daer naer wilde segghen: maer gheen see-

---

1) Volgens ons spraakgebruik en ook van Kiliaan: besloten.

2) Koṅkaṇī *pathmār*, koerier; vgl. Deel 1, blz. 172, noot 5.

3) Zij vloden naar Bījapur, van daar naar Fattehpur bij Agra. In September keerde

ckerheyt daer af en was; Haer meeste betrouwen was, om dat den eenen ende principaelsten van haer, Iohan Nhubers, was yet ervaren inde Arabische Tale, welcke duer alle die landen ghebruijckt wert, oft ten minsten verstaen is: want seer ghemeen over al ghesproken wert, ghelijck by ons het Fransoys; Die tydinghe comende in Goa, was daer een groote tumulte ende murmuratie onder het Volck, ende wy wel dapper verwondert: want veel vermoeyden dat wy daer raet ende daet toe ghedaen hadden, ende den borgh heeft terstondt het goet beslaghen, dat daer noch ghebleven was, welcke mocht bedraghen in als 200. Pardauwen, ende heeft terstondt het gelt dat hem die Enghelschen ghegheven hadden, met dit ander van het goet over ghelevert, ende die reste is hem vande Viçorey quijt ghescholden; Die dese vlucht vande Enghelschen meest speet, waren die Jesuijten, om die proye die zy hier duer verloren, die zy meenden seecker te hebben, ende den duytschen Jesuijt quam by ons vraghen oft wy daer yet af wisten, segghende: dat hadde hy sulcks ghedacht, dat hy zijn dinghen wel anders bestelt souden hebben: want seyden dat hy eens van haer in handen hadde een sack met 40. duysendt Venetseanders[1]), (elck Venetseander doet twee Pardauwen,) ende was inden tijdt van hare ghevanckenis, ende dat zy hen altoos goede hope hadden ghegheven, om zynen wille te voldoen, op welcke beloften hy haer 'tgelt weder gaf, het welcke zy anders soo licht niet weder ghecreghen souden hebben, ofte mogelijck nimmermeer, ge- [113a] lijck hy selfs mondeling betuychden, in somma seyden dat hy nu eerst verstondt dat het Ketters ende bespieders waren, ende meer ander duysent blasphemien die hy van haer seyde; Die Enghelsman die Jesuijt geworden was, hoorende dat zijn gheselschap ghejuecht waren[2]), ende siende datmen hem niet soo goede tractatie beghost te doen, alsmen hem in 't eerste wel dede, heeft berouw ghecreghen, ende gelijck als hy noch gheen beloften ghedaen hadde, ende gheraden wesende dat hy daer weder souden uytgaen, dat hem niet en soude ghebreecken buyten het Clooster zynen cost te winnen, ende

Waer op dat de vliedende Enghelschen meest betrouden.

Wie dat de vlucht van de Enghelschen meest ghespeten heeft.

Wanneer dat zy eerst verstonden dat d'Enghelschen ketters waren.

Newbery terug over Lahore, Perzië, enz.; doch Fitch vervolgde zijne reizen in Indië en keerde eerst in 1591 over Basra en Aleppo terug.

1) D. i. Venetiaansche dukaat.

2) De samenhang toont dat de zin is „gevloden". „Jeuchen", dat wij in geen Nederl. Wdb. hebben kunnen opsporen, is blijkbaar etymologisch verwant met Middelhoogd. *jöuchen*, *jouchen*, jagen, drijven (Lexer I, 1483). In Grimms Wtb. wordt *jeuchen* verklaard als een oud Opperduitsch woord met de beteekenis „jagen, op de vlucht drijven"; Zwitsersch *jäuchen*. 't Verschil tusschen 't Hollandsche en 't Hoogd. woord is, dat het eerste intransitief is, 't laatste transitief.

oock hem die Jesuijten teghen zynen danck niet houden en consten, aenghesien dat zy op hem niet en wisten te segghen; Soo heeft hy het gants af gheseydt, dat hy gheenen sin en hadde om in het Clooster te wesen, ende hoe wel zy alle haer neersticheydt deden om hem daer in te houden, is daer uyt ghegaen, ende heeft buyten het Clooster een huys ghehuert, ende zijn Winckel op ghestelt, in somma heeft ghenoech werck ghecreghen, ende is daer in het leste ghetrout met een Mestice ofte Dochter, aldaer gheboren, soo dat hy zijn rekeninghe ghemaeckt heeft, zijn leven aldaer te resideren; Van dese Enghelschen creegh ick seer brede informatie, van alle die weghen, handel, reysinghe vande landen tusschen Alleppo ende Ormus, ende alle die gheschiedenisse ende ghemeen ordinantie, die zy in hare voyagie over landt onder houden, ende vande plecken ende steden diese duer trecken, ende sint desen Enghelschen ende haer gheschiedenisse en zijn daer noijt meer eenighen Enghelschen ofte vreemdelinghen in Indien over landt ghecomen, dan alleenlijck Italiaenders die het hare daghelijcksche neeringh is, gaen en comen, etc.

Beschryvinge vande Engelschen Jesuijt hoe hij getrout ende uyt tClooster gegaen is.

Van wie Jan Huyghen verclaringh vande reys over lant van Ormus na Alleppo creegh.

Op dese selfde tijdt zijn in Goa ghecomen, van het Eylandt van Iapan, in compaengie vande Jesuijten, drie Princen ende Coninghs kinderen, enwaren ghecleet ghelijck Jesuijten, en boven die vijfthien, sesthien jaren niet out, ende waren in meeninghe duer instellinghe van de Jesuijten, naer Portugael te varen, ende soo voorts naer Roomen by den Paus[1]), om alsoo groot profijt, previlegien, ende vryheyts voor die Jesuijten te verwerven, welcke alleen hare intentie was, ende bleven in Goa tot het jaer 84. en voeren doen naer Portugael, ende soo voorts nae Spaengien, al waerse vande Coningh, ende alle die Spaensche Heeren, met grooter eeren ontfanghen werden, ende met giften ende gaven beschoncken, het welcke die Jesuijten al naer haer streecken; Van daer trocken naer den Paus, al waerse verworven groote previlegien ende liberteyten, ghelijck als wy inde beschryvinghe van het Eylandt van Iapan eensdeels verclaert hebben; Zijn voorts duerreijst gheheel Italien, als Venetie, Mantua, Florensa, ende alle d'ander plaetsen ende heerlijckheyden van Italien, al waerse over al grootelijck begift ende begaeft worden, met groote eere, en dat duer die groote senjorye ende wonderen, die de Jesuijten van haer publiceerden, in somma zijn met dese selfde triumphen weder gekeert naer Madrid, al waer zy van de Coningh met groote eerbie-

Tijt wanneer drie Conings kinderen in Jesuijts cleeren te Goa ghecomen zijn.

Oorsaec waer om datse daer quamen, en na Roomen trocken.

Hoe datse in Spaengien ontfanghen werden.

Desgelijcx tot verscheyden plaetsen in Italien.

---

1) De woorden „om alsoo" enz. tot „intentie was" niet in de Lat. vertaling; zoo ook een paar regels verder de zin: „het welcke" tot „streecken". Na alles wat vroeger reeds opgemerkt is geworden, kon men niet anders verwachten.

dinghe, haren afscheyt quamen nemen, met groote recommandatien aen de Viçorey, ende alle Capiteynen ende Regierders van Indien; zijn [113b] weder van Lisbonen ghescheyden, ende Scheep ghegaen het jaer van 86. ende quamen in het Schip van San Felippe, het welcke op die wederom reijs naer Portugael ghenomen wert, van Capiteijn Draeck[1]); Zy quamen naer langhe ende quade reyse tot Moçambique, alwaer het Schip zijn ladinghe nam, van een Schip ghenaempt San Lorenço, dat daer gheheel masteloos in ghecomen was, gaende van Indien ghe-laden naer Portugael, alwaer het selfde Schip ghesleten[2]) worde, ende om dat den tijdt verloopen was, om naer Indien te comen, soo nam het selfde Schip San Felippe, die last van dit Schip San Lorenço, ende werden onder weegh ghenomen, als gheseyt is, vande Enghelschen ende was het eerste Schip dat oyt vande vaert van Portugaels Indien ghenomen hadde gheweest, het welcke die Portugesen op veel beduydenisse uyt leyden, om dat het Schip naer den Coningh van Spaengien ghenaemt was. Keerende weder tot die Princen ende Jesuijten van Iapan, zijn des jaers daer naer weder ghecomen in Goa, met groote blyschap: want men haddese al by naer voor verloren gherekent, quamen alle drie ghecleet in Gout ende Silveren Lakenen ofte Brocaet, op zijn Italiaensch, waren vande cleeren die haer van de Italiaensche Heeren vereert waren, quamen seer trots, ende die Jesuijten met grooter presumtien, om dat het door haer volbracht was, zijn ghebleven in Goa, tot dat die Monson ofte tijdt quam van de vaert naer Chyna, alwaer zijnse heen ghevaren, ende soo voorts naer Iapan daerse met groote triumphe, ende verwonderinghe van een yegelijck (als wel te presumeren is,) ontfanghen worden, tot een groot voordel, ende eere vande Jesuijten, ghelijck als het boeck[3]) betuycht, het welcke in Spaensch is laten uyt gaen, van hare voyagie, soo te water als te lande, ende hoe ende op wat manier datmense over al ontfanghen heeft, etc.

Tijt wanneer datse uyt Spaengien weer Scheep gegaen zijn na Indien.

Met hoe veel periculen dat zy in Mossanbique quamen.

Wat het eerste schip was dat in oost Indien genomen wert.

Op wat tijt datse weer in Goa gecomen zijn.

Hoe dese drie gecleet waren alsse weer tot Goa quamen.

Haer reys na China ende Japan.

1584. Anno 84. inde maendt van Junius, zijn ghecomen in Goa veel Ghesanten, als van Persien, Cambajen, ende van de Samorijn, welcke is diemen Keyser noemt, vande Malabaren, ende oock van de Coningh van Cochijn, ende onder ander saecken worden ghesloten eenen peys tusschen den Samorijn, Malabaren, ende Portugesen, wel-

Tijt van een tsamencomste van verscheyden Gesanten tot Goa.

1) Onnoodig te zeggen dat Francis Drake bedoeld is.

2) „Gesleten" is hier „gesloopt". De Lat. vertaling heeft den tusschenzin niet.

3) Dit boek is 't eerst uitgegeven in 't Italiaansch, onder den titel: *Relazioni della venuta de gli ambasciatori Giaponesi à Roma*, etc...., *raccolte da Guido Gualtieri*" (Roma 1585). De Spaansche vertaling verscheen in Sevilla in 1586. Zie Léon Pagès, *Bibliographie japonaise*, p. 5.

cke altoos huere doot vyanden gheweest zijn, midts[1]) souden die Portugesen hebben een Fortresse, op een seeckere Haven, gheleghen in de Custe van Malabar, ghenaempt Panane, is thien mylen van Calecut, het welck terstondt te werck ghestelt wert, ende maeckten aldaer een Fortresse met groote oncosten: maer om dat het al sandt is, en konsten daer gheen vast fondament hebben: want het sonck al wegh, soo datmen vondt het beste te wesen, die selfde weder te verlaten, naer dat zy daer wel drie ofte vier tonnen schats verdaen hadden, want en vonden daer gheen voordeel by, daer yet te hebben met soo weynich profijt: want meenden hiermede te beschutten, soo veer den Samorijn zijn woort brack, (gelijck hy veel voor een manier heeft,) dat zy alsdan met dese Haven souden beschutten dat zy nieuwers hadden waer uyt te loopen, ghelijck alst te voren veel quaets [114a] gedaen hadde: maer siende dat den Samorijn onder den Duijm al even wel ander Havens ende plaetsen hadden, daar zy al het quaet uyt deden datse mochten, ende soo veel als te voren, hoewel den Samorijn hem excuseerde sulcks niet te weten, ende dat hy oock sulcks niet en conste beletten, segghende: dat het Zee-roovers waren, ende dat zy hem noch niemant onderdanich en waren; Alle dit was de oorsake dat zy Panane weder verlieten, ende haer niet seer en betrouden op de Malabaren: want is een vande rebellichste ende wreetste Natien, die in gheheel Indien zijn, ende maken menighe reysende Man bedorven, ende die gheheele Custe ende Zee is om harent wille onveyl, ende periculues te reysen; Door welcke oorsaecke die Armaden vande Portugesen jaerlijcks in Goa toe ghemaeckt worden, ende uyt ghesonden, alleenlijck om die Custe ende Zee veylich ende reysbaer te houden, ende oock soo zijnder sonder dat van dese Malabaren veel op sommighe plaetsen, die met rooven ende steelen, soo te water als te lande groot quaet doen, ende onthouden haer op sekere plaetsen op de Zeecant, daer zy haer Havens hebben, ende haren roof brenghen en verberghen; woonen in stroy Huijskens by de Steen-rootsen, ende berghen die onwoonbaer zijn; in somma datse niemant en can bedwinghen, noch en passen op Samorijn noch op yemant; Van dese Roovers is een Haven gheleghen twaelf mylen van Goa zuydtwaerts, in 't beghinsel van de Custe van Malabar, ghenaemt Sanguiseo[2]), alhier onthouden haer veel van dese bespringhers, ende doen soo grooten quaet dat daer niemandt voorby mocht varen, ofte zy hadden daer

Verhaël vant ghene datter gesloten werd tusschen de Malabaren ende Portugesen.

Oorsaec waer om dat de Portugesen 'tbegonnen fort inde Haven Panane niet voleijnden.

Malabaren zijn de rebelste ende wreetste van Indien.

Oorsaec waer om de Armade van Goa jaerlijcx toeghemaeckt wert.

Beschryvinge van een Haven daer haer dese Zee-roovers houden.

---

1) De voorwaarden vindt men vermeld bij Couto, *Da Asia*, Dec. X, Livro IV, Cap. XI.

2) *Alias* Sanguicer, Sangueça, Zinguizar, Cinguiçar, ten Z. van Dabul; de eerste vorm bij Couto; vgl. Danvers, *Port.*, II, 54 ff.

schade af, soo dat daer veel daghelijcksche clachten aende Viçorey quamen, dien doen governeerde met namen Don Francisco Mascharenhas[1]), Grave van Villa Dorta, den welcken, om 'tselfde te remedieren, heeft gesonden aende Samorijn dat hyse soude laten castigeren, den welcken wederom ontboodt, dat hy daer gheen macht over en hadde, noch eenigh ghebiet: want zy niemandt onderdanich en zijn, ende gaf den Viçorey vry oorlof, dat hyse wilde castigeren naer zijn believen, hem beloovende daer toe te helpen. Siende den Vicorey wat daer passeerden, heeft een Armade toeghemaeckt van 15. Fusten, van welcken maeckten oversten Capiteijn eenen Edelman, Neve vanden selfden Viçorey, met namen Don Iulianes Mascharenhas[2]), ende heeft hem expresselijck bevel ghegheven, eerst te loopen naer dese Haven van Sanguise, ende die selfde te assoleren[3]), ende inden grondt vernielen; Met dese intentie zijnse uyt ghevaren, ende comende voor de Haven van Sanguiseu heeft den Admirael raet ghehouden wat haer te doen stont, om dat Sanguiseu een Eylandeken is, gheleghen binnen die Custe: want die Revier loopt daer rontom, ende heeft veel Clippen ende droochten in't in comen, soo dat men met leegh water daer niet wel can aen gheraken, in somma hebben gheordineert als dat den Admirael souden met die helft van de Fusten aen d'een zyde aen varen, ende ordineerden eenen Vice-admirael met namen Ioan Barriga, die met de ander helft aen d'ander zyde souden aen varen; Dit aldus gheordineert wesende, heeft den Admirael den voorsten aentre gedaen, ende bevolen datmen hem souden volghen, ende is in gheroeyt tot aende strant van het landt, meenende dat zy hem terstont souden volghen: maer die ander Capiteynen welcke alte- [114b]
mael jonghe Edel-lieden waren ende onbedreven, beghonsten crackeel te cryghen, wie eerst ofte lest souden aengaen, hier en tusschen is die vloet verloopen, so dat die een hier ende d'ander daer, so op Clippen als op droochten blyven sitten waren, soo dat zy den Admirael niet alleenlijck en consten te hulpe comen: maer noch achter noch voor gheraken. Den Vice-admirael die aen d'ander zyde souden om varen, als gheseyt is, en wilden die ander Capiteynen niet onderdanigh wesen, segghende dat hy gheen Edelman en was, ende dat zy beter waren als hy, met dese en dierghelijcke punten is altoos die

Bevel vande Visorey aende Samorijn om zijn volck te straffen.

Antwoort vande Samorijn aende Visorey.

Toerustinghe van 15. Fusten nae de Haven van Sanguise.

Oorsaeck waeromme.

Verhael wat zy besloten hebben voor de Haven, om de Roovers te bespringhen.

Desgelijcks d'oorsaecke waerom datse niet uyt ghericht hebben.

Twist tusschen den Vice Admirael ende de Capiteijn

1) Hij werd Onderkoning van Indië, waar hij 11 April 1581 aankwam. Zie Danvers, II, 28—40, waar hij Graaf van Santa Cruz heet.

2) Bij Danvers, II, 49, heet hij Dom Giles Yanez Mascarenhas. Het verhaal van deze expeditie komt voor bij Couto, *Dec.* V, Liv. V., Cap. VII.

3) Port. *assolar*, verdelgen; vgl. Fransch „désoler". Het is twijfelachtig of het in 't Nederlandsch gebruikelijk was.

Portugesen aen slaghen[1]), waer mede over al ter maten comen, hier mede bleven dese oock oneens, ende en consten gants niet uyt rechten; dit siende die Sanguiseus, die welcke hebbende hare huysen ende woonplaetsen verlaten, waren ghevlucht op die Berghen, ende sagen van verre al het regiment aen, ende siende dat alle Fusten buyten hier en daer op drooch saten, sonder te moghen in comen, ende dat den Admirael alleen op strandt op drooch was ghebleven, sonder weer te moghen af comen, hebben haer verstout, ende zijn met eenen grooten hoop gheloopen op de Fuste vanden Admirael, ende al doot ghesmeten, behalven die het al swemmende ontquamen, ende hoe wel dat den Admirael hem wel mocht gesalveert hebben, ghewilt hebbende: want een Slaef vanden selfden hem presenteerden al swemmende 'tleven te berghen: maer en heeft het noyt begheert: want seyden dat hy liever begheerden al vechtende te sterven met eeren, dan het lijf te berghen met oneeren; heeft hem verweert ende vromelijck ghevochten tot den lesten toe: maer gelijck alsse veel op hem waren, hebben hem int leste om ghebracht[2]), ende 'thooft afghehouwen, in presentie van al die in d'ander Fusten waren, ende stakent hooft op een Spietse, roepende met grooter spottinghe teghens die Portugesen, comt haelt u Capiteijn weder, tot haerder grooter schande ende abatement, die op malcanderen sagen ghelijck uylen; Int leste zijn met de vloet van daer ghescheyden, elck zynen wegh verspreyt van malcanderen, ghelijck als Schapen sonder Herder, ende zijn alsoo weder ghekeert, met dese lieffelijcke victorie tot Goa; Die Capiteynen werden terstont ghevanghen: maer zy gaven haren onschult, en worden in't leste weder los ghelaten, ende men bedreef groote droefheydt om den Admirael, principalijck vande Viçorey, om dat het zijn Broeders Soon was, ende worden seer beclaecht van een yeghelijck: want was van alle Man seer bemint, om zijn vromicheyt ende duecht[3]) ende die ander Capiteynen worden van een yder ghelastert ende beschuldicht, ghelijck alsse wel verdient hebben; Men bereyden terstondt eenen andere Armade weder op een nieuw toe, met ander Capiteynen, wesende Admirael Don Ieronimo Mascharenhas[4]), Cozijn vande overleden Admirael, om zynen doot soo hy meenden te wreken; Dese zijn aldaer aen lant ghevaren,

Geschiedenisse tusschen de Sanguiseus ende den Admirael.

Een Admirael wert ghedoot, ende 'thooft afgehouwen, hebbende daerom met de Portugesen haer spot.

De Portugesen keeren met schanden nae Goa sonder Admirael.

Verhael hoe datse ontfangen werden.

Toerustinghe van een trouwe Armade.

1) Met „aen slagen" schijnt bedoeld z. v. a. bij de hand. „Ter maten komen" z. v. a. „'t onderspit delven, er slecht af komen". Kiliaan kent van „mate" een beteekenis „arm, ellendig". In de Lat. vertaling ontbreekt de zinsnede.

2) Vgl. Danvers, II, 54.

3) D. i. „wakkerheid en manhaftigheid".

4) Bij Couto, *Dec.* X, Liv. VI, Cap. IV. Vgl. Danvers, II, 57.

Beschryvinghe watse met dese Armade teghen de Sanguiseus al uyt gericht hebben.

en met ghemeender macht op het landt ghesprongen: maer die Sanguiseus gewaerschout wesende, die op haer hoede waren, hadden de vlucht ghenomen boven op de Bergen, latende die Huysen ende woonplaetsen die van stroy zijn ledich: want men haer aldaer niet en consten volgen, door die woestheyt, daerom hebben die Huysen verbrandt, ende die boomen af ghehouwen, ende over al gheraseert, met [115a] dese wrake zijnder weder van daen ghescheyden, sonder eenen mensch letsel te doen, etc.

Wanneer dat in Cochijn het eerste Tolhuys opghe-recht werde, ende watter om gheschiede.

In dese selfde tijt so hebben die Regierders van Cochijn, door bevel vande Coningh ende Viçorey, beghinnen een Tol-huijs op te rechten, 'twelcke tot die tijdt daer noijt gheweest en hadde, waerom zijn die inwoonders op ghestaen, ende soudense altemael doot gheslaghen hebben, die sulcks wilde beghinnen [1]), waermede zijt weder lieten rusten, tot der tijt dat den nieuwen Viçorey uyt Portugael quam, met namen Don Duarte de Meneses [2]), ende vergaderden aldaer in Cochijn met den ouden Viçorey die hem het regiment over leverden, hebben soo veel te weghe ghebracht, dat zy met soeticheydt den Tol op gherecht hebben, ende die Burghers daer in verwillicht, doch meer door bedwanc als met wille, welcke Tol is tot groot profijt vande Coningh, door den grooten handel die daer gheschiet, om dat haer alhier altoos die Portugaelsche Schepen afveerdighen [3]), met haer volle ladinghe alsse naer Portugael varen.

Een Tol wert door den nieuwen Visorey opghericht.

Wanneer dat zy in Goa tydingh ontfanghen hebben dat haer nieuwen Gouvernuer op de wegh was.

In't selfde jaer inde maent van September, is ghecomen in Goa een Schip van Portugael, met namen Bom Iesus de Caranja, ende brachten tydinge datter noch 4. ander Schepen op de wegh waren, met eenen nieuwen Viçorey Don Duarte de Menses, waer mede groote blyschap was inde geheele Stadt, ende worden over al die Clocken ghebeyert, ghelijck altoos de manier is als d'eerste schip uyt Portugael comt; Met dit Schip quamen sommighe Busschieters dat Neer-landers waren, welcke my brieven brachten van de vrienden uyt het Vaders-landt, dat my eenen goeden troost was; Corts daer naer inde selfde maent, quam een ander Schip vande compaengie, met namen Boa Viagen [4]), waer in quamen veel Edel-lieden ende Cruys-heeren, om den Coningh in Indien te dienen, onder welcke was eenen Broeder van mijn Heere den Aerts-bisschop, met namen Roque da Fonseca, ende die ander principaelste Heeren waren Don

Beschryvinge tot wat eijnde verscheyden Heeren in Indien gecomen zijn.

---

1) Zie Couto, *Dec.* X, Liv. IV, Cap. XIII.

2) Dom Duarte de Menezes verliet Lissabon in 't voorjaar van 1854; Danvers, II, 55.

3) Z. v. a. „zich gereed maken tot vertrek, zich toerusten tot uitzeilen".

4) Juister: Boa Viagem.

Iorgie Tubal de Meneses, opperste Vaen-drager van des Coninghs Standart van Portugael, toe comende Capiteijn van Soffalo ende Moçambique, ende dat door dienste die hy den Coningh eertijts in Indien ghedaen hadde; Ioan Gomes da Silva, toecomende Capiteijn van Ormus; Don Francisco Mascharenhas, Broeder vande overleden Admirael; Don Iulianes Mascharenhas, die in Sanguiseo om ghebracht worde, als verhaelt is; den selfden hadden oock die Capiteynen van Ormus, ende door zynen doot werdent vergunt vande Coningh, aen desen zynen Broeder Don Francisco, te weten, den tijdt van drie jaren, ende dat nae dato, dat die voor hem gheprovedeert zijn, hare jaren uyt hebben, als wy op een ander verclaert hebben.

Desghelijcx de comste vande Broeder vande Aerts-Bisschop.

Inde maent van November zijn gecomen in Cochijn die ander drie Schepen van de compaengie, ende waren buyten om het Eylandt van San Lourenço ghecomen, sonder Moçambique te nemen, waren met namen Santa Maria, Arreliquias [1]), ende den Admirael ghenaemt, As Chagas, ofte die vijf wonden; In dit Schip quam den Viçorey Don Duarte de Meneses, die welcke altoos gheweest hadde Capiteijn van Tanger in Affrica, ofte Berberyen, ende quamen al-
[115b] leen in het Schip Chagas over die 900. Soldaten ende Eel-mannen dieder veel waren om den Viçorey te geleyden, behalven die Bootsgesellen ende Zeevolck, die over de hondert waren, ende hadden over die seven Maenden onder weghen geweest, sonder landt te nemen dan Cochijn; Die van Cochijn hebben den Viçorey met grooter feest in ghehaelt, in Cochijn wesende heeft terstont ghesonden aenden ouden Viçorey, dat hy 't regiment soude over leveren, in handen van mijn Heere den Aerts-bisschop, om in zijn ausentie te regeren, ende dat om dat den Aerts-bisschop ende hy waren perticulier vrienden ende bekenden: want hadden beyde ghelijck ghevanghen gheweest, inde groote slach ende neer-laghe van Barberyen, met den Coningh Dom Sebastiaen [2]); Den ouden Viçorey heeft het terstondt over ghelevert, ende is ghetrocken naer Cochijn, om met de selfde Schepen weder te reysen naer Portugael, als die manier is vande Viçoreys: want en moghen naer haer regieringhe in Indien niet blyven.

Wanneer dat de drie resterende Schepen in Cochijn quamen.

Beschryvinge hoe sterck dat den Visorey over quam.

d'Incomste vanden Visorey in Cochijn.

Den ouden Visorey treckt na Portugael.

Den 10. November Anno 84. is het schip Caranja weder van Goa gheseijlt naer Cochijn, om aldaer Peper te laden, ende ander coopmanschappen; ende dan varen alle Factueren naer Cochijn, om hare waren te schepen, ende als die Schepen afgeveerdicht zijn, comen

Wanneer 't Schip Caranja weder van Goa gheseijlt is.

---

1) Voor As reliquias. Port. „chaga", wonde.

2) Vgl. Deel 1, blz. 7.

weder nae Goa alwaerse hare residentie houden; Met dit Schip is den ouden Viçorey met veel Edel-mannen ghevaren naer Cochijn, om van daer naer Portugael te reysen.

1585. Op wat dagh den Visorey tot Goa quam.

Den 5. Februarij Anno 85. is den Viçorey Don Duarte de Meneses, ghecomen van Cochijn binnen de Stadt van Goa, al waer hy met grooter feesten ende triumphe is inghehaelt.

Beschryvinge vande reys van Bernardt Burcherts mede dienaer van Jan Huyghen, by den Bisschop, nae Hamburch.

Inde maent April van't selfde jaer, is mijn mede-gesel en dienaer vanden Aerts-bisschop, met namen Bernardt Burcherts geboren tot Hamborch, ghereijst van Goa naer Ormus, ende van daer naer Bassora, ende van daer over landt door Babylonie, Jerusalem, Damasco, ende Alleppo, (van waer my twee Brieven sondt over landt, weder naer Goa,) met een Armeniaen, in welcke my relateerden het succes van alle zijn reyse ende voyagie, die hy gedaen hadde met weynigh costen, en luttel perijckels, altoos met goet geselschap, ende seer vryelijcken inde compaengie vande Caffylen; Van Alleppen is gereijst naer Tripele in Surya, alwaer hy vont Schepen van Engelant, waer mede hy ghereijst is naer Londen, ende alsoo naer Hamborch, 'twelck ick naermaels door zijn brieven verstaen hebbe, dat hy daer met ghesontheyt ghearriveert was.

Op wat tijdt datse tydinge in Goa vande moort vande Prins cregen.

Inde maent van Augustus, quam tydinghe ende Brieven over landt van Venetien, vande moort ende doot[1]) van mijn Heere den Prince van Orangien, loflijcker memorie[2]), ende oock van Hertoghe van Alençon ofte Anjou, ende 'thouwelijck tusschen den Hertoghe van Savoyen, ende des Coninghs van Spaengien Dochter[3]).

Wanneer het Schip San Francisco met veel duytsche Bosschieters tot Goa quam.

Inde maent van October, op den 20. dach is in Goa gecomen het Schip ghenaemt, San Francisco uyt Portugael, alwaer sommighe duytsche Busschieters op quamen, die my brieven brachten van't Vaders-landt, van't over lyden mijns Vaders Huych Joosten van Haerlem saligher; Den eersten November is ghecomen in Cochijn, het Schip Sant Alberto; Den eersten December is ghecommen in

Beschryvinge van d'aencomste van't schip van S. Lorenso ende hoe veel volcx datter op ghestorven is.

Cananor, aende Custe van Malabar, het schip van San Lorenço, ende [116a] van daer naer Goa, brenghende meest al het volck cranck, en waren daer over de 90. persoonen af ghestorven: want hadden groote miserie ende armoede ghepasseert, sonder eenighe plaetsen van land te nemen, ende daer ghebraken noch 2. Schepen vande compaengie, die met haer uyt Lisbonen gheloopen waren, te weten, het Schip

1) Op 10 Juli 1584.

2) De woorden „loflijcker memorie" uitgelaten in de Lat. vertaling.

3) Karel Emmanuel, Hertog van Savoye, huwde met Katharina van Oostenrijk, dochter van Filips II, op 11 Maart 1585.

Sant Salvator, ende den Admirael Sant Iago, daer noch gheen tydinghe af en was.

In dese selfde tijt quamen sommighe Italianen over landt, ende brachten tydinge vande doot vande Paus Gregorio, 13. van dien name, ende den nieuwen ghecoren Paus, met namen Sixtus; Op de selfde tijt zijn die Schepen weder ghevaren van Goa naer Cochijn, ende lancks die Custe van Malabar hare ladinghe nemen, ende alsoo weder van Cochijn afgheveerdicht naer Portugael, inde maendt van Januarijs Anno 86.

Tijt vande comste van sommighe Italianen tot Goa.

1586.

In de maent van Meye Anno 86. quamen brieven in Goa vande Capiteijn van Soffala, ende Moçambique, aende Viçorey ende Aertsbisschop van 't verlies van 't Schip San Iago, Admirael vande vloot die uyt Portugael gescheyden waren, het verleden jaer 85. daer boven af gheroert is, haer verlies was op dese manier; Comende het selfde Schip met goet voorspoedich weder ende windt, vande Cabo de bona Esperança naer Moçambique toe, hebbende ghepasseert naer haer gissinge, ghelijckmen ghemeenlijck rekeninghe maeckt alle periculen, sonder yewers meer voor te schromen; Daerom is altoos wel noodich, dat die Officieren vande Schepen goede wacht houden, ende hen niet te seer betrouwen op haer eyghen wetenschap als dese deden, het welcke principael oorsake was van haer verlies; Comende aldus gheseylt tusschen het Eylandt van San Lourenço, ende 't vaste landt van de Custe dier naer Moçambique loopt, welcke blijft aende slickkerhandt ende 't Eylandt van San Lorenço, aende rechterhandt, soo is te verstaen, als dat tusschen het Eylandt ende 't vaste landt ligghen etlijcke drooghten, die men noemt Iudia, verscheyden van 't Eyland San Lourenço, vijftich Spaensche mylen, ende van 't vaste landt, tseventich mylen, teghen over die contreye van Soffala, op 22½. graden; Aende zuydtzyde vande Æquinoctiael, ende van daer tot Moçambique zijn noch 90. mylen; Dese droochten zijn meest van scherp ende louter Corael, dat seer scherp is, te weten, van swerte, wit, ende groene coluer, 't welcke seer dangerues, ende wel reden is om te schouwen ende te schroomen, gelijck oock alle die Piloten ende Stuer-luyden, daer wel behooren goede sorge voor te hebben, principaelijck vande Schepen van Indien: want alleen het gheheele Schip comt op haer handt[2]) ende wordt alleen door haer hooft ende raet gheregeert, en dat met expres bevel vande Coningh, datmen haer in gheenderley manier en mach teghen spreken;

Wanneer dat zy van Goa 't verlies van S. Jago vernamen.

Beschryvinghe van't verlies van't Schip S. Jago.

Wat de principael oorsaec van 't verlies was.

Gelegentheyt van Os Bixos de Iudia 1).

Hooghte vande selve.

Vermaninge tot de Stuerluyden van Indien.

1) Dezelfde fout als Deel 1, blz. 17.

2) D. i. „is alleen van hen afhankelijk".

Twist tusschen den Piloot ende alle die in't Schip waren.

Wesende aldus inde contreye, ende naer gissinghe van alle die op het Schip waren, by de droothten van Iudia, soo heeft die Piloot de Son ghenomen, ende zijn rekeninghe gemaeckt, als datse al voorby de selfde droochten waren, ende heeft bevolen den Schipper, datmen souden alle Mars-seylen op hijssen, ende vry toe seylen de cours naer Moçambique, sonder eenighe schroomen ofte achter sien, ende hoe wel datter veel Bootsghesellen in het Schip quamen, die oock hare [116b] Caerten ende instrumenten hebben, eensdeels om te leeren, ander duer curieusheyt, desghelijcx die ander Officieren, als Schipper, hooch-Bootsman; dese altesamen seyden dat het beter waer, datmen die seylen wat op de randt liet ligghen, principalijck by nacht, ende datmen goede wacht hielden: want bevonden dat zy die droochten noch niet ghepasseert en waren; den Piloot alleen seydent contrarie, ende om te bewysen dat hy alleen de konst ende het recht hadde, ende oock om zijn macht te ghebruycken, ghelijck als altoos die Portugesen duer hovaerdye haer meest verliesen, om dat zy niemants raet en willen volghen, ende onderdanich wesen, principalijc alsse eenich gebiet hebben; So gheschiedent oock met desen Stuer-man, die en wilde niemandt hooren noch raet volghen, dan zijn eygen hooft, waer om beval datmen soude doen dat hy seyde, dat alle d'ander niet met allen en wisten; hier op hebbense alle hare seylen inden top gheset, opt woort vande Stuer-man, sonder meer om te sien, ende voeren alsoo tot die middernacht, met goeden windt ende vaer-weer, aldus varende met een donckere Maen, zijn gheseijlt midden op die droghte, welcke was van loutere wit Corael ende seer scherp, ende met die furye vande wint ende vaert, so is het Schip duer midden ghesneden, ghelijck oft met een Vlijm hadde gheweest, ende bleven die kiel ende twee overloopen [1]) van 't onderste op de grondt staen ende 't ander deel, te weten, het bovenste, wat voorts varende vande furye[2]), is terstont oock vast ghebleven, ende die masten afghehouwen wesende, was daer te hooren groote jammer ende kermen, dat den Hemel scheen te schueren: want daer quamen op het Schip (om dat het den Admirael was,) over die vijf hondert persoonen, ende by de dertich Vrouwen, en veel Jesuijten ende Monicken; in somma daer was anders niet te doen als te biechten, ende adieu te seggen d'een teghen d'ander, en vergiffenis te bidden, weenen en cryten, alsmen wel can dencken. Den Admirael Fernando de Mendossa ghenaemt,

Oorsaec waer om dat dit Schip op de drooghten van Judia ghebleven is.

Op wat tijt dat zy op de drooghten quamen.

Beschryvinghe vande groote ellende die op 't Schip was, sittende op de droothten.

1) Eenige bladzijden verder zal men in den tekst aantreffen: „opperste overloop ofte verdeck".

2) D. i. „voortvarende door de hevigheid van den wind".

den Schipper, Stuer-man, ende noch ander 10. ofte 12. zijn metten eersten ghevallen in't cleyne Boot, het selfde beschermende met bloote Rappieren, op datter niet meer en souden in comen, ende beloofden alle d'ander die int Schip bleven, dat zy maer wilden besien ofter yewers een plaets was op dese droochte, daerse mochten eenige fabrijcke[1]) doen, vande stucken van't Schip, ende eenich Schipken ofte schuyt maken, om daer mede naer't vaste landt te varen, ende hare lyven berghen, waer mede lieten die van het Schip eenighe hoope, doch weynich; Dese aldus om varende, ende nieuwers plaets vindende, en dorsten niet weer naer't Schip varen, duer vreese datmen haer het Boot niet en overvalden[2]), ende oock hadden weynich hoop in't Schip eenich hulpe te cryghen, so hebbense ten laetsten raet ghenomen naer landt te roeyen, hebbende sommighe dosen mermelladen, ende een vaetgien wijns, en wat Beschuijt datse metter haest in't Boot gheworpen hadden, het welcke zy deelden ghelijck als dat den noot vereijschten, en zijn alsoo op Gods ghenaden heen ghevaren, naer die Custe toe, alwaerse ghearriveert zijn naer datse 17. dagen onder weegh waren, met grooten hongher, dorst, ende arbeydt; Die
[117a]ander die in 't Schip waren ghebleven, siende dat het Boot niet weder en quam, men mach wel vermoeyen hoe zy te moede moesten wesen, in 't lest is het bovenste stuck van 't Schip tusschen die twee over loopen, alwaer het groote Boot stondt aende zyde uyt gebarsten, ende het Boot half ghebroken uyt ghecomen, doch ghelijck als daer weynigh remedie ende luttel moet was, en heefter niemant hant aen gheslaghen, dan sagen malcanderen deerlijcken aen, in 't lesten isser eenen Italiaen op ghestaen, met namen Sypriaen Grimaldo, den welcken heeft eenen moet ghegrepen, ende gheseydt, waerom zijn wy aldus verslagen, laten wy ons selven helpen, ende besien offer eenighe remedie is om 't lijf te salveren, ende is terstont in 't Boot ghespronghen met zijn gheweer, ende begost het selfde schoon te maken, waer mede sommighe eenen moet ghegrepen hebben, ende begosten hem te helpen het Boot te conserteren[3]) soo zy best consten, met het ghereetschap datse eerst byder hant creghen, ende sprongen daer wel over die tneghentich in 't Boot, ander die daer al swemmende van buyten aen hingen, ende oock sommighe Vrouwen, ende om altesamen niet te grondt te gaen, hieuwen die armen ende handen af,

Den Admirael Fernando de Mendossa valt met 10. of 12. andere in een Boot, ende roeyt nae't landt.

Op wat tijt datse aen lant quamen.

Beschryvinge hoe dat zy het groote Boot uyt creghen.

Ende hoe veel datter in spronghen om haer te berghen.

Jammerlijcke ellende van sommighe die aen 't Boot hinghen.

1) Z. v. a. „iets samenstellen".

2) „Overvallen", andere vorm van „overvullen", synoniem „overlasten". Zie Kiliaan. De toevoeging van 't woordje „niet" is hier tegen ons spraakgebruik.

3) D. i. herstellen; Port. „concertar".

van die daer aen hinghen, ende wierpen daer veel af over boort, van die gheen gheweer en hadden, ende voeren alsoo op Gods genaden heen, met het grootste rumoer, getier, ende ghekarm, alsse van die van 't Schip oorlof namen, dat het scheen dat Hemel en Aerde versonck, aldus varende sommigghe daghen met scherpe deelinge van eten en drincken, van dat zy hadden, vervoorderden weynigh: want waren daer so veel dat zy by naer te gront gingen, ende oock het Boot was seer leck en qualijck gheconcerteert, in somma hier was goeden raet dier, in 't lesten hebben ghesloten om altemael niet te verdrencken, ende kosen een Capiteijn, welcke was een Edelman Mestisse van Indien, ende verbonden haer alle te doen wat dat hy haer soude bevelen; Dese beval sommighe over boort te smyten, wysende op de persoonen die de minste macht hadden, om haer weynichste te verweeren, onder dese was eenen Timmerman, die 't Boot mede hadde helpen conserteren, siende datmen op hem ghewesen hadde, badt datmen hem eerst wilde geven een stucxken Mermellade, met een dronck Wijns, waer mede hem liet gewillichlijcken inde Zee worpen en verdrencken, onder ander werden noch ghewesen eenen, diemen in Portugael nieuwe Christenen heet, dese ghegrepen wesende om over boort gheworpen te worden, hadde eenen Broeder in 't selfde Boot, welcke jonger was als diese gegrepen hadden, dese stont op ende badt ootmoedelijcken, datmen zijn Broeder wilde los laten, ende hem inde plaets worpen: want seyden, hy mijn Broeder is ouder ende verstandigher, ende nutter inde werelt als ick, om mijn Susters in haren noot te helpen, dus ist mijn liever voor hem te sterven als sonder hem te leven, duer dese bedinghe hebben den outsten Broeder weder los gelaten, ende den jonckste die sulcks begeerden over boort ghesmeten, den welcken wel ses uren het Boot naer swom, ende hoe wel dat zy hem naer die handen toe hieuwen met bloote Rappieren, om niet aen boort te comen, heeft een Rappier inde handt ghevat, al wast dat het hem die handt half overmidts sneet, heeft het nochtans noyt willen laten gaen, so dat zy noch in 't leste beweeght worden, ende hem wederom in 't Boot namen, ende hebbe [117b]
beyde Broeders in Goa ghekent ende geconverceert, met dusdanighen misterie[1]) ende moeyten, zijn 20. daghen onder weghen gheweest, ende in 't lest aen landt ghecomen, alwaerse vonden den Admirael, ende het volck van 't ander Boot; Die gheen die in 't Schip bleven hebben sommighe eenighe berderen, deelen, ende ander stuc-

Die int Boot waren kiesen tot Capiteijn Mestisse van Indien.

Raet van desen Capiteijn om het leven te behouden.

Vertellinghe van 2. Broeders uyt het selve Boot.

Hoe datse te lande comen ende by den Admirael raken.

1) Ongetwijfeld drukfout voor „miserie".

ken van plancken, aen malcanderen ghebonden, die de Portugesen heeten Iangadas[1]), een yeghelijck soo 't hem eerst ter handt quam, alles met hope van hare lyven te berghen, van dese en zijnder maer twee persoonen levent aen landt ghecomen; Aen landt wesende die boven ghenoemde persoonen, hebben noch andere moeyten ende periculen ghepasseert: want worden altesamen vande Swarten van 't landt, diemen Caffres noemt, berooft van haer cleederen die zy aen 't lijf hadden, soo dat zy daer soo veel niet en lieten datse haer schamelheyden mochten bedecken, ende passeerden grooten honger en commer, ende ander duysent miserien, dat te lanc waer om te vertellen; ten langhen lesten zijn ghecomen op een plaets, al daerse ghevonden hebben een Factuer vande Capiteijn van Soffala ende Moçambique, diese holp so hy best mocht, ende beschickten datse voorts quamen tot Moçambique toe, ende van daer nae Indien, al waer icker veel van ghekent, ende mondelingh ghesproken hebbe; van die op 't landt quamen storven daer noch etlijcke van, eer zy tot Moçambique quamen, in somma datter waren in als by de 60. persoonen die daer levent af quamen, ende alle d'ander zijn in het Schip verdroncken ende versmoort, en daer en is noyt meer tael noch teecken van 't Schip noch volck te voorschijn ghecomen; Hier aen kanmen mercken hoe dat die hovaerdicheyt van desen Stuerman, om dat hy van niemant raet en wilde nemen, dit Schip met so veel menschen heeft om den hals ghebracht, daerom en behoortmen een Stuerman soo veel machts niet te gheven, datmen in tyden van nooden den raet vande meesten verwerpt; Dese Stuerman in Portugael comende wert ghevanghen: maer door giften en ghaven is weder los gelaten, en weder een ander Schip ghegheven, ende het beste vande vloot om nae Indien te varen, het jaer van 88. doch met ghenoech ghecrijt vande Moeders, Susters, Huysvrouwen, ende Kinderen, van die ghebleven waren in't selfde Schip, die alle wraeck over hem riepen, ende comende met dit ander Schip ten tweedenmael genaemt San Thome, hadden van duysenden een, het Schip by naest weder op die selfde droochten van Iudia ghestiert ende verloren, dan den dagh quam haer te baten, waer mede haer daer afwenden, doch inde wederom reys van Indien na Portugael, is het selfde Schip by de Cabo de bona Esperança ghebleven, met den selfden Stuerman, volck, eñ

'tEerste Boot wert vande Caffres berooft.

Comen by een Factuer vande Capiteijn van Soffala.

De rest die op 'tSchip bleven zijn altesamen verdroncken.

Wat den Stuer-man gheschiede als hy weer in Spaengien quam.

Tweede reys vanden Portugheschen Stuerman na Indien.

1) Port. „jangada", Engelsch „jangar", is het Malay. „saṅghāḍa", Tam. „s'aṅgaḍa", uit Skr. „saṅghāṭa", dat met dezelfde beteekenis voorkomt „Rāmāyaṇa 2, 55, 14. Het woord wordt in den *Periplus Maris Erythraei*, vermeld als σάγγαρα. Het woord heeft in 't Port. burgerrecht gekregen, zoodat het thans nog gebruikelijk is in Brazilië.

In 't weer comen uyt Indien blijft het Schip ende Stuerman by Cabo de bona Esperansa.

al, daer ghenoech op ghemurmereert wert, dat het een recht oordeel Gods is, tot wraeck van soo veel Weduwen ende Weesen, waer van wy op een ander op zynen tijdt af sullen tracteren; Hebbe dit daerom in't lanck willen verhalen, op datmen mach sien ende claerlijck mercken, datter menich Schip verloren wert door hovaerdye van die het regeren, ende door onwetenheydt van de Stuer-luyden, waerom men wel behoort te examineren die persoonen, al eermense een Schip toe betrout, daer soo veel aen gheleghen is, ende het wel- [118a]

Op wat tijdt het Schip by de C. de bona Esperansa bleef. 1586.

vaert van so menighen persoon, ende dat meer is, het leven van soo veel menschen, ende het onderhoudt van Vrouwen en Kinderen; Dit deerlijck verlies gheschieden in de maendt van Augustus, Anno 1585.

Wanneer dat twee Schepen van Chaul vande Turcken ghenomen werden.

Inde maent vande Meye Anno 86. voorseydt, ginghen twee Schepen gheladen met goet, ende veel rijckdom uyt die Haven van Chaul uyt Indien, het welcke toe behoorden Portugesen, inwoonders van Chaul, ende die eyghenaers waren daer selfs op, ende meenden te varen naer die Estrecho[1]) de Mecca, ofte het roode Meer, al waer zy hare handelingh dryven, onder weghen worden genomen van de Galeyen vande Turcken; Dese Galeyen waren toe ghemaeckt in het binnenste van de Estrecho de Mecca, by de Stadt Cairo, op den oever vande roode Zee, in een Stadt genaemt Sues; Dese Galeyen begosten groot quaet te doen, ende stelden gheheel Indien in rumoer ende groote vreese.

Bereydinghe van een groote Armade in Goa.

Tot wat eijnde de Armade bereyt is.

In dese selfde maent so is in Goa een groote Armade[2]) toe bereyt, van Galeyen ende Fusten, soo dat daer in langhe jaren te voren soo groote noyt ghesien hadde geweest, ende was gheordineert om te gaen naer't roode Meer, om de Turcksche Armade ende Galeyen te verjaghen ofte te verslaen, soo zy consten, en hadden bevel vande Viçorey, om daer naer te gaen verwinteren tot Ormus, ende alsdan die enckte van Persien ghenaemt, achter Ormus in te loopen, om haer aldaer te offreceren, ten dienste ende bystant vande Xatamas[3]) Coningh van Persien teghen den Turck, haren ghemeenen vyant, om hem alsoo van alle kanten den beck te breken, soo zy haer facit gemaeckt hadden: maer het viel gants contrarie, als wy hier naer hooren sullen; Van dese gheweldighe Armade ginck voor Gene-

---

1) Wederom de Spaansche, niet de Port. vorm. Vgl. boven, blz. 54.

2) Zie over dezen tocht Couto, *Dec.* X, Liv. VII, Cap. VII, XV—XVIII.

3) D. i. Sjāh Tahmāsp, over wien gesproken is in Deel I, blz. 119. Hij stierf in 1584, en zijn opvolger, Mohammed Choda Bendeh, in 1585. De jongste zoon van dezen vorst beklom, na zijne twee oudere broeders gedood te hebben, den troon in 1586. Hij werd beroemd als Abbas de Groote.

rael ende Oversten, eenen Edelman, met namen Rioy Gonsalues[1] da Camara, die eertijts hadde Capiteijn van Ormus gheweest, was een byster vet ende overladen[2] man, welcke een van de principaelste oorsaecke was van haer quade fortuijn; Op dese Armade ginghen die principaelste Soldaten ende Edel-luyden van Indien, meenende groote eere te verwerven; Dese Armade afgeveerdicht wesende, nemende haren cours naer't roode Meer toe, cregen veel stilten onder weegh, soo dat zy groote miserien passeerden, ende begonsten te sterven als Honden, so van dorst als van andere nootdruftighe ghebreken: want en hadden hare rekeninghe niet ghemaeckt, van so lange onder weghen te wesen, welcke altoos hare excusatie is alsser yet over comt; Dit was het eerste ongheluck, ende een beginsel van datter naer volchden; Comende byde roode Zee aen de mont, ghemoeten die Turcksche Galeyen, al waerse eenen dapperen slach hadden: maer die Portugesen hadden den neerlaegh, ende ontliepent so zy best mochten, met groote schade ende verlies, ende die Turcken met die victorie, voeren aende Custe van Abex ofte Melinde, al waerse sommige Steden in namen, als Pate[3]) ende Brava, die met die Portugesen in aliance waren, om haer aldaer sterck te maken, en soo beter comoditeyt te hebben, om de Portugesen te beschadighen, ende dicht byder handt te wesen; Die Portugesen Armade aldus gheheel ontstelt[4]) wesende, zijn ghevaren naer Ormus, om aldaer te verwinteren, ende [118b] haer weder te repareren, ende hare crancken te ghenesen dieder veel waren, om also tegens den tijt te volbrenghen het bevel vande Viçorey, om den Xatamas te helpen, waer mede zijt meenden weder te verbeteren; in Ormus comende, ende haer voorsien hebbende, ende den tijdt ghecomen wesende, soo is den oversten door zijn vetticheyt ende onbequaemheyt in Ormus ghebleven, ende heeft eenen oversten Luytenant in zijn plaets verordineert, met namen Pedro Homen Pereira[5]), hoe wel dat het een slecht[6]) Edel-man was, was niet teghenstaende een vernaemt Crijs-man, van veel experientie, ende beval datmen hem in als souden obedieren, als zijn eyghen persoon; Desghelijcks beval haer expresselijck, als dat zy onder weghen aen de zyde van Arabien souden aenvaren, ende castigeren een deel Roo-

Beschryvinge vande Capiteijn ende Generael van dese vloot.

Wat d'oorsaeck was dat ter soo veel volcx op de vloot ghestorven is.

Beschryvinge van een slach tusschen de Turcken ende dese vloot.

De Portugesen moeten loopen.

En trecken nae Ormus om te verwinteren ende haer te repareren.

De oversten maeckt een Luytenant, ende blijft tot Ormus.

1) Ruy Gonçalves da Camara, oom van Duarte de Menezes. Vgl. over hem en de expeditie naar Ormuz, Danvers, II, 60, ff.

2) Blijkbaar: „zwaarlijvig". Deze beteekenis aan Kiliaan onbekend.

3) Patta.

4) D. i. ontredderd.

5) Vgl. Danvers, II, 61.

6) Hier: gering, niet voornaam.

Bevel vande oversten om de Roovers van Nicolu te straffen.

vers, die haer aldaer onthouden, op een plaets ghenaemt Nicolu [1]), welcke altoos beroofden en bespronghen, ende groote schade deden, alle die Schepen ende reysent volck die van Bassora quamen hanteren in Ormus, so wel in 't gaen als in 't comen, waer mede die vaert geheel onveylich was, tot grooten achterdeel van die van Ormus, waermede zijt gheerne wilden belet hebben, door dagelijcksche crachten die daer van quamen; Aldus henen getrocken wesende, met haren verordineerden overste Luytenant zyn gecomen by Nicolu, alwaer zy die Fusten aen landt op de strandt gheset hebben, soo datse half op droogh bleven, ende zijn also hol over bol [2]) aen landt ghesprongen, sonder eenighe ordinantie, gelijckse in alle hare aenslaghen voor een manier hebben; Den oversten wilden zijn macht gebruycken, ende haer in ordinantie stellen, ghelijck als dat inden Crijsch-handel het gebruyck is, hebben hem niet willen obedieren, segghende: dat het een Boer was, ende datse beter Eel-mannen en Soldaten waren als hy, met dese ende dierghelijcke laster-woorden, zijn gheloopen d'een hier en d'ander daer, sonder eenighe ordinantie, ghelijck Schapen sonder Herder, meenende dat die werelt te cleijn voor haer was, ende dat elck Portugees een Hercules versterckte [3]), om de werelt op haer schouderen te draghen. Die Arabiers ofte Nicolus, die gheweken waren te veldewaert in, wesende meest te Peert, siende hare ongheregheltheyt ende quade ordinantie, ende dat hare Fusten meest op drooghe waren, ende sonder groote moeyten niet en consten soo haest in 't water ghecryghen, hebbense altesamen omsinghelt, en zijnder met gemeender macht met een halve Maen opghevallen, ende hebbense also gedreven, al doot smytende tot aenden oever van de Zee, ende om datse die Fusten niet en consten in 't water schuyven, sonder in perijckel van geslagen te wesen, hebben eensdeels door noot, ten anderen door schaemten haer moeten verweeren, waer datse al vechtende doot zijn gheslaghen, soo datter boven die vijftigh niet af en quamen, van die gheen, die in tijdts die Fusten af gheschoven hadden, en haer also van landt hieuwen en wech roeyden; Daer bleven over die 800. Portugesen, vande outste ende beste Soldaten van Indien, onder dese was een Neer-lander (welcke voor Trom-

In wat ghe-schickte ordinantie de Portugesen aen landt comende teghen haer vyant quamen.

In wat manier dat de Zee-roovers de Portugesen over vielen.

Hoe veel ende wat Portugesen datter gebleven zijn.

1) Couto en Faria hebben „Niquilu". Vgl. Danvers, II, 61. Een andere vorm is Niquilay, II, 212.

2) D.i. hals over kop, holderdebolder. Bol voor kop nog algemeen in gebruik; maar „hol" in deze zegswijze wacht nog op verklaring.

3) Wanvorm of drukfout voor „verstrekte", bij onze schrijvers der 17de eeuw nog gebruikelijk. — Opmerking verdient dat de Lat. vertaling 't ongunstig oordeel over de Portugeezen overslaat.

petter mede voer) met op 't land om die Soldaten moet te gheven; dese wesende in 't midden vanden slach, niet verre vande Standart vande Portugesen, sach hoe dat den Portugeschen Vaendraegher den Standart ginder heen geworpen hadde, ende hem op de vlucht
[119a] begheven om zijn lijf te berghen, ende een van de Arabiers haddense op ghenomen, so is dese Trompetter met een furye ende gramschap ontsteken, den Trompet achter op den rugge worpende, met zijn Rappier (want anders gheen gheweer en hadde,) onder die vyanden gheloopen, duerstekende den gheenen die den Standart genomen hadde, ende die weder onder die Portugesen gebracht, haer schande nae sprekende, datse den Standart so schandelijcken lieten nemen, in somma heeft den selfden tot bynaer een ure beschermt, ende veel omghebracht van diese hen meenden te benemen, soo dat hy rontom onder dooden stont, ende hoe wel dat hy hem genoech mochte gesalveert hebben, willende die Standart verlaten, niet teghenstaende en heeftse noyt begheven, tot dat die groote menighten hem overvielen, ende alsoo doot smeten, ghevende zynen gheest altoos met zijn armen om den Standart, waermede hy onder die dooden storten, en zijn leven voleijnden, alle 'twelcke die over ghebleven Portugesen selfs mondelingh tot menighen reyse bekent hebben, ende zijn vromicheyt daer in ghepresen, waerom het selfde hebbe willen aen teeckenen, als een dinge waerdich te noteren. Den ghesetten Luytenant ofte Generael, siende hare quade ordinantie ende onghehoorsaemheyt, ende datter niet veel eer te begaen[1]) was, heeft hem in tijts uyt die weech ghepackt, ende hem in zijn Fuste ghesalveert, siende het regiment van verre aen, en zijn also weder met die leeghe Fusten ghekeert naer Ormus, sonder yet anders te bedryven, tot een groote droeffenis ende schande van geheel Indien: want was die grootste neerlaegh ende verlies die de Portugesen oyt in Indien ghehadt hadden, van so veel Portugesen tseffens te verliesen, onder welcke was ooc den Broeder vanden Aerts-bisschop, ende veel andere jonghe ende treffelijcke Edel-luyden, van de principaelste van Portugael.

Verhael vande vrome daden van een Neer-lander die onder de Portugesen was.

Hoe hy zijn leven eijnde.

De Portugesen prysen den vromen Neerlander.

De over ghebleven Fusten keeren weer nae Ormus.

In dese selfde tijt is ghecomen in Goa, een Coninginne van Ormus, die welcke van de Wet van Machomet was, ghelijck hare ouders, ende voor-ouders, die onder tribuyt van de Portugesen sitten, in't Eylandt van Ormus; Dese heeft haer Christen doen doopen, ende worden met groote solemniteyt in ghehaelt, ende den Viçorey was

Verhael hoe een Coninginne van Ormus Christen wert.

1) D. i. te behalen. Deze beteekenis van „begaan" ontbreekt bij Kiliaan.

Wert gedoopt ende Dona Philippa genoemt.

haren Peter geworden, genaemt Dona Fellippa, om de Conings van Spaengien wille; was een schoone ende witte Vrouwe, groot van persoone, ende haren Broeder die noch jonck was, worden oock Christen ghedoopt, ende voer naer Portugael met die Capiteijn, die geweest hadde van Ormus, Mathias Dalburquercke[1]), om hem den Coningh te presenteren; Dese Coninghinne worden ghetrout met

De Coningin trout een Portugees Edelman.

een Portugees Edelman, met namen Anto Dazevedo[2]) Coutinho, ende den Coningh van Portugael gaf hem in houwelijc, tot een Bruytstuck vande Coninginne, het Capiteijnschap van Ormus, 'twelcke over die 200. duysent Ducaten weert is, als op een ander geseyt is;

De Man van de Coningin doet een schip gereet maken om nae Ormus te varen.

Dese Edelman naer dat hy de Coninginne een half jaer ghehadt hadde, levende met alle vrientschappe ende liefde diemen soude moghen begheren; Soo heeft hy een Schip doen toe maken, om naer Ormus te varen, om aldaer sommighe goederen ende renten vande Coninginne zijn Huysvrouwe te vervoorderen en te cebreren[3]), ende den afscheyt viel haer soo swaer, dat zy hem badt haer mede wilde nemen: want in zijn absentie niet en conste leven, ende om dat sulcks [119b]

De Coningin versoeckt mee te varen.

gheen gheleghentheyt en gaf, troosten haer soo hy best mocht, beloovende alle neersticheydt te doen, om metten eersten weder te comen, waer op hem te scheep begaf naer Bardees toe, welcke is d'uyterste incomste vande Revier drie mylen van Goa, ter wylen dat den Eelman daer noch lach, wachtende naer weer ende wint,

De Coningin sterft van droefheyt dat haer Man na Ormus reijst.

soo heeft die Coninginne, (soomen seyt) soo grooten droeffenis ende hertsweer ghenomen, datse schielijcken doot bleef, den selfden dagh dat haren Man t'seijl was ghegaen, tot een groote verwonderinge van een yeghelijcke, ende veel droeffenis, om dat dit d'eerste Coninginne was van die contreye, die haer Christen gemaeckt hadde, verlatende haer Coningh-rijck ende hooghen staet, om liever Christen

Groote droefheydt van't sterven vande Coningin.

te sterven, ghetrout wesende met een slecht Edel-man, als Coninginne te leven inde Wet van Machomet, wert met grooter mangnificentie begraven naer behooren.

1586. Verhael van een Man van Mossambique, die tydingh brengt van een gebleven Schip.

Inde maendt van Augustus Anno 86. is ghecomen in Goa, een Man van Moçambique, comende uyt Portugael in het Galleon dat naer Malacca soude varen, met sekere advijs voor den Viçorey, ende bracht tydinghe hoe dat het Schip Boa Viagen, ('twelcke van

---

1) D'Albuquerque.

2) Antonio d'Azevedo.

3) Vervorderen: invorderen. Met „cebreren" moet innen bedoeld zijn. Zeker drukfout voor „cobreren", Port. *cöbrar*, innen.

Indien gheschcyden was het voorleden jaer van 85.) ghebleven was, vermoeden dat het by de Cabo de bona Esperança op gebarsten moest wesen, vande groote last: want over laden meestendeel die Schepen, ende affirmeren dat het selfde Schip over die neghen spannen waters in hadden, als het van Cochijn t'seijl ginck, ende hoe wel datmen al eer die Schepen t'seijl gaen, den Schipper ende ander Officieren Eet gheeft, oft het Schip sterck en bequam ghenoech is, om die langhe reyse te volbrenghen, ende soo daer eenighe fauten aen zijn, te verclaren op den Eet dieser gheven, waer op maken een protest, welcke die Officiers van't Schip onder teijckenen, ende al ist dat het schip duysent fauten ende letselen heeft, so verswyghen zijt om niet te verliesen hare plaetsen ende profyten, die zy daer af hebben, al ist schoon datse wel weten dat het Schip niet gestelt is om voyagie te doen: want die giericheydt bedrieght die wijsheyt, ende stelt alle periculen achter den rug; Dan alsmen daer midden in is, so wetense ghenoech te segghen, ende doen groote beloften van beteringe, op dese manier gaen meest alle Schepen van Cochijn, en dat daer een behouden over comt nae Portugael is niet dan enckel mirakel van Godt: want anders en waer niet moghelijck datter een af over soude comen, naer dat zyse overlasten met laden, ende qualijck versien gaen van haren nootdruft, ende weynigh ordinantie hebben onder haer Zee-volck; Soo datter niet een Schip over en comt, ofte weten te vertellen wat periculen datse ghepasseert hebben van overladen te wesen, van fauten, van dinghen die voor 't Schip noodich zijn, ende van onbedreven Zee-lieden, doch met alle dese daghelijckse periculen en hebben gheen beteringhe, dan alle daeghs erger; In dit Schip Boa Viagen bleven seer veel Edel-luyden, ende van de principaelsten die den Coningh langhen tijdt in Indien ghedient hadden, ende reysden nae Portugael met hare certificatien, om Satisfactien aenden Coningh te verwerven, van hare diensten, ghelijck hare ghewoonheyt is, des-
[120a] ghelijcks om dat het een vande beste ende vermaerste Schepen was, ende wel beseijlt, soo wasser den Ambassaduer vande Xatamas, Coningh van Persien in gegaen, om aenden Coningh van Spaengien aliance te versoecken, teghen die Turcken haerder beyder vyant, ende naer dat dese gebleven is, so en heeft noyt meer eenighen anderen willen seynden, niet teghenstaende houden even wel aliance ende vrientschap met die Portugesen; Het minste Schip dat van Cochijn naer Portugael seijlt, is altoos over een millioen Gouts weert, ende dit Schip was een vande beste, waerby men mach concidereren het groot verlies, datter aen elck Schip verliest van rijckdom, be-

De giericheyt bedriecht de wijsheydt onder de Portugesen.

't Welc d'oorsaeck van het verlies van lijf en goet is.

Op wat manier de schepen van Cochijn varen.

Groote ongeregelthe onder de Portugesen, ende varen uyt Indien.

Wat volc dat ter op 't Schip Boa Viagen gebleven is.

De Ambassaduer van Persien blijft op dit selfde Schip.

Hoe veel dat het minste Schip waert is dat van Cochijn seijlt.

halven die menschen: want daer zijn weynich jaren oft daer blyvender een ofte twee, so in't gaen als in't comen.

Inde maendt van September Anno 86. zijn ghecomen in Goa 4.

Namen van 4. Schepen die in September daer quamen.

Schepen van Portugael, te weten: den Admirael San Thome, San Salvador, Arrelickias, ende het Schip Bon Iesus de Caranja, ende van't Schip San Felippe en was gheen tydinghe af, dat met haer in compaengie van Lisbonen was ghescheyden.

In't leste vande maendt van November, zijn die Schepen weder van Goa gescheyden, sommighe gaende lancks de Custe van Ma-

Wanneer dat de voorsz. schepen weer van Goa gescheyden zijn.

labar, haer ladinghe van Peper nemende, ende van daer naer Cochijn, alwaer altoos een ofte twee hare ladinghe van Peper ghegeven wert; Maer van alle andere waren werden in Cochijn gheladen ende af gheveerdicht; Daer werden in Goa noch toe ghemaect een Schip, met namen Acension, dat sommighe voyagien naer China ende Iapan ghedaen hadde; dit werde ghecocht vande pachters vande Schepen, om dieswille dat het Schip Caranja door outheyt in Cochijn gesleten [1]) worde, ende weder een nieu op stapel gheset van de selfde naem: maer en worden niet voleijndt door sekere twisten die tusschen die pachters op rees; Met dit Schip Nossa Senhora da Sencao[2]), is mijn

Met wat Schip de Bisschop na Portugael ghevaren is. Oorsaec waer omme hy wech ghevaren is.

Heere den Aerts-bisschop ghevaren naer Portugael, door sekere twisten ende geschille die op gheresen was, tusschen den Viçorey ende andere Raets-heeren en den Aerts-bisschop, ende hoe wel dat hy vanden selfden Eeldom, ende oock den Viçorey, en van alle die gemeenten ende Regierders van Goa, gebeden worde haer niet te verlaten, heeft nochtans zijn voornemen niet willen af staen, ende was van meeninghe na den Coningh te trecken, van wiens hy wel bemint was, welcke den Viçorey ende meer andere niet wel aen en stont, vreesende dat hy den Coningh al te goede informatie soude gheven, dat weynich tot haren voordeel soude strecken, is aldus ghereijst, hebbende alle zijn dienaers oorlof ghegheven, behalven sommige dien hy tot zynen dienste met nam, latende alleen in zijn huys zynen Hof-meester, ende my om zijn renten te ontfanghen, en zijn

Tijt wanneer 'tgulde Jubileo in Indien quam.

huys te onderhouden, ende om dat alsdoen het gulde Jubileo ofte aflaet van Roomen, in Indien gecomen was, welckmen heet La Santa Crusada, ende was ghegunt om met het gelt van dien te rantsoeneren die Captyven die in Africa ofte Barbaryen ghevanghen waren,

Tot wat eijnde 'tselve daer ghecomen is.

inden grooten slagh vanden Coningh Don Sebastiaen, het welcke aenden Aerts-bisschop gerecommandeert quam, als Commissario

---

1) D. i. gesloopt.

2) D. i. d(a) Ascenção (van de Hemelvaart).

Apostolico Romano, &c. heeft my het Generael schryverschap vande
[120b] Cobransa[1]) van dien van gheheel Indien ghegunt, met een vande sluetelen van't Coffer, al waer het selfde gelt in vergadert werde, met een goet salaris ende ander probenden[2]) den tijdt van zijnder absentie, om my alsoo te meer te verobligeren in zijn huys te blyven, en zijn wedercomste te verwachten, als ick hem moest beloven, ende is t'seijl ghegaen van Cochijn inde maendt Januarij, Anno 87. wesende zijn Piloot ofte Stuerman den selfden die het Schip Sant Iago op de droughten van Iudia verlooren hadden, als vertelt is.

Ende gelijck als die Schepen een ende een worden afgheveerdicht, d'een vier oft vijf daghen voor d'ander, om datmen in die ladinge soude goede ordinantie hebben, om alle dinghen ende waren te registreren, soo gheschiedent als dat alle die ander Schepen afgheveerdicht waren, ende ghebrack alleen het Schip Arrelickias, dat het leste in die ladinghe was, ende hebbende zynen vollen last, so hebben die Officieren ende oock die pachters begaeft wesende met sommighe geschencken, etlijcke ballast doen uyt trecken ende inde plaets van dien Caneel gheladen, om dieswille dat die Caneel in Portugael seer getrocken was, ende op hooghen prijs stondt, waerom die pachters ende Officieren van 't Schip so men seyt giften ontfangen hebbende vande coopluyden, hebbense gheladen als gheseyt is, om datter anders geen plaets en was; Den dagh comende datmen soude t' seijl gaen, soo is te verstaen dat die Schepen ligghen wel boven een mijl inde Zee op haar anckers, alwaer zy hare ladinghe nemen, om dieswille dat het Somer is, ende die Zee altoos stil gelijck een Revier ofte binnelands water; ende den dagh datmen sal t' seijl gaen, soo wert het die geheele Stadt van Cochijn met Trompetten uyt gheroepen, ende alsdan comen alle de gheen die daer met sullen varen, met hare bekenden ende vrienden die haer gheley doen, tot aen boort toe, met veel verversinghe van Brootfruyten en dierghelijcken tuijch, soo dat daer somtijts drie ofte vier hondert Schuyten, die men Tones[3]) heet ende Pallenges[4]), rontom het Schip ligghen, met het grootste gewoel van de werelt, ende het Schip leijt over al bedeckt met goet, is gheladen dat die hooft touwen onder water zijn, ende

Hoe de schepen in Cochijn afgeveerdicht ende ghveladen werden.

Waer dat de schepen liggen alsse t'seijl gaen van Cochijn.

Hoe dat d'een vrient d'ander 'tscheep leijt.

---

1) D.i. klerk der belastingen (Port. *cobrança*).

2) Bedoeld zal wezen: toelagen, emolumenten. Het woord lijkt een versmelting van „proeve", bij Kiliaan vertaald met „praebenda" en dit laatste. Vgl. ons „provenier", waarvoor men in 't Fransch zegt „prébendaire".

3) „Tōṇī"; zie blz. 2, noot 2.

4) Dit zal wel Kanareesch „palaṅge" zijn, bijvorm van „palage", plank; vgl. Tam. „palagei", Malay. „palaga", uit Skr. „phalaka".

Hoe dat de Portugesen haer Schepen overladen.

daer en boven het opperste overloop ofte verdeck staet altoos vol seven, acht kisten hooch die gheen plaets onder en hebben: want is onder soo gestout dat daer niet een hoecxken leegh en is, of 't is vol gheparst, soo dat alsmen t' seijl gaet en weten niet waermen eerst sal beghinnen, om aen tasten ende 't Schip regeren, het welcke zy noch in gheen maent tijdts naer datse al t' seijl ghegaen zijn in oorden connen brenghen; Dit aldus wesende met dit Schip, ghelijckt met alle d'ander is, soo is den Viador [1]) da Fazenda, ofte des Coninghs besiender ende Officier van 't landt ghecomen, ende heeft zijn requirement ende protest ghemaeckt, als dat die manier is, oft Schip ghestelt was om voyagie te doen, waer op hebben gheantwoort ja ende het selfde onder teijckent, soo sommighe segghen, ander meenent contrarie, in somma heeft terstondt bevolen de Cabels af te houwen, gelijck zy altoos doen, ende die seylen laten vallen, met grooten gekrijs van Boa Viagen, ofte behouden reijs; hebbende noch alle die Schuyten aen boort, die dickwyls een mijl ofte half naer sleipen, om dat het slechte [2]) Zee is, het Schip aldus beginnende te seylen, soo zijnder onder ander rommelingen [3]) die op het overloop stonden, waren veel Hoender koyen, uyt welcke scheen, sommighe Hoenderen uyt braecken, waer op een ghevecht quam, segghende: elck een dat zy haer toe quamen, in somma zijn over hoop gheloopen aen d'een zyde van het Schip, gelijck het ghemeenlijck gheschiet in eenich ghevecht, met dese alteratie ende ghewicht van Volck aen d'een zyde, is het Schip om ghevallen, overmidts dat het Ballast verlicht was, ende met Canneel geladen, ende boven wonder sware last hadde van kisten ende ander goet, als verhaelt is, eijndtlijcken is het Schip sachtelijck onder ghegaen en ghesoncken, dat daer alleenlijck een span van de top-stengh blijckte, ende het Volck viel in die Schuyten die noch aen boort laghen, tot haren gheluck, sonder dat en hadde daer niet een af ghekomen, quamen daer alle levendigh af, behalven die Slaven, die met ysere boeyen gesloten waren, om niet wegh te loopen, dese verdroncken, wie kan weten ofte weerderen wat rijckdomme dat hier verloor, als een yegelijc wel kan presumeren, daer en quam niet anders af, dan sommige kisten die boven stonden, diemen met Duijckers uyt kreegh: maer het goet gheheel

Aenmerckt de Portugesche gierichheyt.

Manier'vant seijl gaen van Cochijn.

Oorsaec waer omme datter een groot rumoer int schip quam.

Desgelijcx hoe 'tselvige Schip versoncken is.

Sommighe Slaven verdroncken in't Schip.

---

1) Lees: Veador, d. i. controleur.

2) D. i. effen.

3) Zoo iets als ons „rommel"; Kiliaan heeft noch „rommeling" (in deze beteekenis). noch ons rommel. Doch later in Cap. 93 komt voor „prommelinge", blijkbaar met dezelfde beteekenis en bij Kiliaan opgegeven in den vorm van „prondelingh".

bedorven ofte van weynigh profijt, ende die reste bleef verlooren; Hier by machmen mercken ende concideren, hoe ende wat manier dat die ordonnantie vande Portugesen is, op hare ladinghe ende Schepen, ende dat te presumeren is, dat soo meenighen Schip daer noyt tael ofte teecken af ghecomen is, haer meest door dusdanighe onghereghelteydt verliesen; men dede hier naer groote neerstigheydt met ghetuyghen, om die pachters ende Officieren te castigeren, die den Ballast hadden doen uyt trecken: maer zy waren verborghen, ende door lanckheydt van tyden worden het selfde vergheten, ende bleef doot ende te niet, ende die het haer verlooren hadden mochtent God klaghen. De onghe-regelde be-geerlijck-heijt vande Portugesen is oorsaec datter me-nich om lijf en goet ge-bracht wert.

In dese selfde maendt quam tydinghe van Malacca, hoe dat het selfde seer benaut was[1]), ende veel volcks van hongher storf, ende het Schip dat van Portugael derwaerts ghegaen was, moest daer blyven ligghen, om dat daer geen victualye en was, om't Schip af te veerdighen, ende die enghte ofte Straet van Samatra was beset van de vyanden, dat daer gheen Schepen en mochten duer varen naer Chyna ofte Iapan, ende dit worden ghedaen van de Coninghen van Samatra, te weten, den Coningh van d'Achein ende van Ioy[2]), gheleghen by het selfde landt van Malacca, op het vaste landt; Dese waren teghen die Portugesen van Malacca gherebbelleert, duer seeckere oorsaecke ende spijt dat haer van de Capiteijn van Malacca ghedaen was; met dese tydinghe was gheheel Goa in groote alteratie: want hare principale vaert ende rijcdomme is die vaert van Malacca, Chyna, ende Iapan, ende die andere omliggende Eylanden, welcke altemael door deze oorloghe belet werden, waerom terstondt groote ghereetschap ghemaeckt wordt van Galeyen, Fusten, ende Schepen, om Malacca te ontsetten, ende worden alle die Burghers gheschat, ende over al ghelt op ghenomen, vande Cooplieden, desghelijcks volck om het selfde te weghe te brenghen: want met die [121b] voorgaende neerlaghen was Indien seer gedebileteert ende swack van volck. Groote sterfte ende hongher in Malacca. De Coningen van Samatra besetten de Straet van Samatra. Oorsaeck van de twist. Toerustinghe om Malacca te ontsetten.

Inde maendt van Meye Anno 87. is ghecomen in Goa een Galliotte van Moçambique, tydinge brengende hoe dat daer het schip San Fellippe gheweest hadde, ende hadde genomen die ladinghe ende Peper van 't Schip San Lorenço, dat aldaer ghearriveert was, gaende naer Portugael, ende was gheheel open met alle de masten afgehouwen, ende het meeste goet inde Zee geworpen, door dat zy 1587. Tydinghe tot Goa vande ladinghe, desghelijcx van't verderven van't Schip S. Lorenso.

1) Zie Couto, *Dec.* X, Liv. VIII, Cap. XVII.

2) De drukfout Ioy wordt door v. L. onder de Errata verbeterd in Iôr, d. i. Djohor.

mirakeluesement hare leven berchden, ende tot Moçambique waren gecomen, in dit Schip San Fellippe waren die Princen ende Coninghs kinderen van Iapan ghecomen, als op een ander verclaert is, ende quamen met dit selfde Galliotte die de tydinge bracht tot Goa; Dit selfde Schip bracht oock tydinge van die Armade die uyt Goa afgeveerdicht was, inde maent van December An. 86. na die Custe van Melinde ofte Abex 1), om te wreken die schade van de voorlede Armade van Ruy Gonsalues da Camara, als vertelt is, ende om te castigeren die Steden die op de selfde Custe met den Turck vereenicht waren, ende hare aliance ghebroken hadde; Van dese Armade was overste eenen Eelman, met namen Martijn Afonso de Mello 2); Comende aende Custe van Abex ofte Melinde, welcke is tusschen Moçambique ende 't roode Meer, zijn aldaer aan land gesprongen (overmidts dat die Turcken die zy sochten al wech waren, die roode Zee binnenwaerts na huys toe,) so hebben haer die Portugesen willen wreken op die steden ende Coningen, die haer aliance gebroken hadde, en die Turcken gefavoriceert, zijn aen landt gecomen aen die steden, genaemt Pate ende Brava, die welcke weynich op hare comste verdacht wesende, hebben lichtelijcken overvallen die terstont die steden verlaten hebben, ende te landewaert in gevloden, alwaer die Portugesen hare lust gheboet hebben, stekende die steden in brant, en die raserende tot de gront toe, so veel alsse ommers 3) mochten, ende in 't vlieden vande inwoonders, so cregense den Coningh van Pate, die zy 't hooft af hieuwen inde furie, ende werde ghebracht tot Goa, al waert gheset werde sommighe dagen op een mast in 't midden van de Stadt, tot exempel van een ander, ende teecken van victorye, waer mede die Portugesen weder begonsten eenighe coragie te kryghen, ende hebbende aldus dit feyt ghecuyst 4), zijn van daer ghescheyden naer Ormus, om van daer den Coningh van Persien eenighe assistentie te doen, als haer vande Viçorey bevolen was: maer comende tot Ormus, is haer veel volcx cranck gheworden ende ghestorven, onder welcke was den oversten Martijn Afonso da Mello, waer door quamen weder naer Goa, sonder yet meer uyt te rechten.

Desgelijcx van de Armada die in December af gevaren was.

Waer dat de Armade aen quam, ende waer de Portugesen op't landt traden.

De Portugesen nemen Pata ende Brava in, ende verdervense tot de grondt toe.

De Coningh van Pata wert gevangen onthooft ende 'thooft tot Goa gebracht.

Veel Portugesen sterven tot Ormus.

Dese selfde Armade gaende naer die Custe van Abax, vervallende by het Eylandt ghenaemt Zamzybar, welcke leydt op 6. graden

Hooghte vant Eylandt Zamzybar.

1) Zie Couto, *Dec.* X, Liv. IX, Cap. I, II.

2) Martim Affonso de Mello.

3) „Ommers", aan Kiliaan onbekend, is, zooals men weet, bij ons nog dagelijks in gebruik, doch niet in den zin dien het hier heeft van „ten minste".

4) D. i. volbracht, afgedaan.

aende zuydtzyde, omtrent 70. mylen van Pate naer Moçambique toe, by de 18. mylen vande Custe, in dese contreye ghemoeten het Schip San Salvador, dat van Cochijn naer Portugael ghevaren was, ende was gants open, hadden alle het goet in het water gheworpen, behalven sommighe Peper, daer zy niet by en konsten komen, ende waren gants ontstelt[1]) ende verdestrueert, ende hieldent met cracht van pompen noch boven, doch hadden die moet al over ghegheven,
[121b] ende souden sonder twyfel al om den hals ghecomen hebben, haddense dese Armade tot alle gheluck niet ghemoet, daer zy weynich op verdacht waren, in die contreye haer te vinden; Dese Armade hebbent Schip met haer naer Ormus ghevoert, al waer die reste van de Peper ende goet datter over gebleven was, ghelost wert, ende het Schip ghesleten, ende maeckten aldaer een cleijn Schip toe, welcke met het selfde volck van het ghesleten Schip ende over ghebleven goet naer Portugael is ghevaren, al waer zy in salvement naer langhe moeyten ghearriveert zijn.

De Portugesche Armade ontmoet het Schip S. Salvador by 'tselve Eylandt.

Verhael hoe 'tselve Schip verdorven was.

'tVerdorven Schip wert nae Ormus ghevoert.

Den 7. September Anno 87. quam een Galliotte van Moçambique, brenghende tydinghe dat aldaer waren ghecomen 4. Schepen van Portugael, te weten, den Admirael Sant Antonio, San Francisco, onse lief Vrouwe van Nazareth, ende Sant Alberto, ende van het Schip Santa Maria, dat met haer van Portugael ghescheyden was, en wisten niet af te segghen, dan verstonden daer naer dat het weder naer Portugael gekeert was, door eenighe fauten ofte quaet weder; Acht dagen naer dato van dien, quamen die voorsz. Schepen binnen Goa, al waer zy met blyschap ontfanghen worden.

Een Galliotte brengt tydinge tot Goa van vier Schepen uyt Portugael.

Op dese selfde tijdt is die fortresse genaemt Columbio die de Portugesen in't Eylandt van Seylon hebben, beleghen vande Coningh van Seylon, ghenaemt Raju[2]), ende was in grooter benautheyt, en worden van Goa gesonden een Armade van Fusten ende Galeyen, wesende overste daer van Bernaldijn de Carvalho[3]), om haer te ontsetten.

'tCasteel Columbo beleghert vande Coningh van Seylon.

Op dese selfde tijdt is van Goa ghetrocken een groote Armade van Fusten, Galeyen, ende Gallioenen, en ander Schepen met veel volcks, ende munitie, victualye, ende andere dierghelijcke materialen, om Malacca te ontsetten[4]), dat seer benaut was, als voren gheseydt is; Van dese Armade was overste eenen Don Paulo de Lyma

Wanneer dat de vloot van Goa na Malacca gevaren is.

---

1) Vgl. boven, blz. 101, noot 4.

2) *Al.* Rāja Singha. Vgl. over 't beleg van Colombo, Danvers, II, 76.

3) Danvers, t. a. p. noemt hem Bernardim de Carvello, zeker onjuist.

4) Vgl. Danvers, II, 71.

Pereira, een vermaert Eelman, ende out Crijsch-man, hadde recht te voren gheweest Capiteijn van Chaul, was seer ontsien ende victorieus in alle zijn aenslaghen, waerom tot deze tocht ghecoren worden.

In het leste van November zijn die vier boven ghenoemde Schepen weder van Goa ghetrocken naer Cochijn, ende hare ladinghe hebbende, naer Portugael gheseylt [1]).

Toerustinghe van een Armade om Columbo te ontsetten.

Een groote contributie tot Goa.

Veel volcks gedwonghen om Columbo te helpen ontsetten.

De Coningh van Seylon wijckt.

Columbo ontzet.

Inde Maendt naest volghende van December, geduerende die benautheydt van de fortresse van Columbo in Seylon, hebben die van Goa noch een gheweldighe Armade toebereydt, ende hebben vee persoonen in Goa met ghewelt op ghenomen, ende inde selfde Armade ghesonden, om dat daer volck ghebrack, met groote contributie van gelde, dat onder die Cooplieden ende inwoonders ghetrocken worde, met welcke Armade is ghegaen voor overste, eenen Manuel de Sousa Courinho [2]), een goet Edelman ende Soldaet, die eertijdts Capiteijn van de selfde fortresse van Columbo gheweest, ende een ander belech beschermt hadde, waer door hem de Coningh grootelijck begaeft, ende zynen staet verhoocht hadde, en wert noch nae den doot vande Viçorey van Indien, Governuer van Indien, als wy op zijn plaets ende tijdt sullen verhalen; Dese aldus heen treckende, is ghecomen op 't Eylandt Seylon, al waer hem heeft ghevoecht met die eerste Armeye, ende hebbende haer in ordinantie ghestelt, om den Ragiu slagh te leveren, den welcken siende die [122b]
menichte vande Portugesen, is op ghetrocken met alle zijn legher, latende die fortresse ledich ende vry, tot een groote blyschap vande Portugesen, hebben die fortresse versien met alle nootdruft ende volck, zijn weder gekeert naer Goa, al waer zy met groote triumphe ende generale verblydinghe ontfanghen worden, inde Maent van Martius Anno 88.

Beschryvinge van 't ontzet van Malacca.

Inde maent Aprilis naest volgende van het selfde jaer, is in Goa ghearriveert die Armade van Don Paulo de Lyma, die nae Malacca ghegaen was, en zijn met victorie weder ghekeert, hebbende Malacca ontset, ende die passagie naer China ende ander weghen weder vry ghemaeckt, ende geschieden aldus: dat comende die Armade by de Estrecho van Malacca, hebben ghemoet een Schip van de Coningh van d' Achein, in het Eylandt van Samatra, hooft vyandt van de Portugesen, ende principale oorsaecke van dit belegh ende be-

1) Zie over dezen tocht Couto, *Dec.* X, Liv. VIII, Cap. XVII; Liv. IX, Cap. VI—XII.

2) Drukfout voor: Coutinho.

3) Vgl. Danvers, II, 79.

Arundo Indica femoris penè habiti craßitudine. *Indiaens riet waßchende inde dickte van een mans dye ofte been.*	*Indicus en truncus brachijs sepandit opacis* *Grata etiam ut justis umbra sit agminibus* *Ut nova protrudens in apertas exerat auras* *Grandia germinibus sustinet ipsa suis.* *Plooger*	*Arbor admiranda quę e ramis novos in terram truncos dimittens tam lata tandem occupat spatia, ut justum exercitum umbra poßit contegere, Ficum Indicam vocant* *Een wonderbaerlicken boom welcke wt haere rancken weder neerwaerts wortelen beslaet ten laetsten soo veel plaets datter een volslegen leger mach onder berusten.*	*Duriones fructus jucunda saporis suavitate prę alijs omnibus habiti eximij, nascuntur tantum in Mallacca* *Die vruchten diemen Durioens noemt boven alle ander van smaeck en lieffelickheyt gepreesen, wassen alleen in Mallacca*

nautheydt; In dit Schip was een Dochter vanden selfden Coningh van d' Achein, die hy sondt aenden Coningh van Ioor in houwewelijck, om met hem nieuwe aliance te maken teghens die Portugesen, en sondt hem tot een present een schoon stuck gheschuts van Metael, dat diesghelijcks in Indien van groote noyt ghesien is, waerom het naermaels ghesonden wert vande Portugesen, aenden Coningh van Spaengien tot een verwonderinghe, in het Schip van Malacca, welck daer naer in het Eylandt Tercera, (een van de vlaemsche Eylanden) bleef, al waert selfde stuck met grooten arbeyt uyt ghehaelt worden, ende leijdt althans op die fortresse van het selfde Eylandt Tercera, om dat het door zijn swaerte qualijck naer Portugael ghebracht kan worden; Keerende weder op onse propooste, hebben dit Schip met des Coninghs Dochter ghenomen, ende al wat daer in was buyt gemaeckt, met welcke creghen alle advijs van wat daer passeerden, zijn terstondt ghevaren naer Ioor toe, ende hebben haer Volck op het landt gheworpen, in goeder ordinantie, ende alsoo die Stadt van Ioor bestormt ende besprongen, welcke was beschanst ende omringht met houte staecken, ende die Huysen meest van Stroy; Die vande Stadt siende soo veel volcks, ende hare resolutie zijn bevreest gheworden, en hebben die vlucht genomen te landewaert in, al die konden, en die Portugesen overvielen die Stadt, ende staken daer den brandt in, ende hebbense gheheel vernielt ende verdestrueert, ende die het niet ontloopen konsten, doot ghesmeten ende ghecaptiveert, ende vonden daer over die 2500. Metalen stucken, soo cleijn en groot, die al naer Indien ghebracht werden, is te verstaen dat sommighe waren van de groote van een Musket, ende ander grooter, ende oock gheheel grootelijck, en waren seer net gewrocht met figueren en loofwerck, dat haer Italiaenders ende Portugesen gheleert hebben, die het Christen gheloof versaect hebben, ende Machometisten gheworden zijn; Dese zijnder wonder veel op alle plaetsen van Indien, ende doen het meeste quaet, loopen daer als zy eenighe doot slaghen ofte andere quade feyten bedreven hebben, ende vreesen ghecastigeert te wesen, loopen naar het vaste Landt onder die Heydenen ende Mooren, al waer zy groote salarissen cryghen, vanden Coninghen ende Capi-
[123a] teynen van het Landt; Seven ofte acht jaren voor mijn compste in Indien, waren daer in Goa sommige Trompetters ende Busschieters[1]),

De Portugesen ontmoeten een schip van de Coningh van Samatra, ende nemen 'tselve.

Verhael van een wonderlijcke groot stuc geschuts dat zy uyt het Schip namen.

De Portugesen trecken na Ioor overvallent ende verbranden de geheele Stadt.

De Portugesen vinden in Ioor 2500. Metalen stucken.

Beschryvinge vande groote vande selfde stucken.

1) 't Geheele verhaal van die trompetters en busschieters verzwegen in de Lat. vertaling.

Verhael van sommighe Trompetters ende Busschieters die over gheloopen zijn by den Heyden Hydalcan.

dat duytschen ende Neder-landers[1]) waren, ende om dat zy in Indien van de Portugesen seer mispresen ende veracht worden, ghelijckse alle ander Natien vande werelt doen, ende oock mede so en konsten zy gheen betalinghe kryghen van hare ghesette soldye, ende alsse eyt versochten ofte vereysschen, werden gedreycht ende inde Galeyen ghesmeten, en ghedwonghen te dienen, in het lest hebben haer beraet ghenomen, siende dat zy niet meer uyt het landt en mochten komen, zijn heymelijcken gheloopen naer het vaste land nae Ballagatte, by den Hydalcan[2]), al waer zy blydelijck ontfangen werden, ende met grooter eeren ghehouden, en groote salaris begaeft, en gheacht als Heeren, al waer zy haer door desperaetheyt gherenigeert hebben, doch sommighe meenen dat zy in haer geloof leven: maer weet altoos voorseker dat zy daer getrout zijn met Heydensche Vrouwen, ende waren noch levent den tijdt mijnder afscheyt uyt Indien; Op dese manier zijn die Portugesen altemets oorsaeck, door hare vermetenheyt, ende hovaerdye van haer eyghen quaet, ende maken die roeyen daer zy selfs met gegeesselt worden, het welcke alleen vermaent[3]) hebbe te propoost vande Metalen stucken, ende ander instrumenten van oorloge, dat die Indianen gheleert hebben vande selfde Portugesen ende Christenen, daer zy te voren niet af en wisten, ende hoe wel dat zy dese stucken altemael hadde in goeder ordinantie ghestelt, doch scheen wel en hadden die wetenschap niet om die af te schieten, ende te ghebruijcken alst behoort, gelijckt wel bleeck: want verlietent terstondt altesamen, ende lietent in handen vande Portugesen, met dese victorie bleven die Portugesen seer glorieus, ende met veel presumtien, ende quamen in Malacca, al waer zy ontfanghen werden met die triumphe alsmen wel kan dencken, als die gheen die haer sagen verlost vande benautheydt daer zy in waren; Dit verhoorende die Coningh van d'Achein, ende dat zijn Dochter ghevangen was, heeft zijn Ambassaduers ghesonden aen Don Paulo de Lyma, met groote presenten ende peijs begheert, het welcke geconsenteert wert, ende terstondt quamen weder van alle wegen naer Malacca, met alle victualye ende coopmanschappen dat haer te voren belet was, en grootelijcks ontbrack; hier mede was groote verheuginghe, ende latende alle dinghen in goeder ordinantien en vrede, zijn weder ghekeert naer Goa, al waer zy arriveerden, als voorseydt

Desgelijcks hoe dat zy daer ontfangen werden.

De Portugesen zijn oorsaeck datter dicwils Christenen Heydenen werden.

De Portugesen werden in Malacca ontfanghen.

De Portugesen maken pays met denConingh van Samatra, ende keeren weder nae Goa.

---

1) Hetzelfde komt voor blz. 119, reg. 16. Vgl. Deel I, blz. 4, noot 3.

2) 'Adil Chān; vgl. Deel I, 117.

3) Hier: vermeld.

is, inde maent van April, ende worden inghehaelt met grooter feest, ende Te Deum laudamus, ende veel vande Soldaten quamen met eenen goeden buyt.

Inden naest volgende maent vande Meye de 15. is ghestorven binnen Goa den Viçorey Don Duarte de Meneses, ende was binnen 4. daghen ghesondt ende doot, van eene heete ende Continue coortse, welcke is die gemeene siecte van Indien, die periculues is, ende presumeerden dat het van hertsweer was, om dieswille dat hy brieven ghecregen hadde van de Capiteijn van Ormus, waer in hen adverteerde, als dat aldaer tydinghe gecomen was van Venetien over landt, hoe dat den Aertsbisschop tot Lisbonen gearriveert was, ende vande Coningh met grooter eeren ontfangen, en om datse oneens gheschey-
[123b] den waren, als voorseyt is, willen seggen, als dat hy dat soo seer ter herten nam, ende dat hy vreesden in mishaghen vande Coningh te wesen, met die informatie vande Aerts-bisschop: maer wast contrarie alsmen naermaels met den Schepen verstont: want den Bisschop was overleden in't Schip acht daghen, al eert in Portugael quam, doch zy hielden malkanderen gheselschap inde doot: want overleefden malkanderen weynich, waer mede voleijnde haren twist ende gheschil ghelijckelijck met hare leven; Die exequiem ofte uytvaert van de Viçorey, werde met grooter solemniteijt ghehouden, als volcht; Die begrafenis van de Viçoreys is in een Clooster, ghenaemt Reys Magos, ofte die drie Coningen, is vande oorden van San Francisco, ende staet in't landt van Bordees, by de mont van de Revier ofte incompste van Goa, ende alsoo wert het lijf van de Viçorey gebracht in die Galeye Royael, die altemael behanghen was met swarte Standarten, ende met swarte lakens bedeckt en behanghen, ende wordt van al den Adel gheleydt; ende comende by het Clooster van Reys Magos, dat is drie mylen van Goa, die Revier nederwaerts nae de Zee toe, soo quamen die Minne-broeders hem ontfanghen, ende brachten hem inde Kercke, en setten hem boven die aerde sonder begraven, ende alsdan wert die Mis met grooter solemniteijt ghecelebreert; dit ghedaen wesende, soo werden daer ghebracht sommighe packetten gesloten brieven, diemen heet Vias, dese zijn altoos ghesloten ende bewaert in handen vande Jesuyten, door ordinantie vanden Coningh, en worden nimmermeer gheopent als in absentie ofte doot van eenighen Viçorey ofte Governuer, welcke Vias jaerlijcks gesonden werden vande Coningh, zijn gheteeckent met nombres, te weten, 1. 2. 3. 4. 5. en soo voorts, ende faelgerende den Viçorey ofte Governuer, soo doetmen die eerste nombre oft Via open, waer in

Den Visorey Don Duarte de Meneses sterft met een haestige doot.

Verscheyden na bedencken vande oorsaec van zijn doot.

Den Aertsbisschop sterft in het Schip, varende na Portugael.

De twist ende 'tleven vande Visorey ende Bisschop eijnden ghelijck.

Beschryvinge vande uytvaert vande Visorey.

Verhael van de brieven diemen Vias heet.

't Inhout van de eerste Via ende desgelijcks vande reste.

staet als dat alsulcken persoon sal governeren in absentie ofte overlyden van de Viçorey ofte Governuer, en so die persoon die in d'eerste Via ghenoemt is, absent is, soo doetmen die tweede Via open, ende besien wie dat daer in staet, ende dien present wesende, wort terstont ontfanghen, ende gheobedeseert voor Governuer, so dien oock absent is, doen d'ander naevolghende open, d'een naer d'ander naer't vervolghen vande numeros, ende alsmen Governuer heeft ghevonden, soo en doenser niet meer open, en worden die overghebleven packetten ofte Vias terstont weder op gesloten, ende bewaert in't Clooster, in handen van de Jesuyten, in somma dat aleermen die Vias opent, en isser niemant die weet wie dat daer in staet, en wort met grooter solemniteyt geopent vande Jesuyten, ende gelesen in presentie van alle den Adel, Capiteynen, Regierders, ende toehoorders, ende so de persoon die inde Vias staet, is op eenighe plaetsen van Indien ofte Orienten, als Capiteijn wesende van Soffala, Moçambique, Ormus, Malacca, ofte eenighe andere plaetsen daer hy soude mogen wesen, alst somtijts wel geschiet, so wort hy terstont ontboden, ende moet alle ander Ampten laten, so hy die bedient, en comen ontfangen het Governement, totter tijdt toe dat daer een ander van Portugael van sConinghs weghen ghesonden wert: maer wesende die persoon die inde Vias staet, in Portugael, Chyna ofte Iapan, oft die Cabo de bona Esperança voorby, soo wordender ander [124a] Vias gheopent als voorseyt is; Die Mis, als verhaelt is gedaen wesende, quamen die Jesuyten met die Packetten ofte sConinghs Vias, die altemael met des Coninghs Seghel besloten zijn, ende worden gheopent al eermen het lijf vande overleden Viçorey onder die aerde steeckt, aldus werden die eerste Via ofte Numero gheopent, met groote begeerten van de omstaenders, wie dat uyt soude comen, soo werden ghevonden met Tytel van Viçorey, eenen Mathias Dalburkerke, welcke Capiteijn van Ormus gheweest hadde, ende was des jaers te voren in compaengie vande Aerts-bisschop naer Portugael ghevaren, oorsake dat hy een Been ghebroken hadde, om het selfde aldaer beter te ghenesen: maer hadden hy verdacht gheweest, van dit gheluck soude wel ghebleven hebben; Desen absent wesende, als gheseydt is, werden die tweede Via ofte Numero geopent, met die selfde solemniteyt ende vonden, met Tytel van Governuer Manuel de Sousa Coutinho, daer wy hier voren af vermaent hebben, die Seylon ontset hadde, tot groote verwonderinghe van een yeghelijck, om dat het een slecht Edelman was: maer van groote reputatie, het welcke hy met zynen langhen dienste verworven hadde, ende hoe

Onder wie dese Vias berusten.

Verhael belanghende 't volbrengen vande Vias.

Wie door de eerste Via provisioneel Governuer gecoren werde.

d'Absentie van d'eerste Visorey is oorsaec dat de twee Via gheopent is.

Wie dat door 't openen vande tweede Via Visorey wert.

wel dat daer andere veel treffelijcke Eelmannen waren daermen eer op verdacht hadde, die't oock wel speet, doch dissimuleerden ende moesten altemael thoonen dat het haer aenghenaem was, hebben hem terstont omhelst, ende die handen ghecust, ende menagie [1]) ofte beloften ghedaen als Governuer, en hebben altemael verlaten het doode lichaem van de Viçorey, en zijn terstondt ghescheept in de Galeye metten nieuwen Governuer, doende af alle rou-banderen Vaendels ende Standarts, ende inde plaetse van dien verciert met lustighen Vaendels, ende cleeden van costelijcken zyde en ander ghewaet, en quamen alsoo met Trompetten en Schalmeyen binnen Goa, alwaer hy met grooter triumphe ingehaelt worde ende inde groote Kerck gevoert, alwaer men sanck Te Deum laudamus, &c. Ende wert den Eet afgenomen van alle previlegien en lyberteyten te onderhouden, naer die ghewoonte ende usantie in dierghelijcken Acten, ende worden van daer ghebracht op het Palleys vande Viçoreys, het welcke terstondt vande Dienaers vande overleden Viçorey gheruijmt ende by naer verwoest is, ende vanden nieuwen Governuer wert terstont weder gerenichty, ende vervult van zijn volck ende adherenten, gelijc als die gewoonheydt ende ghebruijck is, in alsulcken veranderinghe te geschieden; Den dooden Viçorey verlaten wesende, worden van zijn Dinaers ter aerden bestelt ende begraven, sonder eenighe ghedachtenis daer meer af te wesen, dan die 't in 't particulier aenstondt.

De Portugesen vernoegen niet wel met haer Visorey.

Met wat triumph dat zy haer nieuwen Visorey tot Goa in brachten.

De Visorey wert op het Pallays ghevoert.

De overleden Visorey wert begraven.

In dese naest volghende Maenden, te weten, Junio, Julio, Augusto, van 't jaer 88. is gheweest in Goa, ende die Custe van Indien, die grootsten Winter die in langhen tijdt ghesien is geweest, hoe wel dat het alle Winters altoos reghent, duerghaens sonder ophouden, den gheheelen Winter duerende: maer soo dapper niet als dese drie Maenden: want reghenden van den 10. Juny af, tot den 1. September, staech aen malcanderen, dat men niet en mocht segghen dat [124b] het een half ure op hielt, nacht ende dagh, waer door veel huysen ter neder storten van de vochtigheydt, en oock om dat den steen daarmense af maeckt seer morruwe is [2]) ende metselense met half aerde.

Een groote Winter tot Goa in Indië Anno 88.

Een stadigen regen vanden 1°. Juny totten 1. September, tot Goa.

Inde selfde maent van Augusto gheschieden eenen grousame ende wonderlicke moort binnen Goa, ende om dat het van eenen Neerlander was, soo hebbet hier in 't particulier willen verhalen, op datmen by dit exempel mach aenmercken die stoutigheydt ende on-

Verhael van een moort tot Goa.

---

1) Vergissing voor Port. *homenagem*, Fransch *hommage*.

2) „Morruwe" voor ons „murw", ook bij Kiliaan.

kuijsheydt van de Vrouwen van Indien, die al meest in 't ghemeen over een tou gheweven zijn; So is die Historie aldus, een jonck quant natureel van Antwerpen, met namen Frans Coningh, wesende een Diamant slyper van zijn hant-werck, ende ghelijck als die juecht gheern gheneghen is om wat te versoecken, is ghetrocken naer Venetien, daer den selfden eenen Oom hadde woonen, den Oom begeerte hebbende, om desen zijn Cozijn voorts te helpen, heeft hem ghestuert in compaengie van ander Cooplieden naer Alleppo in Suria, daer die Venetiaenders grooten handel dryven, als wy op een ander gheseydt hebben, om aldaer eenighe ervarentheydt te kryghen inde coophandelinghe, principalijcken in ghesteenten, waer toe hem een sekere somme penninghen met ghegheven hadde; Dese quant aldus ghereijst wesende naer Alleppo, al waer ghecomen zijnde is onder het gheselschap gheraeckt ende inde plaets vande hooftsomme te vermeerderen, als den Oom meenden, heeft het wel de helft vermindert, ende als den tijdt verloopen was, dat die meeste van zijn compaengie hare dinghen vervoordert[1]) hadden, ende weder wilden keeren naer Venetien met hare bestede waren, ende als desen Frans Coningh sagh den tijdt verloopen te wesen, ende dat zijn hooft somme die helft duer ghebracht was, met goedt gheselschap, en heeft niet weten wat bestaen, vreesende zijn Ooms gramschap, weder te keeren sonder beter rekeninghe te gheven, van daer hy om uyt ghetrocken was, heeft hem beraden met sommighe Venetiaenders, dat zijn bekenden waren, die hem rieden te gaen met die Caffyle ofte Carnana[2]) die ghereet was naer Bassora ende soo naer Ormus in Indien, verseeckerden hem, aenghesien dat hy verstandt hadde van ghesteenten, dat hy goed profijt soude doen, ende ghenoech weder restaureren het verlies, dat door zijn onachtsaemheydt van de hooft somme vermindert was, ende noch daer en boven groote winste doen voor zijn selven, sonder eenighe Intereste van zijn Oom, met desen raedt heeft hem gants gheresolveert het selfde te volbrengen, ende niet weder te keeren voor dat hy zijn schade weder in ghehaelt hadde, ende heeft hem ghevoecht by sommige Venetiaenders, die oock derwaerts wilden, ende zijn alsoo ghereijst met die Caffyla door langhe dagh reysen, tot dat zy ghecomen zijn in Bassora, die beste Stadt van het landt, gheleghen op het uyterste vande Sino Persico, die naer Ormus loopt, van daer zijnse te water ghecomen tot

Historie van Fr. Coningh.

Fr. Coningh reijst van Venetia nae Alleppo.

Voecht hem onder licht geselschap, ende verteert zijn gelt onnutelijck.

Reijst van Alleppo na Bassora endeOrmus.

Raet van de comede helpers.

Een goet voornemen van Fr. Coningh.

1) D. i. tot een goed einde gebracht.

2) Drukfout voor Caruana (karavaan).

Hy reijst met sommige Venetianen nae Ormus.
Ormus, daer een yeghelijck zijn Cremerye ende Winckels voortstelde[1],
ende desen Frans Coningh als jonck ende onbedreven, siende dat hy
verre vanden Oom was, maeckten rekeninghe dat het gheene dat hy
hadde genoech eygen was, ende begonst weder sonder achter denc-
ken goet leven te leyden, sonder yet anders pretenderen dan goet chier
[125a] te maecken, tot dat in 't lest die hooftsomme by naer gheheel gecon-
sumeert was, ende beginnende hem te bedencken, en wist niet wat
beginnen: want het weder keeren en docht hem niet goet: want en
Fr. Coningh maeckt vande noot een duecht ende vaert alst zijn heel verteert is nae Goa.
hadden die middelen niet, en oock en dorst onder d'ooghen vande
Oom niet comen, in 't leste heeft gheresolveert naer Goa te varen,
alwaer hy verstont dat hy hem altoos soude moghen onderhouden,
met zijn hantwerck op te setten, totter tijt toe dat het God anders
ordineerden, is alsoo naer Goa ghevaren, daer gecomen wesende heeft
winckel opgestelt, ende zijn hant-werk beginnen te ghebruijcken:
maer om dat het gheselschap, te weten, ander vreemdelinghen van
Oorsaec waerom Frans Coningh niet op comen mocht.
Neer-landers ende Duytschen, die aldaer waren, en gemeenlijck zijn
byde Viçoreys voor Trompetters ende Busschieters, die hem dage-
lijcx quamen besoecken, so en konst hy so veel niet voorderen[2]) ofte
't was ghelijck op; Dit siende heeft hem gedetermineert teenemael
aldaer te blyven, ende gants neer schicken[3]) om also oorsake te heb-
ben hem aldaer zijn leven te onthouden, siende dat alle hoop verlo-
ren was, om sijn leven weder te derven nae huys keeren, met dese
resolutie heeft beginnen om te sien naer zijn pártuer; So is te weten
dat onder ander vreemdelingen die aldaer in Goa gecomen waren, in
voorleden tyden, was eenen Fransoys natureel van Diepen, met na-
Verhael van een Johan du Xena Fransoys.
men Iohan du Xena, dese was eertijdts ghecomen in Indien voor
Tromslagher, van eenen Viçorey, ende was naer lanckheydt van
tyden aldaer ghetrout met een Vrouwe van Ballagatte, van Moors
gheslachte, doch Christen, ende onderhielt hem eerlijck met Trom-
melen, ende ander Schrijn-werckerye te maken, waar van hy winc-
kel af hielt, ende was oock des Conincx Riem-maecker, van die Ga-
leyen, in somma dat hy een goedt duer komen hadde; Dese Fran-
soys hadde byde voorseyde zijn Huysvrouwe, twee Soonen ende
Groote ghemeensaemheyt vande Neerlanders in Indien.
een Dochter, ende ghelijck als die vreemdelinghen terstont buy-
tens landts kennis maken met malcanderen, principalijck aldaer in
Indien, daerder weynigh zijn, ende alle vreemdelingen, het zy van
wat Natien dat het zijn, uytghenomen Portugesen, converseren met

1) D. i. „te koop stellen".
2) D. i. voordeel maken, winnen.
3) D. i. zich vestigen.

malcanderen als Broeders, welcke is haren besten troost; So is oock desen Fransoys Coningh daer oock groot ten huyse geweest, ende hebben hem veel gefeesteert ende onthaelt: want verstonden wel datse hem hier mede in 't net soude krygen, om haer Dochter te geven, ende datse daer mede een goet houwelijck deden, om zijn hantwercx wille, het welcke seer goet ende van groote waerde in Indien is, om die groote handel van de ghesteenten die daer is; in somma en rusten niet ghelijck die van Indien haer manier is, alsse yemandt geern inden knip hadden, tot dat zy hem met veel beloften en wondere dinghen soo verre kreghen, dat hy het jae woort gaf, welcke hem naermaels het leven kosten: alsmen in 't vervolghen van dese Historie ende waerachtighe gheschiedenisse hooren sal; Aldus belooft wesende, hebben alle neerstigheydt ghedaen [1]) ende die gheboden laten gaen, ende om 't cort te maecken die Bruyloft ghehouden, als dat die manier is, wesende die Bruyt van elf jaren, hups ende schoon van lijf ende leden: maer in boosheydt die arghste die oyt aerde droech, sa dat haren Man hem voor gheluckigh hielt, alsulcken Huys- [125b] vrouwe ghevonden te hebben, als hy my dickwils mondelingh vertelt heeft, doch was daer soo jelours af, dat hy die niemandt en betrouden, noch van zijn eyghen Natien en particulier Vrienden: maer daer hy hem meest op betrouden ende min af vermoeyde, dese was d' oorsake van zijn ongeluck; Door contract van zijn houwelijcks voorwaerden was gheordineert, ende hadden hem belooft een sekere somme gelts, ende totter tijdt datmen hem die selfde somme niet en gaf, souden met zijn Huysvrouwe in 't huijs van zijn Schoon-vader blyven in woonen, ende die kost hebben, ende zijn winckel aen d'een zyde van 't huijs, ende wat dat hy won soude voor zijn selven wesen, welcke aldus gheschiede, ende bleef also langhen tijt, om dat de Schoon-vader die beloofde somme niet en wist op te brenghen, ende ghelijck als die familie begost te vermeerderen, ende de Vader die out ende bedaecht was, in een cranckheyt viel, waer van hy storf, soo en wasser so veel ghewins niet, ofte Frans Coningh die moeste oock altemet die kuecken versien, 'twelcke hem niet wel aen en stont, ende begonsten in huijs oneens te werden, ende quam hem dickwils met my raden wat hem te doen stont, waer op ick hem seyde, gheen oorsake te willen wesen van twist te maken tusschen Ouders ende Kinderen, doch dat het my aenghinck, aenghesien datse hem die beloofde somme van de houwelijcx voorwaerden niet en konsten op brenghen, dat ick soude een

Netten van du Xena om Fr. Coningh te vanghen.

Fr. Coningh belooft hem met de Dochter vande Xena.

Zy werden ghetrout.

De Xena belooft een somme gelts met zijn Dochter: maer gheeft niet.

Johan du Xena sterft.

Raet van Jan Huyghen aen Fr. Coningh.

1) D. i. hebben zich zeer beijverd; alles in 't werk gesteld.

huijs alleen hueren, ende also beter huijs-houden alleen met mijn Huysvrouwe, dan aldaer onder soo veel, daer hy nimmermeer en konste veroveren[1]), so dat hy hem in 't lest gedetermineert heeft, ende is met twist uyt den huijs gescheyden, nemende zijn Huijsvrouwe ende kint, met zijn Slaven, ende heeft een huijs alleen ghehuert, en zijn winckel op gestelt, en zijn hant-werck gheuseert, in somma dat hy begost welvarende te worden, en hadden grooten toeloop; Nu is te verstaen dat zijn Huijsvrouwen Moeder, welcken haren moorschen aert niet verborgen en mocht, naer 't over lyden van haren Man, of was om 't quaet hert datse haer Swagher[2]) droech, ofte om haer eyghen sinnelijckheyt, heeft haer eyghen Dochter daer toe gepersuadeert, die daer oock soo 't scheen goet behaghen in hadde, datse tot haren Boel heeft ghenomen een Portugees een jonck Soldaet, die daer seer groot ten huyse wat, soo dat hy daer daghelijcks quam eeten en drincken, ende Frans Coningh betrouden hem meer als Broeder, ende en dede gants ter werelt niet sonder raet van dese Portugees met namen Ant. Fragoso; Dit minnen spel dreven dese twee goey lieven, met hulpe vande Moeder, al ten tyden dat zy noch by de Moeder in woonden, ende affirmeren dat hy daer al met te doen hadde, al eer hyse kreegh tot een Bruyt, al wasse jonck, dat en is in Indien gheen wonder: want is een daghelijcks gebruijck, alsse maer over die acht jaren zijn, ende wetender oock seer goet remedie toe om het selfde te bedecken, soo dat zy voor goede Maechden ontfanghen worden; Dit aldus gheduerende by de vier jaren, ende oock den tijdt dat zy alleen woonden, alwaer dese Antonio Fragoso zijn inghanck maeckten, met die voorseyde comfiansa ende vriendtschap, al hoewel dat hy die duer vande Camer altoos met een Mael-slot toe dede als hy uyt ginck so wasser dickwils dese Ant. Fragoso boven verborghen, sonder dat hy daer yet af wist, ende bedreven hare per-
[126a] sonagien[3]). Nu gheschiedent binnen middelen tyden als dat eenen Dirck Gerritsz[4]), natureel van Enchuysen, ghecomen wesende van China, en was Peter van dese Huysvrouwe van Frans Coningh, ende zijn goet vrient, so heeft hy hem met zijn Huysvrouwe te gast gebeden, buyten die stadt, aldaer hy zijn woonplaetse hadde, om al-

Fr. Coningh scheijt met twist uyt het huys van du Xena.

De Moeder raet de Dochter tot overspel met een Portugees.

De Portugees gebruyct F. Coninghs wijf door hulpe vande Moeder.

Dirc Gerritsz. van Enchuysen comt uyt China by Fr. Coningh.

---

1) D. i. „kon meester zijn."

2) Ook hier: schoonzoon.

3) D. i. „hun rollen speelden", z. v. a. hun spel dreven.

4) De bekende Dirck Gerrits, die aan Van Linschoten het logboek van zijn reis van Macao naar Nagasaki in 1585, en van Nagasaki naar Macao in 1586 verschafte. Zie A. Wichmann, *Dirck Gerritsz, Ein Beitrag zur Entdeckungsgeschichte des 16ten und 17ten Jahrhunderts.*

daer eenen vrolijcken wellecom te gheven, onder ander heeft my oock daer by ghenoot: maer om dat dese eerlijck Jofvrouwe haer excuseerde, dat zy met haer eere niet en mocht comen daer eenloopender ghesellen waren, om dat het in Indien gheen usantie en is, en haer eere soude te naer gaen, waer mede my badt hem te excuseren tot op een ander mael; Het Conuyt aldus gheschiedende ten huyse vanden voorsz. Dirck Gerritsz. al waer was dese Frans Coningh zijn Huysvrouwe, en Moeder, ende Broeder, ende die familie van Slaven ende Slavinnen tot haren dienste, gelijck als in Indien het ghebruijck is; Die maeltijt voleijnt wesende, endehalf beschoncken, zijn in 't Velt gaen wandelen, ende niet verre van daer stont een out Speel-huys, 't welcke duer noch venster hadde: maer was gheheel vernielt, ende hadden achter eenen grooten schoonen Boomgaert, van Indiaensche boomen ende fruyten; Dit Hof hadde den Schoonvader van Frans Coningh in zijn leven ghecocht, om weynigh ghelts, om dat het als ick segghe niet veel en dochte; In desen Hof zijn altesamen ghegaen, doende aldaer brenghen potten en pannen, met eeten ende drincken, om aldaer dien dagh met vrolijckheydt over te brenghen, ghelijck zy oock deden; Nu wast by ghevallen als dat ick ginck wandelen met een goet vrient te veldewaert in, tot by dese contreye van dit Speelhuys, met die minste ghedachten van 't gheselschap dat daer vergaert was, ende passerende een stuck weeghs voorby de duer, soo quam den selfden Frans Coningh buyten de poort, gheheel beschoncken, ende my ghewaer wordende, heeft my comen trecken byde Mantel, ende ghedwonghen met hem in te gaen, en mijn gheselschap te verlaten, al waer comende bracht my achter inden Hof, daar saten die Vrouwen, haer Moeder, ende ander Slavinnen en Slaven, met hare Indiaensche instrumenten, ende waren vrolijck, daer wesende is die Vrouwe terstont wech geloopen, haer verberghende om haer eerlijck te maken [1]), naer usantie van Indien, alsser yemant van buyten ende vreemts in comt; Haren Man heeft terstondt doen bereyden het avontmael, hoe wel dat het noch vroech inden dach was, van het ghene dat zy mede ghebracht hadden, ende die Tafel worde ghedeckt op een mat op d' aerde inden Hof, om dat het huys, als ick gheseyt hebbe, noch tafel, noch banck, noch duer, noch venster en hadde; Die Tafel bereyt wesende zijnder altemael om gaen sitten, behalven die Huysvrouwe van Frans Coningh, die haer excuseerde datse van my beschaemt was, en daerom niet en begheerden te comen, dan datse daer binnen met die ander Slaven ende Slavinnen soude eeten, ende

Jan Huyghen comt by Fr. Coninex vrou ende haer speelhof, zy verbercht haer na de Indische manier.

Fr. Conings Vrou wil niet in tegenwoordicheydt van Jan Huyghen eeten.

1) D. i. zich eerbaar voordoen; haar fatsoen in acht nemen.

hoe wel dat haren Man haer geern gehadt soude hebben, dat zy by ons quam, om te bewysen dat hy daer niet jelours af en was: maer siende hare excusatie liet haer blyven, segghende: datse beschaemt was; Het avontmael aldus houdende, wesende van Slaven ende Sla-
[126b] vinnen ghedient, die ginghen ende quamen van daer die eerbare Vrouwe was, die so haren Man meynden alle dingh toe te bereyden, ende oorden gaf[1]: maer het was verre van daer: want ter wylen dat wy vrolijck waren sonder achter dencken, soo quam den boven ghenoemde Ant. Fragoso, met een bloot Rappier onder zynen mantel, wesende noch claren lichten dagh, voor in 't oude huys, in presentie van alle Slaven en Slavinnen, soo van Dirck Gerritsz. als de myne, ende van haer eyghen Man, sonder vreese te hebben van ons, die inden Hof gheen vier schreeden daer van daen en saten, en nam die eerbare Vrouwe by der handt, ende leydense in een vande Cameren die sonder vloer, duer noch venster was, ende zy dede haren doeck van't lijf, ende spreydent op d'aerde neder, om haer niet vuyl te maken, ende deden also eenen spronck, sonder 'taensien die presentie vande Slaven ende Slavinnen, ende 'tperijckel dat zy passeerden, soo wy sulcks hadden comen te verstaen, ofte by gheval yemant op ghestaen hadde, ofte eenich van de Slaven of Slavinnen daer af vermaent hadde, ende offer yet af quam, soo hadden den selfden Ant. Fragoso 10. oft. 12. Soldaten zijn bekenden ende vrienden niet verre van daer heeten verwachten, die met een fluijt ofte teecken noot wesende, souden hem te hulpe ghecomen hebben, om ons alsoo den beck af te spelen[2], ende die Vrouwe met te nemen, welcke een dagelijckse neeringhe in Indien is: maer ons gheluck was dat hy zijn dinghen ghekuijst hebbende[3], is weder wegh ghegaen, ghelijck als hy gecomen was, ende zy wel ghemoet, ende als haer die Slavinnen vraechden hoe zy die stouticheyt hadde, sulcx te bestaen, aenmerckende het groot perijckel daer zy haer leven in stelden, antwoorden: dat zy naer't leven niet en vraechden, als zy maer hare lust mocht boeten, ende dat haren Man een dronckaert was, en haer niet weert en was, en dat zy dese fijn ghesel over de 4. jaren tot eenen Boel gehadt hadde, ende begeerden om zynent wille gewilligh te sterven, en doen dit gheschiede en wast noch gheen 4. jaren dat zy Frans Coningh ghehadt hadde, ende mocht wesen tusschen die 15. ende 16. jaren out; een weynich daer nae quam zy achter inden Hof, ende hadde die

Ant. Fragoso comt by lichten dagh ende ghebruyckt Frans Coninex wijf in presentie vande Slaven.

Fragoso heeft 10. of 12. Soldaten verborgen om inde noot te helpen.

Merckt de stouticheyt van dese fyne Vrou.

---

1) D. i. „die, naar haar man meende, alle ding toebereidde en orders gaf."

2) Volgens de Lat. vertaling: „qui — nos trueidassent."

3) Z. v. a. volbracht hebbende. Vgl. boven, blz. 110, noot 4.

Fr. Conings Vrou haer dingen metde Portugees ghedaen hebbende is vrolijck.

schaemte, soo't wel scheen al verloren, ende begonst te dansen en te singhen, ende bewees groote vruechden, waer mede alle 'tgheselschap bly waren, principalijck haren Man die hem daer in verhuechden; Den avont ghecomen wesende, ende een yeghelijck ghescheyden zijnde naer zijn logement, so quam ons ter ooren die gheschiedenisse van dit feyt, ende 'tperijckel daer wy ingheweest hadden, ghelijck als wy vande Slaven ende Slavinnen verstonden, die alle het regiment aen ghesien hadden, met groote verwonderinghe; en desghelijcks soo heeft

Fr. Coningh beghint d'ontrou van zijn Wijf te mercken.

den selfden Frans Coningh beginnen te mercken, door waerschouwinghe van ander, als dat zijn Vrouwe hem niet recht en dede: maer en wist niet met wie dat het mocht wesen: maer en hadde gants gheen gedachten noch mistrouwen in't minste met dese Ant. Fragoso, die hy meenden zijn beste vrient in alle getrouwicheyt van de werelt te wesen, ja dat meer is, en dorst niemant zijn secreten en gedachten

Hy neemt raet aen de Man van de daet.

ontdecken, als dese Ant. Fragoso, dien hy in't heymelijck ginck raedt vraghen, segghende: dat hy verstaen hadde, ende oock eensdeels vermerckte, dat hem zijn Vrouwe ontrouwe dede, hem vragende wat hem docht dat hem te doen stont, ende dat hy voorghenomen hadde [127a]
om te dissimuleren, en besien oft hyse beyde te samen conste betrapen, ende haer beyde alsoo om brenghen, 'twelcke hem d'ander oock raden, hem belovende daer toe alle hulpe ende favuer, die hy van zynen persoon souden mogen van doen hebben, met alle secreten die

Antoin Fragoso raetslaet met Frans Coninex wijf.

zy malcanderen vastelijck beloofden; ghescheyden wesende van malcanderen, is Ant. Fragoso ghegaen by de Vrouwe die hy alle den aenslagh gheopenbaert heeft, en hebben terstont ghesloten dat zy hier naer deden, ende dachten altoos dat haer den voorbaet de beste voordeel was; So gheschiedent dat zy op eenen avont, wesende inde

Tijt wanneer desen aenslach begonnen wert.

maendt Augustus Anno 88. hadden een avontmael bereyt ten huyse vanden selfden Frans Coningh, ende een Braet-vercken ghebraden, al waer dese Fragoso ende die Moeder van haer te gast waren, die oock soo't wel scheen van't contract was, ende die principaelste oor-

De Moeder van 't wijf is de principaelste oorsaec van dit quaet.

sake vande Tragedia, hoe wel zy sulcks naemaels stoutelijcken missaeckten[1]), wesende aldus vrolijck, soo was ick op een sekere plaets ten avontmael, tot een duytsch Schilder, alwaer ons Frans Coningh sont een quartier van't Braet-vercken, ons doen biddende dat wy't om zynent wille wilden eeten, ende een van onsen huyse die't selfde bracht, haddense aldaer eens gheschoncken, van een sekere Wijn, die met het cruijt Dutroa vermenght was: want die persoon die't ghedroncken hadde, quam half versuft ende uyt zijn sinnen, waer by ge-

1) D. i. loochende.

voelden dat die saecke niet recht en ginck, alst naemaels wel bleeck; Desen dranck haddense alsoo ghebrouwen met het cruijdt Dutroa, om den armen Frans Coningh alsoo berooft van sinnen te maken, ende te beter haren aenslagh te werck te stellen; Het cruijdt begost zijn operatie te doen, soo dat hy slapen moest, ende die compaengie ghescheyden wesende, heeft zijn duere van zijn binnen trap ghesloten, als hy voor een ghewoonheyt hadde, en die sluetelen onder zijn hooft-puelen gheleydt, ende is met zijn lieve Huysvrouwe te bedde ghegaen, so zy haer gheliet[1]), al waer hy terstondt gheslapen heeft gelijck een doot Mensch, ten eenen door de cracht van 't Dutroa, ten anderen om dat hy eenen goeden ruijs[2]) wegh hadde; Wesende ontrent elf uren inder nacht, is gecomen Ant. Fragoso gheheel ghewapent, met een ander zijn goet vrient, die hem quam gheleyen, sonder te weten wat dat hy ginck doen, so hy seyde; aende duer komende van 't huys van Frans Coningh, heeft goelijckskens[3]) gheclopt ende gheseyt teghens die Slaven die beneden sliepen, dat zy die duere souden open doen, welcke antwoorden dat haer Meester te bedde, ende dat die trap duer van binnen in het slot was; Dit hoorende die Vrouwe van boven, die niet en sliep, quam terstondt gheloopen aen 't venster, segghende: dat hy een leer soude brengen, ende climmen te venster in, het welcke hy terstondt bestelt[4]) heeft, ende is met haer hulpe te venster in ghecomen, ende zy heeft hem omhelst en willecom gheheeten, ende byde handt geleyt naer binnen, daer haren Man wel vast lach en sliep, weynich verdacht op die groote verraderye van zijn Huysvrouwe, ende van dien die hy voor zynen besten vrient hielt; In somma heeft gheseydt nu wel daer leijdt den dronckaert ende ketter, die ons meenden om den hals te brenghen, ende ons liefde
[127b] ende playsier te scheyden, neemt nu u wrake van hem, hebdy my lief, den welcken heeft hem terstont een steeck ghegheven met zijn Rappier, door die borst dattet achter uyt quam, ende doen noch een ander van d'een zyde in, en d'ander zyde weer uyt, ende noch vier ofte vijf steken naer zijn doot, waer mede den onnoselen al slapende zijn leven verloor; Dit ghedaen wesende namen terstondt alle die ghesteenten en Diamanten, die haren Man van veel persoonen te werck hadden, en oock om te vercoopen soo datse wel over de 40.

De bedriechlycke Circe berooft door den dranck F. Coninex verstant.

Ant. Fragoso comt in de nacht ghewapent na Frans Coninghs huys.

O valsche bedriechlijcken raet van een vrou tegen haer Man.

Fragoso climt met een leer ter vensteren in.

Ant. Fragoso vermoort Fr. Coningh al slapende inde nacht, door hulpe van Fr. Coninghs wijf.

---

1) D. i. zooals zij zich voordeed.

2) D. i. roes. Het woord komt bij Kiliaan niet voor, maar beantwoordt geheel aan Hoogd. „Rausch."

3) D. i. zachtkens.

4) D. i. verricht heeft.

duysent Pardauwen bedroeghen, naer ghemeen gissinghe, ende namen zijn Rappier dat staken zy hem inde hant, ghelijck als oft hy hem verweert hadde, om te seggen dat hy haer hadde willen vermoorden, ende dat zy hem in hare bescherminghe gedoot hadde: maer men wist wel contrarie: want die Slaven die beneden waren haddent altemael aenghehoort; aldus namen het kint dat van twee jaren mocht wesen, ende liepen ter dueren uyt, ende een stuck gheloopen hebbende, lietent kind op die strate yewers voor een duer van een huys liggen, daerment smorghens vont, ende hoe wel dat die Slaven groot gerucht maecten in 't vlieden van haer Vrouwe, en die Justitie ginghen halen: maer men en konstese niet vinden: want ginghen dien selfden avont cloppen aen 't Clooster van de Jesuyten, haer biddende datse hem wilden herberghen, ende gaf haer de meestendeel vande ghesteenten, segghende: dat hy de Man gedoot hadde in zijn bescherminghe: maer hebbense niet willen ontfanghen, even wel namen die ghesteenten, om weder in handen van de eyghenaers te gheraken, des anderen daeghs wast over die geheele Stadt, met groote verwonderinghe, ende hoe wel datmen alle neerstigheyt dede, met groote pene van diese huijsden, hoofden[1]), en herberghden, nochtans en quamen noijt te voorschijn: maer worden cortelijcken daer naer ghesien inde Stadt van Chaul, welcke leijdt van Goa noordtwaerts aen 30. mylen, en ginghen aldaer vry langhs de strate, sonder daer yemandt naer te vereysschen[2]): want daer was al gras over ghewassen, ende men siet weynich op sulcke dinghen: want gheschiet meer als Sondaeghs; Den dooden Man lagh alsoo tot smorghens, soo dat wy duytschen hem moesten doen begraven; want die Moeder en wilden daer niet een penninck toe gheven, ende hielt haer al oft zy hem niet aengestaen en hadde, ende hulp den Moorder noch met victualye ende ghelt, om naer Portugael te varen, ende quam met ons inde vloet[3]) ende ick sach hem noch in 't Eylant van Santa Helena, met een audatie ende presumtioen ghelijck oft daer met hem noijt yet quaets ghebuert waer, ende quam naer Portugael sonder datter oyt Haen naer crayden, ende hadden noch belooft aen de Moeder ende Vrouwe, dat hy soude comen met vergiffenis ende haer noch trouwen, het welcke niet eens en twijffele alsoo te gheschieden, so hy sulcks maer pretendeert en

Vluchten, ende leggen 't kint vande voorsz. Coningh op de straet.

Comen by de Jesuijten, geven veel gesteenten om wel ontfangen te worden.

Vluchten in de Stadt van Chaul.

Fr. Coningh wert vande Neer-landers begraven.

Ant. Fragoso treckt nae Portugael.

---

1) „Huijsen ende hoven iemanden", door Kiliaan vertolkt met: Recipere aliquem hospitio, domo, tecto. Dus: gastvrij opnemen.

2) D. i. zonder dat iemand daarnaar een onderzoek instelde.

3) Een der vele voorbeelden dat *oe* den gerekten *oo*-klank uitdrukt.

versoeckt, aldus is voleynt die reyse van dese Frans Coningh, welcke op 't langhe hebbe wille verhalen, om datmen mach mercken ende verstaen die stouticheyt, ende inclinatie vande Indiaensche Vrouwen: want daer en is niet een jaer ofte daer werdender in Indien wel 20. ofte 30. Mannen van hare Vrouwen vergheven en omgebrocht, alleenlijck om hare oncuysheyt te pleghen; Desghelijcks werden daer jaerlijcks menichte van Vrouwen van hare Mans omghe-
[128a] bracht om overspel; maer en vraghender niet een hayr naer, en seggen vrymoedich datter gheen lieffelijcker doot en is als alsoo te sterven, waer mede zy seggen, bevestigen dat zy om oprechte liefde sterven ende ghedoot werden; Oock om te weten dat die eerbare Vrouwe alleen niet en was van quade inclinatie, dan oock haren Broeder, die welcke wesende van 14. oft 15. jaren out, worden binnen Goa in 't openbaer verbrant voor Sodomyter ofte Boggher, en was ten tyden dat Frans Coningh ende zijn schoon Vader noch leefden; maer en was niet ghenoech om hem te waerschouwen van zijn Huysvrouwe, ende hare ghenegentheyt; want scheen wel dat zijn ongheluck ende Planeet het also gheordineert hadde, om alsoo te voleijnden.

Oorsaeck van de Indische Vrouwen waeromme datse soo veel Mans dooden.

De Broeder vande Vrou wert in Goa levent verbrant.

Op den 16. September Anno 88. is ghearriveert in Goa een Schip van Portugael, met namen San Thome, brenghende tydinge van vier ander Schepen, die in Moçambique waren, alle van Portugael, die sommige dagen daer na quamen, waren dese, den Admirael San Christoval ende Santa Maria, Sant Antonio ende Nossa Senora da Conseprao[1]). Met dese Schepen quam tydingh van 't overlyden van mijn Heere den Aerts-bisschop, Don Frey Vincente da Fonsecca, wiens doot was op de reyse naer Portugael, wesende den 4. Augustus van 't jaer 87. inde contreye tusschen die vlaemsche Eylanden ende Portugael: want acht daghen naer dato van dien, soo quaemt Schip aen landt, vermoeden dat het fenijn was die hy van Indien brachte, ofte eenigen Apostem die hem in het lijf ghebarsten was: want op den dach dat hy sterf een ure te vooren, was noch 't aensien voor cloeck ende ghesont, hem quam een accident over subytelijck ende al eer hy zijn Testament mocht maken, bleef doot, ende naer dien so gaf hy wel een kan vol fenijn uyt, in somma werde met alle zijn Bisschops cleeren, ende myter, ende ringhen in een kist gheleijt, en also over boort geworpen inde Zee; Dese tydinge heeft veele in Indien bedroeft, te weten, van die hem goetgunstigh en vrienden van vrede waren; maer ter contreye[2]) waren verblijdt die hem haten,

Tydinge van 4. Schepen die in Mossambique laghen.

Desgelijcks vandeAertsbisschop.

Den Bisschop wert met al zijn ghereetschap inde Zee geworpen.

1) Drukfout voor „Concepção".

2) Drukfout voor „contrarie", zooals v. L. in de Errata opgeeft.

De doot vande Bisschop maect droeve ende blye menschen.

ende een quaet herte toe droeghen, om dat hyse op haer zeer getreden hadde, ende gereprehendeert van hare bescheyden [1]) ende die daer meer aen verlooren, dat waren wy zijn Dienaers, die verwachtende waren groote voordeelen ende verbeteringe, als hy sonder twyfel vande Coningh verworven soude hebben: want was een vande principaelste oorsaken, dat hy derwaerts zijn reyse ghenomen hadde: maer die doot heeft het al belet en verandert, ende hoewel dat mijn meeninghe ende intentie op dien tijdt wel was, den Aerts-bisschop mijn Heere te verwachten, en mijn vertoevinghe aldaer langher te doen, ofte moghelijck gants ende gheheelijck mijn residentie te houden: maer met dese tydinghe zy gantschelijcken van sinnen en propoosten verandert, en my is geheelijcken een afgrysen ghecomen, van 't gheene dat my te vooren aenghenaem was, ende hoe wel dat my ghenoech middelen voor quamen, om aldaer goet duer comen te hebben, ende ghenoech als natureel bedreven was, en voor die ghehouden [2]) gheacht en bemint; Alle dese saken en hebben niet machtigh ghenoech geweest, mijn affectie ende begheerten die my op een nieu aengroeyde ende vermeerderden, vant versoecken ende weder keeren van 't Vaderslandt, soo dat my dacht dat my Godt mijn oogen [128b]
hadden geopent, ende gants verclaert met den doot van mijn Heere, om also te pretenderen [3]), die wederkeeringhe van 't Vaderslandt, 't welcke te voren so verdonckert was, en soo weynigh ghedacht, en oock in groote twyfel stont sulcks oijt geschiet soude hebben, by leven ende wederkeringe vande selfde mijn Heere den Aerts-bisschop, ende om te ghenieten vande tijdt die my offresseerden, sonder te verwachten eenighe ander inconuenient ofte oorsake van beletsel, die my dagelijcks ghenoech voor oogen geleyt werden, en wel dapperlijck temteerden, waeromme my gantschelijck hebbe geresolveert, die reyse ende wederkeringhe te pretenderen, waer toe alle middelen ghesocht hebbe die my dachten noodich te wesen, om sulcks te volbrengen, ende dat my meer daer toe persuadeerde, was daer en boven te verstaen, het verlies van mynen Broeder Willem Tin, die met my in Indien gheweest hadde, reysende van Setubal uyt Portugael den wech naer Hamborch, achter Engelandt om, alwaerse (Godt betert) met schip met allen bleven, ende niemant af en quam, noch nijot tydinghe of teecken van haer ghecomen is, aldus gheresolveert

Jan Huyghen wert door des Bisschops doot van sinnen verandert ende wil wederom na huijs trecken.

Jan Huyghen aengevochten om daer te blyven.

Jan Huyghen Broeder sterft achter Engelandt.

---

1) De zin zal zijn: om hunne handelwijzen (of: gevoelens).

2) Bedoeld schijnt: genoeg als inboorling gewoon geraakt en als zoodanig geacht en bemind.

3) D. i. het voornemen op te vatten van terugkeer naar 't vaderland.

wesende, so ist ghevallen als datter een Schip toe gemaeckt[1]) wert uyt auctoriteyt van de Viçorey, en dat duer requerement vande pachters vande Peper, omdat die menichte vande Peper die vergadert was, die Schepen die van Portugael ghecomen waren, niet al en konsten laden, ende hoe wel dat die Schepen ende vrachten van dien op haer selfs verpacht zijn, met obligatie vande Coningh, als datter anders geen schepen moghen bevracht noch afgheveerdicht worden als vijf, diese haer verobligeren jaerlijcks toe te maken, ende af te veerdigen, ende so daer eenigh goet waer in Indien, als Peper ofte andere waren, dat die voorsz. Schepen niet laden en moghen, soo sullense gehouden wesen, daer toe versocht zijnde van de pachters vande Peper, ende Officiers vande Coningh, een ofte meer Schepen daer toe te coopen ofte beschicken, soomender vindt die daer sufficent toe zijn, ende wanneer zy sulcx weygheren, dat alsdan den Viçorey ende Officiers vande Coningh, moghen bevrachten alsodanighen Schip ofte Schepen, alst haer goet dunckt, ende bequaem daer toe vinden, ende het selfde laden met Peper vande Pachters, ende alsoodanighen goeden alsser soude moghen offreceren, welverstaende dat na dato, dat die Schepen vande pachters al eerst zijn afgheveerdicht, ende dit alles tot profijt vande Coningh, sonder dat die pachters daer hebben yet op te spreken; Soo ist aldus gheschiet dat een Schip, ghenaemt Santa Crus, welcke was ghebout in Cochijn, van de Coningh van die Malabaren, en haddet genoemt naer de Stadt van Cochijn, welcke eyghentlijck vande Portugesen den naem van Santa Crus is ghegheven, 'twelcke hy gedaen hadde ter eeren vande Portugesen, om dat hy met haer broederlijcke aliance heeft, ende wort van de Coninghen van Portugael ghenoemt onsen Broeder in wapenen; Dit selfde Schip hadde aen een Portugees vercocht, die daer een voyagie mee dede naer China en Iapan, wesende vande groote van 800. last, ende om dat het sterck ende goet was, ende bequaem om die reyse naer Portugael te moghen doen, en om dat als geseyt
[129a] is, die Peper meer was als die Portugaelsche Schepen laden mochten, soo hebben die selfde pachters den Viçorey haer requerement ghedaen, datment selfde Schip souden coopen, naer inhout van haer contract, soo heeft den Viçorey die pachters van de Schepen doen roepen, ende haer die weet ghedaen, met het requerement van de pachters vande Peper, dat zy 't Schip souden coopen naer ordinantie vande Coningh, aenghesien den noot alsulcks eyschte, 't welcke zy gheweyghert hebben, segghende dat het haer niet gheleghen en was,

De Visorey rust een Schip na Portugael.

Ordinantie in 't bevrachten vande Schepen naer Portugael.

De Coningh vande Malabaren maeckt een Schip, ter eeren vande Portugesen.

De pachters soecken 't schip te coopen van de Coningh, om Peper te laden.

1) D. i. toegerust.

ende soo hy 't begheerden te coopen tot voordeel vande Coningh ende de Peper, datse hem oorlof gaven, midts dien onder houdende des Coninghs ordinantie, dat hare Schepen eerst souden hare ladinghe hebben, ende af gheveerdicht wesen, hoe wel dat het haer daer naer berouden: want meenden dat zy gheen goet ghevonden souden hebben, om daer in te Schepen: maer hadde weynich min als d'ander Schepen, ende overmits dat het selfde Schip gecocht wert, (waer toe die pachters vande Peper 't ghelt verschoten van sConinghs weghen,) voor 10. duysent Ducaten ghereet gelt, midts conditie dat die selfde Officieren, te weten, Schipper, Connestapel,[1]) ende Hoochbootsman, die daer op gheweest hadden, inde reijs naer China ende Iapan, souden daer op blyven, met die selfde Officien, ende die Connestapel was eenen Dirck Gerritsz. van Enchuysen, die naer dat hy 20. jaren in Indien gheresideert hadde, hem nu meenden met dese goede Conjunctie van het Schip bereijt te maken, om naer Portugael te reysen, ende om 'tgheselschap goede vrientschap ende kennisse, hebbe ghepretenteert[2]) in 't selfde Schip eenighe plaetse te vercryghen, ende om dat die pachters vande Peper haer Factoren in Indien hebben, dat duytschen waren, van weghen die Fuckaren ende Velsares[3]) van Ausburch, die op die tijt part en deel hadden aende Peper; Dese seynden in elck Schip een Factoor, die de Coningh plaets vergunt voor haer persoon ende victualye; Dese Factorye vande Peper van 't Schip Santa Crus, werden my vergunt vande selfde pachters, ofte hare Comissen, om dat het mijn particuliere bekenden waren, waer mede gheheelijcken hebbe preparatie ghemaeckt, ende alle mijn saken afgheveerdicht met een paspoort vande Viçorey ofte Governuer, sonder welcke niemant en mach uyt Indien trecken; desghelijcks mijn Certificatien vande reken-camer vande Coningh ende die Matricola Generael, daer alle die naer Indien comen op gheschreven staen. met hare soldye, dat door bevel vande Viçorey wort af gherekent, met certificatie van dat de Coningh schuldich blijft, ende den tijdt vande residentie ende dienste diemen in Indien ghedaen heeft, om alsoo in Portugael willende eenighe recompense requereren, voor de gheen die weder in 't sin heeft nae Indien te keeren, ende hoe wel dat sulcks mijn intentie niet en was, hebbe alle dese din-

Tot wat prijs het schip vercocht werde.

Jan Huyghen wert Factoor op 't Schip S. Crus.

1) Hiermede is bedoeld de opziener van het geschut.

2) Er kan evengoed „getracht" als „mij voorgenomen" bedoeld zijn. „Pretenteren" zal wel hetzelfde wezen als „pretenderen" bij onzen Schrijver.

3) D. i. de firma's van Fugger en Welser te Augsburg, die van den beginne der 16de eeuw af aan de Portugeesche Regeering geld geleend en hun facteurs naar Indië gezonden hadden.

ghen oock moeten doen naer die costuyme ende ordinantie, gheven-de te verstaen dat mijn meeninghe was weder te keeren, om alsoo beter oorlof te cryghen, 'twelcke mijn vande Governuer lichtelijcken vergunt werde, met alle die boven ghenoemde certificatien, waer mede hebbe oorlof ghenomen van alle bekenden ende vrienden, met ghenoech hertsweer ende droefheydt, als die gheen die ghinck verla-

Jan Huyghen neemt oorlof aende Governuer van Indien.

[129b] ten het tweede Vaders-landt, door die groote ende langhduerighe conversatie ende ghewoonheyt, wiens affectie my dickwils repugneerden[1]) die voorghenomen reyse in vergetenis te stellen; maer die ghedachten ende oude affecten van 't rechte Vaders-landt waren stercker, ende overwonnen die leste affectien, ende deden my gants alle gedachten van dien achter den rugghe stellen, om alsoo mijn propoost te achtervolgen, stellende mijn affairen in Gods handen, die alleen is die ons te recht kan stueren ende helpen, ende alle onse dinghen een goede uytganck gheven.

De denckinge op Huyghens Vaderland die dwingt hem nae huijs te trecken.

Inde maent van November Anno 88. zijn die Schepen weder van Goa naer die Custe van Malabar ende Cochijn gaen laden.

Den 23. van de selfden zijn wy met ons Schip Santa Crus t'seijl ghegaen, om onse voyagie te beginnen; Den 28. zijn ghecomen in Honor; een fortresse vande Portugesen, ende is die eerste die zy hebbe inde Custe van Malabar, is van Goa zuydtwaert aen 18. mylen, al waer was onse plaets gheassingneert om onse ladinghe van Peper te nemen; Op dese plaets en plachtmen gheen Peper te laden, ende wy waren het eerste Schip dat daer oyt gheladen hadde, ende meenden van dien tijdt voortaen, aldaer alle jaren een Schip te laden, overmidts dat die Conincginne diemen heet van Baticola, (dat daer dicht by leijdt, ende Honor is in hare Jurisdictie ofte Coninghrijck,) haer verobligeert heeft, alle jaren seven oft acht duysent Quintalen Pepers te leveren, midts so moetmen haer altoos die helft van het gelt ses maenden te voren geven, ende alsdan so doetset leveren allenckskens, waer toe die pachters vande Peper hare Factoor in Honor hebben, die 't op rekeninghe ende met ghewicht ontfanght ende vergaert, tot dat den tijdt comt van de ladinghe van de Schepen, alsoo hebben zy oock in alle ander fortressen die op de Custe van Malabar ligghen, hare Factoren die op die selfde manier ontfangen ende vergaren, als in Mangalar[2]), Barsselor, Cananor,

Tijt wanneer Jan Huyghen 'tseijl ghegaen is.

Jan Huyghen laet tot Honor Peper.

De Coninginn van Baticola is verbonden alle jaers 8000. Quintalen Pepers te leveren.

1) „Repugneerden" is hier zeer vreemd gebruikt; naar het schijnt bedoeld: in verzoeking brengen. „Wiens" voor „wier", slaat op „bekenden en vrienden".

2) Drukfout voor Mangalor, d. i. Mangalūr. Het in zooveel plaatsnamen van Z. Indië voorkomende ūr, is een algemeen Drawidisch woord voor stad.

Cochijn, Coulam, &c. Ende om recht te verstaen die manier vande verpachtinghe vande Peper, so ist aldus, die pachters nement contract ofte verpachtinghe van de Peper voor vijf jaren, ende dat zy alle jaren sullen seynden haer Capitael van gelt, om 30. duysent Quintalen Pepers te laden, te weten alsser die Coningh Schepen toe beschickt, ende die Coningh verobligeert hem weder alle jaren vijf Schepen af te veerdigen, om die selfde Peper te laden, die pachters loopen het perijckel ende fortuijn vande Zee op haer aventuer, ende moeten die Peper in Indien coopen, ende laden op hare kosten, ende loopen weder die aventuer soo van 't ghelt in 't gints gaen, als vande Peper in 't weder om comen, ende over comende, soo leveren zy alle die Peper aenden Coningh, tot 12. Ducaten elck Quintael, ende soo daer yet af verliest, is tot schade vande pachters, sonder datter die Coningh yet aen verobligeert is, dan alleenlijck die Peper die hem ghelevert wert, droogh en schoon tot Lisbonen, in 't huijs van Indien, die betaelt hy alleenlijck tot 12. Ducaten het Quintal, ende en gheeft haer gheen gelt totter tijdt toe dat die selfde Peper vercocht is, met wiens betalinge betaelt die pachters, in somma dat die Coningh sonder perijckel ofte aventuer, heeft altoos zijn seker gelt vande Peper, sonder een penninck te verschieten, midts dien hebben die pachters groote ende stercke ordinantien, dat niemant van wat qualiteijt ofte [130a]
conditie dat hy soude moghen wesen, soo van Portugael als van eenighe plaetsen van Indien, en mach in geen Peper tracteren op lijf straf, het welcke straffelijck onder houden wert, oock soo en machmen om gheene oorsake noch noot het Capitael vande Peper aenroeren noch verminderen, noch eenighe beletsel doen in het laden van die selfde Peper, met alle toesicht ende neerstigheyt die moghelijck is, stellende alle saken, al ist dat het die landen ofte Conincklijcke persoon beroerende waren aen een zyde, so moeten die vande Peper voort gaen, waer toe die Viçorey ende ander Officieren en Capiteynen van Indien, moeten geven alle hulp, favuer, en bystant, met wacht, enalle nootsakelijcke dinghen, die haer van die selfde pachters gheeijst worden, tot sekerheydt ende benefitie vande Peper, waer toe moghen die selfde pachters oock seynden hare Factoren, dienaers ende hulpers, tot benefitie ende dienste vande selfde Peper, een sekere quantiteijt, het zy van wat Natie die soude moghen wesen, uyt ghesondert Enghelschen, Fransoysen, ende Spaengiaerden: want anders gheen vreemdelinghen derwaerts moghen reysen, sonder particulier oorlof vanden Coningh, ofte zynen raet van Indien; Die Peper cost in Indien in 't ghemeen die Bhar 28. Pagoden, elck Bhar

Verclaringhe vande verpachtinge vande Peper.

De Coningh verbint hem alle jaren vijf Schepen met Peper te laden.

Op wiens perijckel de Peper gaet ende 't gelt comt.

Tot wat prijs de Coningh het Quintal Peper aen neemt.

Ordonnantie vande Coningh voor de pachters.

Niemant mach met de Peper handelen dan die in het contract begrepen is.

'tLaden van de Peper gaet voor alle andere dinghen.

Enghelschen, Fransoysen, ende Spaengiaerden mogen geen hulpers van de ladinghe van de Peper wesen.

Verhael wat de Peper in Indien cost.

zijn 3$\frac{1}{2}$. Quintalen Portugaelsche wichte, soo dat elck Quintal comt te costen 12. Pardauwen Xeraffijns, en 4. Tangas, wesende het Quintal 128. pont ende elck Pardauw drie Testoenen, ofte 30. stuyvers swaer gelt, ende elck Tanga 60. reijs oft 6 stuyvers, soo dat het soude wesen 12. Daelders van 60. grooten vlaems het stuck, te weten, swaer ghelt, naer die Portugaelsche munte te rekenen, en 24. stuyvers op dierghelijcke munte, behalven nu alle oncosten en perijckel vande Zee: maer die groote menichte is dat het profijt in brengt, alsse maer behouden reijs over comen; Die Schepen ende

Het toerusten vande Schepen wert oock verpacht.

hare bevrachtinghe met obligatie van die te timmeren ende toe te maken, ende voorsien van alle nootsakelijcke dinghen, zijn oock op zijn selven verpacht, alle op avontuer vande pachters, gheven de Coningh een seeckere somma voor elck Schip alst behouden overcomt, dies moeten zy op hare eygen kosten die Schepen toe maken, ende afveerdighen alle jaers vijf Schepen, en daer en boven moeten die Soldaten om niet voeren, ende die de kost geven, ende die Officie-

De Coningh stelt volck na zijn believen op de Schepen.

ren ende 't Zee-volck worden daer en boven vande Coningh ofte zijn Admiraliteyt ghestelt naer haer belieften, daer die pachters met moeten te vreden wesen, in somma dat soo vande Peper als vande Schepen en aventureert niet een penninc, noch en verschiet niet een haer [1]), ende en heeft anders geen verlies, dan als die Schepen blyven, dan verliest hy het ghene dat hem inde verpachtinge van elck Schip verobligeert is, met die Peper diemen hem leveren soude, op zijn ghesetten prijs behouden over comende, ende de winst van dien in 'tweder vercoopen, waerom den Admiraliteyt van Portugael so weynigh

Oorsaec waer om dat de Admiraliteyt so weynich sorch draecht voor convoyen te maken.

sorghe draghen om Convoyen toe te maken, die de Schepen geleyen souden, ende behooren te gaen verwachten, ghelijckt plach te wesen inden tyden vande Coninghen van Portugael, als alle die Schepen ende Peper voor haer eyghen rekeninghe ende Capitael quam, ende
[130b] hoe wel de Coningh belooft heeft altoos zijn Armade te seynden tot aen die vlaemsche Eylanden, om aldaer die Schepen van Indien alle jaren te verwachten, ende die alsoo te geleyden tot Lisbonen: maer naer dat zy verpacht zijn gheweest, zijnder weynigh Armadas ghesonden, en wort weynich op ghepast: maer inde rekeninghe van betalinghe en wil de Coningh niet een penninck verliesen, noch quijt schelden, etc.

Den 6. December hebben onse ladinghe voleijndt met 6700. Quintalen Pepers, ende is altans die beste die op alle die Custe van

1) „Verschiet niet een haar"; d. i. schiet er geen haar bij in; of: verliest er geen zier bij.

Wanneer, ende hoe veel Peper Jan Huyghens Schip geladen heeft.

Malabar valt: want is seer groot en vol; Den selfden dagh ghinghen weder 'tseijl, varende altoos dicht by de Custe langhs, om dieswille datmen smorghens, te weten, van de middernacht, hebbende eenen oosten wint die van over 't landt comt, ende duert tot smiddaechs, ende alsdan comt eenen westen windt uyt de Zee naer 't landt, met dese twee winden doen onse voyagie, doch den oosten is altoos crachtiger ende stercker als de westen windt, daerom houden haer die Schepen liever dicht by het land: want alsse wat verre in Zee raken, canmen qualijck weder aende Custe komen, om dat die weste windt altoos slapper is, gelijck alst ons ghebuerde, waren een weynigh vande Custe gheloopen, hadden ghenoech te doen eer wy daer weder aen kosten comen, ende souden dickwils door dusdanige oorsake de reijs naer Portugael versuymen, alst wel gebuert is; alle die Custe van Malabar is seer lieffelijcken t' aenschouwen: want varen daer so dicht by, datmen mach alle bergen, huevelen, ja die boomen tellen, is een seer groen ende schoon landt, en seer vruchtbaer; Den 11. December quamen tot Cananor, een ander fortresse vande Portugesen, ghelijck als wy inde beschryvinghe van dese Custe geroert hebben, alhier laghen wy ander halven dagh stil, ende namen sommighe masten die wy van doen hadden, ende ander verversinghe, alle 'twelcke daer in grooter abondantien is, en zijn also onse wech vervolcht, loopende altoos lancks die Custe voorby Calecut, Panane, ende andere seeckere plaetsen tot den 24. December, quamen tot Cochijn, daer laghen wy tot den 20. dach van Januarijs, Anno 89. hier en tusschen so concerteerden [1]) onse Schip, ende versaghent van alle nootdruft, verwachtende onse buert om t'seijl te gaen: want die ander Schepen van 't contract moesten eerst voor ons uyt seylen, de een voor d'ander, naer wiens ordinantie wy alhier in 't cort sullen verhalen, so is te verstaen dat so haest als het Schip die ladinghe vande Peper in heeft, welcke wort gheladen met groote toesicht ende wachters, soo van sConinghs weghen als vande pachters, ende wort gheladen onder die twee onderste over loopen, te weten, op die ballast, ende die overdeck daer aen volghende, ende daer werden deelen geleijdt op de ballast, ende altemael met camertgiens af gheschut, te weten, van de groote mast af naer achteren toe, ende alsdan blijft daer een sekere spatie van de mast tot voorby 'tluijck, van waer ist weder af gheschut met camerkens, ende elck afdeelsel ofte camerken heeft een

Gedaente vande Custe van Malabar.

Jan Huyghen comt tot Cananor.

Wanneer dat zy te Cochijn quamen.

Ordonnantie van 't uyt seylen van de geladen Schepen uyt Cochijn.

Ordonnantie van 't laden vande Schepen in Cochijn.

1) „Concerteren", Port. concertar, dat wij vroeger in de beteekenis van herstellen hebben aangetroffen, is hier misschien „op nieuw in orde brengen." De Lat. en Engelsche vertalingen laten het uit.

cleijn gat ofte luijck, boven duert overloop, waer door men die Peper in stort, ende valt tot boven toe, in somma datter altemet comen by de dertigh camerkens ofte afdeelsels, die zy Payoos[1]) heeten, te weten, onder die twee onderste over loopen, als die altemael volghestout
[131a] zijn tot boven toe, so werden die gaten ofte luycken vande camerkens toe ghecalefaet, met werck ende peck, ende werden ghenombreert met nombres, ende alsoo op gheteeckent, hoe veel datter zijn, met het ghewicht daer by; Soo blyven dese twee onderste over loopen aldus gheladen, ende toe ghestopt, ende blyvende alleenlijcken tusschen die groote mast tot een weynich voorby 't luyck een plaets, daermen het water, wijn, en hout, en ander snuysteryen van 't Schip leijt, daermen daghelijcks af ende op climt. boven die tweede overloop, soo staen aen beyde zyden afghedeelt die camers vande Officieren van het schip, als van de Capiteijn, Schipper, Stuerman, Factoor, Schryver, etc. ende alle d'ander desghelijcks vande Bootsghesellen, welcke camers zy vercoopen ofte verhueren aende Cooplieden, om goet in te laden, daer zy groot gelt af maecken, op dit selfde overloop van de mast achterwaerts soo staen die camers daer men het bus-cruyt, busschuyt[2]), seylen, doecken, ende ander Schips dinghen bewaert, d'ander overloopen ende plaetsen van het Schip worden vande Cooplieden gheladen, met allerhande waren, dat altemael in kisten, vaten, balen, en packen comt, en is op dese manier, dat soo haest als die Peper gheladen is, soo werden daer in't Schip ghesonden twee Coninghs wachters, ende een stouwer van Coninghs wegen, den welcken heeft 10. oft 12. onder stouwers, dese alleenlijcken moeten het Schip stouwen ende laden, sonder datter die Schipper ofte yemant van't Schip met te doen heeft, dan alleenlijcken den Hoochbootsman, die slechts mede helpt toe sien sonder yet te bevelen, men en mach gheen goet laden, het zy van wie het soude mogen wesen, en hoe weynich dat het is, ofte het moet gheregistreert wesen in het boeck ende registeren vande Coningh, ende men moet een schrift hebben vande Veador da Fasenda[3]), welcke is den oppersten besiender van des Coninghs goet, waer in moet declareren van stuck tot stuck, wat datmen wil Schepen, ende in wat schip dat het sal wesen, sonder dat en sullen het die wachters en stouwers niet ontfanghen, ende al ist saeck datmen alsulcken schrift ende paspoort brenght, moetmen daer en boven die wachters hare handen vullen, wildy hebben dat zy u laten over comen, ende

Plaets vande camers van al de bevelhebbers in 't schip.

Desgelijcx vande amminutie.

Niemant dan ordinarische stouwers mogen de Schepen stouwen.

Men laedt geen goet in Cochijn ofte het wert op gheschreven.

1) Mv. van Port. *paiol*, bergplaats, hok, ruim.
2) Beschuit. Ook verder zoo gespeld.
3) *Veador da fazenda*, inspecteur van financiën.

alsdan die stouwers boven haer salaris noch oock beschencken, soo men een goede plaets wil hebben, ofte anders sullen u goet laten staen, en die meest geeft, heeft die beste plaets in het Schip, zy stouwen't Schip soo byster vol dat daer niet een gat is ofte 'tis vol ghepropt, al om haer profijt; het geschiet dickwils als dat die opperste stouwer, die alleenlijck toe siet ende beveelt, voor profijt uyt treckt, van de stouwasie van een Schip, 7. ende 800. Ducaten; desgelijcks die wachters, ende dat meest van giften en gaven; Dese officien werden al ghegheven met favuer vande Viçorey, ende die Veador da Fasenda, welcke is d'oorsake dat die Schepen altoos gheladen zijn tot sincken toe, datmen soude segghen niet moghelijck te wesen, dat zy haer soude moghen reppen ofte roeren: want die Schippers ende Officieren en hebben daer gants gheen bevel op, tot op die leste ure dat het Schip t'seijl gaen sal, soo wert het haer ghelevert, ende alsdan so gaen daer die wachters ende stouwers uyt, latende het Schip over al vol, tot het overste verdeck ofte overloop, staet ghemeenlijck seven, acht kisten hoogh van achteren tot voren, daer en boven die [131b]
hooft-touwen, het voor casteel, achter boven daer die Stuerman zijn stoel heeft, al om en tom vol groote potten, vaten, en kisten, hoenderhuysen, soo dat het schijnt eenen Dool-hof te wesen, ende alsoo varen zy daer heen op Gods ghenaden, ende gheschiet dickwils alst op ons Schip was, dat passelijcken[1]) van 50. Bootsghesellen boven die 10. niet en wisten te Roer te gaen, ende dat meer is die meesten deel die Zee noijt ghehanteert hadden, die alle door favuer die plaetsen vergunt werden, insghelijcks vande Putgers ende Busschieters, ende alst noodich is inde Zee, soo sietmen malkanderen deerlijck aen, so ist misericordia ende onse lieve Vrouwe, dat zy haer helpen willen; Men heeft in Cochijn een schoon gherijf van Schuyten, die zy Tones noemen, zijn uyt een hout uyt ghehoolt, ende sommighe soo groot datmen daer tot 20. pypen waters kan in storten, dat zy alsoo aen boort van de Schepen voeren, die altoos tot by een mijl in Zee liggen, ende aldaer maeckt men de prijs met om weynich gelt, en alsdan comense die pypen ofte vaten selfs vullen, met potten op die plaets daer zy in't Schip ligghen, dat een groot gerijf is; Dit water wert ghebracht uyt die Revier van Cochijn, ghenaemt Mangatte, ende is seer goet; Wat het landt ende stadt van Cochijn is beroerende, hebben inde deschriptie van de Custe van Malabar verclaert, waer mede het selfde genoech is, wat Indien is belanghende, ende wil nu verclaren hare

Hoe veel profijts dat een stouwer al temet strijct van een Schip te stouwen.

De Portugesen laden haer Schepen soo vol dat zy by nae sincken.

Veel onbevaren volcx opte Portugesen.

Gedaente vande Schepen diemen Tones noemt in Indien.

Verhael waer zy te Cochijn haer versch water van daen cryghen.

---

1) D. i. soms.

ordinantie op die Schepen, op die wederom reijs als ick eensdeels gheroert hebbe, ende desghelijcks onse gheschiedenisse ende reyse van Indien tot Lisbonen toe.

Dat 93. Capittel.

Myne voyagie ende geschiedenisse van Indien naer Portugael.

Den eersten Januarij Anno 89. soo is het Schip Santa Maria t'seijl gegaen, om dat het een vande outste Schepen was, daerom ginckt eerste t'seijl, ende wort daerom ghedaen, om dieswille dat hoemen vroegher van Cochijn scheijt, hoe datmen beter tijt ende weder aende Cabo de bona Esperança vint, ende hoe men later comt hoe quader weer ende meer tormenten, oorsake dat alsdan die Son hem verlenght van't zuyden naer't noorden, daerom houtmen gemeenlijck die beste ende sterckste Schepen voor die leste, om dat zy daer beter tegen moghen, ende in't Eylandt van Santa Helena verwachten zy malkanderen, tot den 25. Meye ende niet langher, welcke is den gesetten dagh van de Coningh, die dan byden anderen zijn gaen in compaengie naer Portugael: want van Indien nae Santa Helena en is niet van doen eenich gheselschap, overmidts dat daer gheen vrees van Zee-roovers is, ende oock hebben altoos het geschut altemael onder in't schip, om die tormenten van de Cabo de bona Esperança beter te passeren; Den 6. Januarijs is het Schip, ghenaempt Nossa Senhora de Consepcao', t'seijl ghegaen; den 10 dito, den Admirael ghenaemt Sant Cristoffel; den 12. het Schip Sant Antonio; den 15. het Schip San Thome, welcke was het grootste ende 'tbeste vande vloot, ende oock het rijckste; den 20. vande selfde zijn wy met ons Schip Santa Crus t'seijl ghegaen, wesende het leste, ende waren
[132a] ontrent met Zee-volck, Soldaten, ende Slaven over die 200. persoonen, luttel min oft meer: want van Indien gaen weynich Soldaten, dan met oorlof vande Viçorey, om haer dienste te gaen presenteren, en eenige vergeldinghe te kryghen, ende dit gheschiet naer dat zy sommighe jaren aldaer ghedient hebben, ende oock wanneer zy de macht hebben, waer mede over comen: want die arm zijn en gheen hulpe en hebben, moeten dickwils in Indien blyven, van nootswegen om dat zy niet en hebben noch kryghen konnen, waermede over komen, uyt welcke oorsaecke daer menich moeten blyven, ende trouwen met Swartinnen ende Indiaensche Vrouwen, om de kost te crygen, en dat noch met genoech miserien: want het over komen cost altoos ten minsten, 2. oft 300. Pardauwen, ende dat alleenlijck voor

1589. Wanneer het Schip Santa Maria 'tseijl ghegaen is.

Hoe lang dat de Schepen malcanderen in't Eylandt Santa Helena wachten.

Verhael wanneer alle de Schepen t'seijl ghegaen zijn.

Oorsaec waer om menigh Spaengiaert in Indien blyven moet.

de mondt cost ende dranck, welcke somme een Soldaet qualijck can veroveren, ten zy dat zy eenich maechschap hebben, die haer helpen ofte het favuer van eenighe Eelman, Capiteijn, ofte andere machtige persoonen en Officieren, met wiens bystant ende assistentie zy haer moghen behelpen, ende hare reyse alsoo volbrenghen: want op de wederom reijs soo en geeft de Coningh anders niet dan vry passagien voor de Soldaten en passagiers, ende een kist van 4. spannen hoogh ende breet, en seven lanck, welcke is haer lyberteyt, nae dat zy daer onder[1]) die drie jaren in Indien in des Coninghs dienst gheweest zijn, van dese kist en betalen zy geen vracht noch tol; desghelijcx hebben noch een kist in't ruijm, vracht vry, ende sommige tol van dien, welckmen mach vercoopen in Indien, willende, aende Cooplieden, ghelijck zy gemeenlijck doen, gelden dickwils dese plaets ende vrydom alleen in't vercoopen 40. en 50. Pardauwen, dese plaetsen heetmen lyberteyten, ende die sulcks coopen doet het registreren op den naem vanden geen daer hy't af ghecocht heeft, om alsoo in Portugael te ghenieten van de lyberteyt ende previlegie; Desgelijcks alle Bootsghesellen, Putgers, ende oock alle Officieren, van't Schip die vande voyagie in Portugael op gheschreven zijn, hebben oock behalven hare camers ende voeringhe elcks een kist vande selfde groote ende maet, vracht ende tol vry, alle het welcke scherpelijcken onderhouden wort, hoe wel dat naer dat die Schepen ende Tollen verpacht zijn gheweest, moeten alle kisten comen in Lisbonen, in't huijs van Indien, al waer zy gevisiteert worden, ofter eenige goederen in komen die verboden zijn, als Peper, Anijl, ofte Indigo, ende andere die verpacht zijn, daer yet in vindende, is altemael verbuert, oock so wert het goet vande kisten gewaerdeert, ende soo die waerdye van sulcke goederen over die hondert mijl reijs passeert, moet tol betalen van't gheen dat het meer is, 'twelcke te voren by sConinghs tyden niet en plagh te wesen: want droeghen die kisten van het Schip naer huys, ende thoondense maer aende wachters in het Schip, en hoe wel dat haer die Bootsghesellen ende 'tZee-volck seer beklaghen, datmen hare lyberteyten ende previlegien breeckt, niet teghenstaende zijn weynich gehoort; Op dese manier so komen daer weynigh Soldaten weder van Indien, oorsake boven verhaelt: want gheloove wel dat van 1500. Soldaten die jaerlijcks naer Indien gaen, en somtijts meer, dat van die selfde gheen 100. weder naer Portugael en keeren, eensdeels van die daer sterven en verdwynen, ten [132b]

Wat de Soldaten voor 3. jaer diensts ontfangen alsse weer nae Portugael varen.

Vry heden van 't Scheepsvolck, in het overcomen van Indien nae Spaengien.

De Portugesen breken de vryheyt van de overcomende ghesellen uyt Indien.

1) Lees: over, zooals V. L. zelf in de Errata verbetert.

anderen die duer armoede niet en hebben waer mede weer over komen, soo dat zy dicwils teghens haren danck aldaer moeten blyven, ende habitatie maken, hoe wel dat zy haer dickwils in Portugael wenschen, ende soo daer eenighe over komen, is met eenighe Viçorey, Capiteijn, ofte eenighe andere Eelman, ofte persoon die eenigh officie ofte ampt bedient heeft, als dusdanighe naer Portugael komen, soo nemen zy altoos sommighe Soldaten in haer gheselschap mede, die zy de kost gheven, ende dat van hare particuliere vrienden ende persoonen van obligatie, die welcke haer daer om langhe te voren dienen, ende altoos naer loopen met bidden en vleyen, ende dit doen zy meest van hooghmoet ende om auctoriteyt te verwerven, op dese manier mogen daer jaerlijcx ten alderhooghsten komen in elck Schip byde 20. ofte 30. Soldaten, welcke hebben haren Slaven ende Swarten, so dat zy alle wel ghedient komen ende reynlijcken, als van hemden ende lywaet, om dat het lywaet in Indien seer goet koop is, ende die Schepen komen op die wederom reijs, reynder als int gints gaen, om datter min volcx komt, ende dat die daer komen van als haren nootdruft ende dienst mede brengen, ende het Schip komt welrieckende duer die Speceryen, daer't over al vol af is, als gheseyt is; Die afdeelinghe van het Schip is aldus, den Stuerman heeft zijn logement boven op't achterste van't Schip, aen de rechter zyde, al waer heeft twee ofte drie camers, en comt nimmermeer beneden, noch en doet anders niet dan te bevelen den Schipper, als hy die seylen sal op en af laten hijssen, en voorts zijn regieringhe waer nemen, ende wat cours datmen sal stieren, en de Son te nemen, en alle daechs te schryven en aenteeckenen al watter passeert, ende wat cours dat zy aen seylen, met wat teeckenen, windt, ende weder dat zy dien dagh ghehadt hebben; Die Schipper heeft zijn logement op die selfde plaets, boven achter by de Stuerman, aende slincker zyde, met oock soo veel camers ende plaets tot zynen dienste als den Stuerman, van waer hy staet en mandeert met eenen silveren Fluyt ofte Soufflet, ende regiert alleenlijck die groote mast met hare seylen, en van daer achterwaerts, doch heeft oock bevel ende sorghe van't gheheele Schip, ende al wat het Schips toebehoorte aenroert[1]) ende 'tghebiet van dien, als van seylen te doen maecken alst noot is, welcke van hem ghesneden ende van de Bootsghesellen ghenaeyt worden, desghelijcks het Schip te besien ofter yet aen ghebreect, en dat terstont te voorsien, het geschut op zynen tijt alst noodigh is te doen onderlegghen, ende weder boven ha-

Hoe sommige Soldaten over comen uyt Indien.

Hoe veel Soldaten datter in elck Schip over comen.

Afdelinge van de plaetsen in het schip voor die, die over varen.

Verhael hoe en van wie het Schip geregeert wort.

1) D. i. raakt, betreft.

len, etc. als hy yet van doen heeft, als doeck voor seylen, spijckeren, tou, ofte andere alsulcke dingen, die noodich moghen wesen, moet het vande Factoor ende Schryver van't Schip eysschen, die het hem leveren, met eene assignatie in't boeck, om daer van rekeningh te gheven; Die Hooghbootsman heeft zijn logement op het voor casteel, en heeft bevel ende regiert die Fockmast ende voor seylen, heeft oock een silveren Fluyt als die Schipper; dese draecht sorghe van als wat die Fockmast roert, en van de anckers vast te doen binden; Die Guardiaen ofte Schieman heeft zijn logement dicht by de groote mast, buytewaerts aende slincker zyde: want aende rechter zyde staet die Combuys ende plaets daermen koockt, daer heeft hy een camer staen voor zijn persoon; Dese heeft oock een Silveren Fluyt, heeft het bevel over die Putgers, en te doen pompen, het Schip te doen reynighen, die coorden te versien ende te voeren en onderhouden, het Boot waer te nemen en te regieren, etc. Die Constapel heeft zijn logement vande mast binnewaerts naer het Roer toe, onder 't eerste verdeck, ende moet altoos sitten voor de groote mast, met het aensicht naer die Schipper toe, nacht en dach, om als die Schipper fluyt, die Busschieters te bevelen als zy sullen die groote schoot aen halen, ofte uyt steecken; desghelijcks draecht sorghe voor 'tgheschut, ende ghereetschap daer van, ende alst noodich is dat te ordineren; Den onder Stuerman doet anders niet als den Stuerman te helpen, ende zijn quartier verlichten, hebben oock altijdts twee oft drie vande beste Bootsghesellen, die anders niet en doen als inden stoel vande Piloot manderen ende bevelen, als die Stuerman rust; Die Bootsghesellen hebben haer logement meest in 't voor casteel, en daerom en tom; Die Busschieters achter by de Constapel, onder't verdeck, en doen anders niet dan met die spil die groote schoot aen halen, ofte uyt steecken alst haer bevolen wert; Die Putgers moeten doen al wat haer alle Officieren heeten: maer en gaen niet te Roer, die Bootsghesellen gaen alleenlijck te Roer, ende regierent Schip waert van doen is, behalven pompen, ende 'tgroote seijl op halen, 't welcke moeten die Soldaten doen met die Slaven, die Putgers pompen ende die Timmerman neemt zijn timmeren waer, desghelijcks die Cuyper, Callafatte [1]), in somma al ginckt Schip bynaest onder, so sal niemant meer doen als zijn offitie is, en wat daer buyten is, sullen daer op staen sien; Die Capiteijn heeft die Galerye ende d' achter camer in, heeft alleenlijck bevel over die Soldaten, ende die des snachts

Plaets vande Hoochbootsman, desgelijcx zijn last van't Schip te regeren.

Desgelijcx van de Schieman.

[133a]

Plaets vande Constapel.

Plaets vande onder Stuerman.

Werck van de Bootsgesellen ende Putgers in't Schip.

Plaets vande Capiteijn.

---

1) Port. *calafate*, kalfaterer, breeuwer.

te doen waken; Die Stuerman, Schipper, Hooch-bootsman, laten haer seer mangnifijck dienen, met hare Silveren Lampetten, Beckens, Coppen, en Schalen, elcks in zijn regiment op zijn selven, van hare Slaven ende dienaers, en hebben alle dingen seer abondant: maer die ander Bootsgesellen ende 't Schips volck, hebbent so breet niet, en passeren meer miserien: want een yeghelijck moet zijn selven besorgen, als wy op een ander geseyt hebben, oock so is te verstaen als dat op dese Schepen geen averye is: want alsser eenighe schade gheschiet ofte goet over boort geworpen wort, ofte eenige ander verlies, soo verliest die gheene die 't toe comt, sonder meer verhael daer op te hebben, ende is ghemeenlijck vande arme Putgers, die in het gemeene hare kisten ende armoede alder bovenste staet, om dat zij niet en hebben te gheven aende stouwers, om in 't eerste een goede plaets te cryghen, gelijck als d' ander die van macht zijn doen, ende alsser dan eenighe tormenten ofte ongeluck op comt, soo moet over boort dat eerst by de handt staet, sonder aensien van persoonen, noch respect van averien daer van te maken.

Op wat manier haer de bevel hebbers laten dienen in het schip.

Op de Indische Schepen en is gheen avery.

Aldus seylende hebben ghegoverneert ofte aengheseylt zuydt zuydtoost, tot die Linie Æquinoctiael, dat zijn 150. mylen, ende van daer tot 7. graden die selfde cours, ende alsdan zuydtwest ten westen, onse cours nae die Cabo de bona Esperança toe, dese wegh en was
[133b] noyt te voren ghevaren: want plaghen van Cochijn te seylen zuydtwest ende zuydtwest ten zuyden aen, tusschen door de Eylanden van Maldina [1]), en ander duysent Eylanden ende drooghten nae 't Eyland van San Lourenço, en alsoo naer die Cabo toe, ende naer dat die Piloot die met het Schip Sant Iago op de drooghte van Iudia bleef, die daer af esschapeerde, ende was als nu Stuerman van 't Schip San Thome, het beste dat inde vloot was; dese selfde hadde die vorighe reyse voor dese, de reyse buyten om begost, loopende also 2. oft 300. mylen uyt de wegh, uyt alle vermoeyen van Eylanden, drooghten, ofte andere Clippen, vermoedende dat die oorsaecke van 't verlies van soo veel Schepen, daermen noch tael oft teecken, noch oock eenighen tydinge af en crijght, datse meest op die droochten verliesen, ghelijck als hem gheschieden, en om sulcks te schouwen, en weder eenighe gratie byden Coningh ende Admaliteyt te verwerven, soo is hy d'eerste gheweest die bestaen heeft dese wegh te ontdecken, met het selfde Schip daer mijn Heere den Bisschop in ginc, ende is by naest inde selfden wegh, die de schepen van Malacca

Jan Huygens Schip seylt een ander wech dan oyt ander Schepen gevaren hebben.

Verhael wie d'eerste was die deze vaert ontdeckte.

1) Drukfout voor Maldiva, d. i. de Malediven.

comen naer Portugael, alwaer men noch Eylanden, noch drooghten, noch niet met allen en siet, dan loutere ende suyvere Zee, ende is alsoo in Portugael ghecomen, ghevende notitie van dese wegh, ende hoewel dat hy ghevanghen worden, is weder los gelaten door favuer; ende aenmerckende den Admiralyteyt, datter soo grooten perijckel was, tusschen die drooghten duer te varen, 'twelcke zy meenden principale oorsaeck was, van het verlies van soo veel Schepen, hebben expresselijcken bevolen, datmen dese nieuwe gevonden buyten om wegh souden volgen, naer informatie vanden voorseyden Stuerman, om alle perijckelen te schouwen: maer ten is daer niet daer die fauten ligghen, hoe wel dat zy somtijdts oock genoech oorsaecke zijn van veel quaets, doch het meeste ende principaelste is die ongheregheltheydt van het over laden, ende die Schepen te over lasten; ten anderen het onbedreven Zee-volck; ten derden die quade opsicht ende visitatie, ofter die schepen bequaem toe zijn, ende oft zy haren nootdruft van als hebben, door dese en diergelijcke ghebreecken verliesen haer die Schepen daghelijcks, als wy op sommighe plaetsen by exempelen ende waerachtighe gheschiedenisse eensdeels bewesen hebben, als den selfden Stuerman, inventuer van desen omwegh wel ghewaer is gheworden in het Schip San Thome, dat hem die drooghten ofte Eylanden gheen quaet en deden, van die overtallighe last, het Schip by de Caep op barste, ende alsoo van de Zee verslonden en vernielt zijn gheworden, als wy hier naer sullen verclaren, niet teghenstaende en is daerom dese wegh niet te misprysen, al is zy wat veerder uyt de wegh: maer is seer goet ende onsorchelijck van alle drooghten ende Eylanden, ende om te schouwen die Eylanden van Maldina, ende alle d'ander omligghende ende naervolghende drooghten ende sanden.

Gebodt van de Admiraliteyt datmen de nieuwe vaert volghen sal.

Wat de oorsaken zijn datter soo veel Indische Schepen blyven.

Den 30. Januarij snachts, hebben ghepasseert die Linie Æquinoctiael, en daechs daer na sagen een Schip, ende maecten gissinge dat het 't Schip San Thome was; denselfden dach viel ons een jongen over boort, wy deden alle neerstigheyt om hem weder te crygen, met het cleyne Boot: maer om dat het vol goets ende prommelingen [1]) vande Schipper stondt, ende aleerment veerdich creegh, was den [134a] jonghen wel een paer mylen achterwaerts ende verdronck.

Tijt wanneer Jan Huyghen over de Equinoctiael quam.

Den derden Februarijs quamen dicht by het Schip, ende kendent dat het Schip San Thome was, ende wy ghenaeckten malcanderen om te spreken: maer als het ons Schip begost te kennen aen onse

Jan Huyghens Schip onder haelt het schip S. Thome.

1) Voor „prommeling" heeft Kiliaan „prondselinghe, prondelinghe". Res minutae nulliusque pretii in thesaurum reconditae: & Scruta, orum, frivola. Verder komt voor „rommelinghe". De Lat. vertaling heeft „sarcinis".

touwen, die altemael wit waren van Cayro [1]) van Indien, wel wetende dat wy naer haer tot Cochijn bleven, ende meenden eerst dat wy een van de vorichste Schepen hadden gheweest, ende overmidts dat haer Schip ghehouden was, voor het alderbeste in 'tseylen, ende van als, soo en hebben zy van hooghmoet ons niet willen spreken, ende zijn weder af ghewent, het welcke siende onse Officieren, hebben ooc af doen weynden, ende een yeghelijck zijn best ghedaen om d' een d' ander voorby te passeren, door dese en dierghelijcke punten van hoverdye, verliesen haer dickwils die Portugesen, gelijckmen hier by kan verstaen, te wesen een vande principaelste oorsaecke van 't verlies van het Schip San Thome, want deden alle neersticheydt met het Schip te compasseren om wel te seylen, ende dat zy de Caep eerst mochten passeren, als wy, al waer zy haren roem op draghen, als zy in Santa Helena by malcanderen comen, al oft het door haer wijsheydt toe quam; aldus ist gheschiet met dit schip, dat comende by de Cabo de bona Esperança, creghen contrarie windt, heeft alle seylen ghestreken, ende alsoo ligghen dryven, hebbende batalye met die Golven vande Zee, die welcke op het Schip breken oft het Berghen waren, ende al waren zy van Steenroodtsen, souden moeten breken, hoe veel te meer Schepen van hout ghemaeckt, dat in't ghemeen hare usantie is, om alsoo eer die Caep te passeren, het welcke ons Schip niet en mocht lyden: maer liepen telcken met de windt weder te rugghe, soo luttel als wy mochten, schouwende het gewelt vande Zee, soo seer als wy ymmers konden, ende om dat San Thome hem betrouwende was op zijn sterckheydt, ende in als pretendeerden die voortocht te hebben, om alsoo die Papegaey naer haer meeninghe af te schieten, is alsoo (als ghenoech te vermoeden is,) stil blyven ligghen dryven sonder seylen, het welcke zy Payrar [2]) heeten, ende is alsoo door het groote ghewelt van de Zee, ende den te overtallighen last aen stucken ghesmeten, ende van de Zee verslonden, met volck met al, als wy merckelijcken saghen aende Cabo, in het ghemoeten van veel kisten, vaten, luycken, stucken van masten, ende doode menschen ghebonden op plancken, ende andere dierghelijcke schrickelijcke teeckenen, ghelijck als ons d'ander Schepen daer naer in't Santa Helena vertrocken, oock desghelijcks ghesien te hebben, dat een jammer dinck te aenschouwen was, ende dat meer te overdencken het verlies van soo veel costelijckheydt,

Merckt de Portugesche hovaerdicheydt.

Oorsaec vant verderf van't Schip, goet en menschen van S. Thome.

1) Zie Deel I, blz. 54.

2) Port. *pairar*, uitstellen, een betere gelegenheid afwachten, temporiseeren.

volcks, ende sielen, ende wy die dit spectacle saghen, ons niet vry en achten van het selfde oock te passeren, het was een van de rijckste Schepen die in veel jaren van Indien ghevaren waren, ende dat duer die goede fame die 't hadde van wel te seylen, ende was nieuw, ende zijn tweede reyse, waer door daer een yeghelijck wilden in wesen, ende goet laden; in het selfde Schip ginck Don Paulo de Lyma Pereira, die Malacca ontset hadde, ende dertigh jaren den Coningh [134b] in Indien ghedient, ende veel heerlijcke victorien ghehadt, meenende als nu te wesen inden Throon van zijn heerlijckheydt, ende van de Coningh grootelijck verheven souden werden, hebbende met hem een groote schat van juweelen, rijckdommen, Huysvrouwe, Kinderen ende een Broeder, ende waren veel ander Edel-luyden en Soldaten met hem in compaengie, die met hem over voeren, meenende gheluckigh te wesen; desghelijcks thien ofte twaelf Eel-vrouwen, sommighe met hare Mans, ander die hare Mans in Portugael hadden, in somma was vol volcks, en altemael het puijck van Indien, ende vande gheheele vloot, daer warender dickwils die haer beclaechden als wy in noot waren, dat zy wel hadden moghen met sekerheydt gaen in het Schip San Thome, meenende dat dat onmoghelijck was te verliesen, daerom sietmen expresselijck, dat alle wercken van menschen: maer enckel ydelheydt ende windt is, ende dat wy alleenlijck ons moeten betrouwen op Godt: want het is verloren sterckte ende alle wetenschap, alst Godt niet en belieft, soo ist al niet; Keerende weder tot onse materie, soo deden een yeghelijck zijn best om eerst voorby te seylen; Tot den sesten van Februarijs, so hebben wy haer voorby gheseijlt, wesende in de hooghte van seven graden aen het zuyden, ende van die tijt en hebbent noyt meer ghesien, dan alleenlijck die teeckenen die ick gheseyt hebbe, aende Cabo de bona Esperança, ende daer naer die tydinghe in Santa Helena, van haer verlies, als vertelt is.

Verhael vande gheen die met het Schip S. Thome ghebleven zijn.

Waer dat Jan Huyghens Schip S. Thome voorby geseylt is.

Den selfden dagh creghen een groot onweder van reghen ende windt, soo dat onse Ra vande groote stengh brack, ende hadden altoos van de Linie af, eenen noorden ende noordtwesten windt, met daghelijckse regen storm ende onweder, sonder op houden, ende duerden ons tot in de hooghte van 20. graden, welcke was den 25. Februarijs, doen creghen wy een zuydtoosten windt, met beter weder, welcke windt die Portugesen heeten den generalen windt, diemen ghemeenlijck crijght ende verwacht op 12. graden: maer quam ons eerst in 20. graden, vermoeden dat het was door oorsaecke dat wy soo verre in Zee waren, uyt die ghemeene weg; Dese windt duert

ghemeenlijck tot 27. ende 28. graden, luttel min ofte meer, ende alsdan moetmen verwachten allerhande winden ende stormen, tot voor by de Cabo de bona Esperança, sonder sekerheydt van winden te hebben.

Waer dat zy eerst de generale wint ghecregen hebben.

Den vijfden Martius, wesende in 25. graden, creghen eenen oosten windt, met eenen seer grooten storm en reghen, soo dat ons die lay[1]) van 't Roer brack, ende hadden noch twee andere laden, die oock braken, met de penne ende den bout die door die lay ende het Roer passeert, brack oock ontstucken, in somma dat wy aldus laghen en dreven sonder regieringhe, hebbende alle onse seylen ghestreken, ende het Schip bestormt van de Zee van alle kanten, soo dat daer niet een drooghe plaetse in 't gheheele Schip en was, en laghen aldus en dreven twee daghen en twee nachten, met een ghestadighe storm ende onweder met reghen, die selfde nacht saghen op de Mars ende groote Ra, ende op veel andere plaetsen, een teecken dat die [135a] Portugesen noemen, Corpo Santo, ofte het heyligh lichaem, van Broeder Peter Gonsalues, die Spaengiaerts noement Sant Elmo, ende die Griecken plagent by ouden te heeten, als Ovidius vermelt, Hello, en Phrixus, ende meenen dat wanneer dit teecken compt op de mars ofte groote Ra, oft yewers anders, dat het een teecken is van beteringhe van 't weder, ende als zy het eerst sien, soo comt die Schipper ofte Hooch-bootsman die fluyt, ende beveelt een yeghelijck datment sal groeten, met een Salva corpo Sancto, met misericordia achter aen, met een groot gecrijsch, dese constellatie[2]) genereert hem als die Astronomien bewysen, van de groote vochticheydt ende vapueren, en comt alleens als een keers die donckerachtigh brant, en dat al springhende van d' een plaets op d' ander sonder stil te blyven, wy saghen daer oock vijf by den anderen, altemael ghelijck het licht van keersen, het welcke my ooc veel verwonderden, en soudent qualijck ghelooft hebben, hadde ickt selfs niet ghesien, ende wel bescheydelijcken daer op ghelet, ende hoe wel dat het onweder weynich plaets gaf, op curieusheydt te dencken, niet teghenstaende zijn daer expresselijck om boven geloopen, om 't selfde te noteren; Dese vijf lichten heeten de Portugesen Coroa de nosta Senhora, dat is: ons lief Vrouwen Croon, ende hebbender groot betrouwen op als zyse sien, waer mede ons Schip dat te voren bedroeft was, ende gants mistroostigh, is geheel in rumoer gestaen, ende verblijt gheworden, ghelijck oftse daer met versekerheydt hadden van alle

Tijt wanneer datse een groote storm gecreghen hebben.

En wat haer in de Zee storm geschiet is.

Zy sien op veel plaetsen op het Schip, S. Elmo.

Oorsaken waer van S. Elmos coemt.

Gedaente van desen Elmos.

Zy sien 5 lichten op het schip.

Wat naem de Portugesen 'tselve gaven.

1) Lade.

2) Deze uitdrukking voor 't bedoelde verschijnsel zeer oneigenlijk gebruikt.

goet en verlossinghe; Den 7. creghen beter weder, en alsdoen was goeden raet dier, om ons roer weder te concerteren, sommighe waren van meeninghe men soude naer Moçambique arriveren, ende het roer met een coorde regieren, ander wildent contrarie, men soudt toe-

Zy stellen int Schip gereetschap van een bout tot het roer te maken.

maken, ende onse reijs volbrenghen, in somma hebben tot drie ofte vier bouten uyt de Ribben van 't Schip ghetrocken, om dat wy niet een met en brochten tot onse voordeel, dese uytghetrocken wesende waren te cleijn, enden en dochten niet, ten lesten vonden goed ende ordineerden, van een Basse-camer [1]) een Ambeelt te maken, en branden van hout-colen, en van twee Ossen Huyden, Blaesbalcken, hier mede ordineerden ons werck, ende maeckten van een stuck van een oude dregghe, twee ofte drie bouten, waer van maer een diende, die noch half gheschuert was, ende maeckten over die gespleten lade eenen yseren bant, ende alsoo knoeyden wy dat te samen, ende stel-

De Portugesen doen onse lieve Vrou groote belofte.

dent voorts in Gods handen, hier over waren wy twee daghen doende, aldus trocken onse seylen weder op met groote blyschap, ende trocken [2]) veel Aelmissen voor veel lieve Vrouwen ende Heylighen, met groote beloften van Bevaerden ende beteringhe, ghelijck den noot altoos met brenght; eenen dach daer naer namen die hoochte vande Son, ende vonden ons in $28\frac{2}{3}$. graden, wesende in de hoochte van het landt, ghenaemt Terra do Natal, hoe wel dat wy noch meer als 400. mylen vande Custe te Zeewaert in waren, creghen goet weder met eenen zuydtoosten wint; in dese contreye vande Custe van Terra do Natal, welck duert tot 32. graden, is die moeylijkste pas-

Verhael wat de alder sorgelijckste wegh is tusschen Indien en Portugael.

sagie met die [3]) Cabo de bona Esperança, die op die gheheele reyse is, ende vreesen dickwils meer dit landt van Natal, als die Caep: want hier in 't ghemeen veel tormenten ende onweders zijn, en heeft veel Schepen vernielt en verslonden, als die Portugesche memorialen [135b]
vol zijn, ende daer af ghenoech ghetuyghen, in dese contreye vonden oock die teeckenen van 't verloren Schip San Thoma, in somma in het ghemeen soo betalen hier die Schepen tribuyt, ofte laten daer die gheheele reste, waerom ghenaemt wert Terra do Natal, dat is:

Beschryvinge van 't periculose land Terra do Natal.

het landt van Kersmis, uyt welcke oorsaecke passeren hier altoos met grooter vreesen, en goede wacht ende voorsichtigheyt, alle touwen vast en strack, het gheschut onder in het Ballast, alle kisten, potten,

---

1) *Basse-Camer*: beweegbare kamer in een stuk geschut. Zoo genoemd naar *basse*, een soort van kleine kanonnen, in 't Engelsch *base* of *bass* (Murray, Engl. Dict. I, 687). Zie voorts Nederl. Wdb. onder Bas, Deel II, kol. 1047.

2) Zeer zonderling gebruik van „trekken". De zinsnede in de Lat. vertaling uitgelaten.

3) Uitgelaten „van".

vaten, en alle rommelinghe[1]) die onder geen plaets en hebben, worpmen over boort inde Zee, ende alle dinghen ghereet op zijn plaets: want men heeft hier d' een ure claer en helder weder, ende d' ander ure eenen storm, dat het schijnt Hemel en Aerde te vergaen, hier comt met een claer ende helder weder een wolcxken, welcke is in 't schijnsel van de groote van een vuyst, waerom van de Portugesen ghenoemt wert, Olho de Boy, ofte Ossen ooghe, ende al ist dat het stock stil is, en dat die seylen aen de mast clappen, soo moetmen terstondt met datmen dit wolcxken siet, en ghewaer wert, met alle haesticheydt alle seylen strijcken ghelijckelijck: want eermen omsiet soo ist by het Schip, met sulcken storm ende ghetier, dat het sonder twijfel een Schip souden inden afgrondt smyten, soomen daer niet op verdacht en waer, alst gheschiede van de tweede vloot, naer die ontdeckinghe van Indien[2]), die welcke waren thien oft twaelf Schepen by malcanderen; met alsulcken stilten ende claer weder lieten alle seylen hangen, sonder yewers naer te sien, gelijckmen in dese onse Navigatien voor een ghewoonheydt heeft, soo is metter haest dit wolcxken ghecomen, met die vreeselijcken storm, ende was haer op het lijf eer zy haer mochten reppen, soo dat daer by de seven ofte acht inde grondt gheraecten, daer noyt tael noch teecken meer af en quam, ende die ander met groote schade ende moeyten ontquament; van dien tijdt voortaen hebben beter op haer hoede gheweest, ende leerdent kennen, soo dat zy daer nu goede wacht op hebben, ende gheeft haer noch genoech te doen; Dese over vallende tormenten dueren in de gheheele contreye van Terra do Natal, tot voorby de Cabo de bona Esperança.

Beschryvinge ende gedaente van Olho de Boy.

De storm Olho de Boy brengt 7. schepen om den hals.

Hoe lang dees storm duerde.

Den twaelfden Martius, wesende in de hooghte van 31. graden, creghen weder recht in de windt, ende daer naer stilte, waerom streecken alle onse seylen, ende laghen alsoo en dreven vier daghen, het welcke die Portugesen Payraer heeten, hadden alle dese daghen grooten overlast van de Zee, die ons Schip dapper tormenteerden, so dat het die Schippers houden voor meer torment als storm ende onweder: want die Zee-golven comen tegens malcanderen van alle hoecken, ende vattent Schip tusschen beyden, dat zy hem alle zijn Ribben doen craecken, ende gants ontstellen, so dat het die Schepen seer dangerues is; wy hadden altoos groote sorghe voor onse Fock-mast, soo dat wy onse masten ende het gheheele Schip met groote Cabels en-

Zy crygen opten 31. graedt een groote stilte.

Lyden groot perijckel vande Zee.

1) Vgl. de noot, blz. 142.

2) Deze vloot zeilde uit van Lissabon 9 Maart 1500, onder bevel van Pedro Alvares Cabral. Vgl. Danvers, I., 65 sqq.

de touwen te samen bonden, soo wy best mochten, dit duerden tot den seventhienden, doen cregen wy weder een weynich windts, so dat wy ons seylen weder op haelden: maer duerden ons weynich tot des anderen daechs, doen cregen wy weder inde wint met een storm, soo dat onse groote Ra brack, waer mede streecken alle onse seylen, [136a] ende bleven alsoo ligghen dryven ofte payreren[1]), ende concerteerden onse Ra, laghen aldus en dreven sonder seylen tot den 20. Martius, met groote overvallinghe van de Golven ofte Zee, die ons grootelijcken fereerden en ontstelden, ghelijckse daer altoos ghemeenlijck doen, waren alle dese tijdt op 31. graden, sonder pet te moghen voorderen, alle dese daghen, saghen seer veel Voghelen, die de Portugesen heeten Antenalen[2]), zijn van de groote van Eynt-vogels. Den 20. Martius creghen weder een weynich windts: maer was scherp, doch trocken onse seylen op en seylden op de windt; Des nachts daer aen volghende cregen weder een groote stilte, welcke duerde tot den 22. doen creghen weder inde windt, met een soo grooten storm, dat wij alle onse seylen ghedwonghen waren te strijcken, die wy met groote moeyten qualijck kosten in cryghen, ende en konsten al dryvende ofte payrerende het schip niet gaende houden: want waren in groot perijckel, soo dat wy ghedwonghen waren, die bonet3) om 't voor casteel te binden, welcke ons seyl was: want anders geen en mochten veelen, ende seijlden also weder te rugge, aldaer ons die windt wilden hebben, om alsoo eenighe verlichtinghe te hebben: maer hadden genoech te doen, moesten van noots halven onse groot Boot over boort werpen, ende alle kisten, potten, en vaten, die op het overloop stonden, ende noch ander goet datmen eerst by de hand vondt: Dese torment duerde ons twee daghen ende drie nachten sonder op houden.

De groote Ra breeckt door 't onweder.

Zy sien veel Antenalen.

Een groote storm met groote perijckelen.

Zy seylen te rugghe.

Den 25. Meert, wesende vesper van Palmsondagh, creghen weder eenen beteren windt ende weder, naer dat wy groote Aelmoessen ghetrocken 4) hadden, voor onse lieve Vrouwe van Anuntiason 5), wiens dagh het den selfden dagh was, ende hebben weder onse seylen op ghehaelt, volghende onse wegh naer de Cabo toe; In dese tijdt regneerden in ons Schip een cranckheyt inde mont, ende lippen,

Zy crygen een cranckheyt op het Schip.

1) Zie blz. 143, noot 3.

2) Juister: *antennaes*, mv. van *antennal*; zoo genoemd omdat zij zich op de *antennaes*, ra's, zetten.

3) D. i. verlenging van een gaffelzeil. Zie verder Nederl. Woordenboek III, 1ste stuk, kolom 364.

4) Wederom dezelfde uitdrukking als hierboven.

5) Port. *anunciaçāo*, Maria-Boodschap.

keel, ende tonghe, die swollen, ende 'tvel af ginck, soo datmen niet en konst eeten dan met groote smerte ende pijn, ende was generael onder al die op 't Schip waren.

Den achtsten Aprilis smorghens, nae dat wy 15. daghen voor windt gheseijlt hadden, naer die Cabo ende het landt toe, sagen sommighe teeckenen van 't landt, het welcke is groen water: maer en konsten gheen grondt vinden, doch ten was altoos ten alderhoochsten gheen 40. mylen van landt, naer merckinghe van de Piloten, ende saghen oock van de Voghelen, diemen heet Mangas de Velludo[1]) Fluweelen Mouwen te segghen: want hebben aende punten vande vluegelen, swarte punten als Fluweel, wesende voorts wit ende graeuachtigh, welcke houden voor een sekere teecken van het landt, vande Cabo de bona Esperança binnewaerts, te weten, die Baya de Lagoa[2]), ofte die Bay van 't lack, die leydt op 33½. graden, vande Custe die naer Moçambique streckt.

Op wat dagh dat zy landt begonnen te sien.

Zy sien veel Mangas de Velludo.

Teyckenen vande hooghte op 33 een half graden.

Den 9. April des nachts, creghen wederom recht in de windt, wesende in 35⅓. graden, met eenen grooten storm ende onweder, die duerden tot den 14. vande selfde maendt, soo dat wy ghedwonghen waren, niet moghende verdraghen het ghewelt van de Zee, ende het [136b] gheduerighe onweder ende storm, wederom te rugghe te loopen voor windt af, ende dat met die helft van het Fock-seijl alleenlijck op: want en bevonden ons niet machtigh ghenoech, om te moghen payreren, ofte sonder seylen te dryven, ghelijck als die Schepen ghemeenlijck ghewoon zijn, ende dickwils oorsaeck is van haer verlies, alsmen wel ghenoech vermoeden mach, door die groote cracht van de Zee ende Golven die daer zijn, dat het schijnt onmoghelijck te wesen, een Schip te moghen verdraghen, soo grooten ghewelt, al waert van yser moeste wijcken ende breken, ende hoe wel dat wy voor windt af liepen, hadden noch perijckels ghenoech: want die Zeen quamen van achteren boven over 't Schip, ende bedeckten het gheheele overdeck, ende moesten onse masten, hooft-touwen, ende het gheheele Schip met koorden ende cabels aen malcanderen vast rygen, ende alsoo vast toe spannen ofte gorden, op dat het van het groote ghewelt niet en mochte wijcken, en van hem geven, en moesten nacht en dagh pompen, hadden van elcken punt van Fock-ra een touw, die quamen tot achter by de Stuerman, ende stonden aen elcke touw 15. 16. Man, ende den Stuerman in zijn stoel, enne d'onder

Oorsaec waer om menich Schip verloren wert.

Lyden groot perijckel vande stormen.

1) Spelling en verklaring juist.

2) *Al.* Delagoabaai. Port. *lagôa* is „lagune", niet zooals V. L. zegt „lack", want dit is Port. *lago*, meer.

Verhael wat haer in dese storm al wederva-ren is.

Stuerman achter boven op het Schip, om de Zeen waer te nemen, ende die Stuerman tauseren;[1]) Daer stonden thien oft twaelf Mannen aen het Roer, ende die ander Bootsghesellen op het overloop, om 't seijl te regeren, ende als dan die Golven quamen en bedeckten het Schip, soo riep die onder Piloot, ende alsdan so riep den Stuerman tot die van het Roer, ende beval aen de een oft d'ander zyde die touwen vande Fock-ra te trecken, desghelijcks die Bootsghesellen op het overloop met die Hoogh-bootsman, om alsoo het Schip recht naer die Zeen te houden: want hadden ons die Zeen eens over dwers ghecreghen van de zyden, soo haddet met ons gheweest Requiescant in Pace, ende was desghelijcks bynaer soo cout als in dese landen is inde Winter, alst sonder vriesen is, waer mede altesamen seer mismaeckt ende moeyloos waren, ende die moet by naer verlooren gaven: want moesten by ghebuerten soo van het Roer naer boven trecken, en van daer naer die pomp, niemant uytghesondert, soo datmen noyt tijdt hadden om slapen, rusten, ofte eeten, noch te vercleeden, ende tot meer hulpe soo brack ons noch die pen van 't Roer, ende souden bynaer twee ofte drie doot ghesmeten hebben: maar God versacht, soo dat daer anders gheen schade en gheschiede, als dan sommighe qualijck ghetracteert, ende gheduerende noch den 14. van de selfde, sonder verbeteringhe te sien, zijn alle die Officieren van het Schip vergadert, ende meer andere, ende hebben raet ghehouden wat haer best te doen stondt, ende siende dat het Schip niet machtigh ghenoegh en was, om die Cabo te passeren, hebben ghelijckelijcken ghesloten met een protest, dat zy alle onderteeckenden, om met het Schip weder naer Moçambique te varen, ende aldaer te verwinteren, ende het Schip te versien, ende te concerteeren[2]) van alle nootdruft, het welcke het ghemeen Volck een groote droeffenis aen jaechden: want bevonden dat daer soo grooten perijckel was, weder te keeren naer Moçambique, als voor by de Caep te passeren: want moesten weder voor by het Landt van Natal, daer sy soo seer voor vreesden, als [137a]
voor de Caep, daer en boven soomen naer Moçambique arriveert, is soo veel als een verloren reijs: want moeten daer tot het ander jaer vertoeven, en men verteerter kap en kuevel: want alle dingen moeten daer van Indien comen, van alle provande,[3]) soo dat alle

Heel cout by de C. de bona Esperansa.

Moeten nacht en dagh in de weer zijn om 't Schip te bewaren.

De Officieren van het Schip besluyten weer na Mossambique te loopen.

Desen raet maeckt menich bedroeft.

---

1) Moest zijn „t'aviseren." Misschien eenvoudig drukfout. De Lat. vertaler laat het uit; zou hij het niet herkend hebben?

2) De volgorde in de war. Het moest heeten: het Schip te concerteren ende te versien van alle nooddruft.

3) Voorraad, uit Fransch „provende"; niet voorkomende bij Kiliaan.

dinghen met Gout opghewoghen wert, het welcke die arme Boots-ghesellen ende Putgers qualijcken aenstont; want hadden weynich middelen daer toe, ende souden haer armoede die zy met brachten moeten vercoopen, en versetten om half gelt, ende daer en boven waren noch wel 500. mylen van Moçambique, door alle dese oorsake wasser een groote beroerte in 't Schip, ende vervloecten de Capiteijn ende Officieren, dat het Schip soo qualijck versien was: want en hadden niet een coordeken; noch waer af maken, soo ons eenighe quaem te brecken; de Capiteijn gaf de schult aende Schipper, dat hy't op't lant niet geeyst en hadde, ende die Schipper seyde weder dat hy't geeyst hadde, ende dat het Cayro[1]) ofte Kennip, daermen in Indien die coorden af maeckt, den Capiteijn ghelevert was, ende dat hy daer die helft (om zijn buers te vullen,) af vercocht hadde, ende dat wy daerom nu ghebreck leden, met dusdanighe bueselinghen doen zy hare dinghen sonder meer achterdencken, dan alsse inde noot zijn, so ist misericordia, ende onse lieve Vrouwe om hulpe aen te roepen, ende onse Capiteijn wist noch te segghen doen wy in desen noot waren, dat hem gheen dinck meer en verwonderde, dan hoe dat Godt die Heer, haer (die goede Christenen ende Catholijcken waren) die Cabo altoos met soo groote ende stercke tormenten[2]) ende schade liet passeren, hebbende soo groote ende stercke Schepen, ende die Enghelschen dat ommers[3]) ketters ende Gods lasteraers zijn, met soo cleyne ende swacke Schepen soo ghemackelijck die Caep passeerden, ghelijck als in Indien die tydinghe was, dat zy een Enghelsman ghepasseert hadden met groote faciliteyt, aldus liepen wy weder naer Moçambique, met groote desperaetheydt: want niemandt en hadde lust yewers handt aen te steken, ende wilden qualijck die Officieren obedeceren; aldus varende, sagen veel vaten, berders, en doot volck dryven, waer mede ons een weynich troosten, meenende datter eenich ander Schip in het selfde lyden was, als wy, ende dattet sommigh goet over boort geworpen hadden, ende oock nae Moçambique toe liep, voor ons, waer mede meenden gheselschap te hebben, ende dat wy niet alleen die ongheluckighe en waren: want men seydt gemeenlijck dat twee ongheluckighen malkanderen troosten, soo ginckt met ons oock: maer God gaf dat het alsoo gheweest hadde, als wy ons gissinghe maeckten: maer het was (Godt betert) quader als wederom keeren: want waren die teeckenen van het ver-

Den raet om na Mossambique te loopen maect een beroerte in 't Schip.

Groote twist tusschen de bevelhebbers in 't Schip.

Eenighe raet vande Portugesen alsse in noot zijn.

Leest met na dencken.

Zy loopen na Mossambique ende vinden eenige overblyfselen van 't Schip Sant Thome

1) Dit is verkeerdelijk met „kennep" gelijkgesteld.

2) D. i. stormen, onweder; Spaansch, Port. *tormenta*.

3) D. i. toch maar.

loren Schip Sant Thome als wy naermaels in 't Sant Helena verstonden.

Zy cryghen groote stilte opte 37. grad.

Den 15. vande selfde maendt creghen weder eene groote stilte, ende duerden tot den 17. ende nemende die hooghte van de Son, vonden ons op 37. graden, tot groote verwonderinghe van al die in het Schip waren: want wesende als gheseydt is op 35. graden, hadden vijf daghen met soo grooten windt ende storm weder naer Moçambique geloopen, ende souden naer alle menschen verstant behooren gediminueert te hebben, ende maeckten onse gissinghe, dat wy [137b] behoorden op 30. ofte 32. graden te wesen, de oorsake dat ons Schip aldus achterwaerts tegen onse cours ghedreven was, naer die Cabo toe, meenende dat wy naer Moçambique ginghen, was door die cracht van het water, die in die contreye altoos met sulcke stercke stroomen nae die Cabo toe treckt, als ons die Stuerman affirmeerden, dat hy sulcks wel meer bevonden hadde: maer noyt ghedacht dat het water van soo grooten cracht was, als hy nu merckelijcken by experientie ghemerckt hadde, soo dat het scheen dat ons God mirakelues teghens alle menschen vernuft ende verstant, ende alle cracht van storm ende windt, ons heeft willen die Cabo doen passeren, als wy daer minder gedachten toe hadden, waer aen men kennelijcken mach concidereren dat alle menschen dinghen sonder Gods handt ende werck, is niet dan ydelheydt; Den selfden dagh saghen weer groen water, ende die Voghelen, ghenaemt Mangas de Velludo, dat ghewisse teeckenen zijn van de Cabo de bona Esperança,[1]) dat ons noch weder eenighe hope gaf die Cabo te passeren, ende teghens den avont soo quam ons een Swaelve aen boort, die al om en tom swerfde, waer mede een groote blyschap in het Schip was, want seyden dat het een voorsegghinghe ende teecken was, van onse lieve Vrouwe, die die sandt om ons te troosten, ende dat wy die Cabo noch souden passeren, waerom weer op een nieuw vergaderden, ende besloten dat wy noch eens souden den wegh acometeren[2]) om de Caep te passeren, ende dat aenghesien soo veel goede teeckenen ons een waerschouwinge was, om goeden moet te hebben, ende dat wy op God souden betrouwen; Dit ghesloten wesende, hebben die Letanien ghesonghen, met Ora pro nobis, ende veel Aelmoessen, ghetrocken met groote beloften van Bevaerden, ende dierghelijcken dinghen, dat onse da-

Waeromme dat zy van Mossambique teghen cours ghedreven worden.

Zy sien weer teeckenen van de C. de bona Esperansa.

Verhael van een Swaelve die in 't Schip quam.

De Portugesen doen onse lieve Vrou groote beloften inde tijdt des noots.

1) Van hier af alles overgeslagen in de Lat. vertaling tot aan: „Hier mede is het volck verquickt."

2) Port. *acommeter*, of, zooals men Hoogd. zegt: in Angriff nehmen; zeer twijfelachtig of hier te lande de uitdrukking ooit in zwang is geweest.

ghelijckse neeringhe was; Hier mede is het volck weder verquickt, ende wel gemoet gheworden, ende een yeghelijck thoonden zynen dienst ghewilligh, ende offreceerden alle liever haer lijf ende leven te avontueren naer die Cabo toe, als met sekerheydt van hare falvasion nae Moçambique te keeren; wy hadden als noch grooten overlast ende ghewelt van de Zee, die ons niet en verlieten tot aen de ander zyde van de Cabo de bona Esperança.

Den achthienden April creghen wederom recht in de windt, met soo grooten storm ende onweder als wy oyt te voren ghehadt hadden, ende meenden gants ende gheheel verloren te zijn: want die Zee bedeckten alle ooghenblick ons Schip, soo dat wy dickwils met water bedeckt waren, ende moesten om eenighe verlichtinghe te kryghen, veel Kisten ende Caneel, ende ander waren diemen eerst by der handt kreegh over boort smyten, in somma dat al die in het Schip waren, die moet gantsch verlooren gaven, ende een yeghelijck hem biechten, ende malkanderen om vergiffenis baden, meenende sonder meer hope, dat het onsen lesten tijdt was; dese tormente duerden aldus over die vier en twintigh uren; Men trock in het Schip veel Aalmissen, voor veelderley lieve Vrouwen ende Santen, met grooter devo-
[138a] tie ende beloften van wondere dinghen uyt te rechten, aen landt comende; in het eijnde heeft ons God vertroost, ende ons beter weer verleent, te weten, den 19. des savonts begost het weer wat te beteren, ende creghen weder een weynich beter moet; Den 20. namen die hooghte van de Son, ende vonden 36. graden, en saghen weder groen water, ende sommighe Voghelen, die zy noemen Alcatrases[1]) ende veel Zee-wolven, welcke houden voor sekere teeckenen vande Cabo de bona Esperança, ende waren nae onse gissinghe dicht by 't land, hoe wel wy geen en konsten sien; Dese dach creghen weder de windt wat ruymer, ende hadden groote hope om die Cabo te passeren, ende het volck begost beter te vreden te wesen, door die teeckenen die wy saghen, alle dese dagen sagen altoos groen water, tot den 22. April, dese dagh worpent loot uyt, des daechs tweemaels, ende des snachts naervolghende: maer en vonden geen grondt, welcke goede teecken is vande Cabo, diemen heet das Agulhas, ghepasseert te wesen; Dese Cabo das Agulhas leydt op 35. graden, ende is noch 20. mylen van de Cabo de bona Esperança, die op 34½. graden leydt, ende om dat by dese Cabo das Agulhas, men altoos grondt vindt tot

Crygen groote stormen, ende lyen veel tormenten.

Werpen veel goets buyten boort.

Op wat hoochde datse haer thoonden opten 20. April.

Zy sien sekere kenteeckenen van de C. de bona Esperansa.

Teeckens alsmen voorby de Cabo des Agulhas is.

1) „Alcatras", Port., Spaansch „*alcatroz*", is eig. een benaming voor de pelikaan. Hier is de Albatros gemeend; zie *Hobson-Jobson*, s.v. Albatross, waar men zien kan dat er in de berichten over Alcatraz en Albatros verwarring heerscht.

Hooghte van dese, ende vande C. de bona Esperansa. 30. 40. mylen van de Custe, verstonden dat wyse ghepasseert waren, aende coluer van 't water, ende die voghels diemen altoos in de contreye voorseker vint, ende oock tot meerder versekerheyt, soo verlieten ons die groote baren ende Zee, die ons soo seer altoos ghequelt hadden, ende vonden een slecht water, seer different van 't voorleden, soo dat ons scheen van de Hel in 't Paradijs ghecomen te wesen, met soo grooten vruechde dat wy meenden herboren te zijn, en kreghen oock een goeden wint, dan seer koutachtigh.

Zy cryghen goede windt by de C. de bona Esperansa.

Tijt wanneer datse deCaep passeren.

Den 23. van Aprilis, so passeerden wy die Cabo de bona Esperança, met groote ende eene generale blijtschap, wesende 3. maenden en 3. daghen dat wy van Cochijn t' seijl ghegaen waren, sonder oyt landt ofte sandt ghesien te hebben, dan alleenlijck seeckere teijckenen van de Cabo, welcke weynigh gheschiet: want die Piloten doen altoos haer uyterste neersticheyt, om die Cabo te sien, ende 'tlandt te mercken, om alsoo voorseker te weten dat zy die Cabo ghepaseert zijn: want moeten alsdan weder diminueren, en mochten soo haest naer Moçambique loopen, als na Santa Helena, doch al waert dat sy het aende Zee ende 'twater lichtelijck konnen mercken, soo ist haer nochtans noodich 'tlandt te sien, om alsoo haren cours te setten naer Santa Helena, ende moeten dat altoos houden aende slincker hant: want anders en waer haer niet moghelijck het selfde te moghen aen comen, als zy dese cours verloren: want soo zijt eens passeerden, en mogent niet weder om crygen, om datter altoos maer eenen windt waeyt, dat is: eenen zuydtoosten wind; De Cabo ghepasseert wesende kreghen terstondt voor de windt.

Oorsaec waer om dat het noodich is 't landt vande Cabo te sien.

Zy cryghen voor windt.

De Stuerman eyscht Bona Viagen van de Cabo de bona Esperansa.

Den 24. April, soo beval den Stuerman dat men souden de Bona Viagen, vande Cabo de bona Esperança gheven na ouder costuymen, met een groote verblydinghe ende ghecrijs, van alle die in 't Schip zijn: want alsdan hebben die rèyse versekert nae Portugael te varen, ende niet weer naer Indien te arriveren: want soo langhe als men die Cabo niet ghepasseert en hebben, ist altoos in twyfel, ende waren ontrent 50. mylen die Cabo aen d'ander zyde; Die teeckenen diemen voorseker hout, ende die waerachtichste zijn van datmen aen d'ander [138b]
zyde is, zijn veel tromben[1]) ofte struycken van dick riet, die altoos daer seer veel dryven 15. 20. mylen van landt, desghelijcks sekere voghelen die de Portugesen noemen Feysoins,[2]) zijn wat grooter als Meeuwen, zijn wit ende vol swarte spickelen over 't gheheele lijf, zijn

Sekere teeckenen alsmen voorby de Cabo is.

1) Een ons van elders onbekende vervorming van „tronk"; Lat. vert. heeft „trunci".

2) In een noot op de Engelsche vertaling (1885) wordt gezegd dat *Feijão*, mv. *Feijões* een zeevogel is; doch welke? *Feisão*, mv. *Feisães* en *Feisões*, is fazant.

seer goet te kennen, ende 'tonderscheyden van alle Voghelen, dit zijn seeckere teijckenen daer haer die Stuer-luyden seer op betrouwen, ende altoos voor waerachtigh vinden; Die Caep ghepasseert wesende, nemen haren cours naer Santa Helena, noordtwest ende noordtwest ten westen; Den 27. April cregen recht inde wint, ende duerden tot des anderen daeghs, doen creghen wy een stilte, wesende in 30. graden aende zyde van Portugael; Den 29. creghen voor de windt, welcke is den generalen windt die van hier altoos waeyt, het geheele jaer duer, tot aende Lynie Æquinoctiael, ende is eenen zuydtoosten windt duergaende, soo datmen die seylen wel mach laten staen, en gaen liggen en slapen: want die meeste wint die daer waeyt, is, datmen het mers seijl ter halver stenghe stijckt.

Gedaente vande Feysoins.

Cours nae S. Helena.

Den 12. Meye smorgens inden dageraet, saghen wy het Eylandt van Santa Helena, ende daer was soo grooten vruecht in 't schip als oft wy den Hemel ghesien hadden, waren ontrent twee mylen van landt, ende het Eylandt lach van ons west zuydtwest, ende liepen daer dicht op aen, so dat wy daer wel met een roer mochten op schieten, dicht by wesende, so liepen wy om eenen hoeck, die van ons lagh noordtwest, die om gheloopen wesende liepen dicht by 't landt heen west noordtwest aen, ende 'tlandt van dese zyde was so hoogh ende steijl, dat het scheen een muer te wesen, die inde lucht raeckte, dus liepen ontrent ander half mijl, ende liepen om den anderen hoeck die westwaert voor ons lagh, dese hoeck om gheloopen wesende, soo ontdeckten wy terstondt die Schepen die op de ree laghen, ende waren die voor ons uyt Indien gheloopen waren, liggende ontrent een cleyn half mijl van dese voorseyde hoeck dicht onder't landt, soo dat het landt blijft zuydoost van u, ende door die groote hooghte van het landt, ligghen die Schepen oft zy in een Haven lagen: want men hoort die windt wel boven die stenghe ruysschen, doch en can aen de stenghe niet eens raken, ligghen soo dicht aen landt, datmen bynaest met eenen steen aen landt soude worpen, al waer goede gront is van 25. ende 30. vadem diep, ende dat zy wat verder quamen af te dryven ofte duerslipten, moesten duergaen, ende en souden 'tlandt niet weer connen cryghen, om dat de windt recht contrarie is, duer dese oorsake liepen wy so dicht by't landt, dat die hooghte van't landt onsen wint benam, ende het Schip en wilde niet regieren sonder wint, so dat het aende wal dreef, ende raeckten met ons boechspriet aen't landt, meenende altemael dat het Schip ende goet om hals was: maer door die groote diepten: want hadden noch wel 10. vadem diepten, ende alle die Boots ende 'tVolck vande an-

Wanneer dat zy S. Helena saghen.

Coursen om inde Haven te loopen.

Diepte daer de Schepen op het ree liggen in S. Helena.

Zy lyden noch noot eer zy inde Haven comen.

der Schepen, quamen ons te hulpe[1]) ende creghen ons weer van landt, sonder eenighe schade, ende brachten ons op die plaets daer die Schepen anckeren, welcke is recht tegens een Valeye, die tusschen twee hooghe berghen leijdt, al waer een Kercksken staet dat

Gedaente vande plaets daer zy anckeren.

Santa Helena ghenaemt is, wy vonden alhier vijf Schepen, te weten, het schip dat van Malacca gecomen was, ende 't Schip Santa [139a]
Maria, die daer 15. daghen gheweest hadden, ende waren by malcanderen ghecomen aende Cabo de bona Esperança, ende het Schip

Verhael wat Schepen dat zy in S. Helena vonden.

Sant Antonio, ende den Admirael Sant Christoffal, hadden daer 10. daghen gheweest, ende 't Schip Consepçon was daeghs voor ons ghecomen, ende ghebrack alleenlijck het Schip San Thome ende duer die teeckenen die wy ende d'ander Schepen gesien hadden, vermoeyden dat het ghebleven was, alsmen daer naer verstondt: want noyt meer af te voorschijn gecomen is: want die ander schepen hadden ghesien masten, delen, vaten, kisten, luycken, ende veel doot Volck, die haer op berders ghebonden hadden, ende ander duy-

Beschryvinge vande perijckelen die den Admirael leet eer hy tot S. Helena quam.

sent dierghelijcke teeckenen; Oock soo hadden onsen Admirael in groot perijckel gheweest van blyven: want hoe wel dat het een nieu Schip, ende zijn eerste reyse, was vande wormen duergheten, so dat zy by de 20. spannen waters in hadden, ende smeten aende Caep over die helft van 't goet in't water, ende moesten nacht en dach met twee Pompen pompen, sonder een oogenblick op te houden, ende souden voor Santa Helena te gronde ghegaen hebben, en haddent die ander Schepen niet te hulpe ghecomen, alle d'ander Schepen wisten ghenoech te vertellen, van hare perijckel ende noot, daer zy in gheweest hadden; Oock soo was drie Maenden voor dese tijdt van 't Eylandt t'seijl ghegaen, een Schip dat het vorighe jaer gescheyden was van Ormus, met het overgebleven goet ende 't volck van 't Schip San Salvador, dat vande Armade vande Portugesen gesal-

Sommige overghebleven crancken vertellen in S. Helena de voyagie ende daden van een Engels schip.

veert werden, byde Custe van Abex, ende nae Ormus brachten[2]), als wy hier voor geroert hebben; Dit Schip hadde in Moçambique verwintert, ende was die Caep vroech ghepasseert, ende alsoo alleen naer Portugael, hadden in't Eylandt gelaten sommich cranck volck, alst altoos die manier is, die dan altoos die naervolghende Schepen met nemen, dese gaven ons tydinge hoe dat vier maenden verleden,

---

1) De zinbouw zeer verward. De gebrekkige samenhang kan eenigszins verbeterd worden, wanneer men schrijft: „door de groote diepte — en doordat alle de booten en 't volk van de andere schepen ons te hulp kwamen, kregen zij ons" enz.

2) Moest zijn: gebracht werd.

hadden in Santa Helena geweest een Engels Schip[1]) dat ghereyst hadde duer die Strecho van Magallianes, ende door die zuyder Zee, ende alsoo naer die Fellippinas, ende was gepasseert door die Strecho diemen heet van Sunda, welcke is over Malacca, tusschen het Eyland van Samatra ende Iava, op welcke wech nam een Schip van China diemen Iunckos noemt, gheladen met Silver ende Gout, ende allerhande zyde, ende sont den Bisschop van Malacca eenen brief, met een present van weynich valuer, segghende: dat hy hem dat sont om vrientschap te maken: want meenden hem noch comen te besoecken, van dit Schip van China ofte Iuncko nam hy eenen Portugeschen Stuerman, ende is alsoo geloopen voor by die Cabo de bona Esperança, tot het Eyland Santa Helena, daer hy versinge nam van water en ander dingen, ende smeet den Altaer van't Kercxken, ende die Cruysen om veer, ende liet aldaer een Ketel ende sweert, dat die Portugesen daer vonden, als wy daer quamen, doch en costen noyt bedencken wat het te beduyden hadde, sommige meenden dat het een teecken was voor eenighe Schepen van zijn gheselschap, een yegelijck mach oordelen wat hem best dunckt; In het Schip van Malacca quam voor Factoor vande Peper, eenen Gerrit van Af-
[139b] huysen, natureel van Antwerpen, ende woonachtigh tot Lisbonen, die met het selfde Schip van Lisbonen geseijlt was, twee jaer verleden: want moesten in Malacca, oorsake die oorloge ende benautheyt, aldaer 14. maenden stil blyven liggen, tot dat Malacca ontset worde, als wy op een ander vertelt hebben, waar door hadden groote miserye ghepasseert, en oncosten gedaen, ende om dat het een seer onghesont land is, ende ghelijckelijck die benautheyt ende langhen tijt, dat zy daer moesten blyven, warender van 200. persoonen die op 't Schip waren: maer 18. oft 20. overghebleven, ende alle d'ander ghestorven, ende moesten aldaer weer ander ende onbedreven volck aen nemen, om het Schip weer over te brenghen; Dese Gerardt van Afhuysen mijn kennis ende vrient, wesende voor mijn afscheyt uyt Portugael naer Indien, hebben malcanderen met groote verwonderinghe ende blyschap ontfanghen, weynich denckende ons in alsulcken contreye te ghemoeten al waer wy t' samen communiceerden van die gheschiedenisse, onse verloopen tijdt, ende ausencia nae onse afscheyt, van wien ick onder ander dinghen veel ende waerachtige informatien ghecregen hebbe, soo van Malacca als die omligghende quartieren ende Eylanden, so van hare manieren, handel, ende coopmanschappen, als

De Engelschen slaen in Sant Helena een Altaer omme, ende laten een sweert met een Ketel inde plaets.

Jan Huyghen vint hier Gerrit van Afhuysen, ende vertellen malcanderen alle haer perijckelen die zy geleden hadden.

1) Het was Thomas Cavendish, die van Plymouth uitzeilde 21 Juli 1586 en daar terugkwam 9 Sept. 1588.

andere notable dingen; By dese naervolgende conterfeytsels machmen sien de waerachtighe ghelijckenisse van 't Eylandt Santa Helena, vande drie zyden gelijck wy daer by quamen, ende om voeren tot op die ree; desgelijcks het Eyland Ascencion, wiens declaratie vanbeyde dese Eylanden men hier naer mach verstaen, ghelijck als ick het selfs hebbe connen bemercken.

Dat 94. Capittel.

Een corte beschryvinghe van 't Eyland van Santa Helena.

Waerom dat het S. Helena ghenaemt is.

Het Eylandt Santa Helena is also genaemt, om dat het vande Portugesen ontdeckt is gheweest, op den dagh van Santa Helena[1]), welcke comt den 21. Meye, is van de groote van ses mylen in het ront, luttel min oft meer, leijt op 16¼. graden, aende zuydtzyde vanden Æquinoctiael, vijfhondert en vijftigh Spaensche mylen van de Cabo de bona Esperança, ende leydt van de Custe diemen noemt van Angola ofte Æthiopia 350. mylen, ende vande Custe van Bresilien 510. mylen, dit zijn die twee naeste landen die't heeft; 'tis een seer hoogh ende berghachtigh landt, soo dat het ghemeenlijck met die wolcken bedeckt is, het landt is in hem selven asachtigh ende seer droogh, ende oock alle die boomen die daer veel zijn, die 't van zijn selven heeft, te weten, die wildernisse, ende het hout daer van, is tot weynich meer profijts als om te branden: want en heeft sonderlinghen geen substantie, ende is gelijck oft het half versenght waer, soo dat het schijnt sonder twyfel datter eertijdts eenighen Vulcano gheweest is, ghelijck in 't ghemeen alle die Eylanden het vuyr seer onder worpen zijn: want men vint alhier op sommige plaetsen Solfer en Swevel; alst die Portugesen eerst ontdeckten, so en wasser gants gheen ghedierten, noch eenige fruyten, dan alleenlijck abondant van soet water, dat seer goet is, ende comt van de berghen af vallen, ende stort also inde Valeye by groote menighten, aldaer het Kercxken staet, ende loopt alsoo met som- [140a]
mighe cleyne Beecken tot inde Zee, al waer die Portugesen hare vaten vullen met water, ende wassen die cleeren, so dat het een seer groot gherijf is, ende is een playsier om sien, die claerheydt ende menichte van het water, dat tusschen die berghen af stort in de Valeye, datmen soude segghen een mirakel te wesen, aenmerckende die drooghte van't land ende Steen-clippen die't heeft, die Portugesen hebbende allencxkens veel gedierten ghebracht, ende allerley fruy-

Groote ende hooghte.

Gedaente van 't Eylandt.

Wat de Portugesen op 't Eyland vonden als zy 't eerst ontdeckten.

Veel versch water in S. Helena.

---

1) Het werd ontdekt door João de Nova op 21 Mei 1502, op zijn terugtocht van Indië naar Portugal. Zie Danvers, I, 76.

ten gheplant inde Valeyen, die in soo grooten abondantien aen ghewasschen en ghegroeyt zijn, dat het ongelooflijcken schijnt te wesen: want is so vol Geyten, Bocken, wilde Verckens, Velt-hoenderen, Patrysen, Duyven, by duysenden, so dat een yeghelijck die wil mach jaghen ende doot smyten, ende men vint daer altoos genoegh, al quamen daer noch soo veel Schepen, men machse met steenen ende houten doot smyten door die groote menichten; Nu van alle vruchten als Portugaelsche Vygen, Granaet Appelen, Orængien Appelen, ende Lymoenen, Lymen, ende dierghelijcken, zijnder soo veel aen ghegroeyt, sonder poten noch planten, van haer selfs dat alle Valeyen vol zijn, dat een playsier om sien is, ende schijnt een aerts Paradijs te wesen, ende hebben 'tgeheele jaer duer vruchten, oorsake dat het alle dagen met vlaghen vijf oft ses malen regent, en dan weder Sonne-schijn, soo dat al watmen daer plant daer seer wel wast, ende door die weynige curieusheydt van de Portugesen, en zijnder van alle fruyten van Portugael ende Indien niet: want souden daer sonder twyfel wel wassen, naer die goede ghetemperheydt van de lucht ende 'tlandt, ende dat meer is: hebben daer soo grooten abondantien van Visch, dicht by het landt ende rontom 'tEylandt, dat het schijnt een wonder van God te wesen: want met cromme spijckers ende naghelen, kanmen so veel Visch vanghen alsmen begheert, soo dat haer alle die Schepen vervullen en versien van Visch, die zij op hangen ende droogen, is van veel soorten, ende van soo goeden smaeck als ick oyt Visch ghesmaeckt hebbe, ghelijck zy oock alle affirmeren die 't gepasseert hebben, ende tot noch meerder gherijf, so vintmen op die Steen-clippen aen die Zee-cant, Sout ligghen, 'twelcke ghenoegh kan voldoen tot die nootdruft, in somma is in het corte een aerts Paradijs, voor die Portugaelsche Schepen, ende schijnt dat het aldaer mirakelueselijcken ontdeckt is, tot verversinghe ende dienste vande Schepen: want aensiende die cleynheyt ende hoocheyt van 't landt, gheleghen in 't midden vande Zee Oceanus, en so verscheyden van 't vaste landt ofte eenighe ander Eylanden, soo dat het schijnt by ghelijckenis te wesen, een Boeye in 't midden vande Spaensche Zee ende so dit Eylandt niet en waer, en waer niet wel moghelijck dat die Schepen soude goede ende behouden reyse mogen doen: want is wel gebuert dat het sommige Schepen gemist hebben, die welcke die grootste miseryen van de werelt passeerden, ende moesten inde Custe van Guyne loopen, om aldaer te verwachten die vlaghen vande reghen, om alsoo water te crygen, ende quamen half doot ende vergaen in Portugael; 'T is een manier dat alle die cranck zijn, ende niet wel met

Yegelijc mach in S. Helena jaghen.

Veel Oraengie Citroenen, Lymoenen, Granaten, ende Vyghen.

Oorsaec waer om datter alle dingh wel wast.

Veel Visch, licht om te vanghen.

Plaetse daermen sout vindt.

Gelegentheyt van dit Eylandt.

Helena is heel noodich tot de Indische vaert.

Manier van de Portugesen uyt Helena seylende.

en moghen, die laetmen in 't Eylandt, men gheeftse provande van wat Rijs, Busschuyt, Oyle, ende wat Speceryen: want Visch en vleesch crygen zy genoech: want als die Schepen wech zijn, soo comt alle [140b] 'tghedierte (dat door 't ghesicht van 't volck op die berghen ghevloden is) weder inde Valeyen, al waer zyse met de handt grypen ende dooden; Dese crancken blyven daer tot 'tander jaer, als d'ander Schepen comen, die nemense dan mede, zy werden daer gemeenlijcken terstondt ghesont: want is een seer gesonde ende lieffelijcke lucht: ende ghebuert weynich datter yemant sterft, en vinden 'tgheheele jaer altoos een ghetempertheyt ende wint, en altoos vruchten sonder weynighe veranderinghe; De Coningh en wil niet toelaten datter yemant woont, om dat zijt landt niet en souden destrueren, ende eyghenen, op dat een yeghelijcken zijn gherijf, ende alle dingen even naer souden hebben; daer bleef inde vorige jaren een Hermitaen ofte Cluysenaer sommighe jaren, onder decksel van penitentie te doen, ende het Kercxken te onderhouden; Dese dooden veel Geyten ende Bocken, soo dat hy alle jaren vijf oft ses hondert vellen vercocht, ende daer goet profijt mede dede, dat die Coningh ter ooren quam, deden hem terstont naer Portugael brenghen, desghelijcks soo ontliepender eens uyt die Schepen twee Caffres ofte Swarten van Moçambique, ende een Iava met twee Slavinnen, dese hadden haer verborgen inde geberchte, die seer hoogh ende wilt zijn, soo datmense qualijck can passeren; Dese voechden haer by den anderen ende genereerden, in somma dat zy al byde 20. persoonen waren aengheteelt, ende als die Schepen wech waren, liepen het gheheele Eyland duer, ende deden groote schade, hadden hare woonplaetsen ende huysinghe gemaeckt tusschen sommighe Berghen, daer noyt Portugees gheweest hadde, ende qualijck comen conste, al waer sy haar verberchden den tijdt als die Schepen daer laghen; men wordense in 't eijndt ghewaer, en men dede alle neersticheyt om haer te vanghen: maer zy wisten haer soo wel te beschermen ende te verberghen, datmense in sommighe jaren niet crygen en konst: maer in 't leste vreesende dat dese metter tijdt haer mochten schadich wesen, en grooten hinder doen, hebben door expressen bevel vande Coningh, haer naer langhe moeyten ende arbeyt ghevanghen ghebracht naer Portugael, soo datter nu ter tijdt niemandt en is noch blijft, dan alleenlijck die siecken, als gheseyt is; Als die Schepen daer comen, een yegelijck neemt zijn logement onder eenen boom, ende maken daer een Tent om: want die boomen daer seer veel zijn, soo dat het terstondt schijnt een Stadt ofte legher te wesen, een yegelijck versiet hem van jacht, fruyt, visch,

Een gesonde lucht in S. Helena.

Oorsaec waer om de Coning niet en wil datmen op Helena woont.

Verhael van twee Swarten die in Helena woonden.

De Swarten werden ghevanghen ende na Portugael ghebracht.

In wat huysen dat zy op St. Helena woonden.

en hout, etc. want voor eyghelijcken ghenoech is, een eyghelijck reynicht hem van Lywaet met wassen en plassen, ende men hout eenen generalen Biecht ende Nachtmael, met hare dagelijckse Missen, die men aldaer met grooter devotien doet, met Procescien en Lof-sanghen, en ander Hymnus, van dat haer God vande Cabo de bona Esparença bewaert heeft, ende al daer ghebracht, ende een yechelijck procureert tot een eeuwighe memorie, hare namen ende mercken inde stammen ende tacken vande boomen te snyden, al waerder veel honderden staen, welcke letteren met het wassen vande boomen oock op wassen, ende groot worden; wy vonden daer namen van 't jaar van 1510. 1515. ende alle ander jaren daer aen volghende, welcke namen
[241a] op Vijgh-boomen stonden, wesende elcke letter vande groote van een span, door 't wassen ende outheydt van de boomen, waermede ghenoech is om in het corte te verstaen, die gheleghentheydt van het Eylandt Santa Helena.

Ceremonien op S. Helena.

Den 21. Meye, wesende den dagh van Santa Helena, ende Pincxter dagh, naer dat wy alle onse verversinghe ende nootdruft in hadden, zijn weder alle ghelijck in compaengie t' seijl ghegaen, onse wegh naer Portugael, latende op 't Eylandt ontrent 15. crancken, ende sommighe Slaven die ontloopen waren, vande Schepen.

Wanneer dat zy van S. Helena voeren.

Den 26. Meye des savondts, quamen te spraeck met het Schip Santa Maria, ende des anderen daeghs spraken met het Galleon van Malacca, des smorghens ende des naer middaechs met den Admirael ende beval dat wy hem souden volgen naer 't Eylandt genaemt Ascencion; den selfden dagh viel ons een Slaef over boort, ende hoe wel wy veel neersticheyt deden, nochtans en konsten hem niet crygen, om dat wy voor de windt ginghen; Den selfden dagh des savondts, saghen het Eylandt Ascencion, ende bleven alle die nacht laverende, om het Eylandt niet voorby te loopen, des anderen daeghs smorghens, was den 28. Meye, liepen het Eylandt rondtom, om te sien oft wy daer ancker gront konden crygen, om dat den Admirael so leck was, dat zy het Schip niet langer boven en konsten houden, ende het Volck requereerden aen de Officieren van 't Schip, datment goet souden op 't Eylandt Ascencion lossen, ende daer laten met goede wacht ende nootdruft, ende het leeghe Schip naer Portugael senden, ende aldaer procureren om het goet te doen halen, meenende dat het hier ghenoech versekerheyt hadde, om wel bewaert te wesen: want altemet al hier in 20. jaer gheen Schepen en komen, om dat daer niet te halen is, wy liepen daer dicht by heen, by eenen schoonen witten ende seer grooten strant, ende den Admirael wierp

Zy spreken tegen verscheyden Schepen.

Zy verliesen een Slaef die over boort valt.

Het Schip van de Admirael wert leck.

Gedaente vande strant van Ascencion.

Diepte rontom Ascencion.

het loot uyt, ende wy desgelijcken, vonden van 80. tot 50. ende 40. vadem, ende hoe wel dat zy daer wel dichter consten aen landt comen, doch die Officieren excuseerden haer, seggende: dat zy daer niet dichter aen en konsten, ende dat het te diep en te perijckelues was, om aldaer te anckeren, ende deden dit al om 't volck te vreden te stellen, ende dat zy souden een paer pompen van d'ander Schepen leenen, ende souden alsoo sonder twyfel het Schip sonder perijckel over brengen, hoe wel dat het haer moeylijcken was, moesten gedul-

Verhael van den grooten noot vant Schip vande Admirael.

digh wesen: want den Admirael, ende alle die Edel-luyden die in 't Schip waren, stonden oock selfs alle daghen ende nachten haer buert aende pompen, soo wel als die minsten, ende dit al om 't volck moet ende coragie te gheven, den Admirael leenden een pomp van 't Schip Santa Maria, ende sont ons oock aen[1]) met bedinghe om een pomp te hebben, ende hoe wel dat ons Schip oock van de beste niet en was, ende veel waren van meeninge datmense hem niet en behoorden te gheven: want wy niet en wisten wat ons over comen mocht: want hadden noch eenen verre wegh te varen: maer in 't leste siende haren noot ende ootmoedigh bidden, hebbense haer ghedaen, ende seyden dat den Admirael was van meeninghe, eenigh stil weer cryghende, sommigh goet te lossen, ende in de ander Schepen te laden, om wat verlichtinghe te cryghen: maer en quam daer naer niet te [141b.]
pas, waer door zy met ghenoech miseryen ende moeyten over quamen.

Dat. 95. Capittel.

Van 't Eylandt ghenaemt Ascencion, ofte Hemelvaert.

Hooghte ende gedaente van Ascencion.

Het Eylandt is ontdeckt gheweest op Hemelvaerts dach, waerom ghenaemt wort Ascencion[2]), ende leydt in 't aensien wat grooter als Santa Helena, maer soo hoogh niet, dan is oock vol bergen en-

Gelegentheyt van 't selve Eylandt.

de huevelen, leyt op 8½. graden, aende zuyd zyde vande Lynia Æquinoctiael, ende leydt van Santa Helena noortwest aen 190. Spaensche mylen, ende vande Lynia Æquinoctiael 140. mylen, het gheheele Eylandt en heeft gants gheen soet water, noch niet eenen groe-

1) „Aanzenden" is zeker geen goed Hollandsch. De bedoeling is: hij zond een boodschap (of: iemand) met verzoek.

2) Ook dit eiland werd ontdekt door João de Nova, op reis naar Indië, in 1501, maar niet op Hemelvaartsdag, want hij noemde het „Ilha da Concepção". Den naam „Ilha da Ascensão" ontving het van Affonso d' Albuquerque, die het in 1563 aandeed op Hemelvaartsdag, en vermoedelijk bij vergissing, dezen laatsten naam invoerde. Zie Danvers, I, 74.

nen lover oft tack, heeft veel ghebergten van roode coluer, die in 't gesicht schynen te wezen een aerde ofte roode verwe, diemen in Spaensch noemt Almagro[1]), voorts ist seer Clipachtigh ende verbrant landt, ghelijck Santa Helena, want hier hebben sommighe Schepen gheweest, die Santa Helena gemist hadden, meenende hier water te vinden: maer en konsten noyt gheen vinden, heeft sommighe schoone ende groote witte sandt stranden, ende byster veel Visch, soo dat het daer in Santa Helena te boven gaet: maer op 't landt en zijn anders gheen ghedierten, dan oorsaecke, die menichte vande Visch, onthouden haer daer so veel voghelen dat het wonder is, zijn van de groote als jonghe Gansen, quamen ons by duysenden om die stenghen vlieghen, met een groot ghecrijs, ende vloghen al om en tom over het Schip, ende en waren niet eens schou van't volck: want quamen ons op die schouweren ende armen sitten, soo dat wy daer veel namen, en den hals afwronghen: maer en zijn niet goet om eeten: want smaken Vischachtich, geloove dat die oorsake is van niet schou te wesen, dat zy weynich volk sien, alhier ontrent dit Eylandt, ende oock van Santa Helena, tot die Lynie toe, vintmen veel vliegende Visch, soo groot als Heeringhen ende vlieghen by groote scharen ofte menichten teffens, twee ofte drie vademen boven 'twater, ende vliegen alsoo wel een quart van een mijl voort, tot dat haer die vinnen ofte vlueghelen droogh worden, ende alsdan en moghen niet langher, ende vallen weder inde Zee, ende maken haer weer nat, ende also heffen zy haer wederom hoogh uyt het water, d'oorsake daer van is dat zy van de groote Visschen vervolch lyden, diese eeten, ende om haer te ontloopen, so heffen zy haer uyt het water ende vliegen, comen altemet wel inde Schepen: want in ons Schip quamender veel in ghevallen, die haer te hoogh opheffen, ende als die vlueghelen ofte vinnen droogh zijn, moeten vallen. Van dit Eylandt Ascencion, soo neemtmen die cours gemeenlijck noordwest ten westen, tot een graedt over die lynie aende zyde van't noorden, alwaer leydt een Clippe ghenaemt, Penedo[2]) de sam Pedro, diemen somtijts comt te sien, ende is tot hier op dese cours van het Eylandt Ascencion af 300. mylen.

Veel Visschen in Ascencion.

Veel Vogelen zoo groot als Gansen, die met menighte op de Schepen vlieghen.

Beschryvinghe ende gedaente van de vliegende Visschen.

Oorsaeck waerom dat zy vlieghen.

Cours na een Clip 300. mylen van Ascencion.

Den 5. Junius passeerden weder die Lynie Æquinoctiael, ende begosten weder te sien de noordt Sterre, die wy verloren hadden van de Lynie, 10. graden van Cochijn, ende als nu verloren weder die

1) Spaansch *almagra*, *almagre*, Port. *almagra*, rood oker. Uit Arab. *almaghra*. (Dozy-Engelmann, *Gloss.* p. 152).

2) Port. Penedo de São Pedro. *Sam* is een oude spelling voor *são*.

zuydt Sterre, ende als dan so hebben wy weder de Son des middaechs in't zuyden, die ons aende ander zyde van de lynie des middaeghs [142a] in't noorden staet; Den 8. Junij, wesende in vier graden aen't noorden, soo verloren onsen generalen zuydoosten wint, die ons vande Cabo tot hier toe gheleyt hadde, voor de wint, ende alsnu begosten die stilten ende regenen: want begonsten te comen inde hooghte van de Custe van Guyne, welcke duert tot 9. graden toe, dese stilten ende regenen duerden ons tot 11. graden, tot den 20. Junio, waer mede die Schepen van malcanderen raecten, door die stilte, dat zy haer niet en konsten bestieren, ende in 11. graden quamen weer by malcanderen, ende creghen alhier eenen noordtoosten wint, diemen den generalen windt heet: want altoos in dese contreye waeyt, ende duert tot 30. ende 32. graden toe, ende begint dickwils van 6. 7. graden: maer wy creghense eerst op 11. graden; dese wint is wat scherp: want moeten altoos aende wint seylen, om dat onsen meesten cours is noordwest ende noorden, die wy aen moeten seylen.

Op wat hoochde datse haer den 8. Junij vonden.

De Schepen dwalen van malcanderen.

Den 23. passeerden die hooghte vande Cabo Verde, welcke leyt op 15. graden, ende den 26. daer na passeerden die Eylanden van C. Verde, welcke zijn 10. der som, dese beginnen op 15. graden, ende voleijnden op 19. graden, liggen van't vaste land vande Cabo Verde, van 70. tot 160. mylen te Zeewaert in, alsdoen quamen wy inde Zee, diemen noemt van Sargasso: want is altemael bedeckt met cruyt, soo dat het gheheele velden schynen te wesen, datmen altemet qualijck 'twater daer door kan sien, ende die Schepen hebben ghenoech te doen dat zy daer duer comen: want moeten met cracht van windt daer duer schueren; 'tis een cruyt als Peterselye, diemen heet vande Zee: maer is van coluer geelachtich, ende heeft Besien, ghelijck Cruys-besien: maer zyn ydel van binnen, die Portugesen noemen Sargasso, om die ghelijckenis vande cruyderen die in de putten groeyen, dat zy Sargasso heeten, waer van dese Zee ghenaemt wert, die Zee van Sargasso, men en kan niet weten waert van daen comt: want daer en is gheen landt ofte Eylanden diemen weet daer ontrent: want is meer dan 400. mylen vande Custe van Africa, vermoeden dat het vande gront comt, hoe wel datmen daer gheen grondt en kan vinden, in 't ginds varen naer Indien en comt men onder dit cruyt niet: want die schepen loopen dan dichter by de Custe heen, soo datmen daer alsdan gheen memorie af en heeft, van int weerom komen, ende men vint het nieuwers op alle de vaert, als alleenlijck in dese contreye, ende begint van 20. graden, duert tot 34. graden toe, soo dick en vol met gheheele Eylanden aen malcan-

Hoochte vande Cabo Verde.

Beschryvinge vande Zee van Sargasso.

Gedaente van Sargasso.

Verscheyden gevoelens vant hercomen van de Sargasso.

deren, dateen wonder dinck om concidereren is, in dese contreye ist oock cout, ghelijck in dese landen inde winter, alst niet en vriest, dat die Portugesen voor een groote coude houden, ende haer daer dapper op versien, ende toe maken; Den lesten Junij waren inde hooghte van 23. graden, wesende recht onder die Son, om dat die Son inde selfde hooghte was, ende waren onder die Tropico van Cancker, welcke is het uyterste daer die Son comt, aende zyde van 't noorden, ende alsdan keert weder naer die lynie, ende van daer naer 't zuyden, en hebben oock ghepasseert tweemaels die lynie van de Tropico van Capricorno, te weten, aende zyde van 't zuyden, eens by 't eijnde [142b] van het Eylandt van San Lourenço, ende noch eens op 23. graden, naer dat wy die Cabo de bona Esperança ghepasseert hadden; Den 2. Julij waren inde hoochte vande Eylanden van Canarien; welcke ligghen op 28. 29. graden, ende ligghen vande Custe van Berbarye ende Africa, van 30. tot 80. mylen, ende blyven ons aen de rechte hant, ende om dat inde selfde eylanden sommighe dinghen zijn die weerdigh zijn om te noteren, so en hebbe ick niet willen laten daer een corte verhalinghe af te maken.

Waer datmen de Sargasso begint te crygen, en waermense verliest.

Hooghte vande Eylanden van Canaryen.

Dat 96. Capittel.

Een corte verclaringe vande Eylanden van Canarien.

Die Eylanden van Canarien zijn seven, welcke voortijts ghenoemt worden die Fortunadas[1]), ende hedensdaechs vande Spaengiaerden die Canaries, door die menichten vande honden die zy daer vonden, alsse eerst ontdeckt werden[2]), Die namen vande Eylanden zijn dese, te weten, groot Canarie, Teneriffe, La Palma, La Gomera, El Hierro, Lansarotte, Fuerte Ventura; in 't Eylandt Teneriffe is eenen bergh genaemt, Pico de Terraira[3]), diemen jugeert te wesen den hooghsten bergh, diemen op geen plaetse dierghelijcke en vindt, ende men machse claer ende bescheydelijcken sien, 60. mylen in Zee, eermen daer by comt, men en mach daer niet op climmen dan in de maenden van Julio en Augusto: want alle d'ander maenden leyt vol sneeu, hoe wel datmen beneden in 't Eylandt ende alle die omligghende Eylanden noyt sneeu ghesien heeft; men heeft

Namen vande Canarische Eylanden.

Beschryvinge vanden berch Pico de Terreira.

1) De Insulae Fortunatae der Ouden.

2) De benaming *Canaria* en de afleiding „a multitudine *canum* ingentis magnitudinis" is afkomstig van Koning Juba volgens Plinius (VI, 37). De Spanjaarden ondersteunden in 1402 Jean de Béthencourt uit Normandije bij de verovering dezer eilanden en grondden daarop hun bezitrecht. Zie Danvers, I, 23.

3) D. i. Pico de Teyde.

Desen berch is drie dagh climmens hoogh.

drie daghen wercks om boven op te climmen, is op den top plat, ende wanneert claer ende stil weer is, so machmen van daer seer beschey-lijcken sien1), alle die omligghende Eylanden, niet teghenstaende dat sommighe daer 50. mylen van daen liggen, ende so veel in 't ront begrypen; Die twee voorseyde maenden, alsmen daer op climt, so haeltmen van 't opperste van desen berch veel Solffer steen, van waer-

Veel Solpher in Teneriffe.

ment veel nae Spaengien voert, ende is my ghewesen, wesende in 't Eylandt van Tercera, van een Schipper die van Teneriffe quam, die my een Solffer-steen daer van schonck, tot een ghedachtenisse; een

Beschryvinge van Hierro.

van dese seven Eylanden, ghenaemt del Hierro2), ofte van't yser, is een wonder ende vreemdt dinck t' aenschouwen, ende geloove wel is een vande vreemste dingen vande werelt; dit Eylandt is wel een vande grootste van alle seven; is een onvruchtbaer ende onbebout landt, ende soo droogh, datmen in't heele Eylandt niet een drop soet water en vindt, dan op sommighe plaetsen aenden oever vande Zee,

Verhael van een wonderlycke waterboom in Hierro.

al waert verde vande hant is, soo dat het die inwoonders niet, ofte weynich te profijt comt: maer dese noot van water heeft God willen versien, tot nootdruft vande inwoonders ende het Vee, op dese manier, dat daer eenen grooten boom is, van niemant bekent: want zijn

Gedaente vande boom ende bladen.

ghelijckenisse nieuwers gevonden wort, wiens bladeren zijn smal ende lanck, ende staen altoos groen, sonder nimmermeer te veranderen, welcken boom is bedeckt ende omcinghelt met een cleyn wolcke, die altoos blijft in een wesen, sonder nimmermeer te veranderen noch te vermeerderen, dese wolcke bedauwen die bladen vande boom, die staegh door, altijdts sonder ophouden staen en druypen,

Hoe, en waer in dat zy het water ontfanghen.

een claer dun ende fijn water, het welcke valt in backen, die om den boom van de inwoonders daer toe zijn ghemaeckt3), om [142b.] 'twater daer in te conserveren ofte bewaren, ende dit water is in soo groote menichte, dat zy daer haer met gheryven, genoech tegens haren nootdruft, niet alleenlijck het volck: maer oock alle het Vee ende Beesten van't Eylandt, ende daer en is niemant die can weten, wanneer dit wonder teecken een beginsel gehadt heeft; Aende rechter hant van dese Eylanden, by de 100. mylen verscheyden, is noch een

1) D. i. distinct, duidelijk; bij Kiliaan bescheedelick.

2) In plaats van dezen Spaanschen vorm is algemeen in gebruik Ferro, vooral bekend omdat over dat eiland de 1ste Meridiaan getrokken werd en gedeeltelijk nog wordt.

3) Bedoelde boom, *Laurens foetens*, staande niet ver van 't stadje Villaverde, druppelde inderdaad overvloed van water uit zijn bladeren. Hij behield die eigenschap tot het einde der 17de eeuw, maar toen verloor hij van ouderdom zijn dicht gebladerte en daarmeê voorzegde eigenaardigheid.

ander wonder om te concidereren, ende is dat dickwils daer ghesien wert, een Eylandt dat zy noemen San Borondon[1]), waer van veel persoonen op't landt geweest hebben, van die daer onverdacht op aen quamen gevaren, ende affirmeren dat het een groen ende seer lustich landt is, ende vol boomen en victualien, ende dat het bewoont is van volck die Christenen zijn: maer en konnen niet weten van wat Natie, noch wat tael dat zy spreken; die Spaengiaerts vande Eylanden van Canarien, zijn daer tot menighe reyse heen gevaren, om het selfde t'ondersoecken: maer en hebbent noyt konnen vinden, waerom diversche opinie daer van zijn: want sommighe meenen dat het betoovert is, ende datment maer op sekere dagen sien mach, ander meenen dat het cleijn is, ende altoos met wolcken bedect, en datment daerom niet sien noch vinden en mach, en oock dat die groote stroomen ende cracht van't water die Schepen daer af drijft, in somma wert altoos voor waerachtigh gehouden, dat het Eyland daer leyt, naer seggen van al die daer van daen comen. Die Eylanden van Canarien zijn seer vruchtbaer, ende vol op van alle dinghen, als victualien ende lijftochten, hebben oock veel greynen van alle soorten, ende principalijc excelente Wynen, die van daer over al vervoert werden; men maeckter oock veel Suycker, en van grooten estime, die oock als die Wynen over al verhandelt ende vervoert werden, waerom daer grooten trafijck is, soo van Spaengien, Portugael, ende ander weghen, ende is in't ghemeen die stapel van de Schepen, die van Spaengien naer Spaensch Indien varen, die comen altoos hare versinghe nemen, ende voorsien van alle nootdruft, en proveren[2]) van Wynen diemen naer Spaensch Indien verhandelt, heeft oock abondantie van Vee ende Camelen; alle dese Eylanden werden hedens daeghs bewoont vande Spaengiaerden, ende hebben noch oock veel van de naturalen van't landt, die zy heeten Guanchas[3]), die met die langhe comunicatie die manieren vande Spaengiaerden aenghewent hebben; het hooft van dese Eylanden is groot Canarie, al waer is den Bisschop ende inquisitie, en audientie ofte Tribunael Royael,

Verhael van een wonderlijck Eylandt San Borondon.

Verscheyden ghevoelens waerom dat men dit Eyland niet vinden can.

Veel greynen en Wynen in Canaria.

Desghelijcks Suycker.

Veel Vee, Camelen, namen van het volck van Canaria.

1) Een fabelachtig eiland, zoo geheeten naar den Ierschen Heilige Brandaan, eig. Brenann, wiens zwerftochten oorspronkelijk beschreven zijn in 't oude Iersch, onder den titel *Betha Bhrenainn meic Finnlogha* in de *Lives of Saints*, uitgegeven door Whitley Stokes (1890). De Reizen van St. Brandaan vormen 't onderwerp van Middeleeuwsche geschriften, in verschillende Europeesche talen, o. a. in 't Middel-Nederlandsch.

2) Lees: provene, d. i. leeftocht, Fransch provende.

3) Juister: Guanches. Zij zijn verwant met de Berbers.

ende het governement over alle d'ander Eylanden, diemen heet van Canarien.

Op wat hooghte datse den 6. Julius waren.

Den 6. Julius waren inde hoochte van 32. graden, ende doen verloren den generalen noord oosten windt, ende creghen een stilte, en sagen noch veel van dat cruyt ghenaemt Sargasso, dat die Zee over al bedeckt; den 10. vanden selfde creghen weder voor de windt, wesende in 34. graden, en alsdoen verloren het cruydt Sargasso, ende creghen weder eenen schoonen claren Zee ende water; den 18. Julius waren inde hoochte van 39. graden, op welcke hoochte leyt het Eylandt genaemt de Corvo, ende 'tEylandt van Tercera, ende oock die Revier van Lisbonen, wy hadden alle dese daghen veel stilten; des anderen daechs creghen eenen westen wint, was recht voor wint, ende sagen veel vlieghende Visch, by naer soo groot als Schelvisch, [143a] ende vloghen bovent water drie ofte vier vadem hoogh; Den 22. geduerende noch dese windt ontrent smiddaechs, saghen het Eylandt genaemt Flores ende de Corvo, welcke liggen by den anderen, van daer oost aen tot het Eyland van Tercera zijn 70. mylen; in dese tijt begonst ons volck veel cranck te werden, te weten, vande ooghen, ende borst en schuerbuyck, oorsake die langhe reyse, ende om dat die kost ende victualie begost alle hare smaeck ende substantie te verliesen, ende ooc die meeste de spyse gebrack, ende waren daer wel in't Schip, die van waters gebreck ende noots halven, het Rijs met sout water moesten koken, waren oock sommighe van noots wegen ghestorven, diemen altemet onder 'tverdeck doot ende stijf vont, van twee oft drie dagen, sonder datter yemant afwist, 'twelc een deerlijck dinck om sien is, aenmerckende die miserien diemen op dese Schepen is passerende, daer zijn ons tot hier toe van de geheele voyagie ghestorven, op ons Schip, soo onder witten ende Slaven, over die 24. persoonen; Den selfden dagh teghens den avont, wesende by de Eylanden van Flores ende Corvo, saghen tegens ons comen drie seylen, die van onder't landt van daen quamen, ende maeckten ons ghenoech confuys en verveert: want quamen dicht by onsen Admirael, ende schoten langen tijt met hem, ende met noch een ander Schip van onse compaengie, waer door wy genoech verstonden dat het Engelschen waren: want hadden elcks op hare groote stenghe een Enghelsche vlagge, en waren elcks boven die 30. vaten niet groot t'aensien; teghens den nacht soo volchden zy ons van achteren naer, ende deden malcanderen alle de nacht vier teeckenen uyt de Mers; den selfden nacht wesende lichte Maen, passeerden dicht voor by't Eylandt ghenaemt Fayael; des anderen daeghs wesende tusschen

Desgelijcx den 18. Julius.

Hooghte van Corvo ende Tercera.

Oorsaec waeromme datter een groote sieckte in het Schip quam.

Hoe veel volcx datter onder weegh op het Schip storf.

Drie Enghelsche Schepen loopen na den Admirael.

het Eylandt Sant Iorgie, welcke ons lagh aende rechter hant, ende tusschen het Eylandeken Gratiosa, dat ons bleef aende slincker hant, hebbende die drie Engelsche jachten noch in onse vervolch, die te samen raet hielden, ende een van haer liep achter uyt, meenende by avontueren datter noch eenighe mancke Schepen achter quamen, ende was een wijl uyt het gesicht, doch quam haest weder by d'ander, alsdoen hielden raet, ende quamen alle drie ghelijck op ons Schip aen, om dat wy waren inde ly van alle onse Schepen, ende hadden het Eylandt van San Iorgie tot een legher wal, ende meenden ons schadeloos te maken, ende alsoo aende wal te jaghen, dat niet veel en scheelden, quamen lustigh aen met ontbonden vlaggen, ende Musijck van Trompetten, ende liepen ons rontom tot drie reysen toe, ons dapper treffende met Musketten ende Haken ende oock sommige Gotelingen : maer deden ons weynich schade aen het Schip, dan maeckten alle onse seylen ende hooft-touwen schadeloos [1]), in somma wy waren soo betuetert, dat niemant en dorst het hooft uyt steecken, ende als wy een stuck af schoten, hadden wel een ure van doen eer wijt weder laden consten, en hadden soo grooten ghekrijs en ghewoel in 't Schip, dat het scheen dat wy alle verloren waren, so dat die Enghelschen selve haren spot met ons dreven, met duysent schimpighe woorden die zy ons toe riepen; ende alle d'ander Schepen set-
[144a.] ten hare seylen in den top, ende deden haer best om haren wegh te voorderen naer 't Eylandt van Tercera, sonder d'een nae d'ander om te sien, ende meenden dat zy gheen tijts ghenoech en hadden, en dat zy te laet ghecomen souden hebben, sonder eens naer ons om te sien: want meenden als zy't lijf daer af konsten bergen, soo haddense haer dingen wel beschickt, waer by men mach sien en verstaen die compaengie ende oorden die zy met malcanderen houden; in 't eijnde die Engelsche siende weynigh voordeel: maer weynigh wetende hoe wy ontstelt ende te moede waren, ende oock om dat wy begosten te ghenaken 't Eylandt van Tercera, lieten ons met vreden, dat ons niet luttel en verblyden: want meenden dat wy vande doot verresen waren, hoe wel wy ons noch niet en versekerden, noch die vreese achter de rugge stelde, voor dat wy voor Tercera op de Ree lagen, onder 'tbeschermsel van de Portugesche fortresse, en om daer by tijts te comen, deden alle onse uyterste neersticheyt; ten anderen waren grootelijcks in 't lyden, om dat wy niet en wisten hoe dat het met die Eylanden stont, niet wetende oft zy onse vrienden oft vyanden waren, ende deden

De Engelschen vervolgen de vloot.

Oorsaec waer om d' Engelsche de vloot vervolchden.

Op wat manier d' Engelsche op de vloot aen liepen.

Groote vrees in Jan Huyghens Schip.

De vloot loopt van malcander.

Merct de getrouwicheydt vande Portugesen.

De Engelsche laten de vloot met vreden.

---

1) Dit zonderling gebruik van „schadeloos" voor „beschadigd" is gedurende de 17de eeuw in onze scheepsjournalen zeer gewoon.

Oorsaec van een groote bedroeftheyt in Jan Huygens Schip.

ons noch meer vreesen, om dieswille dat wy aldaer gants geen Armade ofte eenige Carveelen met advijs van Portugael en vonden, ghelijck als wy altoos onse rekeninghe ghemaeckt hadden te vinden, om ons te convoyeren ofte ten minsten te aviseren, gelijct altoos d'usantie is in die contreye te vinden, ende om dat die Enghelschen aldaer soo vrymoedich ende victorieus haer onthielden, gaf ons quade suspitie dat die saken van Spaengien niet wel en ginghen; Die van 't Eylandt

Die van Tercera zijn bevreest vande vloot.

Tercera en waren niet minder beteest[1]), ende in oproer: want siende onse vlote, meenden dat wy Engelschen waren, ende dat wy 't Eylandt quamen over vallen, om dieswille dat die drie Engelsche Schepen

De Engelsche loopen met de vloot na Tercera.

hadden hare vlaggen op gewonden, ende quamen alsoo met ons in compaengie loopen, om dieswille dat die van 't Eylandt souden een paar Carveelen die aldaer laghen, met advyse van de Coningh, voor die Schepen van Indien, daer comende, dese quamen ons onder kennen, ende nae ons toe loopen, naer dat zy ons bekent hadden, waerom ons die Enghelsche Schepen voor by liepen, om die 't overvallen en te nemen, mits dat die Carveelen meenden dat het altemael vrienden

De Engelsche loopen nae de Carveelen van Tercera.

waren, ende haer daer voor niet en wachten: want in schijn van vrienden met ons in compaengie quamen: maer wy schoten vier of vijf mael, ende maecten haer teeckenen, dat zy haer souden onder 't Eylandt begeven, 'twelcke zy deden; dit die Enghelschen siende, zijn duer ghe-

De Carveelen comen Jan Huygens schip aen boort, ende verclaren haer 't bevel van de Coningh.

gaen te Zeewaert in, ende also zijn ons die Carveelen aen boort gecomen segghende: dat die van 't Eylandt altemael in wapenen stonden: want hadden advijs van Portugael, dat Capiteijn Draeck[2]) hem toe gemaeckt hadde, om d'Eylanden t'overvallen, oock gaven ons tydinge van 't verlies vande Armade[3]) op Engelandt, ende hoe dat die Enghelschen tot aende poorten van Lisbonen geweest hadden, waerom ons die Coningh liet aviseren, dat wy souden loopen op de Reede van Tercera, onder bescherminghe van de fortresse, tot ander advijs van hem in contrarie, en dat hy ons soude doen aviseren, waer dat

Door de tydinghe van de Coning is de vloot in groote benautheyt.

wy souden in loopen: want nae Lisbonen scheen haer te periculues te wesen; Dese tydinghe stelden onse vlote in grooter benautheyt ende verschrickinge, ende sagen malcanderen vast aen, sonder te weten wat segghen, ende hoe wel dat het haer docht periculues te wesen, [144b.] op die Ree te loopen, om dieswille dat het een Ree is van een openbaer Zee, soo dat daer noyt Schepen van Indien, door expres bevel van de Coningh en hebben dorven anckeren, dan plagen alleenlijck

1) Wanvorm voor „bedeesd".
2) Sir Francis Drake.
3) In 1588.

daer te comen, ende hielden altoos die Zee met laveren, ende sonden hare Boots om ververschinghe aen't landt, sonder daer oyt te anckeren: maer gedwongen wesende door noots wegen, soo wel van 't bevel van de Coningh, als om dat wy notitie hadden, als dat Millort Commerlandt[1]) daer daghelijcks voorby 'tEyland liep, met sommige oorlooghs Schepen, alle 't welcke ons dede die Ree kiesen, ende dicht onder 't landt te loopen, onder beschutsel van de fortresse, daer wy alle gelijck anckerden, verwachtende advys ende oorden vande Coningh om onse voyagie te volbrengen, was den 24. dagh Julius, op sint Jacobs dagh, wesende onser 6. Schepen, te weten, vijf van oost Indien, ende een van Malacca, ende lagen op de Ree, voor de Stadt genaemt Angra, van waer wy terstont sonden drie ofte vier Carveelen na Portugael, met advijs aen de Coningh van ons comste, wy laghen op de selfde Ree met een groote vreese ende perijckel, overmits dat als Augustus begint, so begint het daer periculues te wesen om te ligghen: want dan beginnen die tormenten; men leyt daer van alle winden beschut, behalven van den zuyden en zuydoosten wint, want als die wayt, soo lyden die Schepen duysent lasten, principalijck die Schepen van oost Indien, die seer lastigh en swaer zijn, ende comen gheladen tot sinckens toe, en zijn qualijcken om bestieren.

Een periculuese Zee om te anckeren in Tercera.

Zij blyven tot Tercera op de Ree, verwachten advijs van de Coningh.

Vier Carveelen seylen na Portugael, omde Coning van de comst vande vloot te verwittighen.

Den 4. Augustus snachts, soo quam daer eenen zuyden windt, uyter Zee, ende begost so te stormen, dat alle die Schepen in groot perijckel waren van te verliesen, ende aende wal te loopen, en waren in grooter noot, deden niet dan schieten om hulpe, ende oock die Officieren ende 't meeste Zee-volck was aen land, ende die Schepen hadden maer sommige Putgers ende Slaven in 't Schip, dat die Portugesen ghemeenlijck voor een manier hebben, waer dat zy comen, terstondt altemael aen landt te springen, ende latent Schip met een jonghen of twee so liggen; Men luyden alle die clocken die inde Stadt waren om bystant, ende daer was sulcken gerucht en gecrijsch over die geheele Stadt, datmen hooren noch sien en mocht: want die van 't landt en consten duert groote geruchte ende gebeyr[2]) van de Zee, aende Schepen niet comen, en die van de Schepen en mochten aen landt niet comen; ons Schip Santa Crus was in groot perijckel, ende meenden altemet, het souden sonder twyfel aende wal geslagen hebben: maer God versacht[3]); het Schip van Malacca brack

Een groote storm met een zuyden wint.

De vloot is door de storm in grooten noot.

---

1) Mylord Cumberland. Vgl. verder in dit Cap. wat van hem gezegd wordt.
2) Hier: onstuimigheid.
3) D. i. verhoedde het.

Het Schip van Malacca breeckt zijn cabels, kerft zijn mast, ende stoot aen een Clip aen stucken.

zijn cabels ende en hadden geen volck ghenoech in't Schip, noch die bedreven waren, om een ander cabel ende ancker weer uyt te werpen, in somma zy kerfden de masten, ende quamen op de Clippen, daer 't open stiet ende op bersten, ende bleef also sitten, ende sonck terstont onder 't water, tot den oppersten overloop, ende hiermede schoot de wint naer 't noordtwesten, waermede die storm cesseerden, ende 't water weder slecht[1]) werde, sonder dat, alle die ander Schepen hadden die selfde ganck gegaen: want stonden sommige al gereet om masten en cabels af te houwen, om 't leven te salveren: maer Godt en heeft het niet willen hebben; In dit Schip van Malacca verloor veel costelijcke [145a.] waren: want is altoos rijcker als eenich van de Schepen van Indien, compt altoos vol van alle rijckdommen van Chyna, Maluco, Iava, ende alle die contreyen, soo dat het een jammer om sien was, die costelijcke stucken, soo van Zyden, Damasten, Labueren, van Gout en Silver werck, costelijcke Porseleynen, ende ander diergelijcke waren, daer van die Zee ende den oever rontomme entom bedeckt lagh, ende aen stucken ghesmeten, men salveerden noch veel goedts, dat boven by de handt lagh, ende met lanckheydt van tyden met Duyckers, noch sommighe Peper, Naghelen ende Muscaten bloemen: maer die meestendeel was wegh en vergaen, ende vernielt; ende noch dat ghesalveert wert, was meest al bedorven, ende van weynigh estimatie, het welcke terstondt wert van de Officieren van des Konninghs weghen, op het Eylandt aenghetast[2]), ende ghebeneficieert met hulpe vande eyghenaers, ende altemael ghesloten inde Alsandega[3]), ofte Tolhuys, om des Coninghs Tollen ende Rechten te verseeckeren, ende ten was niet genoech het verliesvan het arme Volck, ende hare langduerighe ende periculuese voyage, die drie jaren gheduert hadden, met soo veel contrasten[4]) ende moeyten als zy in Malacca gepasseert hadden, als wy op een ander gheroert hebben, en consten noyt so veel van de Coningh verwerven, noch van zijn Officieren, datmen haer van het over ghebleven ende half bedorven ghesalveert goet, op haer eyghen kosten, een penninck daer van wilden gheven, hoe wel zy zy offreceerden borgh te setten, voor den Tol, ofte soo veel goets in pandt te laten, als die waerdye vande Tollen souden moghen bedraghen, ende hoe wel dat zy jammerlijcken ende dagelijcks cla-

Vertellinghe van 't ondergaen van een Schip van Malacca.

Dees dinghen werden weder gevischt van de Duyckers.

Merckt de Portugesche onrechtvaerdighe giericheydt.

1) D. i. effen.

2) D. i. in beslag genomen. In 't Fransch zou men zeggen „saisir", dat gelijk men weet, ook „aantasten" beteekent.

3) Lees: *Alfandega*, Port, tolhuis, douane. Dezelfde fout in de Lat. vertaling.

4) „Contrasten" hier verkeerd gebruikt in den zin van „wederwaardigheden".

ghende waren, dat zy niet en hadden waer af te leven, dat zy begeerden op haer avontuer Schepen ofte Carveelen te bevrachten, op hare eygen kosten, ende het goet leveren met goeden borgh, binnen den Tol van Lisbonen, alle het welcke haer noyt gheconsenteert is gheweest, dan creghen voor antwoort, dat die Coningh tot voorseeckerheydt van zijn Tollen ende alle het goet, souden senden een Armade van sommighe oorloghs Schepen, om het goet te halen, welcke halen duerden by de twee jaer en een halve, so dat het noyt ten effecten en quam, om de Armade te comen[1]) ende daer en tusschen vergingen die arme luyden van het Schip, die door desperaetheyt haer selven, ende den Coningh, met zijn Officieren vervloeckten, ende noch ten langhen lesten door groote importunatie van de verpachters van de Peper, heeft een yeghelijcken oorlof gegeven, zijn goet te schepen in wat Schip datmen begheerde, nae dat het daer derdehalf jaer ghelegen hadde, mits borgh stellende, het goet te leveren binnen Lisbonen, in het huys van Indien, al waer men alsdan noch van het goet meer als die helft moet betalen van Tol, sonder eenich respect, van alle ongheluck ende miserien, die 't volck gepasseert hebben: ende die gherijft ende haest vertolt wil wesen, moet staegh gaen vullen die handen vande Officieren vande Tol, met giften en gaven, ofte anders looptet altemet een maendt drie oft vier naer eerment goedt kan uyt den Tol kryghen, ende die beste curieusheyden, ofte eenighe fraeye dinghen diemen brenght van Indien, voor
[145b.] zijn eyghen sinnelijckheydt[2]) als zy die Officieren maer wel aen staen, ende daer behaghen in hebben, nement naer haer, doch met een beloften van betalen: maer daer en comt anders niet meer af, en men is noch bly dat men stil swijcht, en dissimuleert.

De Portugesen onthouden d'Eygenaers het ghevischte goet teghen reden.

Het goet wert gescheept naer dat het derdehalf jaer geleghen had, nae Lisbona.

Merckt de onredelijcheyt van de Portugesen.

Den achtsten Augustus hebben die van de Schepen raet ghehouden, met de Governuer van't Eylandt, wat haer te doen stont: want haer niet goet en docht het advijs vande Coningh te verwachten, siende het langhe toeven, ende vreesden weder voor een ander ongheluck, daer langhe blyvende, ende om dat daer een groot ende sterck Galleon van oorloch lagh, welcke hadden op[3]) den Governuer van Bresilien, ende was door quaet weer weder aldaer ghearriveert, soo ordineerden zy dat dit Galleon, dat wel ghemonteert was, met die Schepen soude varen naer Lisbonen, hoe wel dat zy dit deden

Die van het Schip beraetslaghen haer met die van't Eylandt belanghende het advijs van de Coningh.

---

1) Slechte stijl. De bedoeling is, dat van de toegezegde zending der Armade niets kwam. Begrijpelijker is de Lat. vertaling, doch zeer vrij.

2) D. i. eigen genoegen. In Gelderland zou men zeggen: zinnigheid.

3) D. i. aan boord.

Zij werden met een Galleon nae Lisbona gheconvoyeert.

sonder advijs ende bevel vande Coningh, hadden nochtans haer liever alsoo te avontuereren inde Zee, dan al daer weder het perijckel vande Haven te verwachten: want het alle daeghs later in het jaer worde, waerom gheen verbeteringe van weer te verwachten en was, zijn alsoo met dit accoort versien, wesende van alle nootdruft met malkalderen t'seijl ghegaen, den selfden dagh op Gods genaden, met ghenoech vreese van eenich teghenspoet onder weghen te vinden,

Zy varen met groote vrees na Lisbona.

ende overmidts dat het verlies van't Schip van Malacca veel dede blyven, om het goet dat moghelijck was te salveren, ende te beneficieren, onder welcke was den Factoor van de Peper, mijnder kennisse ende goede vrient, door wiens bedinghe, ende oock om dat die Peper van dit Schip, ende oock van alle d'ander Schepen, was altemael van een Pachters[1]), van wien ick mijn obligatie vande Factorye hadde, siende den noot, ende dat hy alleen qualijcken sulcks konste beneficieren, hebbe mijn particuliere affairen gherecommandeert, ende het selfde afgheveerdicht met d'ander Schepen, ende zy aldaer om die selfde oorsaecke gebleven, om alsoo met malkanderen te salveren, ende beneficieren het ghene dat ons mogelijck was tot ander oorden ende advijs van de Pachters ende Eygenaers vande selfde Peper,

Bedenckinge van de goede ordinantien van de Admiraliteyt van Portugael.

ende ander Speceryen en droghen, waer van wy een goede somme, so met Duyckers ende ander instrumenten af uyt creghen, met advijs ende oorden van de Pachters ende den Coningh, datmen ons terstondt souden halen, waerom ons beval te vertoeven, met goede toesicht van de selfde ghesalveerde goeden, welcke vertoevinghe ende halen ons duerden, als gheseydt is, derdehalf jaer, waer by men kan concidereren die goede ordinantie ende policien van den Admiraliteyt van Portugael, ende met wat neerstigheydt haer bevlytighen tot het ghemeene profijt, ende het landts welvaert, ende voorstant[2]), en hulpe van haer ondersaten, die zy in als behooren te vervoorderen, ende favorabel te wesen: maer het contrarie van dien sal hy wel bevinden, die hare daghelijcksche handel in Portugael doen, ende die daghelijcksche ervarentheydt van dien oirkont is; Den dertighsten

Op wat tijt de schepen weder by Tercera quamen.

Augustus quamen die selfde Schepen weder alle ghelijck by het Eylandt Tercera, sonder te anckeren, om dat zy altoos contrarie wint gehadt hadden, ende door waters noot waren wederom ghecomen; [146a.]
ende daeghs te voren soo was voorby het Eylandt Tercera gheloo-

---

1) Drukfout voor Pachter.

2) Bij Kiliaan *Veurstand*, verdediging.

pen, Millort Commerlandt[1]), met ses ofte seven Schepen, ende was tot alle haer gheluck, weder uyt het ghesicht, waer door haer haestigh afveerdighde, ende namen tot meerder versekertheydt ende bescherminghe 400. Spaengiaerden in, van die in Tercera in guarnisoen laghen, waer mede zijn weder heen ghereyst, ende creghen eenen goeden wint, soo dat zy in elf dagen tot Lisbonen inde Revier quamen, met een groote blyschap ende triumphe, ende hadden zy noch een dach buyten die Revier ghebeyt om in te komen, hadden altemael ghenomen gheweest van Capiteijn Draeck, die met veertigh Schepen quam voor Cascays[2]), recht dat die Schepen van Indien hare anckers lichten, ende met ghewelt vande Galeyen binnen gebracht werden, soo datmen in't discours van dese langhduerighe ende periculuese reyse, kan genoech verstaen, hoe dat alleenlijck duer particulier gratie, ende favuer van Godt, dese Schepen hare reyse volbrenghen, met ghenoech miserien ende arbeyt, verlies ende schade, uyt welcke men ghenoech mach colligeren, hare daghelijckse Navigatie, hare ordinantien, ghebruyck, ende style, van hare Schepen, regieringhe, ende handel, soo datmen dese reyse noch mach met der waerheyt estimeren voor een prospere ende gheluckighe reyse: want dickwils geschiet datter altemet maer een oft twee Schepen overcomen, van vijf, die jaerlijcx derwaerts af gheveerdicht werden, alsmen nu binnen corten jaren herwaers ghesien heeft, die eensdeels ghenomen, eensdeels verloren worden, ende dit altemael meest door haer eygen misbruycken, ende quade ordinantie, alst genoech by dese aen ghewesen ende betoont is, etc.

Hoe sterck dat zy Millort Commerland voorby Tercera saghen seylen.

De Schepen comen tot Lisbona, werden heerlijck inghehaelt.

Dat 97. Capittel.

Beschryvinghe van de Eylanden van Açores, ofte die Vlaemsche Eylanden.

Die Eylanden van Açores ofte Vlaemsche Eylanden, zijn seven, te weten, Tercera, Sant Michiel, Santa Maria, Sant Iorgie, Gratiosa, Pico, en Fayael; dan zijn daer noch twee Eylanden, te weten, Flores ende Corvo; dese zijn onder den naem van Açores niet begrepen, doch zijn nu ter tijt met onder subjectie ende governement vande ander Eylanden, so dat zy met dese twee zijn in als neghen te samen, zijn ghenaemt Açores, dat is te segghen, Sperwers

't Ghetal ende namen vande Vlaemsche Eylanden.

Oorsaec waer omme dat zy Asores genaemt werden.

1) Een relaas van dezen tocht gaf Eduard Wright, *Journal of Cumberland's Voyage to the Açores.* Hakluyt, II, p. 156.

2) D. i. Cascaes bij den mond van den Taag.

ofte Havicken, om dieswille dat als zy eerst ontdeckt worden, daer veel Sperwers vonden, waer van den naem behouden hebben, hoewel datter hedens daeghs gants gheen en zijn; Men heetse oock die Vlaemsche Eylanden[1]) te weten, van onse Nederlanders, om dieswille, dat in het Eylandt van Fayael, hebben die eerste inwoonders gheweest, Neerlanders, waer van noch hedens daeghs een grooten afcomste en gheslacht ghebleven is, die alle in 't wesen, ende persoonen, ende van haer Neerlanders ghelijck zijn, ende daer is noch in 't selfde Eylandt een duerloopinghe van een water ofte Beecke, dat uyt een gheberchte comt, ende alsoo ghelijck een Revierken ofte Beecke inde Zee loopt, daer dese gheslachte ende afcomste noch [146b.] habiteren, ende wort gheheeten, Aribera[2]) dos Framengos, dat is: die Vlaemsche Beecke, ofte Beecke vande Vlaminghen; Het hooft van alle dese Eylanden, is het Eylandt van Tercera, ghenaemt Insula de Iesus Xpus van Tercera, heeft ontrent vijfthien ofte sesthien mylen in het ront; is een hoogh Clipachtigh landt, soo dat het onwinbaer is: want is rontom als oft het bemuert waer, ende daer yewers een strandeken is, leyt terstont een goede fortresse; Ten heeft geen havens noch inganghen van water, tot seeckerheydt ende bewaernis van de Schepen, dan alleenlijck voor de hooft Stadt, ghenaemt Angra, heeft een open Haven, is ghelijck een open mont ofte halve Maen, welcke die Portugesen noemen Angra[3]), waer van die Stadt den naem ghecreghen heeft, heeft aen die een zyde met een uytsteeckende elle boogh, twee hooghe berghen ghenaemt Bresijl, die comen gheheel in Zee, soo dat het van verre schijnt af ghescheyden te wesen van het landt; Dese berghen zijn seer hoogh, soo datmen daer altoos wel thien ofte twaelf mylen, en somtijts wel vijfthien mylen, ende meer, in Zee mach sien, met claer weer; op dese bergen staen twee cleyne steenen Pilaren, alwaer een Wachter is om schilt wacht te houden, van de Schepen diemen in Zee siet, om die van 't Elyandt te waerschouwen: want soo menich Schip als hy siet van Westen komen, dat is: van Spaenschs Indien, Bresilien, Cabo Verde, Guinea, ende Portugaels Indien, ende ander weghen van het zuyden ende westen, soo set hy soo menighen vlagghe op die Pilaer van het westen, ende als die Schepen die hy siet meer dan vijf zijn, soo set hy een groot Vaendel op, dat beduyt een gheheele vloot Schepen; Desghelijcks doet op d'ander Pilaer, die in't oosten staet, vande

Desghelijcx waerom datse de Vlaemsche Eylanden genaemt werden.

Gedaente ende groote van Tercera.

Beschryvinge van de stercten van Tercera.

Gedaente van de haven by Angra.

Beschryvinge vande 2 bergen ende de Wachter van Tercera.

1) Vgl. Deel I, blz. 6, noot 2.

2) D. i. „a Ribeira".

3) Port. *angra*, kreek.

Schepen die van Portugael ofte ander weghen van het oosten ofte noorden comen; dese Pilaren machmen door die gheheele Stadt gemackelijcken sien, door de hooghte van de berghen, so datter niet een Schip ofte seijl het Eylandt mach ghenaken, ofte men weet het terstondt over die gheheele Stadt, ende het gheheele Eylandt duer: want dese wacht en wordt niet alleenlijck ghehouden op dese berghen ende hoeck van het Eylandt, dan oock op alle ander hoecken, berghen, ende huevelen, het gheheele Eylandt duer, die haer ghesicht in de Zee hebben, ende yet siende, wordt terstont den Governuer ende Regierders gheadverteert, om alle goede toesicht te hebben, die haer noot dunckt te wesen; onder aen de voet van den voorseyden hooghen Berch van Bresijl ghenaemt, op den uytersten hoeck in de Zee, staet een fortresse die correspondeert met een ander fortresse, die daer recht teghen over compt, soo dat dese twee fortressen besluyten ende beschermen de mondt ofte open Haven van de Stadt, daer die Schepen op de Ree ligghen, soo dat daer niet een Schip uyt ofte in mach, sonder ghelieven van dese fortressen; Alhier is die principaelste Stadt Angra, ende is het hooft niet alleen van het Eylandt Tercera, maer oock van alle de ander omliggende Eylanden, al hier is die Cathedrael van het Bisdom ende het Governement ende Trubinael van alle de Eylanden van Açores: drie mylen van dese Stadt, leydt noch een Stadt noordtoost waert aen, ghenaemt
[147a] Villa da Praya, om dat Praya is te segghen, strant: want leyt by een groote strant, waerom daer weynich handel ofte vaert is: want gheen bequaemheydt en heeft om die Schepen daer aen te komen; doch comter altemet wel een die door contrarie wint voor Angra niet comen en kan, dat zy door noots halven aldaer hare goed lossen, ende wort alsoo naer Angra ghebracht, ende eensdeels daer ghesleten[1]); is bemuert, ende van goede timmeragie: maer heeft weynich volck, die haer meest generen met landtwerck: want heeft seer schoone Corenlanden, ende oock is het Eylandt seer vruchtbaer ende playsantigh; Heeft veel Corens, Wijn: maer die Wynen en zijn niet seer goet om te vervoeren: want zijn van cleijnder cracht ende onduerigh, worden aldaer in het landt ghedroncken van het gemeen volck: maer die van macht zijn, drincken meest Wynen van het Eylandt van Madera ende Canarien; van vleesch, visch, ende andere gedierten ist abondant, ende heeft soo veel van alle nootdruft, van lijfwaerighe[2]), spysen, dat zy haer inder noot met souden connen behelpen; Olye

Op alle bergen houden zy wacht.

Ghelegentheyt van twee fortressen.

De stoel vant Bisdom is tot Angra.

Beschryvinge van Villa da Praya.

Waermede haer 'tvolck van Villa da Praya erneert.

Schoone Coornlanden.

Veel Vleesch en Visch.

1) D. i. het goed wordt daar gesleten.

2) D. i. voor levensonderhoud dienende. 't Woord ontbreekt bij Kiliaan.

en hebben zy niet, moet van Portugael comen; desghelijcks sout, potten, pannen, ende alle aerde-werck, Calck ende dierghelijcke materie, moeten al van buyten cryghen; van fruyten, hebben besonder veel Persen, die van veelderley soorten, ende in soo grooten abondantien, dattet wonder is; Kerssen, Pruymen, Noten, Haesnoten, Castaengien, en zijnder niet dat te beduyden heeft; Appelen, Peeren, Oraengien, Lymoenen, ende dierghelijcke soorten, zijnder ghenoech van als; Van alle cruyden en planten, als Cool, Radysen, ende dierghelijcke, hebben een sekeren tijdt van 't jaer; Hebben daer een besonder fruijt, wast onder d'aerde ghelijck Radijs, ofte ander wortelen; maer die bladen ofte planten zijn boomen gelijck Wijngaerden, doch different van bladen, ende wordt al lancks die aerde gheleyt, heeft een fruijt die zy noemen Batatas[1]) die seer goet zijn, van de groote van een pondt, sommigh meer sommigh min, worden weynigh geestimeert, doch is een groote onderhout, ende voetsel van het ghemeen volck, men maeckt daer groot werck af in Portugael, al waermense altemet brengt voor een present; ende die van het Eylandt, om die groote abondantien die daer zijn, achtense weynich; Daer is oock een ander tuych, wordt ghesaeyt ghelijck ander greynen, ende is een fruijt, wast aen de wortel van het gras ofte bladen, zijn ronde greynen, vande groote van een groote Eerte, maer en is soo rondt niet, is in het eeten soet ghelijck Aerd-noten: maer is harder in het byten, is oock een goede kost, en seer gheestimeert op andere plaetsen: maer duer die menichte, wordt veel ghebruyckt op het Eyland om de Verckens met te mesten, is ghenaemt Iunssa; Daer is noch in het Eyland een plante, diemen het gheheele Eylandt duer vint in het wilde, is van de hooghte van een Mans lenckte, en heeft gheen fruyten, dan alleenlijck die wortel daer van, is een materie van de dicte van een paer vuysten, ende is naetueralijcken als oft het geel Gout hayr waer in 't aensien, ende in het tasten ghelijck sachte zyde, welcke aldaer ghebruycken om die Bedden met te vullen, inde plaets van pluymen ende Wolle, ende gheloove wel, soo daer yemandt waer van curieusheydt, datmen daer wel eenich gheweeft werck af soude maecken; Die principaelste neeringhe ende onderhout van [147b]
alle dese Eylanden, is den handel van het Pastel, ofte weet[2]) daer daermen met verft, datmen daer veel maeckt, ende wordt daer ghesocht vande Enghelschen, Schotten, ende Fransoysen, in wisselinghe

Veelderley Perssen ende andere Boom vruchten.

Beschryvinge van de vrucht Batatas.

Beschryvinge vande Junssa.

Gedaente vande wortel daer zy haer bedden met vullen.

Wat de principaelste neeringe van alle de Eylanden is.

---

1) Port. *batata* is zoowel „aardappel" als „patat". 't Laatste zal hier bedoeld zijn.

2) Meer gewoon: weede; waaruit Fransch „guède", naast „pastel".

van Lakenen ende ander waren, die aldaer hare daghelijckse traffijcke dryven, hoe wel dat met dese arrest van de Enghelschen, haer verboden is te comen, evenwel op den naem van Fransoysen en Schotten, doen al even sterck haren handel; Het landt en heeft sonderlingh gheen wilde ghedierten noch Voghelen, dan seer weynich, dan alleenlijck Canarie Vogeltgiens, die zijn daer by duysenden, waerom haer daer veel Vogelaers onthouden, die daer hare daghelijckschen neeringhe af maken, met die te vervoeren; heeft oock wonder veel Quackels, die zy Codornysen [1]) heeten, tamme Voghels als Hoenderen, Calcoense Hoenderen zijnder seer veel, jacht en is daer sonderlinghen niet, dan alleenlijck Conynen, die zijn daer veel aen gegroeyt, Hasen, Herten, Patrysen, Venesoenen [2]) ende dierghelijcke, en zijnder gheen, ofte sonderlingh niet, door de weynighe curieusheydt van de inwoonders; Visch is daer veel, ende van veel soorten, ende seer goet; inden Somer wert by groote menichten ghevangen: want inden Winter kanmen qualijcken die Zee gebruycken; Die principaelste Maenden vanden Winter, storm, reghen, ende onweer, zijn Januarius, Februarius, Martius, ende Aprilis, ende oock de Maendt van September is oock ghemeen stormachtigh, alle de ander Maenden ist ghemeenlijck goet weer; 'tlandt is seer berghachtigh ende op veel plaetsen woest, vol Bosschen ende boomen, is seer quaet om reysen: want zijn meestendeel louter Clippen ende Steen-rootsen, soo datmen dicwils een mijl oft anderhalf, anders niet en siet dan Rootsen ende Clipachtighe huevelen op ende neer, dat altemael schynen te wesen punten van Diamanten, van scherpheyt ende ongelijckheyt, soo datmen daer niet een dinck aerde kan onderscheyden, en men mach het qualijck betreden, door vrees van de schoenen ende voeten te duersnyden, even wel dit altemael is beplant met Wijngaerden, soo vol, datmen daer inden Somer niet duersien en mach, ende heeft haren wortel tusschen die steenen in, dat het schijnt onmoghelijck te wesen, datter yet soude wassen, ende dat meer is, schijnt op sommige plaetsen onmogelijck te wesen, dat het van menschen mach betreden worden, so wilt ende woest is in 't aensien, al van louter Clippen ende Steen-rootsen, ende op goet land en wil de Wijngaert niet wassen, dan in dese steenachtighe ende wilde plaetsen, die daeromme in groote estimatie worden ghehouden; het goet landt ende

De Engelschen uyten naem van de Schotten, handelen met Eylanders.

Veel Quackels ende andere Voghelen.

Verhael van de principaelste storm-tijdt.

Ghedaente van't landt.

Veel Wijngaerden op de Rootsen gheplant.

Waerom dat de wilde plaetsen gheacht werden.

---

1) Port. *codorniz*, uit Lat. coturnix.

2) Venisoen is wildbraad van herten en evers. Daar herten reeds opgenoemd zijn, is moeielijk te zeggen, wat de schrijver eigenlijk bedoelt. In elk geval is „venesoen" geen diernaam.

platte velden, die op sommighe plaetsen veel zijn, principalijck by-de Villa da Praya wert besaeyt met Coorn ende Pastel, ende 'tCoren is soo veel dat zy gheen van buyten van doen en hebben, hoe wel dat zy behalven hare ingheboren ende inwoonders noch voeden, veer-thien Vaendelen Spaengiaerden, die alle van 't Coorn van het selfde Eyland gevoet werden, ofte ten waer dat het een seer onvruchtbaer jaer viel, als het wel gheschiet, dat zy alsdan haer moeten behelpen met buyten landts Coorn, ende dit principalijck om die Soldaten wille die zy op den hals hebben; Doch het is een verwonderinghe dat het Coorn, ende oock alle dinghen van het Eylandt, en duert niet [148a] meer als een jaer, ende wat bovent jaer passeert en duecht niet meer, ofte is van weynigh valuer, ende om alsoo noch het Coorn te con-cerveren ende te bewaren, soo moetment begraven vier ofte vijf Maenden onder die aerde, waer toe elck burgher zijn put heeft, op een eijnt vande Stadt, onder de wegh ofte straet, die daer toe ghe-ordineert is, en een yegelijcken heeft zijn merck op zijn put staen, is maer slechtelijc inde aerde ghegraven, van binnen rondt, en die aerde maer slechtelijc af ghesteken, ende heeft boven een mont, soo wijt datter effen een Man mach duer cruypen, waer toe is een steen ghe-maeckt als een decksel, die daer op sluyt ende past; Dese putten zijn sommighen daer twee ofte drie last Coorns moghen in gaen, som-mighe cleijnder, ander grooter, naer dat een yegelijck Coorn heeft, also haest alst Coorn ghemaeyt ende ghedorst is; inde maendt van Julius doet een yegelijck zijn Coorn in dese putten, legghen daer wat stroy onder ende ront om, ende vullent alsoo, oft half, naer het haer te pas comt, ende stoppen dan die putten met die steen ofte deck-sel toe, en bedeckent alsdan met aerde, ende latent alsoo staen tot voor by Kersmis, alsdan haelt een yegelijck zijn Coorn thuys, die wil, sommighe latent langher daer in ligghen, ende halent allencxkens uyt als zy het van doen hebben, ende 't Coorn is soo goet als zy 't daer uyt halen, als d' eerste ure dat zy 't daer in doen, hoewel dat over dese plaets die ghemeen passagie van Carren, Peerden, ende Menschen is, ende dat het daer op reghent, nochtans en comter niet een drop waters in, noch eenighe vochticheydt, ende datmen het Coorn soo niet en begraefden, en souden gheen vier Maenden kon-nen dueren, ofte het waer altemael bedorven; Als zijt die voorseyden tijt alsoo begraven ghehadt hebben, soo duert het daer naer voorts het gheheele jaer duer, ende bewarent alsdan in kisten, ofte maken een dinck ghelijck een cuijp van Riet-matten, daer bewaertment in, sonder eens te verschieten noch te verroeren, ende blijft seer

Hoe veel datse met haer ghewassen Coorn kunnen voeden.

Een wonderlijck verhael van't Coorn.

Hoe die op het Eylandt haer Coorn bewaren.

Hoe lang dat zy haer Coorn onder de aerde laten liggen.

Oorsaec waer om dat zy het Coorn so lang onder d'aerde graven.

goet; Het meeste gherijf dat zy in 't Eylandt hebben, ende den besten dienst zijn die Ossen, gheloof wel zijn die grootste ende schoonste die in Christen-rijck gevonden werden, met uyter maten ende verschrickelijcke groote horens, ende elcken Os heeft zynen sonderlinghen naem, ghelijck menschen, ende al gaen daer duysent by malkanderen in de wey, ende datter een met zynen naem geroepen wert, comt terstont uyt den hoop by zijn Heer die hem roept; Het landt is seer hoogh ende huevelachtigh, ende in het schijnsel hol: want dickwils gaetmen over Berghen die van louter Steen-rootsen zijn, ende in 't gaen soo ghevet van onderen een gheluyt ghelijck een Kelder, soo dat het schijnt op veel plaetsen eenighe holle ende verborghen Speloncken te hebben, waer door oock seer onderworpen is d'aertbevinghe, ende alle dese Eylanden: want het daer een gemeen dinck is, ende hebben dickwils aertbevinghe, ende oock hebben alle dese Eylanden meest al Vulcanos ghehadt: want men vindt noch op veel plaetsen, als op Tercera, en Sant Michiel, sommighe plecken, daer noch dagelijcks roock ende domp uytgaet, ende 'tlandt alomentom versengt en verbrant is; Desghelijcks plaetsen daer men water ofte Fonteynen vint, daer men een Ey sieden mach, al oft over een

De Ossen zijn 'tmeeste gerijf van't Eyland.

Gehoorsaemheydt vande Ossen.

'tEylandt is de aertbevinghe onderworpen.

Sommighe plaetsen daer rooc en damp uyt gaet.

[148b] vuyr hinck; Op 't Eylandt Tercera drie mylen van Angra, is een Fonteijn op een plaets ghenaemt Gualva, dese heeft een proprieteyt dat alle het hout datter in valt, converteert met lanckheydt van tyden in steen ende harde Clippen, ghelijck ick selfs by experientie gesien hebbe, van eenen boom die de helft van de wortel onder dese Fonteijn comt onder het water, ende is gants in soo harden steen verandert, als oft Stael waer, ende d'ander deel van de wortel daer het water niet aen en raect, is noch hout ende wortel, ghelijck alle wortelen van boomen behooren te wesen; Het Eylandt heeft veel ende seer excellent hout, insonder Cedren hout, datter by soo grooten menichten is, dat men daer alle Schuyten en Carren, en ander grove wercken af maeckt, ende is het meeste branthout, soo dat het wort ghehouden voor het minste gheachte hout datter is, ende dat duer de menichte; Daer is noch een hout datmen heet Sanguinho [1]), is seer schoon van rootachtighe verwe; noch een ander soorte dat zy noemen wit hout: want is van hem selfs soo wit als crijt; desghelijcks ander dat perfeckt geel is, en altemael vande natuer, sonder gheverwt te wesen, waerom woonen in Tercera veel fraeye wercklieden, van Schrijn-werckers die schoone dinghen maken, en seer meesterlijck, als van Schriftorien [2])

Vande cracht vande Fonteijn Gualva.

Cedren met groote menichten.

Diversche schoone houten.

1) „Sanguinho"? of is bedoeld „sanguineo," bloedkleurig?

2) In de Lat. vertaling: „scriptorias thecas"; iets verder „capsulis."

Veelderley schoone houtwercken ghemaeckt in Tercera.

Boffeten, kisten, en ander duysent wercken, die veel vervoert werden naer Portugael, ende veel gheestimeert, soo wel om die schoonheyt van het hout, als om 't werck, principalijc vande vloot van Spaenschs Indien, die altoos daer hare verversinge comen nemen, slyten seer veel van dit werck, is wel van de beste ende curieuste datmen in Spaengien en Portugael maeckt, hoewel dat het niet te gelijcken is by de Schriftorien ende konstige wercken van Norenberch, ende die contreyen: maer in het hout gaet alle ander plaetsen te boven: want cryghen oock met die voorseyde Spaensche vloten, behalven die voornoemde houten, duysent derley soorten van hout, dat een wonder om sien is: want comt van alle colueren, diemen soude mogen versieren, soo datment niet schoonder en soude mogen schilderen; Daer is een hout in 't Eylandt Pico, 12. mylen van Tercera, datmen heet Teixo [1]), is een heerlijck ende Coninghs hout, waerom het verboden is datter niemandt en mach af houwen, dan van des Coninghs ofte zijn Officiers weghen: is een hout soo hart als seyr, heeft een coluer van binnen alst ghewrocht is, gelijck root Camelot, met die selfde wateren, ende hoe 't ouwer wert ende meer gheuseert is, hoe 't schoonder van coluer wert, soo dat het waert is om te estimeren, ghelijckt oock ghedaen wert; alle dese Eylanden zijn bewoont vande Portugesen, dan naer dese Trubbel in Portugael, soo zijnder Spaensche Soldaten op ghesonden, met een Spaensch Governuer, die hebben alle fortressen ende sterckten beset, ende in haer gewelt, hoe wel datter die Portugesen gants gheen onkosten af en hebben, noch eenigh overdaet [2]) af lyden: want worden dapper onder dwanck ghehouden, soo datter niet een Soldaet en mach buyten die Stadt te landewaert in gaen, sonder oorlof, soo datmen vry en vranck het gheheele Eylandt mach duer reysen, by daegh ende nachte, al waert alleen, sonder dat u yet quaets sal ghemoeten; oock soo en willen gheen vreemdelinghen consenteren dat zy het Eyland om ryden om te sien, welcke oorden [3]) en is niet vande Spaengiaerts daer gebracht, dan van [149a] de selfde Portugesen, al voor den Trubbel, sulcks noyt en hebben willen consenteren, ende dat meer was, assigneerden den vreemden Man een sekere straet, om zijn coopmanschappen te vercoopen, ende en moest nieuwers verder buyten die straet gaen, dat nu soo nau niet onderhouden wert: want moghen nu over die gheheele Stadt gaen,

Duysent derhande soorten van hout.

Beschryvinge van het hout Teixo.

Van wie dat d'Eylanden bewoont zijn.

Men mach vry sonder sorch dagh en nacht alleen door't Eylandt reysen.

1) *Port. Teixo*, Spaansch *tejo* is de Taxus; Hoogd. Eibenbaum.

2) D. i. gewelddadigheid, onrecht, volgens Kiliaan, hoewel het hier eer „overlast" schijnt te beteekenen.

3) D. i. regeling.

ende het Eylandt binnewaerts: maer niet rontom om die Custe te besien, dat ons vande Governuer ghegunt wert, ende leenden daer ons zijn Peerden toe, om alsoo 'tgeheele Eylandt om te ryden, ende alle fortressen te besien, dat hedens daeghs die eyghen ende inghe-boren Portugesen niet toe gelaten noch betrout en wert, wy reden het Eylandt tweemael rontom, dat hy ons gunde, om particulier vrientschappe die wy met hem hadden, ende ooc en konstent ons die Portugesen niet beletten, om dat wy inden dienste ende factorye van des Coninghs goet laghen, en dat zy ons soo goet als voor natu-ralen ende inwoonders van Portugael hielden: want den Governuer hadde gheerne ghehadt dat ick hem het gheheele Eylandt uyt ghe-worpen[1]) hadde, om aen zijn Mayesteyt te seynden, waer van my excuseerde, doch maecten hem die Stadt van Angra, met zijn Haven, fortressen, ende incomste, het welcke hy nae den Coningh sant, wiens weergaey ende ghelijckenisse men hier naer mach sien[2]), waer mede my den Governuer grootelijck gheaffectioneert was, ende veel vrient-schappen bewees, wy hadden een Fransoys Coopman ende een Schot by ons in het logement, die geern met ons souden het Eylandt gaen besien hebben: maer en consten noyt consent daer toe cryghen: want die Portugesen meenen datmen daer met het Eylant souden af tee-ckenen, ende haer alsoo afhandigh maecken; Keerende weder tot onse materie, soo zijnt seer goede Eylanden, van ghesonde lucht; Die cranckheyden die daer ghemeen zijn, doch niet seer overvloedigh, dan hier en daer een, is een sieckte die zy heeten O Ax[3]), dat is: die gheraecktheyt vande lucht, soo dat een persoon blijft somtijdts heel oft half lam, oft van eenighe leden; desghelijcks een ander sieckte die zy heeten O Sange[4]), dat is: het bloet dat eenen haestelijck over comt, als een swelsel aende oogen, ofte ander plaetsen van het aen-ghesicht ofte van het lijf, ende comt soo root als bloedt: want is naer haer segghen louter bloedt; dit zijn twee sieckten ghelijck plaghen, die daer de ghemeenste zijn, ende causeert dat die Eylanden zijn seer wintachtigh, ende alle stormen ende tormenten onderworpen, en zijn oock uyter maten vochtigh, welcke te vermoeden is een van de principaelste oorsake van dese twee plaghen ofte cranckheyden:

Niemant mach rontom het Eylandt gaen.

Jan Huyghen ontworpt Angra voor den Governuer.

Een Schot ende een Frans wert gheweygert 'tEyland om te gaen.

Wat de ghemeenste crancheyt in't Eylandt is.

Vande sieckte diese O Sange heeten.

Oorsaken van dese sieckten.

---

1) D. i. uitgeteekend.

2) Op de bij den ouden tekst behoorende plaat, met opschrift: A cidade de Angra na Ilha de Iesu *XPO* da Tercera.

3) Volgens een noot in de Engelsche vertaling (1885) „axe", thans „ashe" gespeld, naar een ons ontoegankelijke autoriteit.

4) Port. *O sangue*, 't bloed.

want die winden zijn al daer so sterck ende dangerues, dat zy het yser ende steen vande huysen gants en dal op eeten, ende in stof maken: want ick hebbe ghesien die yseren tralyen van een arm dick, van het Coninghs Tol-huys, ende die steenen altemael van uyt ghehouwen Clippen, die de windt so verteert hadt, dat het yser was van de dunte van een strop gheworden op sommige plaetsen, desghelijcks de steen, waer toe ghemeenlijck ghebruycken die gevels van de huysen te maken, van steenen die zy onder die Zee ende het water, aen den oever van het Eylandt uyt trecken, op die welcke de wint soo geen cracht en heeft, om te verteren; Ende dit Tol-huys en hadden [149b] doen noch boven de ses oft seven jaer niet ghetimmert gheweest, altemael van nieus op; Het Eyland heeft behalven de twee Steden, noch veel treffelijcke Dorpen, als San Sebastiaen, Sante Barboran, Altares, Gualua, Villa Nova, ende veel ander Parochien ende plecken; soo dat het altemael meest bebout ende bewoont is, behalven die plaetsen die woestende wildernissen zijn, diemen qualijck can duer passeren, hoe veel te meer bewoonen; Hare meeste onderhout ende principale neeringhe is, ghelijck gheseydt is, het Pastel, te weten: voor die gheen die haer met coophandelingh generen, ende die Boulieden die het maecken: maer het ander volck is te wachten op die vlote van Spaenschs ende Portugaels Indien, van Bresilien, Cabo Verde, Gunye, ende alle die contreyen die gemeenlijck comen aen Tercera, om verversinghe te halen: want leydt seer propies daer toe, waer mede alle die inwoonders haer rijckelijck onderhouden, ende alle hare waren, so van haer hant-wercken als victualien in dese vloten verhandelen; ende alle die omligghende Eylanden comen alsdan naer Tercera met haer waren, om te vercoopen, door welcke oorsaecke die Enghelschen ende ander Zee-roovers, haer altoos tusschen dese Eylanden onthouden, wel wetende dat alle schepen door noots halven aldaer moeten aen comen, hoe wel datter veel Schepen hedens daeghs die Eylanden om schouwen, tot achterdeel van de Eylanden, ende oock ongherijf van de Schepen; Van Tercera zuydt oostwaert aen 27. oft 28. mylen, leydt het Eyland San Michiel, dat is byde 20. mylen lanck ende is oock vol Steden ende Dorpen, van Portugesen, vande selfde lucht, ende alle d'ander dinghen als Tercera, die principaelste stadt is ghenaemt, Punta del Gada, al waer grooten handel geschiet vande Engelschen, Schotten, ende Fransoysen, meer als in Tercera, oorsaecke van het Pastels weghen, die daer meer valt als in gheen van alle d'ander Eylanden, soo datter alle jaren ghemaect worden over die 200. duysent Quintalen

Wonderlijcke cracht van de windt in Tercera.

S. Sebastiaen, S. Barboran, Altares, Gualua, Villa Nova.

Om wat oorsaken dat de Enghelschen haer tusschen de Eylanden houden.

Gelegentheyt van Sant Michiel.

Punta del Gada de principaelste Stadt van S. Michiel.

Pastels, heeft ooc groote abondantien van Coorn-land, soo dat zy altemet alle die omligghende Eylanden helpen spysen, ten heeft oock geen Havens ofte Revieren, dan die vlacke Zee; ende hebben noch minder beschutsel als die van Tercera, dan en ligghen onder gheen bedwanck van fortresse, ende moghen met alle winden hare anckers lichten, ende ter Zeewaerts in loopen, dat zy op de Ree van Tercera niet en mogen doen, waerom oock die vreemde schepen liever naer yant Michiel varen: want men en kanse niet bedwinghen, dan als zy selver willen, daer is ooc een Vaendel Spaengiaerden op een Casteel dat daer staet, tot bewaringhe vande Stadt van Punta del Gada; Van het Eylandt Sant Michiel zuydtwaerts 12. mylen, leydt het Eylandt Santa Maria, dat is van 10. oft 12. mylen in 't ront, ende heeft sonderlingh gheen handel dan van Pot-aerde, dat die van de ander Eylanden al daer halen, ten heeft gheen Pastel, dan is vol van alle victualie als Tercera, ende altemael bewoont van Portugesen, hebben geen Spaengiaerts op: want is als Tercera, Clipachtich, en qualijck om aen te comen, waerom het die inwoonders genoech beschermen connen; Den tijt dat ick in Tercera was, so quam

[150a] Millort Commerlandt [1]) aldaer, om water te nemen, ende eenighe victualie te halen: maer 't worden hem belet vande inwoonders, so dat zy hem veel volcx ende hem selven wonden, ende moester weer af trecken sonder yet te bedryven; Van Tercera n.n.w. aen 7. oft 8. mylen, leyt het Eylandeken genaemt Gratiosa, is maer 5. oft 6. mylen in 't ront, een seer playsant ende lieffelijc Eyland, vol van alle vruchten ende victualie, so dat het niet alleenlijck zijn selven spijst: maer oock Tercera ende d'ander Eylanden met alle victualie voorsiet, ende en heeft anders geen waren van coophandel; is bebout ende seer bewoont vande Portugesen, ten heeft gheen Soldaten op, om dat het die oncosten niet en mach af worpen; Millort Commerlant [2]) quam daer de tijt mijnder residentie in Tercera, ende ginck selver met 7. oft 8. persoonen op 't Eyland, ende eyschten een deel Vees en Hoenderen, en ander victualie ende Wynen, met verversinge van water dat zy hem gewillichlijcken gaven, waer mede weder daer uyt trock, sonder eenige schade te doen, waer van die inwoonders haer seer bedanckten, ende grootelijck presen zijn courtosie ende beleeftheyt; Van Tercera west noord west 8. oft 9. mylen, leyt het Eyland San Iorgie, heeft over die 12. mylen inde lenghte: maer is smal van 2. oft 3. mylen ten hooch-

Waerom de Schepen liever in S. Michiel loopen dan in Tercera.

Groote van't Eylandt S. Maria.

Gelegentheyt van't Eyland Gratiosa.

Beschryvinge vande overvloedicheydt van vruchten in Gratiosa.

Millort Commerland haelt proviande van Gratiosa.

Gedaente van S. Jorgie.

---

1) Zie Edward Wright's „*Journal*" in *Hakluyt*, II, p. 161.

2) Zie Wright, op. c. p. 161. Wat hier van den Engelschman gezegd wordt tot aan den zin beginnende met: „Van Tercera" enz. is uitgelaten in de Lat. vertaling.

sten, is woest ende berchachtich, heeft sonderlingh gheen handel, dan
heeft oock sommigh Pastel, maer weynich; die inwoonders generen
haer meest met Vee ende landtbouwinge, ende brenghen die lijftoch-
tighe waren in het Eylandt Tercera te vercoop; oock heeft veel Se-
dren hout ende ander soorten, dat van daer al naer Tercera ghebracht
ende verhandelt wert, onder die Schrijn-werckers, die alleenlijck woo-

Gelegentheyt groote, ende gedaente van Fayael.

nen om die ghelegentheyts wille in Tercera; Van San Iorgie west zuydt
west 7. mylen, leydt het Eylandt ghenaemt Fayael, dat heeft 17. oft
18. mylen in 't rondt; is een vande beste Eylanden na Tercera, ende
Sant Michiel, is seer abondant van alle victualie, ende Vee, en Visch,

Desgelijcx van S. Michiel.

soo dat van dit Eylandt die meeste victualie, ende alle nootdruft da-
ghelijcks comt, met gheheele Carveelen vol naer Tercera toe; heeft
oock veel Pastel, soo datter veeltijts oock Enghelsche schepen va-
ren handelen; Die principaelste Ree ende plaets is de Stadt genaemt
Villa Dorta; die schepen ligghen oock op die vlacke Zee onder 't landt,
ghelijck van alle d' ander Eylanden; by dese Stadt leyt een fortresse
van weynigh importance, ende om dat die inwoonders haer offreceer-
den, het Eylandt te beschermen van alle aenstoot ende vyanden, wor-
den haer die Soldaten af ghetrocken, die daer op laghen: want claech-
den dat zyse niet onderhouden noch logeren en mochten; den selfden
tijt dat Millort Commerlant aen 't Eylandt Gratiosa was, soo quam
hy oock aen Fayael[1]), al waer zy in 't eerste bewesen een weynich

Millort Commerland verderft het Casteel van't Eylandt Fayael.

resistentie te doen: maer door oneenicheyt die zy onder malcanderen
hadden, lieten hem aen landt comen, die welcke het casteel raseerden,
ende soncken al 'tgeschut inde Zee, ende namen sommige Schepen
ende Carveelen, die daer op de Ree lagen, in somma namen provan-
de[2]), en al dat zy wilden, en trocken daer weder van daen waerom de Co-

De Fortresse wert weer op ghebout.

ninck die principael hoofden dede castigeren, ende sont weder vande
Soldaten van Tercera een Vendel knechten, met alle munitie ende ghe-
schut, ende rechten die fortresse weder op, om 't Eylandt te beter te be-
schermen, sonder die Portugesen meer te betrouwen; op die Eylandt [150b]

Wat volck dat Fayael bewoont.

zijnt meestendeel vande afcomste van Neerlanders, doch ghebruycken
die Portugaelsche tale, om dat zy met haer van langen tijt vermengt,
ende onder een zijn ghecomen, ende die de duytsche tale useerden,
al verstorven zijn; zy zijn seer geaffectioneert tot de Neerlanders ende
vreemdelingen; Van Fayael 3. mylen zuydoostwaert, ende van San
Iorgie 4. mylen zuydwest, ende van Tercera zuydt west ten westen

---

1) Zie Wright, op. c. p. 158.

2) Vgl. Fransch „provende".

12. mylen, soo leydt het Eylandt ghenaemt Pico, welcke is over die 15. mylen lanck, is alsoo genoemt van eenen hooghen bergh, diemen Pico heet, die is vande hooghte dat sommighe meenen, dat zy die Pico van Canarien in hooghte te boven gaet, men canse dicwils alst claer weer is, op het Eylandt van Tercera soo perfeckt sien, al ofmen daer geen half mijl af en waer, ende leyter meer als 25. mylen af: want is op het uyterste van 't Eylandt van naer Fayael toe; men siet den top boven inde clare lucht uyt steecken, ende onder is bedeckt vande Wolcken vanden Hemel, ende Orisont, waer door dit Eylandt seer vermaert is; is seer vruchtbaer van alle victualie, ghelijck Fayael, ende heeft seer veel houts, als Sedren ende ander soorten, ende dat costelijck hout Teixo; men bout hier altemet veel Carveelen ende cleijn Scheepkens, door die abondantie van 't hout, oock van hier proveren haer[1]) die andere Eylanden van hout, voorts is bewoont als d'ander, ende is hare handel met Vee ende landtbouwinghe: want heeft veel Wijns, ende is de beste van alle dese Eylanden, heeft de smakelijckste Oraengie-Appelen, die voor die beste ghehouden worden van gheheel Portugael, waer door ghebracht werden in Tercera voor een present, ende worden seer gheestimeert, ende zijn naer mijn wetenschap die beste dien ick oyt ghegheten hebbe, ende om dat die Stadt van Angra in het Eylandt Tercera het hooft ende regieringhe is, van alle die Vlaemsche Eylanden, soo hebbe hem hier by willen voeghen nae het leven afgheworpen[2]) met alle zijn straten, fortressen, ende Ree, ofte open Haven, met die berghen, ghenaemt Bresijl, daermen de schilt wacht op hout van de Schepen, alles ghelijck het waerachtelijck gheleghen is, naer mijn beste vermoghen afgheteeckent.

Gedaente vant Eylandt Pico.

Oorsaecken waerom Pico seer vermaert is.

Beschryvinge van de vruchten van Pico.

Oorsaecken waerom Angra hier by gevoecht is.

Dat 98. Capittel.

Vande Eylanden van Corvo ende Flores.

Van Tercera west aen, tot het Eylandt genaemt Flores zijn 70. mylen, mach wesen ontrent 7. mylen groot, is ooc bewoont vande Portugesen, heeft sonderlingh geen waer, dan hebbende oock sommigh Pastel, is vol Vees ende ander lijftochten, het is voor een yeghelijck open, wie daer wil comen, soo wel Enghelschen als andere: want d'inwoonders en hebben gheen macht om dat te beletten; een mijl ofte soo noordtwaerts van dit Eylandt, leydt een cleijn

'tEylandt Flores 70. mylen van Tercera, is 7. mylen groot.

1) D. i. voorzien zich. Kennelijk ontleend aan Port. *provar*, maar Fransch „se pourvoir."

2) Niet verschillende van wat V. L. elders „uitwerpen" noemt, o. a. boven, blz. 183.

Eylandeken van 2. oft 3. mylen in't rondt, ghenaemt de Corvo, heeft vandeselfde inwoonders van Flores; tusschen dese twee Eylandekens onthouden haer ghemeenlijcken, ende oock rontom die Engelschen, om te verwachten alle schepen die van Westen comen: want dit zijn d'eerste Eylanden diemen comt soecken ende verkennen, van die na Tercera willen varen, waer door de inwoonders weynich prospereren: want sitten daer tot ghelieven van alle die haer willen besoecken, [151a] ende 't haer benemen ghelijck het dickwils gheschiet, doch om haer armoede, ende landt en goet niet te verlaten, moeten pacientie hebben, ende hanghen den huyck met alle winden; Het Eylandt Tercera leydt op 39. graden, op die selfde hoochte van Lisbonen, ende leydt van Lisbonen verscheyden oost en west 250. Spaensche mylen, waer mede ghenoech geseyt is van de vlaemsche Eylanden, diemen heet de los Assores, ende oock die daghelijckse ervarentheydt, die ghenoech in kennisse heeft ghebracht: want nu oock veel van onse Natie bevaren worden, waer van zy ghenoech onder die ghemeene Cooplieden verbreyt zijn, hebbe alleenlijc dese corte verclaringhe willen doen, voor die gheen die haer in coophandelingh niet en generen, en voor die 't niet bekent en is, om op 't cort die particulariteyten van de selfden een yder ghemeen te maken, etc.

'tEylandt Corvo leyt een mijl van Flores, is 3. mylen groot, leydt open, blyven arm door dat zy dagelijcks berooft worden.

Tercera leydt op 39. graden op de selfde hoochte als Lisbona.

Dat 99. Capittel.

Van sommighe notabele gheschenissen, den tijdt mijnder residentie in het Eylandt Tercera.

2. Vanden Blicxem doot ghesmeten.

Den tweeden October Anno 89. worden in't Eyland Tercera, inde Stadt ghenaemt Villa dan[1]) Praya, twee persoonen van den Blicxem doot ghesmeten, wesende in het Velt dicht buyten de Stadt.

Comen 14. Schepen in Tercera uyt Spaenschs Indien.

Den neghenthienden vanden selfden quamen in Tercera veerthien Schepen van Spaensch Indien, gheladen met Cochenillie, Huyden, Gout, Silver, Peerlen, ende ander waren, ende waren gheweest vijftigh inde compaengie, als zy uyt het Eylandt van de Havana scheyden, waer van in't uyt comen inde Canael 11. Schepen versoncken met torment[2]), d'ander waren verstroyt ende van malcanderen ghescheyden met het onweer, des anderen daeghs daer naer quam noch een Schip vande selfde compaengie, dicht onder't Eylandt, om naer

---

1) Drukfout voor *da*.

2) „Met stormachtig weêr."

die Ree te loopen, ende gemoeten een Enghels Schip, dat maer drie Gotelingen op hadde, ende het Spaenschs Schip wel twaelf, zy vochten langhen tijdt dat wy het van't Eylandt saghen, soo dat den Governuer van het Eylandt derwaerts sondt twee Boots met Musketiers, om het Schip te ontsetten: maer eer zy daer by quamen haddent d' Enghelschen al in de grondt gheschoten, ende saghent voor ons ooghen te grondt gaen, met op staende seylen, sonder daer yet af boven te blyven, soo dat die Enghelschen noch ontrent dertich persoonen met de Capiteijn, daer af berchden in haer Boot, sonder een penninck aen goet, ende het Schip hadde wel over die twee hondert duysent Ducaten aen Gout, Silver, ende Peerlen in, die reste van het volck verdronck, die mochten wesen by de vijftigh persoonen, waer onder waren sommige Monicken ende Vrouwen, die de Enghelschen niet en wilden bergen, ende het volck dat zy gheberchthadden, settense aen landt, ende voeren weer ter Zeewaert in; Den 27. daer naer, soo voeren die veerthien Schepen weder van Tercera naer Sevilien, naer dat zy voorsien waren van alle verversinghe, ende comende dicht by de Custe van Spaengien, werden van de Enghelsche
[151b] Schepen (die daer laghen en wachten) genomen, uyt ghesondert twee die het ontliepen, ende worden altemael naer Enghelandt ghevoert.

Noch een schip vande selfde compaengie wordt van de Engelschen in de grondt geschoten, daer aen Gout ende silver in was 200. duysent Ducaten.

De boven genoemde 14. schepen worden onder Spaengien ghenomen, ende in Engelandt ghebracht.

In dese selfde daghen soo onthielt hem om dese Eylanden Millort Commerlandt, met een Coningins Schip, met noch vijf oft ses andere Schepen, ende quamen dickwils soo dicht aen het Eylandt, ende die Ree van Angra loopen, datmen al zijn volck ghemackelijck conste ghetellen, ende kennen die op den overloop ginghen wandelen, sonder dat die van't Eyland oyt naer hem schoten, wel moghende: want liepen altemet gheen Musket schoot ver van het Eylandt en die fortressen; onthielt hem in dese contreye over die twee Maenden, ende liep al omentom, ginck aen d'ander Eylanden, als aen Gratiosa, ende Fayael aen het landt, als wy inde beschryvinghe vande selfde gheseydt hebben, ende nam veel Schepen ende Carveelen, dien hy al naer Enghelandt sondt, ende het volck weder op het landt setten, soo dat die vande Eylanden niet eens en dorsten het hooft uyt steecken; in dese selfde tijdt drie ofte vier daghen nae dat Millort Commerlandt in het Eylandt Fayael geweest hadde, ende weder vertrocken was, quamen in het Eylandt Fayael ses Indiaensche Schepen, wiens overste was eenen Iuan Doryues, ende losten aldaer in het Eylandt veertigh millioenen in Gout ende Silver, ende versaghen hare Schepen metter haest van de nootdruft, door vreese die zy hadden vande Enghel-

6. oft 7. Schepen van Millort Commerlant, passeerden somtijts so na by het hooft ende Reede van Angra, dat een Musket conde beschieten.

4. dagen naer't passeren van de Enghelschen comt in Fayael 6. Indische Schepen losten al daer 40. millioenen in Gout ende Silver.

schen, ende zijn weder t'seijl ghegaen, ende ghecomen tot Sant Lucas[1]) in saluement, sonder yet te ghemoeten, tot een groot gheluck van de Spaengiaerts, ende ongheluck vande Enghelschen: want gheen twee dagen daer naer dat het Silver en Gout weer gheladen en wegh was, quam Millort Commerlandt daer weder voor by loopen, soo dat het scheen dat het Godt niet en wilden hebben, dat zy het creghen: want hadden zy't maer in't ghesicht ghehadt, soudense sonder twyfel overweldicht hebben, gelijck als die Spaengiaerts selfs bekenden.

Den Admirael ende Vice-admirael van Indien comen voor Angra.

Inde maendt van November, so quamen in Tercera twee groote Schepen, ende waren den Admirael ende Vice-admirael van de vloot van het Silver, die met torment vande vloot waren ghescheyden, ende hadden in groot perijckel geweest van te gronde te gaen, soo dat zy 't al pompende mosten boven houwen, soo dat zy duysent mael wenschten die Enghelschen te ghemoeten, ende souden haer gewillichlijcken alle het Silver (ende al wat zy brochten,) gegeven hebben, dat zy daer maer het leven ghesalveert hadden, ende hoe wel dat Millort Commerlandt daer noch inde contreyen omentom liep, en ghemoetense noyt, soo dat zy noch naer langhe moeyten geraecten op de Ree van Angra, al waer zy met alle haest ende neersticheydt ghelost werden, ende ontladen over die vijf millioenen Silver, altemael in stucken van acht ende thien pondt groot, soo dat het gheheele hooft ende strant bedeckt lagh met silveren platen ende kisten, vol ghemunte Realen van achten, dat een wonder om sien was, elck millioen weert wesende thienmaels hondert duysent Ducaten, behalven noch die Peerlen, Gout, ende ander gesteenten, die niet geregistreert en comen; den oversten oft Admirael van dese schepen ende vloot, met namen Alvaro Flores de Quiniones, die sieck was van [152a] het Morbo Napolitano, soo dat hy aen landt ghedraghen wert, waer van daer naer in Sevilia ghestorven is; Dese bracht Patente ende volle macht van zijn Mayesteyt, te wesen generael ende Oversten van de Zee, ende alle vloten ofte Schepen, ende van alle die plaetsen, van Eylanden ofte Landen daer hy soude moghen komen, waerom hem die Governuer van Tercera grootelijcks eerde, hebben onder haer ghesloten, siende die swackheydt van de Schepen ende oock het perijckel van de Enghelschen, datmen die Schepen souden met Soldaten in haer Convoy leegh seynden, naer Lisbonen ofte Sevilien, waer dat zy eerst kosten aen komen, ende aviseren zijn mayesteyt van dat daer passeerde, ende dat hy daer in wilden oor-

Het heele hooft ende strant van Angra lach vol Silveren platen, gelost in haest uyt dese Schepen.

Die van Tercera seynden om ordre van de Coningh om't Silver in te brengen.

1) D. i. San Lucar.

nen gheven, om het Silver te doen halen, met goede versekerheydt ende gheley, waerom den selfden Alvaro Flores aldaer bleef, onder decksel van het Silver te bewaren, ende niet te verlaten: maer was meest om zijn sieckten, ende dat zy vervaert waren van de Enghelschen; Desе Alvaro de Flores hadde alleenlijck voor zijn particuliere eyghendom, over de sestich duysent Ducaten aen Peerlen, welcke ons liet sien ende veylde ofmense hem wilden af coopen, ende in Specerie betalen, ofte met wissel brieven; Dese twee Schepen als voorseydt is, voeren met ontrent 3. oft 400. Mannen, soo van het volck van de selfde Schepen, als Soldaten om te convojeren, ende creghen onder weegh eenen storm, so dat den Admirael op berste, ende te grondt ginck met volck met al, sonder yemant te berghen; Die Vice-admirael kerfde de masten, ende liepen by Sentuval[1] aen de Custe het Schip aen stucken, daerder sommige al swemmende af quamen, die de tydinghe brachten ende die rest verdroncken.

Alvaro de Flores brengt voor 60000. Ducaten aen Peerlen uyt Indien.

Den Admirael berst ende gaet met volck met al te gront.

In dese selfde maendt quamen twee groote Schepen van Spaensch Indien, ontrent een half mijl vande Ree, van het Eyland Tercera, om in te loopen, ende gemoeten een Enghels Schip diese beyde te samen nam, schoten langhen tijdt, soo dat wy't alle van het Eylandt saghen, ende om dat in Tercera seven ofte acht maenden verleden, daer een Enghels Schip geweest hadde, dat op den naem van Fransoysen quam traffijckeren, ende Pastel laden, en worden bekent, ende 'tselfde Schip gheconfiskeert, ende alle het goet vercocht van sConinghs weghen, ende het volck altemael ghevanghen, doch ginghen langhs die straten los, om haer kost te moghen met wercken winnen, ghelijck Slaven, om datse in het Eylandt ghenoech bewaert waren, ende soo veel als een ghevanghen huys is, hoewel dat zy noch in het leste alle die Bootsghesellen op een Sondagh achter den Berch, genaemt Bresijl af ginghen, al waer zy een Visschers Boot vonden, daer zy in spronghen, ende ter Zeewaert in roeyden, eer ment ghewaer werde, ende voeren aen het Schip van Millort Commerlandt, die tot alle haer gheluck daer voor by quam, ende ginghen met die Schepen anckeren, een half mijl van de Ree van Angra, by twee kleyne Eylandekens, welcke ligghen ontrent een Bas[2]) schoot van het Eylandt, ende zijn vol Geyten, Bocken, ende Schapen, van de inwoonders van het Eylandt Tercera, dat dese Bootsghesellen wel wisten, waer door daer aen
[152b] voeren met haer Boots, ligghende wel ghemackelijck aen het ancker,

De Engelsche nemen twee Schepen dicht by Tercera.

Oorsaec waer om de Engelsche dees twee Schepen namen.

De gevangen Engelschen vliegen in een Boot ende varen wegh.

De Engelschen halen van twee Eylandekens menichte van Schapen en Geyten.

---

1) Setubal.

2) Zie Nederl. Wdb. onder Bas.

den gheheelen dagh, ende haelden daer soo veel Schapen en Geyten af, als zy van doen hadden, dattet die van de Stadt ende het Eylandt aen saghen, sonder daer teghens te doen, noch eens uyt te derven varen, aldus bleven alleenlijcken die Stuerman ende Coopman van het selfde Enghels Schip aen landt, die borgh ghestelt hadden; Desen Stuerman hadde een Swagher, zijn Huysvrouwen Broeder in Enghelandt, die de tydinghe hoorden van het arrestende ghevanghenis van zijn Swager, heeft aen de Coninginne verworven dat hy mocht een Schip toe maecken, ende soecken zijn schade te verhalen op die Spaengiaerts, om eenighe van dien te kryghen, tot rantsoen ende verlossinghe van zijn Swager, die in Tercera (als gheseydt is) ghevanghen was; Dese was den selfden, die de twee Spaensche Schepen voor ons ooghen nam, staende den selfden Enghelschen Stuerman by my, siende het regiment aen: want mijn spiciael kennisse was; Die Schepen ghenomen wesende die over die 300. duysent Ducaten rijck waren, sonden alle het volck aen landt, behalven twee van de principaelste Edel-luyden, die hielt hy by hem, om door haer middel zijn Swagher te rantsoneeren, ende sondt den Stuerman van de Indiaensche ghenomen Schepen, met een Brief aen de Governuer van Tercera, hem declarerende zijn intentie, dat hy hem zijn Swagher soude leveren, soo wilden hy die twee Edel-luyden los ende vry laten, soo niet, meendese met hem naer Enghelandt te nemen, als hy dede: want den Governuer sulcks niet en begeerden te doen, segghende: dat die selfde Edel-luyden sulcks mochten requereren aenden Coningh van Spaengien; Desen Spaenschen Stuerman hadden wy by ons te gast, in presentie van den Enghelschen Stuerman, ende vertelden ons van haer vechten, ende prees seer die ordinantie ende manier van het vechten vande Enghelschen, ende oock dat zy met haer courtoiselijck geleeft hadden; Dese Engelsche Stuerman is oock noch opt eijnde wegh geloopen, met een Fransoys Schip, sonder rantsoen ofte yet te betalen.

Wat Schip ende wie dat de twee Spaensche nam.

Waerdye van beyde. de schepen

Sy seynden een Stuerman met een brief aende Governuer van Tercera.

De Engelsche Stuerman loopt wegh.

Inde maent Januarij Anno 1590. quam in Terccra een Schip alleen van Spaensch Indien, ende bracht tydinghe, hoe datter een vloot van 100. Schepen ghescheyden waren van het vaste landt van Spaensch Indien, ende waren met storm ghedreven op die Custe, diemen heet de Florida aen, waer zy alle ghebleven waren, ende dit Schip was daer alleenlijck af gecomen, al waer grooten schat ende volck ghebleven is, alsmen wel concidereren mach, in somma datter rekeninge ghemaect worde, dat van ontrent 220. Schepen diemen wist voorseker gescheyden waren van nieuw Spaengien, Santa Do-

Een Schip uyt Spaenschs Indien brengt tyding datter 99. Schepen omtrent Florida gebleven zijn.

mingo, Havana, Cabo Verde, Brasilien, Guyne, &c. het jaer van 89. om naer Spaengien ende Portugael te komen, en zijnder maer veerthien oft vijfthien af in saluement ghekomen, en alle die rest ghebleven, soo verdroncken, vergaen, ende ghenomen.

Inde selfde maendt Januarijs quamen in Tercera van Sivilia vijfthien oft sesthien Schepen, waren meest Neerlanders Vliebooten, ende sommighe Bertoenen[1]) die daer toe ghearresteert waren, quamen vol Soldaten, ende wel voorsien van alle munitie om het Silver te laden, en Alvaro de Flores over te brenghen, door bevel vande Coningh, ende ghelijck alst in dese tijdt aldaer in de Eylanden altoos meest stormt ende onweer is, soo en dorsten die Haven ofte Ree niet wel kiesen: want waeyden eenen duergaenden grooten storm, soo dat sommighe Schepen die daer van haer gheanckert hadden, moesten van noots weghen hare masten kerven, ende waren in duysent periculen van te verliesen[2]), ende een Bisschays Schip van de compaengie, smeet teghens de wal aen stucken: maer het volck berchden haer altemael, die ander schepen moesten de Zee houden, ende liepen verspreyt van malkanderen, daer haer die wint wilden heen werpen, tot den vijfthienden vande Maendt Martius, soo dat alle dese tijdt noyt eenen dagh was om te moghen anckeren, ende op de Ree komen, soo dat zy groote miserien passeerden, ende ghenoech het Silver, ende die Eylanden vervloecten; dese tormenten wat over wesende, ghemoeten een cleijn Enghels Scheepken, van ontrent 20. vaten[3]), het welcke door die groote windt alle zijn seylen niet voeren mocht, soo dat zy het over vielen, ende met gewelt in namen, waer mede quamen naer die Ree toe ghestreecken, met die Enghelsche vlagghe achter op het Schip, met soo grooten hooghmoet, al oft zy gheheel Enghelandt ghewonnen hadden: maer comende niet verre van de Ree om in te komen, quamen hem twee Enghelschen jachten by, die hem soo dapper wat achter gaven, dat zy altemael misericordia riepen, ende soudense sonder twyfel ghenomen hebben, hadden zy hem een mijl voorder in Zee ghehadt; maer om dat zy haer terstondt onder die fortresse van het Eylandt begaven, die oock begosten te schieten, so dat zy[4]) die Enghelschen moesten laten, ende liepen weer ter Zeewaert in, ende hadden daer vijf of ses Man doot

[153a]

Op wat tijdt dat de Convoy in Tercera quam om't Silver te convoyeren.

Degecomen Schepen lyden grooten noot vande stormen sommige kerven haer masten.

De verstroyde Schepen nemen een cleyn Enghels Scheepken ende brenghent tot Tercera.

Twee Engelsche jachten schieten tegen de Schepen by 't incomen vanTercera.

1) Bretons.

2) „Verliezen" voor „verloren gaan" en „smeet" voor „werd gesmeten" volstrekt onhollandsch.

3) De Engelsche vertaling heeft „40 tunnes", zoodat een vat = twee tun is.

4) De zinbouw gebrekkig: „soo-dat" in den nazin is verkeerd; „zy" zou ons „ze" kunnen wezen. De nazin behoorde te luiden: moesten die Engelschen zy (beter: haer) laten.

gheschoten; die ghenomen Engelschen[1]) saten altemael ghevangen aen boeyen, twee en twee ghekoppelt, ende naer dat zy drie ofte vier daghen ghevanghen gheweest hadden, soo was daer in het selfde Schip een Spaensch Vaendragher, die een Broeder inde vloot van Enghelandt verlooren hadde, ende wilde als nu zijn verlies wreecken, ende zijn vromicheydt thoonen, aende ghevangen ende ghebonden Engelschen die in het Schip waren, van het voorseyde Enghelsche jacht, dat zy genomen hadden, heeft een Poingiaert ghenomen, ende is beneden onder het verdeck ghegaen, daer die Enghelschen saten, ende heeft daer ses aende ry doot ghesteecken, ende twee ander dat siende, om van zijn handen niet te sterven, hebben malkanderen omhelst, ende alsoo de armen om malkanderens lijf, inde Zee ghespronghen, ende alsoo verdroncken; dit feyt werde van alle die ander Spaengiaerts seer verfoeyt, ende qualijck af ghenomen, hebben den selven Vaendragher naer Lisbonen ghevangen ghebracht, ende de Coningh ententieerden datmen hem naer Enghelandt souden ghevanghen seynden, op dat daer die Coninginne met souden handelen na haer belieften, dat noch van zijn vrienden verbeden wert, doch beval datmen hem sonder ghenade souden onthalsen: maer wesende op den goeden Vrydagh tot Lisbonen, hebben alle de ander Capiteynen ende bevelhebbers soo veel vercreghen, met bidden aen de Cardinael[2]), dat hy't hem vergaf, welcke in het particulier hebbe [153b] willen verhalen, om datmen soude verstaen die bloetgierigheydt ende vromicheydt[3]) vande Spaengiaerts, alsse yewers die over handt hebben.

Een Spaensche vromicheyt teghens sommige ghevanghen Enghelschen.

Twee Engelschen springen in de Zee.

't Vonnis ende loon van de vromicheydt vanden Spaenschen Vaendragher.

Die selfde twee Enghelsche Schepen, die den Admirael van de vloot vervolchden, tot onder die fortresse, als voorseydt is, liepen ter Zeewaert in, ende gemoeten een ander Schip van de Spaengiaerts, van de selfde Armade, dat oock met het onweder versteecken hadde gheweest, ende dit alleenlijck ghebrack daer van de gheheele vloot: want alle d'ander waren al weer op de Ree; Dit Schipken namen die Enghelschen, ende setten het volck altemael aen landt, sonder yemant leet te doen, aen haer persoonen: maer hadden zy gheweten van dat daer ghepasseert was, met die ghenomen Enghelschen, gheloove wel souden haer wel ghewroken hebben aende selfde, ghelijck

De Engelsche jachten nemen een Spaensch Schip, ende seynden het volck aen landt.

---

1) Namelijk die van 't kleine scheepken.

2) Namelijk Albert van Oostenrijk, de Spaansche Goeverneur te Lissabon.

3) „Vromicheydt" kan hier niet anders dan in ongunstigen zin genomen worden, nam. driftig, hartstochtelijk. Wat hier van 't Spaansch karakter gezegd wordt, is in de Lat. vertaling verzwegen.

het oock daer naer menighen onnoselen heeft moeten vergelden; Dit Schipken dat die Enghelschen weerom namen, was het selfde dat in Tercera aen ghehouden ende geconfiskeert was van de Engelschen, die wegh liepen, als boven verhaelt is, ende was vercocht gheweest aen de Spaengiaerts, die daer van Spaenschs Indien quamen, waren daer met naer San Lucas gheseylt, daer het van de Hertogh mede arresteerden, om het Silver te halen, om dat het een vermaert jacht van seylen was, wesende in zijn Meesters ofte Enghelschen handen: maer onder die Spaengiaerts handen wast die slimpste [1]) van alle de vloot, waer door weder genomen wert, ende ghevoert naer Enghelandt, daer het zijn Heer ende toebehoorder weder creegh, die daer haer gissinghe weynigh op gemaeckt hadden.

Wat Schip dat het was dat de Engelschen namen.

Den neghenthienden Martius soo gingen die bovenghenoemde Schepen t'seijl, wesende in ghetal neghenthien, hebbende gheladen het Silver vande Coningh, met den generael Alvaro de Flores de Quiniones, ende zijn gheselschap, altemael wel voorsien van alle nootdruft, munitie, ende Soldaten, ende geresolveert om haer te verweeren, ende te beschermen, yet gemoetende tot den lesten Man toe, als zy haer thoonden, ende hoe wel dat zy haren cours naer San Lucas namen: maer die wint dreef haer naer Lisbonen, die scheen haer met cracht te willen helpen, ende in salvement brenghen, hoe wel Alvaro de Flores jeghens weer ende windt naer San Lucas wilde: maer ghedwonghen wesende van de windt, ende van het requerement van zijn compaengie, die hem protesteerden op alle schade ende interesse, waer mede is in de Revier van Lisbonen gheloopen, van waer het Silver over landt ghevoert wert naer Sevilien: want aen de Cabo de San Vincente, laghen twintigh Enghelsche Schepen, ende wachten op dese Armade, soo dat zy daer souden recht inde handen ghevallen hebben, hadde haer die windt plaets ghegheven, ende mochten segghen dat die haer fanorable reyse verleent hadden: want hadden zy d'Enghelschen ghemoet, souden groot perijckel gepasseert hebben, ende misschien weynich afghecomen, naer die vrees die haer bevangen hadde, om dat haer die fortuijn in als jegens liep, welcke ghenoech oorsaecke is om die Spaengiaerts beschroomt te maecken, ende te contrarie die Enghelschen die haer victorieus
[154a] vinden, met een grooten hooghmoet, stout ende coragieus thoonen, siende dat alle hare aenslaghen geluckelijck af loopen, waer mede Heer ende Meester van de Zee zijn, ende op niemandt en passen, alst

Tijt wanneer de Schepen van Tercera nae Lisbona t'seijl ginghen.

De windt brengt de Spaengiarts teghen wil in behouden Haven.

Twintich Engelschen lagen by Cabo de Vincente en wachten de vloot.

1) D. i. slechtste.

wel blijckt, ende men eensdeels in dese memoriael verstaen mach.

Een Ster met een steert.

Inde maendt Martius Anno 90. worden ghesien in het Eylandt Tercera een Comeet, ofte Sterre met eenen steert, ende duerde 4. nachten lanck, streckende die steert naer het zuyden.

Een Carveel vol lijftochten vergaet by Angra.

Inde maendt vande Meye, quam hier in Tercera in de Haven ofte Ree van Angra, een Carveel van het Eylandt Fayael, gheladen met Ossen, Schapen, ende Hoenderen, ende ander lijftochten, en vol volcx, ende door torment brack het Roer, soo dat zy van de Zee om ghesmeten worden, waer van verdroncken drie Kinderen, ende een minder Broeder, alle d'ander menschen berghden haer met swemmen, ende hulpe van het Landt, ende voorts alle het Vee ende Hoenderen, quamen verdroncken aen landt, ende den minder Broeder werden met grooter Prosessien ende Roosen-hoeden[1]) begraven, ende hielden hem voor een Santo, om datmen hem doot vischte met zijn ghety boeck in zijn armen, waerom hem een yeghelijck voor een mirakel quam besien, met een groote offerande, om siel Missen te segghen.

Een minne broeder verdronc en heerlijc begraven.

Schryven uyt Spaengien aende Governuer van 12. Enghelsche Schepen.

Den eersten Augustus quam schryven aen de Governuer van Tercera, uyt Portugael ende Spaengien, hoe datter over twee jaren verleden uyt Enghelandt gheseylt waren, 12. wel ghemonteerde Schepen, met resolutie te reysen seven van dien naer Portugaels Indien, ende d'ander vijf naer Malacca, van welcke vijf zijn ghebleven twee, in het passeren vande Estrecho van Magallianes, ende die resterende drie zijn by het landt van Malacca gheloopen: maer wat zy daer uyt gherecht hebben, en was geen schryven af, d'ander seven zijn ghepasseert die Cabo de bona Esperança, ende ghearriveert in Indien, ende liepen naer die Custen van Malabar, alwaer namen ses Fusten van de selfde Malabaren: maer lietense weer loopen, desghelijcks namen twee Galeyen vande Turcken, die uyt die Estrecho van Mecca, ofte het roode Meer quamen, die zy oock weder haren sack gaven [2]), ende hebben haer Schepen gheladen met Speceryen, ende zijn weder duer ghegaen, vervolghende haren wegh: maer waer ende op wat plaetsen dat zy die ladinghe ghedaen hebben, en hebbe noyt die claerheydt konnen weten, dan alleenlijck dat dit aldus gheschreven is gheweest, vande Governuer van Indien, ende ghesonden over landt naer Venetien, ende van daer naer Madrid.[3])

Die Engelschen nemen 2. Turcsche Galeyen die uyt 't roode Meer comen.

1) Rozenkransen.

2) D.i. ontslaan, laten gaan.

3) Het is niet duidelijk, welke tocht dit geweest is. Het eerste Engelsch schip, dat de Kaap naar Indië omgezeild is, was dat van James Lancaster in 1591, zoodat er in 't verhaal 't een of ander onjuist is.

Den sevensten Augustus, soo quamen in 't gesicht van Tercera een Armade van de Enghelschen, waren in als twintigh Schepen, ende vijf van dien Coningins Schepen, waer van was overste eenen Marten Furbischer[1]), ghelijck wy daer naer verstonden, ende quamen met intentie om te verwachten die vlote van Spaenschs Indien, ende die Schepen van ander weghen van westen, het welcke die van het Eylandt in groote beroerte stelden, ende die van het Eylandt Fayael principalijck: want die Enghelschen sonden daer een Trompetter aende Governuer, en deden hem eysschen Wijn en vleysch, ende ander lijftochten, om haer gelt, ende met goede vrientschap; die van [154b] Fayael en gavense niet alleen gheen ghehoor: maer schoten daer en boven den Ambassaet ofte Trompetter doot, dat die Engelschen seer qualijck namen, ende ontboden haer dat zy souden op haer hoede wesen: want zy meenden haer te komen besoecken, wast haer lief ofte leet, den Governuer dede haer antwoorden dat hy daer was van zijn Mayesteyt van Spaengien weghen, ende dat hy zijn best soude doen, om dat te beschermen, ghelijck hy geobligeert was: maer daer en volchden niet naer, doch die van het Fayael waren wel dapper bevreest, ende deden aen die van Tercera assistentie eysschen, ende die van Tercera sonden haer sommighe Barcken met Buscruyt, en ander munitie van oorloghe, oock veel Busschuyt, en ander nootsakelijcke dinghen.

Die van Tercera cryghen 20. Engelsche Schepen in't ghesicht, daer Furbischer overste van was, om te wachten op de vlote van Spaenschs Indien; de Enghelschen seynden een gesante met een Trompetter aen die van't Eyland Fayael, wort doot ghesmeten.

Den dertighsten Augustus creghen sekere tydinghe uyt Portugael, hoe datter uyt die Carunho[2]) waren ghevaren tachtentich Schepen met victualie, munitie, ghelt, ende Soldaten, naer die Custe van Bertangien, tot assistentie van de Catholijcken, ende Liguers van Vranckrijck, teghens de Coningh van Naverre.[3])

Comt tydinge datter 80. Schepen met victualy ende anders, tot assistentie van de Liguers, tegen Navarre uyt de Carungia ghevaren waren.

Op den selfden tijdt komende twee Neerlandtsche Hulcken uyt Portugael naer Tercera, vonden ter halver Zee vier Coningins Schepen, waer van was overste Meester Iohan Harckles,[4]) dese haelden die Hulcken aen: maer lieten haer weer los, sonder yet te misdoen, welcke gaven tydinghe hoe dat elck Schip hadde by de 80. stucken gheschuts op, ende dat Capiteijn Draecke lagh in het Canael van Engelandt, met veertigh Schepen, wachtende op die Armade van

2. Hulcken brenghen tydinge dat Coningins schepen elck op hebben 80. stucken gheschut.

---

1) Frobisher.

2) La Coruña.

3) Als Koning van Frankrijk Hendrik IV. De Lat. vertaling laat alles weg van: „Den dertighsten" tot de volgende alinea.

4) Lees: John Hawkins.

de Carungia; [1]) ende oock lagen aen de Cabo de San Vincente, ander thien Enghelsche Schepen, om ofter eenighe Schepen esschapeerden van de Eylanden, die aldaer waer te nemen; met dese tydinghe bleven die van de Eylanden wel dapper verbaest: [2]) want vreesden soo zy die Spaensche vlote misten, ende gheen buyt en creghen, dat zy 't dan op die Eylanden souden willen verhalen, om niet ledigh thuys te keeren, waer door dappere ende ghestadighe wacht hielden, met avyse aende Coningh van datter passeerden.

Houden dapper wacht op Tercera.

Een Barcke brengt tydinge van den Admirael van de vlote van oost Indien.

Den eersten September quam in het Eylandt San Michiel, een Portugees jacht van Bresilien, uyt die Haven van Pernanbuco, die bracht tydinghe hoe dat in Pernanbuco ghearriveert was, den Admirael vande vlote van Portugaels Indien, ende om dat hy 't Eylandt van Santa Helena ghemist hadde, moest van noots weghen Pernanbuco nemen, hoe wel dat de Coningh sulcks op groote pene verbiet, om die worm die de Schepen beschadighen; Dese Admirael met namen Bernaldijn Rybeiro, [3]) was het verleden jaer van 89. uyt Lisbonen naer Indien ghescheyden met vijf Schepen, waer van maer vier in Indien quamen, ende van het vijfde en is noyt meer tydinghe af gheweest, vermoeden dat het verloren is, de ander vier quamen behouden in Portugael, hoe wel dat den Admirael seer schadeloos [4]) quam, om dat hem twee Enghelsche jachten ghemoeten, die langhe tijdt jeghens hen vochten, ende dooden hem veel volcks, doch is behouden over ghecomen.

4. Schepen van oost Indien comen te Lisbona, daer den Admirael seer beschadicht in quam door 'tbestormen der Enghelschen.

Den vijfden van de selfde maendt, quam in Tercera een Carveel van het Eylandt de Corvo, ende bracht wel vijftigh persoonen die [155a] berooft waren vande Enghelschen, die zy op de Corvo aen gheset [5]) hadden, ende waren van een Schip van Spaenschs Indien, gaven tydinghe hoe dat (behalven haer) die Enghelschen noch ander vier Schepen genomen hadden, ende een Carveel met des Coninghs van Spaengien advyse, voor de Schepen van Portugaels Indien, ende waren wel by de veertigh Enghelsche Schepen vergaert, met die zy genomen hadden, soo dat haer niet een Barck en ontginck, oft het quam haer al in handen, waerom die Schepen van Portugaels Indien, en dorsten die Eylanden niet besoecken, dan liepen in de hooghte

50. Berooffde brengen tydinge tot Tercera vande Engelschen, ende hoe sterck dat zy zijn.

---

1) Hier lascht de Lat. vertaling tusschen twee haakjes in: (quae 80. navium erat milite, victu, ac armamentis instructarum, missa in Bretanniam ad subsidium ligae Galliae).

2) Hier: ontsteld.

3) Bernardin Ribeiro Pacheco.

4) „Schadeloos" heeft hier denzelfden zin van „beschadigd", als boven blz. 169.

5) „Aen gheset", ongewone uitdrukking voor „aan land gezet".

van 40. ende 42. graden, en van daer naer Lisbonen, schouwende desghelijcks die Cabo de San Vincente, sonder dat hadden qualijck behouden reijs konnen doen: want het over al bedeckt was van de Enghelschen, waer door de Coningh dede de vlote adviseren, die inde Havana lagh van Spaenschs Indien, om naer Spaengien te komen, dat zy daer dat jaer souden vertoeven, tot het ander jaer, om het perijckel dat daer was van de Enghelschen, welcke was tot grooten achterdeel ende onkosten van de selfde vlote: want die Schepen daer ligghen en vergaen, en eeten malcanderen op door de menichte van het volck, ende gebreck van alle dinghen, soo datter veel Schepen een ende een haer liever wilden avontueren, dan daer te ligghen wachten, die altesamen in de Enghelschen handen raeckten, waer van veel van het volck op het Eylandt Tercera ghebracht wert, daermen eenen gheheelen dagh anders niet en siet, als gherooft volck comen, van d'een Schip voor en d'ander naer, dat een jammer om sien is, die dan niet en doen dan vervloecken die Enghelschen, ende haer fortuijn, ende die gheen die oorsake hebben gheweest, d'Enghelschen tot oorloghe te verwecken, ende van de weynighe remedie die daer des Coninghs Officieren van Spaengien in stellen.

De Coningh beveelt de vloot in Havana te blyven om de Engelschen.

De Engelschen doen groote schae onder de Spaensche vloot.

Den 19. van de selfde maendt, quam in Tercera een Carveel van Lisbonen, met een Officier van des Coninghs weghen, om te doen laden het ghesalveert goet, ende Specerien van het Schip van Malacca, waerom wy daer laghen en wachten, ende daer was uyt die Carunha vertrocken Don Alonso de Bassan, met veertigh groote oorlochs-Schepen, om te komen aende Eylanden, die vlote van Spaenschs ende Portugaels Indien te verwachten, en souden met een het goet van het Schip van Malacca laden ende convoyeren, tot die Revier van Lisbonen: maer wesende sommighe daghen onder weghen, altoos met contrarie windt, en consten aen de Eylanden niet comen, dan alleenlijck twee Schepen, die van de Armade versteken waren; doen dese de Armade inde Eylanden niet en vonden, zijn weder ghekeert om haer te soecken, binnen dese tyden veranderden den Coningh van sin ende raet, en heeft die vlote van Indien doen vertoeven, als gheseydt is, waerom deden aviseren aen Don Alonso de Bassan, dat hy weder soude keeren naer die Carungia, dat hy terstondt dede sonder yet uyt te rechten, noch eens aen de Eylanden te ghenaken, dan alleenlijck die voorseyde twee Schepen, wel wetende dat die Enghelschen by het Eylandt de Corvo laghen: maer en besochtense niet eens, liepen
[155b] weder in de Haven van de Carunha, al waer zy van dit jaer niet eens weer uyt en keken, waer mede ons goet te schepen, van het Schip van

Een Cardinael comt tot Tercera om 't gesalveerde goet te Schepen, etc.

De vloot ghesonden om de Spaensche vloot te convoyeren.

Die gesonden vloot weerom ontboden sonder yet uyt te rechten.

Malacca, weer opgeschorst wert, tot een beter conjunctie, en moesten patientie hebben per fors.

Den 23. Octobris quam in Tercera een Carveel, met avijs uyt Lisbonen, brenghende tydinghe hoe dat van vijf Schepen, die van dat selfde jaer van 90. uyt Lisbonen nae Indien ghevaren waren, de vier waren wederom ghekeert in Portugael, naer dat zy vier Maenden uyt hadden gheweest, ende den Admirael, waer op den Viçorey Mathias Dalburkercke [1]) was, die alleenlijck ghepasseert was naer Indien, ghelijckmen naemaels tydinghe vande selfde over landt creegh, wesende wel elf maenden onder weegh sonder land te sien, ende quamen met groote desolatie tot Malacca [2]), ende hem waren af ghestorven 280. persoonen, nae inhouden van een memoriael, dien hy selfs gheschreven hadde aende Cardinael tot Lisbonen, met name ende toename van de overleden persoonen, met het succes van alle zijn trabalio, ende miserie die zy ghepasseert hadden, welcke was alleenlijck gheschiet, om dat hy het Governement van Indien niet en soude verliesen, waeromme ghesworen hadde te blyven, ofte in Indien te komen, ghelijck hy oock dede tot achterdeel van zijn mede ghesellen, die het met haer leven becoopen moesten, ende dat duer ghebrecks halven, alsmen ghenoech kan vermoeden: want hy wist wel, hadden hy weer naer Portugael ghekeert, als d'ander Schepen, souden ghecasseert hebben geworden, van zijn regieringhe van Indien, om datmen van hem dapper begost te murmureren, van zijn vermetenheydt ende hoveerdye, onder andere cueren hadden doen schilderen achter aent schip, boven die Galerye, die Fortuijn, ende zijn selven daer by, met een stock in zijn handt, als dreyghende die Fortuijn met dese woorden: Queroque Vencas, dat is: ick wil dat ghy verwint, dat van de Cardinael, ende anderen Edelen die hem gheleyden, om hem te eeren tot aen het selfde Schip, die het selfde lasen, ghehouden wert voor een hoveerdighe sotticheydt, het welcke niet vreemts en is onder die Natie van Portugael: want moeten altoos boven alle ander de Sot uyt de mouwe laten kijcken, principalijck als zy eenich bevel hebben: want dese Mathias Dalburkercke [3]) hebbe ick ghekent in Indien, wesende Soldaet ende Capiteijn, ende was gheacht en geestimeert voor een van de beste, ende van een yegelijck seer bemint: want bewees hem seer ootmoedigh met een yeder, soo dat

Tydinghe in Tercera van de Indische vloot.

Op een Schip storven nae Indien varende 280. menschen.

Oorsaecken waerom den Governuer alleen voort voer na Indien.

Een schildery achter 'tschip vande Governuer.

Verhaelvan de Governuers manieren, eer hy Governuer was.

1) Mathias d'Albuquerque. Vgl. over zijne reis naar Indië, Danvers, II, 84, ff.

2) Volgens Danvers, t. a. p. slaagde M. Albuquerque in zijn stout bestaan, maar, zooals uit het verhaal van onzen schrijver blijkt, na groote verliezen.

3) Vgl. Danvers, t.a.p.

zy alle seer haeckten naer hem, om Viçorey te wesen: maer doen hy nu vande Coningh die Patente ende volle macht van het Goverment wech hadde, veranderden soo van conditie, dat zy hem al begosten te vreesen ende te lasteren, door zijn opgheblasentheyt, al eer hy uyt Lisbonen t' seijl ginck, ghelijckmen dickwils aen veel persoonen siet gheschieden, in verhoginghe van state en officien.

Oorsaeck van de benydinge vande Governuer.

Den 20. Januarij Anno 1591. quam in Tercera advijs van Portugael, hoe dat die Enghelschen ghenomen hadden een Schip, dat die Coningh naer Portugaels Indien sondt, met advijs voor die Viçorey van het weder keeren van de Schepen, ende om dat die Schepen wederom waren ghecomen, soo was dit Schip soo vol goets ghestout,
[156a] alst gaen mocht, ende hadden alleenlijck in contant ghelt 500. duysent Ducaten, in Realen van achten, behalven ander waren, liep die Revier uyt van Lisbonen, de maent van November van het jaer 90. ende gemoeten die Enghelschen, daer het een wijl met vocht: maer wert in 't leste ghenomen, ende naer Enghelandt ghebracht, met het volck met al, doch werden aldaer vry ende los ghegheven, haer persoonen alleenlijck, ende quamen tot Lisbonen, al waer die Capiteijn gevangen wert: maer hy gaf zijn ontschult, en werden weder los ghelaten, al waer ick hem selfs ghesproken hebbe, die 't ons vertelde; Desghelijcks namen inde selfde tijdt een Schip dat van de Myna [1]) quam met Gout gheladen, ende noch twee Schepen die met Peper ende Specerien naer Italien souden varen, weert wesende die Peper alleenlijck 170. duysent Ducaten, alle welcke worden naer Enghelandt ghebracht, en vry buyt ghemaeckt.

Tydinge dat d'Engelschen een Schip genomen hadden.

Waerdye van't ghenomen Schip.

De Capiteijn van 't genomen Schip wert ghevanghen.

Noch 2. schepen vande Enghelschen ghenomen.

Inde Maendt van Julius Anno 91. soo isser een aertbevinghe gheweest in het Eylant van Sante Michiel, welcke duerden van de 26. tot den 12. Augustus, soo dat van alle dese tijdt, niemandt en dorst inde huysen blyven, ende vloden altemael in 't Velt, met vasten en bidden, ende groote ghekerm: want daer vielen veel huysen ter neder, ende een Stadt ghenaemt Villa Francka, worden bynaer gheheel gheraseert, alle die Cloosters ende Huysen onder die voet, waer sommigh volck versmoorden, het landt is op sommige plaetsen op ghegaen, ende die Clippen van de een plaets op d' ander verandert, en sommighe gheberchten ghevallen ende gheraseert, en was soo grooten schuddinghe ende beven, dat die Schepen die op de Ree laghen, ende die Zee beefden ende schudden, al oft hem die werelt wilden om keeren; oock soo isser een Fonteijn uyt d' aerde

Een groote aertbevinghe, in't Eylandt S. Michiel.

Villa Franca valt door de aertbevingheneer, ende doot veel volcks.

1) Delmina (Guinea).

Groote Donder ende Blicxem.

ghespronghen, die vier daghen vloeyden seer schoon ende claer water, en daer naer weer toe stopte; Desgelijcks hoordemen soo grooten gherucht van Donder, ende geraes onder die aerde, dat het scheen alle die Duyvelen daer vergadert te wesen, soo datter veel van vreesen beswijmden ende storven; Desghelijcks beefden het Eylandt Tercera tot viermaels toe, dat het scheen hem om te keeren:

Groote aertbevinghe in Tercera.

maer daer en gheschiede sonderlingh gheen schade; Dese aertbevinghe is in dese Eylanden seer ghemeen, soo dat twintigh jaer voor dees tijdt, gheschieden een ander aertbevinghe, dat eenen hooghen bergh, welcke leydt by de selfde Stadt van Villa Francka, boven verhaelt, half af storten, ende bedeckten die gheheele Stadt met aerde, ende versmoorden veel menschen.

Tijt wanneer de Conínghs Armade in Tercera quam.

Den 25. Augustus is ghecomen in Tercera des Coninghs Armade uyt Farol [1]), wesende in als 30. groote Schepen, so Bischayers als Portugesen en Spaengiaerts, ende noch thien duytsche Vlieboten, die in Lisbonen gearresteert waren, om de Coningh te dienen, behalven ander cleyne jachten ende Pataxos [2]), die quamen tot dienste vande Armade, om af en aen te loopen, ende alle dinghen te ontdecken;

Oorsaec waer om de Armade in Tercera quam.

Dese Armade quam om te verwachten en te convoyeren die vlote van Spaensch Indien, ende die Vliebooten waren gheordineert om in die wederom reijs het goet van het verloren Schip van Malacca in Tercera te laden, ende dat te convoyeren tot Lisbonen.

Den 13. September is die voorseyde Armade ghecomen by het [156b]
Eylandt vande Corvo, al waer laghen die Enghelschen met ontrent

Wanneer dat de vloot in Corvo quam.

sesthien Schepen [3]) ende verwachten die Spaensche vlote, waer van sommighe ofte meestendeel ghecomen waren, ende hadden daer al eenen hoop af ghenomen; als zy nu des Coninghs Armade saghen, die so machtich was, heeft den Admirael Thomas Hauwer [4]), overste van de Enghelschen, bevolen datmen geen Schepen en souden aen vallen, noch van hem scheyden, sonder zijn bevel, des niet jeghenstaende,

De Vice-admirael van de Enghelschen loopt alleen onder de spaensche vloot.

soo is den Vice-admirael Richert Groenvelt [5]), met het Schip Revenge ghenaemt, gheloopen onder alle die Spaensche Armade, ende heeft rontom af gheschoten, ende groote schade ghedaen, meynende dat hem die ander van zijn compaengie ghevolcht souden hebben, dat zy niet en deden, dan lieten hem inden noot, en gingen duer,

---

1) *Al.* Ferrol.

2) Port. *patacho*, Spaansch *pataje* en *patache*, adviesjacht, Fransch *patache*.

3) Zie 't verhaal hiervan door Walter Raleigh in Hackluyt, vol. II, pp. 169 fgg. Het is de geschiedenis die Tennyson bezingt in 't gedicht *The Revenge*.

4) Howard.

5) Greenville (bij Tennyson: Grenville.)

d'oorsake daer van en weetmen niet; Dit die spaengiaerts siende, clampten hem met seven oft acht Schepen teffens aen boort, ende hy hielt noch alsoo teghens, al vechtende, meer als twaelf uren lanck, ende schoot twee Schepen in de grondt, te weten: een dubbelt Vlieboot, dat noch speldernieu[1]) was, van ses hondert vaten, ende was den Admirael van de Vliebooten, het ander was een Bischaeyers Schip: maer zijn in het leste overweldicht, duer die menichte, ende hebbent in genomen, ghenoech met haren schade: want hadden verloren, so verdroncken als inde furye doot ghebleven, over die 400. persoonen, ende van de Enghelschen by de hondert, wesende den selfden Groenvelt binnen in zijn hersenen geschoten, waer van daer naer storf; Dese Vice-admirael werde ghebracht in het Schip San Paulo, van Don Alonso de Bassan, Generael van de Spaensche Armade, al waer hy verbonden wert van de Spaensche Chirurgijn: maer Don Alonso en wilden hem noyt sien noch spreken: maer alle d'ander Capitenyen ende Eel-mannen quamen hem visiteren ende troosten in zijn ongheluck, ende waren verwondert van zijn stantvasticheydt, ende groot hert: want en bewees noyt eenich ghelaet van flaeuwicheydt, noch veranderinghe van wesen, ende ghevoelende die ure ghecomen wesende, van zijn doot, heeft in Spaensch gheseydt dese woorden: Ick Richart Groenvelt, sterf blyde ende gherust van geest: want voleijnde mijn leven als een goedt Soldaet toe behoort, die ghevochten heeft voor zijn landt, Coninginne, gheloof, ende eere, waermede mijn siele vrolijc uyt dit lichaem scheyt, ende sal altoos naer laten een eeuwighe fame van een volherdigh ende vroom Soldaet, die ghedaen heeft al wat hy gheobligeert was: maer die ander van mijn compaengie, hebben ghedaen als verraders ende Bloet-honden, waer van alle hare leven sullen gevitupereert werden, ende eene eeuwelijcke schandelijcke naem nae laten, dese woorden voleijndt wesende, heeft zynen gheest ghegheven, met een groote stantvasticheyt, soo datmen noyt eenighe wesentlijcke veranderinghe aen hem konste bemercken, van beswaernisse, doot wesende, is terstondt inde Zee gheworpen; Dese Richart Groenvelt was een groot ende rijck Eelman in Enghelandt, en hadden groote jaerlijcxe incomsten, van zijn eyghen patrimonie: maer was seer ongherust van gheeste, ende gheaffectioneert tot oorloge ende tyrannie, soo dat hy uyt zijn eyghen motijf,
[157a] hem offreceerden tot des Coningins dienst, soo dat hy veel vrome

Vertellingh wat hy uyt rechte, ende hoe hy verwonnen wert.

Den Vice-admirael gheschoten.

Verhael vande leste woorden van Richert Groenvelt, Vice-admirael vande Enghelschen.

Richarts groote stantvasticheyt.

1) Wanvorm voor „spletternieuw" (splinternieuw). Spletter is, zooals Kiliaan opgeeft, een gewestelijke vorm van splinter; vgl. Hoogd. Spletter.

Richart was door zijn daden seer ontsien.

feyten bedreven hadde, ende was seer ontsien in alle die Eylanden, ende van een yegelijck bekent, doch was wreet van conditie, waerom hem zijn eyghen volck haten, om zijn tyrannicheydt, ende ontsaghen hem grootelijcks: want doen zy eerst inde vlote ofte de Armade quamen, hadden altoos haer groot seijl inden rant, ende mochten ghemackelijck ghenoech ontseijlt hebben: want was een van de beseijlste Schepen van Engheland; Die Schipper siende dat haer d'ander gheselschap niet en volchden, beval men soude het groot seijl los snyden om te ontseylen: maer Groenvelt dreychden hem, ende al die in het Schip waren, soo daer yemandt handt aen sloech, dat hyse soude doen op hanghen, door welcke oorsake moesten vechten, ende genomen werden, hy was soo hart van complexie dat het altemet ghebuerden als hy d'ander Capiteynen by hem te gast hadde, dat hy voor een fraeijcheyt, drie ofte vier Romers die Wijn uytghedroncken hebbende, de Roemer tusschen zijn tanden nam, ende aenstucken knaeuden, ende alsoo in swelchden, dat hem het bloet by de mont uyt liep, sonder daer eenigh letsel meer af te hebben, ghelijck my gheloofweerdighe persoonen vertrocken hebben, die het hem selven sien doen hebben, by meenighe reysen; Die overghebleven Enghelschen, te weten, die Capiteijn van de infanterye, ofte Soldaten op het selfde Schip, ende die Schipper, ende ander, worden ghedeelt op die Schepen, die zy genomen hadden, ende daer souden by naer een nieuw ghevecht op gheresen hebben, tusschen die Bisschayers ende Portugesen: want elck wilde die eere hebben van die het eerst aen boort gheclamt hadden, soo datter groote questie ende geschille om was: want d'een nam die vlagghen, d'ander die Standarten, ende de Capiteijn, ende soo hielt een yegelijck het zijn; Die schepen die zy geabordeert hadden, waren gants ende gheheel ontstelt en ghebroken, ende hadden veel ghequetsten, waerom ghedwonghen waren te comen aen het Eylandt Tercera, om haer weder te repareren, daer comende, door nieuwicheyt[1]) ginck ick met mijn Camarade die Schepen besien, om te vernemen hoe het gepasseert was, ende quamen by't schip, welcke was eenen grooten Bischayer, een van de twaelf Apostelen, wiens Capiteijn was eenen ghenaemt Bertandono, die Generael geweest hadde van de Bischayers, inde vloot naer Enghelandt; dese ons siende heeft ons boven inde Galerye doen roepen, alwaer ons vrientlijck ontfinck ende nooden: want sat en hielt noch maeltijdt, met den ghevanghen Enghelschen Capiteijn, die

Oorsaec waer om hy gehaet wert

Wonderlijcke harde complexie van Richart Groenvelt.

De overghebleven Engelschen werden op de Schepen verdeelt.

Twist tusschen de Bischayers ende Portugesen.

Zy loopen met 'tveroverde Schip nae Tercera.

Jan Huyghen gaet in't schip vande Capiteijn Bartendono, etc.

1) D. i. uit nieuwsgierigheid; in deze beteekenis aan Kiliaan onbekend.

by hem sat en at, in't swert fluweel ghecleet: maer en wist ons niet te vertellen: want anders gheen spraeck en konst, als Enghels ende Latijn, het welcke Bartandono oock een weynich sprack, hy verworf vande Governuer, dat hy aen landt mochte komen, met zijn gheweer op zijn zyde, ende was in ons logement, by een Engelsman, die op het Eyland onthouden was van het Schip, waer van die Bootsghesellen wech waren gheloopen, als voren gheseydt is; Den Governuer van Tercera nooden hem te gast, ende deden hem veel eere aen; Desghelijcks quam die Schipper aen landt, met oorlof van Bar-
[157b] tendono, ende was in ons logement, hadden wel thien oft twaelf wonden ende quetsueren, soo op het hooft als in het lijf, waer van daer naer tusschen d'Eylanden ende Lisbonen ghestorven is; De Capiteijn schreef eenen brief, waer inne verhaelden alle die gheschiedenisse in het particulier, ende liet dien aenden voorseyden Enghels Coopman, die met ons ghelogeert was, om die te bestellen aenden Admirael van Enghelandt; Dese Capiteijn daer naer tot Lisbonen comende, worden wel ontfangen, ende gants niet misdaen: maer met goet gheley ghesonden naer Sentuval, ende alsoo weder naer Enghelandt, met alle d'ander ghevanghen Enghelschen.

De ghevanghen EnghelscheCapiteijn gaet te lande.

De Capiteijn sterft tusschen d'Eylanden ende Lisbona.

Die Spaensche Armade bleef by het Eylandt de Corvo, om die rest van de vlote te vergaderen, tot het leste van September, soo datter by een quamen over die 140. Schepen, soo vande Indiaensche vlote,[1]) als vande Armade, dus by den anderen wesende, om alsoo in goeder gheselschap weder naer Tercera te comen, soo isser metter haest ende subytelijck een soo grooten storm ende onweer op ghecomen, dat die van de Eylanden affirmeren, by menschen ghedencken sulcks noyt te voren ghesien, noch ghehoort en hebben: want ten scheen anders niet dan of de Zee het Eylandt Tercera souden in gheswolgen hebben: want het water spronck boven op die Clippen ende het land, dat so hooch is, dat het een grouwel is om af te sien, op dese plaetsen quam de Zee ende worden levende Visschen op geworpen, en dese tormente en was niet alleen een ofte twee daghen met eenen windt: maer seven ofte acht daghen gheduerende, loopende de wint het Compas wel tweemaels om, ende al even ghestadigh, met eenen gheduerighen tempeest ende onweer, dat het een verschricken om hooren was, van wy die op het land stonden, hoe veel te meer die in de Schepen op de Zee swermden, soo dat alleenlijck op de Custe ende Clippen, rontom van het Eylandt Tercera bleven,

Waer de Spaensche Armade vergaderden.

Een grouwelijcke storm by Tercera.

Hoe langhe desen storm aenghehouden heeft.

1) Uit Amerika.

12. Schepen blyven om Tercera, door dese storm.

'tGhenomen Engels Schip stoot aen stucken, en gaet te gront.

Een Enghels comt met veel periculen te landt.

Een Schip van Schiedam blijft op Tercera.

Een Spaensch Capiteijn dwingt het Schip van Schiedam aen 'tlandt te loopen.

over die twaelf Schepen, ende dat niet alleenlijck van d'een zyde, ofte een plaets van het Eylandt: maer rontom op alle hoecken ende plaetsen, soo datmen anders niet en hoorden dan claghen, cryten, en kermen, ende segghen, daer is een Schip aen de Clippe aen stucken geloopen, ende daer een ander, ende alle het Volck verdroncken, soo datmen wel twintigh dagen naer dit torment, anders niet en deden als dooden menschen visschen, die aende Clippen ende stranden quamen ghedreven; onder dese was oock het ghenomen Enghels Schip de Revenge, het welcke bleef op een Clippe dicht aen de Custe van Tercera, soo dat het in hondert stucken te gronde ginck, hadden 70. Mannen op, soo Gallegos, Bischayers, ende noch sommighe ghevangen Enghelschen, van alle dese quam daer maer een levent die Steen-rootsen opgheclommen, met het lijf ende hooft gants ontstucken, ende vol doode wonden, van het stoten aende Clippen, dese comende op 't land gaf die tydinghe, ende eyschte datmen hem biechten wilden [1]) ende is terstont daer nae gestorven; Dit Schip Revenge hadden seer veel schoone Metalen stucken op, die alle te gront ginghen, die die van het Eylandt noch hoopten, teghens de Somer uyt te halen; Onder dese schepen die op Tercera bleven, was oock een Vlieboot vande ghearresteerde van Portugael, ghenaemt die witte Duyve, Schipper Cornelis Maertensz. van Schiedam, in Hollandt; Dese hebbende byde hondert Soldaten op, ghelijck zy [158a]
altemael deden, ende overweldicht wesende van zijn Capiteijn, soo dat hy, noch den zynen, gants gheen ghebiet in het Schip en hadde, loopende met dit torment hier en daer op Gods ghenade, quamen in het ghesicht van 't Eylandt Tercera, welcke die Spaengiaerts siende meenden dat alle haer salvasion stont naer het Eylandt te loopen, ende bedwonghen den Schipper ende Bootsghesellen, dat zy naer het landt souden stieren, hoe wel dat den Schipper sulcks teghensprack, segghende: dat het hare ghewisse verlies was, ende gheheele verderffenis: maer die Capiteijn heeft hem ghescholden voor een dronckaert ende Ketter, ende met eenen stock ghesmeten, dat hy soude doen dat hy hem beveelden; Dit die Schipper siende, ende ghedwonghen wesende, heeft gheseydt wel, aenghesien dat ghylieden alle om den hals wilt wesen, het kost my maer een lijf, en zijn daer alsoo met desperaetheyt op aen gheseylt, ende was aen de zyde van het Eylandt, daer't altemael louter steylen ende hooghe Clippen en Steenrootsen zijn, als berghen, soo dat het een grouwel is om af te sien, al

---

1) „Biechten" voor „de biecht afnemen" ongewoon en strijdig met ons taaleigen.

waer sommighe inwoonders stonden, met koorden, ende aen het eijnde curck ghebonden, om alsoo het Volck toe te werpen, dat zy daer die handen aen mochten slaen: maer quamen weynich soo naer, waren al meest doot, ende in stucken eer zy aende wal ghenaeckten; Dit Schip aldus seylende, als gheseydt is, comende dicht by de wal, is den Schipper, dat een out ende bedaecht Man was, gecomen by zynen Soon die met hem op het Schip was, ende hebben malcanderen onthelst1), ende den lesten adieu gheseydt, bevelende den ouden Vader den Soon, dat hy naer hem niet sien en souden, dan alleenlijck pretenderen2) om zijn lijf te berghen: want seyden hy, ghy zijt jonck ende moecht noch eenighe hoop hebben om het leven te berghen: maer aen my is weynich gheleghen; dit aldus seggende met overvloedich van tranen, als een yeder Vaderlijcke hert, ende Kints liefden by hem selven mach concidereren, soo ist Schip aen de Clippen ghecomen, ende in stucken ghestooten, vallende den Vader aen d'een, ende de Soon aen de ander zyde, ende een yeghelijck heeft ghegrepen het eerste dat hem byde hant quam: maer profiteerden weynigh: want die Zee was soo ontstelt3) ende ontsteecken, dat zy meest al verdroncken, soo datter van alle het volck, maer veerthien oft vijfthien af quamen, ende die noch armen en beenen half ghebrocken en uyt haer leden, waer onder was den Soon vande voorseyden Schipper, ende ander vier duytschen jongers, die reste van de Spaengiaerts ende Zee-volck, Capiteijn en Schipper, zijn daer ghebleven, wie en souden zijn hart niet weenen met dusdanige spectacle, en dat meer is, dat die principaelste oorsake daer van is, die beesticheydt ende onbedrevenheydt vande Spaengiaerts, alsmen hier by ghenoech kan verstaen, waer by men kan concidereren, dat het met die ander alsoo oock toe ghegaen is, als wy ghenoech blijckelijck voor ons oogen saghen, ende van de over ghebleven verstonden, ghelijck sulcks wel moghen ghetuyghen onse mede Patriotten, die haer in de selfde captivicheydt ende miserie vonden; Op d'ander Eylanden en was niet min die schade als op Tercera: want op het Eyland San Iorgie
[158b] bleven twee Schepen; op het Eylandt de Pico twee Schepen; op het Eylandt Gratiosa drie Schepen; ende behalven dese, soo quamen alomentom aen de wallen vol stucken gedreven, soo dat die Zee over al bedeckt was, dat een afgrysen om sien was; Aan het Eylandt San Michiel bleven vier Schepen; en tusschen Tercera ende San Michiel

Op wat manier die van Tercera 'tgebleven volck meenden te berghen.

DeSchipper neemt zijn afscheyt van zijn Soon.

Zy stooten teghen de Clip aen stucken.

Wie ende hoe veel datter van dit Schip geberch werden.

Wat d'oorsake is datter so veel duysent menschen verdrencken ende blyven.

Hoe veel schepen datter by d'ander Eylanden bleven.

1) Verkeerd voor „omhelsd".

2) D.i. trachten.

3) D. i. in roering, woelig.

Drie Schepen tusschen Sant Michiel ende Tercera gaen te grondt.

warender drie te grondt ghegaen, diemen sagh ende hoorden cryten, daermen niet een mensch af en berghden, ander liepen te Zeewaert in masteloos ende gants ontstelt[1]) soo dat van de gheheele vloot ende Armade, van 140. Schepen die by den anderen waren : maer 32. oft 33. in Spaengien ende Portugael gearriveert zijn,[2]) ende die noch

Van de vloot van 140.schepen comter maer 33. in Spaengien.

met sulcken miserie, schade, ende moeyten, datter noyt twee ghelijck in en quamen, dan heden een, ende morgen een ander, alle d'ander zijn ghebleven, soo op die Eylanden, als in de Zee vergaen, een yeghelijck mach concidereren die schade ende het verlies datter gheschiet is, soo datmen wilde affirmeren dat het meer was, als het verlies van de Armade 3) op Enghelandt, waer by men merckelijcken ghenoech kan verstaen, dat het anders niet en is dan een loutere plaghe, ende Gods straffe voor de Spaengiaerts, ende moghen met recht wel segghen, dat het nemen van de revenge, dat is: de wraecke wel te recht op haer ghewroken worden, niet door menschen cracht: maer door Gods toe doen ende sterckte, gelijck als sommighe van

De Spaengiaerts seggen dat God haer vernielen wil ende de Luterianen voorstaet.

haer openbaer seyden in Tercera, dat zy niet en geloofden ofte Godt wilde haer gants vernielen, ende dat hy die Ketters ende Lutrianen voorstondt; oock seyden dat naer dat zy het doode lijf van de Viceadmirael, Richart Groenvelt inde Zee gheworpen hadden, dat zy enckelijck gheloofden, dat ghelijck als den selfden een Duyvels

Vreemde woorden van het sincken van Groenvelts lichaem inde Zee.

geloof hadde, ende daerom die Duyvels hem gheliefden, dat hy doen terstont is ghesoncken inden afgront van de Zee ende Helle, ende dat hy aldaer heeft verweckt alle die Duyvels, tot een wraecke van zijn doot, ende dat die alle dese tormenten ende distructie ghedaen hadde onder die Spaengiaerden, om dat zy alleenlijck het Catholijcke ende Roomsche gheloof voor stonden, dese en dierghelijcken blasphemien lieten zy openbaerlijck uyt hare monden gaen, sonder datter yemant was die haer in dese openbare laster Gods, ende valsche opinie berispte, dan meest alsulcks toe stonden, en affirmeerden alsoo

35. Schepen blyven op een reijs in Spaensch Indien.

waerachtich moeste wesen. Als een van dese Indiaensche vloten uyt nieu Spaengien scheyden, soo bleven daer af met storm en torment 35. Schepen, die alles in de Zee verdroncken, wesende in compaengie 50. Schepen, soo datter vijfthien over bleven; Van de vlote

Van de vloot van S. Domingo bleven 14. Schepen.

van Santo Domingo bleven in het uyt loopen van het Canael van Havana veerthien Schepen, waer onder was den Admirael ende Vice-admirael; ende van Terra Firme van Indien, quamen twee

---

1) D. i. gehavend, ontredderd.

2) Van hier af tot: „met dese distructie" is uitgelaten in de Lat. vertaling.

3) De vernietiging van de Armada in 1588.

Schepen met Silver ende Gout gheladen, die de Enghelschen namen, ende al eer die Armade van Spaengien by de Corvo quam, soo hadden die Enghelschen al over die twintigh Schepen by reysen genomen, soo van Santo Domingo, Indien, Bresilien, etc. ende al naer Enghelandt ghestuert, waer by ghenoech blijckelijck is, datse Godt enckelijck wil plagen, ende haer gantschelijck verblint heeft, soo dat zy't noch niet eens en verstaen, en blyven al even opiniaet:
[159a] maer het is verloren teghens Godt te stryden, ende op menschen vernuft te bouwen: want zijn al fondamenten die op sandt ghetimmert zijn, ende met die windt ginder heen ghesmeten worden, als wy daghelijcks ghenoech voor onse ooghen sien, ende nu binnen corten tyden herwaerts, merckelijck op veel plaetsen ghebleecken is, een yeghelijck mach hem aen zijn selven spieghelen, ende aen ons eyghen Vader-landt exempel nemen, soo dat wy sulcks niemant te wyten en hebben, dan onse eyghen sonden die ons soo verblinden, dat wy alle Gods benefitien ende weldaden vergheten, ende den Satan ende zijn jock onderdanigh blyven, waer van ons Godt onse ooghen ende herten wil openen, op dat wy alleenlijck moghen kennen onsen eenigen Heijl ende Salichmaker Christus, die ons alleen mach helpen, regieren, ende bewaren, ende onse saken eenen goeden uytganck geven; met dese distructie ende Succes, is weder achter ghebleven, die ladinghe ende schepinghe van het verloren Schip van Malacca in Tercera, so dat wy moesten patientie hebben, ende verwachten ander oorden ende advijs van zijn Mayesteyt van Spaengien.

De Engelschen namen 20. Schepen vande Spaensche Armade.

Hy wijst ons op ons Vaderlants, oorsaeck van straffe.

Oorsaec van't achterblyven van't laden van't verdorven Schip.

Dit aldus ghepasseert wesende, ende siende die pachters van de Peper, ende die ander Cooplieden, die haer goeden in Tercera hadden, van het verloren Schip van Malacca, ende oock dat den hoop van de Armade ofte eenighe Schepen van des Coninghs wegen, gantste niet was, hebben gherequereert aen zijn Mayesteyt, dat hy haer oorlof wilde gheven, om een yeghelijck zijn eyghen ende particulier goet te moghen brenghen op zijn eyghen avontuer ende kosten, het welck haer de Coningh door langhe bidden ghegunt heeft, midts dat een yeghelijck borgh soude stellen, die selfde goederen te leveren binnen 'thuys van Indien te Lisbonen, tot voorseeckeringhe van zijn Tollen ende rechten, ende datmen haer aldaer in Tercera het goet souden leveren, met register, etc. Hier op hebben die Pachters van de Peper een Vlissingher bevracht, om alle het ghene dat haer aenginck van Naghelen, Noten, Massa ofte Muscaten bloemen, en ander Speceryen, mitsgaders veel ander Cooplieden ghelijckelijck het schip af gheveerdicht, om alle het goet te halen, behalven die Peper, het

Wat zy aende Coningh versochten om de vloot thuys te crychen.

Met wie dat zy het goet van 'tverloren schip thuys haelden.

welcke zy noch van de Coningh niet verwerven en konsten; dit voorseyde Schip is in Tercera ghearriveert, in't leste van de Maendt November, ende om dat het periculues was, om dat het in't leste van het jaer was, deden alle neersticheydt om het Schip te laden: want was nu alder veylichste van de Enghelschen, in somma het Schip gheladen wesende, met het meestendeel van't goet, behalven die Peper, die daer bleef, zijn te seijl ghegaen naer Lisbonen, passeerden sommighe cleyne tormenten, sonder yet te gemoeten, dan dicht by de Custe thien Hollandtsche Schepen, die met Coren naer Lyorna 1)

Op wat tijt datse in Lisbona quamen.

ende Italien seijlden, zijn met Gods hulpe den 2. Januarij Anno 1592. inde Revier van Lisbonen ghearriveert, wesende neghen jaren dat ick daer uyt ghescheyden was, al waer bleef mijn dingen afveerdigen, tot die maent Julius, ende ben den 17. naer Setuval ghereijst, daer sommighe Hollandtsche Schepen laghen, waer inne ghegaen zy, ende ghescheyden uyt Setuval; Den 22. Julius nemende onsen cours nae Hollandt, wesende in compaengie twaelf Schepen, liepen [159b]

Tijt van Huygens reijs na Hollandt.

ter Zeewaert in, om dat wy contrarie windt hadden; Den 27. vanden selfden, hebbende eenen duergaenden storm, quamen een ander Schip aen boort, soo dat wy in hondert periculen waren van beyde te gronde te gaen, en ten scheelden geen span, dat wy malkanderen raeckten: maer Godt versacht 2), dat wy weder van malcanderen quamen, dat ons onmoghelijck scheen te wesen, soo dat de boeghspriet van het ander Schip, stiet teghens onse Fock-ra, ende brack zynen boegh-spriet aen stucken, ende terstondt daer naer viel zijn

Verhael van twee Schepen uyt Jan Huyghen vloot.

Fock-mast daer by over boort, ende moest die vloot verlaten, desghelijcks een ander van onse compaengie worden leck, die wederom liep naer die Custe, al waer hy het Schip aende strant liep, om het volck te berghen, als wy naemaels verstonden, aldus bleven noch thien Schepen in compaengie.

Zy sien drie Schepen.

Den eersten Augustus, wesende 90. mylen te Zeewaert in, om dat ons die windt altoos contrarie was, onsen rechten cours te volgen, saghen drie vreemde Schepen: maer bleven weder uyt het ghesicht; Den vierden quamen ons weder drie Schepen onder die vloot, ende vermoeyden dat het Bisschayers waren, wy liepen naer haer toe, ende schoten sommighe schoten naer haer, waer mede ons verlieten;

Zy crygen gebreck van de dranck op 46. graden wesende.

Den 16. gheduerende noch contrarie windt, ende om dat wy over de vijfthien Passagiers waren, begost onse victualie, ende principalijck den dranck te faelgeren, soo dat wy moesten regel stellen, ende

1) Livorno.

2) Verhoedde het.

het selfde met mate uyt deelen: want waren noch 120. mylen van Heysant[1]), te Zeewaert, op 46. graden, datmen heet ter halver Zee; Den 18. creghen eenen storm, waer mede drie Schepen van onse vlote achter bleven, om dat zy ons niet volghen en mochten; Den 24. wierpen het loot uyt ende vonden gront, waer mede groote blyschap in het Schip was: want was den inganck van het Canael, van Engelandt ende Vrancrijck; Den 27. wesende in 't Canael, quamen ons twee Enghelsche jachten onder die vloot besien: maer liepen weder naer die Custe van Enghelandt toe; Den 28. sagen landt te loefwaert, ende was Goutsterre ende Dortmuyen[2]); Des anderen daeghs liepen voor by het Eylandt genaemt Wicht, loopende altoos lancx die Custe; Den 30. quamen in de hoofden, al waer lagh een Coningins Schip op het ancker: maer haelden zijn ancker op, ende liep naer die Custe van Enghelandt toe, sonder ons te besoecken, ende wy setten by d' Oeveren vier Mans op het landt; ende cregen terstont daer naer eenen harden windt, waer mede in de noorder Zee liepen, sonder aenstoot van yemant; Den eersten September wesende doncker weder, hadden altoos storm-weder uyt den noordtwesten, soo dat wy geen landt en konsten verkennen: maer op den avondt ghemoeten twee Schepen die van Oosten quamen, die seyden ons het landt verkent te hebben, te weten, Texel, ende bevalen ons dat wy haer volghen souden, waer mede wy het landt ontdeckten, ende was Vlie-landt: maer meenden dat het Texel was, waer om en wilden d' ander Schepen niet volghen, liepender op aen, ende quamen soo dicht by de wal, dat wy in groot perijckel waren: want bekenden dat wy ons selven bedroghen hadden, ende sagen de ander Schepen eenen anderen cours naer Texel loopen, ende wy hadden de windt
[160a] soo scherp, ende waren soo seer vervallen, dat wy qualijcken van de leeger wal konsten comen, ende noch daer en boven creghen eenen subyten ende haestighen storm, soo dat onsen Fock-mast schuerden, wesende desghelijcks die groote mast te voren ghecraeckt, waerom gants ghedelibreert waren, om aldaer op het ancker te ryden, waer op onsen troost ende hope souden ghestaen hebben: maer God die versacht, soo dat die wint een weynich ruymde, ende deden noch so veel met groote moeyten ende sorghe, dat wy recht onder den ondergancK vande Son Texel in liepen, sonder Lootsman: want door die harde windt en dorsten niet uyt comen, in somma zijn binnen ghecomen, al waer wy met dancksegginghe tot God, ons ancker hebben

Op wat tijt datse in't Canael quamen.

Desgelijcx by de Custe van Engeland, ende inde Noordt-Zee.

Zy comen by Texel, ende kunnent om de storm niet verkennen.

Zy loopen sonder Lootsman in Texel.

1) Ouessant.
2) Dartmouth.

uyt gheworpen; Des smorghens wesende den tweeden September, willende onsen Constapel het geschut ontladen ende schoon maecken, [160b] om voor die Stadt van blyschap te schieten, so is het vier inde Lepel met cruyt ghecomen, in het laden, ende heeft hem die rechter handt gheheel afghespronghen, ende op veel plaetsen van het lijf verbrant, waer mede onse blyschap weder vermindert, ende gants ghetempert wert.

Wat ongeluc dat een Constapel over quam in het schoon maken van't geschut.

Jan Huyghen comt tot Enchuysen.

Den derden van den selfden, zy gecomen binnen die Stadt van Enckhuysen, alwaer ick hebbe gevonden Moeder, Broeder ende Suster in goeder ghesontheydt, wesende derthien jaren min derde half maent, dat ick daer van daen ghescheyden was, waer mede zy gelooft ende ghebenedijt die Heere ende almachtighe Godt, door zynen Sone Jesum Christum, wien alleen is die cracht, eere, ende heerlijckheydt, inder eeuwicheyt, AMEN.

FINIS.

Bladwijzer.

Bladwijzer.

A.

Aardolie op Sumatra, i, 75.
Abada (neushoorn), i, 67, 206, vg.
Abbas de Groote, ii, 100.
Abex, Abexim, d. i. Abessinië, i, 7, 18, 23 vgg. 30, 178; ii, 101, 110.
Abexijns, (Abessiniërs), i, 23, 181; ii, 35; in Goa, i, 150, 156; in Indië, i, 175, vg.
Abrolhos, op de kust van Brazilië, i, 12, 14, 17.
Abul Kasim al-Zahrāwi; zie Alsaharavius.
Acem Nayque, i, 119.
Achar, zie Atjar.
Acheijn, zie Atjeh.
Ackdissen (hagedissen, nl. Gekkos), i, 199.
Acosta, Christophorus, aangehaald i, 213, 215, 236; ii, 6, 15.
Acosta, Josef de, diens werk over de West-Indiën vertaald door v. Linschoten, i, xxiv, xxvii.
Adams Piek op Ceilon, i, 56, 191.
Adelham, d.i. 'Adil Chān, i, 114, 116 vg.; zie ook Hidalcam.
Adelxa, d i. 'Adil Sjāh, i, 118.
Aden, i, 26, 28, vg.; opium van, 2, 45.
Admiraal, d.i. Admiraalschip, i, 8.
Adrak, (gember), ii, 20.
Aethiopië, i, 20 vg., 175, 178; olifanten uit, 203.
Afgodsbeelden, zie Pagoden.
Afhuijsen, Gerrit van; i, xxii; ii, 157.
Afrika; kaarten van, i, xxv.
Agallochum Xylo, d i. Lignum Aloës, ii, 41.
Agaten, i, 43; ii, 67.
Aguila-hout, zie Palo d'aguila.
Aguila brava, d i. wilde Lignum Aloës, ii, 40.
Agulhas, Cabo das, ii, 153.
Ahmednagar (Madanagor), stad, i, 216.
Alakecca (Arab. al-'akīk), kornalijn, ii, 67.
Alambar (Arab. al-anbar), barnsteen, i, 43; ii, 67.
Alambater (?), i, 40.
Alā uddīn, koning van Delhi, i, 114
Albatros; zie Alcatras.
Albert van Oostenrijk, Aarts-

hertog Kardinaal, Stadhouder van Portugal, i, 7; ii, 194.
Alcacoffren (Port. alcachofras), artisjokken, i, 233.
Alcatiffa (Arab. al-katīfah), karpet, i, 33, 112.
Alcatras (Port., Spaansch Alcatroz), albatros, ii, 153.
Alcoran, i, 118, 188.
Alençon, Hertog van, dood van den, ii, 94.
Aleppo, i, xxi, 33, vgg ii, 8, 87, 94.
Alexander de Groote, i, 39.
Alfandega (Port.), tolhuis, douane, 2, 172.
Algallia (Arab. algālīyah), civetkat, i, 66, 88; ii, 33.
Ali, schoonzoon van Mohammed ii, 10.
Aliya of Haliya (Maleisch), gember, ii, 20.
Aljofar (Arab. al-djauhar), kleinere paarl, i, 88; ii, 60, vg.
Alma, Turksch woord voor appel, ook toegepast op de Eugenia, i, 221.
Almadia (Port.), schuit, i, 27, 174.
Almagra (Port., Spaansch), rood oker, ii, 163.
Almas (Arab. almās), diamant, ii, 63.
Almiscar (Arab. al-misk), muskus, ii, 31.
Aloë Socotorina, i, 25; ii, 54.
Alparcas (Port.), soort sandalen, i, 170, 187.
Alsaharavius, Spaansch-Arabisch geneesheer, i, 37; vgl. Abul Kasim.
Altares, dorp op Tercera, ii, 184.
Alva, Hertog van, i, 3, vgg.
Amalaka (Sanskrit), Phyllanthus Emblica, ii, 52.
Amandelen als geld, i, 164.
Amba, Ambo, Indisch, en overgenomen in 't Turksch en Perzisch, de vrucht Mangga, i, 216.
Amber (gris), i, 16, 23, 88; ii, 11, 33.
Ambili (Indisch ambalī), tamarinde, ii, 49.
Amboyna (Ambon), i, 79, vg.
Amerika, beschrijvingen van, i, XXIV.
Amethyst, i, 43; ii, 67.
Amphion (Amfião), zie Opium.
Amsterdam, i, XXVI.
Amuale (Indisch amwala), Emblica officinalis, ii, 52.
Anacardi, ii, 55; vgl. Cajou.
Ananas, i, 212.
Andjuan, eiland, i. 24.
Angedina, lees Angediva, eiland, i, 114.
Angelina, een houtsoort, ii, 2.
Angola, land, i, 22; mijnen, ib.; kust van, ii, 158.
Angra op Tercera, i, xxiv; ii, 171, 176, vgg., 196.
Angurias, d. i. watermeloenen, i, 224.
Anna van Oostenrijk, koningin van Spanje, i, 4.
Annil (Port. anil), zie Indigo.
Antennalen (Port. antennaes), zekere zeevogels, ii, 148.
Antonio, Dom, Prior van Crato, i, xx; door de Portugeezen als koning gekozen en verdreven door Filips II, i, 2; verslagen bij de Azoren, 6.
Antwerpen, ii, 118, 157.
Anumarana, (Sanskrit), zelfopoffering der weduwen, i, 166.
Apentand, bedoeld de Tandreliek van Buddha, i, 191, vg.
Arabië, i, 25, vgg. 157; ii, 15; wierook van, ii, 34; myrrhe en manna van, ii, 35.

ARABIA FELIX, i, 30, 157,
ARABIEREN, in Indië, i, 175; straatroovers, i, 34, 181.
ARABISCHE TAAL, waar gebruikelijk, ii, 86.
ARAK, i, 234, vg.
ARAKAN, i, 64, 67, 69.
ARANIEN (oranjeappels), van Madagaskar, i, 16.
ARARE (Kanareesch Arali), Terminalia Chebula, ii, 52.
ARATA (?), zeker recept, ii, 56.
ARBORE TRISTE (d. i. Nycthanthes Arbor tristis), ii, 5, 11.
AREA (onverklaarde naam der Aloë bij de Dekanijns) ii, 54.
ARECA (betelnoot), i, 143; ii, 8 vgg.
ARETCAN, (Sanskrit harītaka), myrobalaan, ii, 52.
ARMENIË, ii, 69.
ARMENIËRS, in Ormuz, i, 33; in Goa, i, 124, 150.
ARMENISCHE STEEN, ii, 69.
ARMEZIJ (Armozijn), vervaardigd te Chaul, i, 45.
ARRATEL, mv. arrateis (Port.), een gewicht, i, 11.
ARRELIQUIAS (As reliquias), schip, ii, 93, 106, vg.; verlies van, 96.
ARROBA, een inhoudsmaat (Spaansch, Port. arroba), i, 11, 163.
ARRYMA (Arima) in Japan; koning van, een Christen, i, 110.
ARSINOË, i, 26.
ARSIRA; zie Darsira.
ARVORE DE RAIZ (Port.), d. i. Ficus Indica, ii, 1.
ASABORA (Asabon), Kaap, i, 31.
ASCENSION, eiland, i, XXII, XXIV; ii, 161, vgg.
ASCENSION, schip, ii, 106, 161, vgg. Zie ook Nossa Senhora da Sencao.
AS CHAGAS, schip, ii, 93.
ASSIS, d. i. Hasjīsj, Indische hennip, ii, 47.
ATAIDE, Dom Luis de, Graaf de Atoujia, Onderkoning, i, 148.
ATHENAEUS, aangehaald, i, 16.
ATJAR (Perz atjār, Maleisch atjar, enz.), i, 218.
ATJEH, (Atjin), i, 75, vg.; ii, 109, 112, vgg.
AUCHEO (Hoktsjeu?), provincie van China, i, 93.
AUGSBURG, ii, 130.
AUREA CHERSONESUS, naam voor 't Maleisch schiereiland, hier bij vergissing voor Sumatra, i, 74.
AVA, volk van, i, 84.
AVICENNA. aangehaald, i, 228, vg. 230; ii, 4, 10, 34.
AYNAO, d. i. Hainan, eiland, i, 85, 87; provincie, 93; paarlen bij, i, 88, ii, 61.
AZEVRE (Port. uit Arab. aç-çibār), aloë, ii, 54.
AZOREN, ook genaamd Vlaamsche Eilanden, i, XXII, 6; ii, 113, 127, 133; beschrijving van, 175, vgg.

B.

BABYLON, d. i. Bagdad, i, 34; ii, 94.
„ Oud, i, 31.
BADACHSJ, Balachsj; zie Ballax.
BADAGARA, zie Vadagara.
BADAJOZ, i, 3 vgg.
BAFTAS (Perz.), zeker weefsel, i, 42.
BAGEDET, d. i. Bagdad, i, 34.
BAHREIN, eiland, i, 7, 29, 31; paarlen bij, 57, ii, 60.
BAILADEIRAS (Port.), bayaderen, dansmeiden, i, 175.
BAIRAMI, zie Beyramen.
BAIXOS DE IUDIA (fout voor India), ondiepten in de Indische zee, i, 17; ii, 95, vg.

BAJU, d. i. baadje, i, 146.
BALADOR (Arab. balādher, belāder), benaming van Anacardium, ii, 54.
BALA-GHĀT (Ballagate), i, 46, 59, 113, vgg., 157, 174, 211, 233; ii, 15, 63, 119; druiven van, i, 224; edelgesteente van, ii, 67.
BALAYS = Ballax, ii, 79.
BALIMBING (vrucht), i, 222.
BALLAX robijnen, ii, 65.
BALSEM, i, 28.
BALSEMHOUT, i, 30.
BALSORA, stad, i, 31. Zie ook Bassora.
BAMBU, i, 91, vg.; ii, 3 vg. 11; gevlekte, i, 97.
BAN; zie Bun.
BANANAS (pisangs), i, 228.
BANDA, i, 72, 79, vg.
BANDICOTA-ratten, (Telugu pandikokku), i, 198.
BANGANIN, een fontein in Goa, i, 125.
BANG (Indisch bhanga, enz.), Indische hennip, i, 43; ii, 46, vg
BANIANEN, Indische kooplieden, i, 40, 45, 150, 153, 165, 174; hun bijgeloovigheden, gewoonten, enz. 42, 168.
BANQUAYS, soort karpetten, i, 42.
BANTAM, i, XXVIII.
BARATAS (Port.), d. i. kakkerlakken, i, 199.
BARBARIJE, i, 92; ii, 93, 106, 165.
BARBIERS, aan boord, i, ii; in Goa, 154.
BARBOSA, aangehaald, i, 49; ii, 21.
BARCA, soort broodvrucht, i, 214
BARDEES, Bardes, district i, 27, 29, 36, 121 vgg., 125, 148, 171; ii, 85, 104, 115.
BAREM, Bareyn; zie Bahrein.
BARENTSZ., Willem, i, XXVI, vg.
BARRIGA, João, ii, 90.
BARRIGO (Port.), d.i. dikbuik, i, 160.
BARROS, aangehaald, i, 27, 69, 81, 117, 119; ii, 21.
BARSELOR (d. i. Basarur), een forteres in Kanara, i, 47, vg.; ii, 131.
BASSAIN, stad, i, 44 vg., 189, 222.
BASAN, Don Alonso de, ii, 199, 203.
BASARUCO, een kleine munt, i, 123, 136, 161, vgg.; 233; ii. 68.
BASSORA (= Balsora), i, XXI, 31, vgg. ii, 36, 60, 102, 118.
BASTON, (Port. bastão) d. i. Nagelstengel, i. 78; vgl. ii, 22.
BATAN (Maleisch batang), d. i. boomstam, i, 237.
BATATAS, d. i. pataten, i, 229; ii, 178.
BATTE (drukfout Satte), rijst, i, 164.
BATICOLA (Batecala, Bhatkal), stad, i, 47, 222; ii, 53, 131.
BATJAN, eiland, i, 81.
BAYA (Bahia) de Lagoa, ii, 149.
BEATILHAS (Port.), sluiers van fijn mousseline, i, 66.
BEDER (*al.* Bidar), stad in Dekkhan, i, 116.
BEKE (Charles), i, XXVI, vg.
BELLERICA (Arab. balīlidj), een soort van Myrobalaan, ii, 52.
BENESTERIN, naam van een der Passo's te Goa, i, 123.
BENGALEN, i, 37, vg. 44, vg. 55, 62, vgg. 74, 78, 113; koning van, 114; zijne bemoeiingen met den tand van Buddha, 191; rhinocerossen in, 206; wilde geiten in, 207.
BENJUIN van Boninen (Port. de Boninas), i, 77; ii, 34, 175.
BENZOË, i, 71, 78, 103; ii, 33, vg.
BERG, N. P. van den, aangehaald, i, 9, 78.

BERNAVI (Arab. bernāwī), bereide Indische hennip, ii, 47.
BERTANDONO, een Biscajisch scheepskapitein, ii, 204.
BERYL, ii, 64.
BERS, Bersj (Arab.) een bedwelmend mengsel, ii, 48.
BETEL, i, 143, 238; ii, 7, vgg.
BÉTHENCOURT (Jean de), ii, 165.
BETTRE, zie Betel.
BEYNEN, Luit. Koolemans, i, XXVI.
BEYPUR, i, 52.
BEYRAMEN (Perz. bairami), zekere katoenen stof, i, 79.
BEZOAR-steen, i, 83, 102; ii, 68, vg.
BEZOLDIGING, van 't personeel op de schepen, i. 9, vgg; van manschappen en officieren in Indië, 130, vgg.; van soldaten in China, 90.
BHAR (Sanskrit bhāra, enz.), een gewicht, i, 78, 163; ii, 132.
Bhatkal, zie Baticola.
BIBBO, een Indische naam voor Anacardium, ii, 55.
BICHOS de Palmeira, (Port.) palmeekhoorns, i. 200.
BIJAPUR, zie Visapor.
BISNAGAR (d. i. Vijayanagar), i, 58 vg., 62, 116, 117; ii, 3, 85; koning van, i, 191; diamanten van, 63; ander edelgesteente van, 66; Chebula van, 53.
BISCAJER, ii, 206, 210; Biscajisch schip, 193, 203, vg.
BLOEDSTEEN, een andere naam van kornalijn (Al-'aḳkīḳ). ii, 67.
BOA ESPERANÇA, Cabo de (Kaap de Goede Hoop), i 11, 18, 20, 22, 178,; ii, 95, 99, 116, 141.
BOA VIAGEM, schip, ii, 92, 104, vg.; verlies van, 105.
BOFFETAS, zie Baftas.
BOLA, Indische naam voor myrrhe, ii, 35.
BOLUNBA (Balimba), wanvorm voor Balimbing, i, 222.
BON JESUS DE CARANHA, schip ii, 92, vg., 106. Vgl. Caranja.
BONIAMA, soort van ananas, i, 213
BONZEN, i, 109.
BORNEO, i, 82, kamfer van, ii, 48, vg.; paarlen bij, 60.
BOSA (Turksch boza), een bedwelmend mengsel, ii, 47.
BOTER in Indië, i, 38, vg. 41, 45. 48, 67.
BOTONGO, i, 22.
BRACELETTEN van schelpen, ii, 62.
BRAHMANEN, i, 50, 60, 124, 171, 174, 195; kleeding, voedsel, eeredienst, enz. 150, 164, vgg.
BRAMAS, d. i. volk van Burma, i, 84.
BRANDAAN, St. Zie San Borondon.
BRAVA, stad in Oost-Afrika. i, 25; ii, 101, 110.
BRAZILIANEN, i, 81, 212, 219.
BRAZILIË, i, 12, 14, 17, 211, 219; ii, 158, 173, 176, 184, 193, 209.
BRAZILIËHOUT, i, 83.
BRESYL, berg van, op Tercera, ii, 177, 187.
BRETAGNE, ii, 197.
BRETONS, ii, 193.
BRINDOIN, Port. brindão). d. i. Garcina purpurea, i, 223.
BROECKE, B. ten, zie Paludanus.
BRONNEN, warme, op Tercera, ii, 181.
BROOD van hout of wortelen, i, 81.
BROODVRUCHT, zie Jaaca.
BRUGGE in Vlaanderen, ii, 82.
BUAA (Maleisch buwah) is „vrucht", niet „bloem," i, 237.
BUFFELS op de Philippijnen, i, 85.

BUFFELVLEESCH, door Indiërs niet gegeten, i, 150.
BUN (Arab.), koffieboon, i, 107.
BUNA PALLA (Maleisch bunga pala), foelie, eig. „bloem van pala", ii, 25.
BUNGO, in Japan, i, 108; de vorst er van een Christen, ib.
BUNGA, (Maleisch), d. i bloem, i, 237.
BURCHERTS, Bernard, i, XXI; ii, 94.
BUNGA PALA, Maleische naam voor foelie, ii, 25.
BURLADORA (Port., Spaansch), voor de Datura, i, 142.
BURNELL, A, aangehaald, i, 59, vg.
BURTON, R, aangehaald, i, 20.
BUSKRUID in China, i, 97.
BUSSCHIETER (kanonier, soldaat met haakbus) aan boord, i, 10.
BUWAH, Mal., d. i. vrucht, i, 237.

C

CABAIA, d. i. kabaai, i, 165.
CABASERA (Port. Cabaceira), i, 20.
CABRAL, Pedro Alvares, ii, 147.
CABRAS DE MATO (Port.), d. i. wilde geiten, i, 207.
CACHUNDE (Tamil, enz. kāchchuṇḍi), i. 144.
CACOLA zie Saccola.
CADEGI INDI (Arab. sādhadji Hindī), d. i. Malabathrum, ii, 58.
CADOLIN, een pisangsoort, i, 227.
CAETE, zie Catte.
CAFFILA (Arab. kafīlah), karavaan, i, 33; ii, 81, 94.
CAGIUS, zie Cajou.
CAIRO, stad, ii, 66; instrumenten tegen de hitte in de stad, i, 36; opium van ii, 45; smaragden van, 66.
CAIXA, munt, i, 78.
CAJOU, d. i. Anacardium occidentale, i, 218, vgg.
CALABRIË, manna van, ii, 36.
CALAFUR (Arab. karanful), kruidnagel, ii, 21.
CALAIM (Port. uit Arab. Kala'ī), d i. tin, i, 72.
CALAMBA (Maleisch, enz. kalambak), zekere houtsoort, i, 83, 85, 102; ii, 40, vg.
CALAMUS AROMATICUS, ii, 55, vg.
CALECUT (Kolikkodu), stad, i, 49, 52 vg. 214; ii, 134; Anacardium van, 55; edelgesteente van, 66.
CALLAO, onverklaarde benaming voor palmwijnpot, i, 234.
CALVEGIAN, verhaspeld uit Arab. Chalandjān, d i. Galanga, ii, 58.
CAMARA, Ruy-Gonçalvez da, ii, 101, 110.
CAMARIX (Hindī kamrak), d i Carambola-vrucht, i, 222.
CAMARON, eiland in de Perzische golf, ii, 60. Zeker wel bedoeld Gombron.
CAMBAIA, Cambaya, i, 40, vgg. 113, 125, 150, 153, 155, 167, 174; indigo in; 43; andere producten, 42: nijverheidsvoortbrengselen, 42; 78, vg.; opium van, ii, 45; Cassia van, 51; beryl, 64; andere edelgesteente, 66, vg.
CAMBAJA, foutief voor Camboja (Cambodja, Sanskrit Kambuja) i, 83, vg.; ii, 40.
CAMEA, schijnt een vergissing voor Carua, kaneel, ii, 18.
CAMELEON, i, 200.
CAMELOT, i, 33.
CAMÕES, L. de, aangehaald passim.
CAMPEN (Kampen), aan den IJsel, ii, 51.
CAMPAR op Sumatra, i, 76.

Canaνor, i, 28, 49, 52; ii, 94, 131; 134; edelgesteente van, ii, 66; pisangs van, i, 227.
Canara, land, i, 115.
Canara's, d.i. Kanareezen van Balaghāt, i, 46, 59, 115, 150, 170.
Canarijn, een geringe soort peper, ii, 15.
Canarijns, d.i. het volk van 't laagland bij Goa, i, 121, vgg., 173, 197, 212, 231.
Canarie (Groot-), eiland, ii, 165, 167, 177.
Canarische eilanden, ii, 165.
Canarievogels, op de Azoren, ii, 179; in Indië ingevoerd, i, 198.
Canas de Bengala, gemarmerde rieten, i, 67.
1. Candil, een inhoudsmaat, i, 65, 163.
2. Candil, een suikersoort, i, 39.
Canella de mato, d. i. boschkaneel, i, 50.
Cannequijns, een katoenen stof, i, 42, 79.
Canton, stad, i, 86, vgg., 99; provincie, 87, 93.
Carabeli, al. Carambola, d. i. Averrhoa Carambola, i, 222.
Caranja, al. Bon Jesus de Caranja, schip, ii, 106.
Carasone, zie Chorasan.
Carchidonius, ii, 78.
Cardamom, ii, 11.
Carlsen's ontdekking van Barentsz'. relieken, i, XXVI.
Carmania, d i. Kermān, i, 38.
Carpella, al. Kaap Jasque, i, 38.
Carrijl, Kanareesch voor „kerrie i, 208; ii, 50.
Carvalho, Bernaldim de, ii, 111.
Cascaes, bij den mond van den Taag, ii, 175.
Cassia fistula, ii, 51, vg.
Cassab Aldirira (Arab. kasab aldharīrah), d. i. Calamus aromaticus, ii, 55, vg.
Cassa, zekere stof, i, 66, 79.
Cassidonie, d. i. de edelsteen.
Carchidonius, ii, 78.
Castiços (Port.), i, 125.
Castro; eiland van Don Jōan de, Zie Andjuau.
Castro; eiland van Dom Pedro de, i, 24.
Cataventos (Port.), i, 36.
1. Cate, d. i. Catechu, ii, 8, 11.
2. Cate (vermeende naam voor Aloë bij de Canarijns), ii, 54.
Cathay (China), i, 86.
Catijffa (Arab. Al-Katif), plaats op de oostkust van Arabië, ii, 60.
Cate (Maleisch enz. kati) een gewicht, i, 78, 101, vg.
Caucasso, gebergte (Hindukush), i, 38.
Cavendish, Thomas, i, 77; ii, 157.
Cayro (Malayālam kayar), koord van kokosnotenbolster, i, 54, 232, 236; ii, 143, 151.
Caysman (Maleisch kaju manis), d. i. kaneel, ii, 17, vg.
Ceilon, i, 50, 55, vgg.; ii, 111, 116; olifanten daar, i, 56, 201; kaneel, 57; andere producten, 56, vg.; slangenhout, ii, 38; wilde Lignum Aloës, 40, 56; beryl, 64; robijnen, enz., 66, vgg.; paarlvisscherij, 60; goochelaars en acrobaten van, i, 58.
Cha, d. i. thee, i, 107.
Chaiar chambar (Perz. chijār sjambar), d. i. Cassia fistula, ii, 51.
Chākan (foutief Charana), stad, en Mangga's van daar, i, 216.
Chal (Chaliya), plaats, i, 51, vg.
Chamaroch, zie Carambola.
Chambasal, soort rijst, i, 163, 216.

CHAMKE (Maleisch, Jav. tjĕngkeh), kruidnagel, ii, 21.
CHAMPAY, Champa, d. i. het land Tjampa, i, 83, vg.
CHANDANACON (Malayālam Chandanakkunnu), benaming van sandelhout, ii, 37.
CHANDOR, stad, i, 216.
CHANK-SCHELPEN (Sanskrit çankha, enz.) ii, 62.
CHARANA, foutief voor Chākan(a).
CHATIGAN, d. i. Chittagong, i, 64.
CHATTIJNS, (Malayālam chētti, enz.), voorname kooplieden, eig. gildemeesters, i, 137.
CHAUL, stad, i, 37, 44 vg., 167, 222; ii, 100, 112, 126.
CHAUTAR, zekere stof, i, 42.
CHECANIJN, soort van Areca, ii 8.
CHEQUEAM (Tsjheh-kiang), provincie van China, i, 93.
CHĒRAMĀN PERUMĀL, zie Sarama Perymal.
CHERIPO, vermoedelijk bedoeld Chippe, naam voor de beste paarloesters, ii, 61.
CHERSONESUS, zie Aurea.
CHETTIES, zie Chattijns.
CHEYLAS, zekere fijne stof, i, 63.
CHINA, i, 29, 45, 72, 75; beschrijving in Cap. 23; natuurlijke gesteldheid en afdeelingen, 67; natuurvoortbrengselen, 88, vg.; inkomsten des konings, 88, vgg.; leger, 90; godsdienst en gebruiken, 90; onderwijs, 91; klimaat, 91; karaktertrekken van het volk, 92; kleeding, 88, 92; bouwkunst, 94; edelen en handwerkslieden, 95; huwelijksgebruiken, 96; veel dienaars en vrouwen volgen hun meester in't graf, 91; taal en schrift, 96, vg.; drukpers, 97; feesten, 94; beleefdheidsvormen, 98; muskusdier, 88; kamfer, ii, 48; Galanga, 58; veel handel met de Philippijnen, i, 85; Chineesche muur, 86; peperuitvoer naar, ii, 15; handel in Cubebe, 57. Vgl. Buskruid.
CHINAWORTEL, ii, 41, vgg.
CHINEESCH PORSELEIN, i, 88.
CHINCAPOLOIJNS, (Tamil s'ingavālei) een pisangsoort, i, 227.
CHINCHEO, een gedeelte van de provincie Fuh-kien, i, 87; Chincheu, ii, 48, vg.
CHINGALAS, zie Singhaleezen.
CHITRARAU, een vorst in Dekkhan, i, 119.
CHITŌR, stad, ii, 54.
CHITTAGONG, stad, i, 64.
CHOLERICA passio, ii, 4.
CHORASAN, i, 33, 112, 118; ii, 68.
CHORAMANDEL, zie Coromandel.
CHRISTENEN, Indische, i, 154, 175; van St. Thomas, 60, 69; Abessinische, 175.
CHRYSOLITHEN, ii, 67.
CINTRA, i, 2.
CITRINO, de vrucht van Terminalia citrina, ii, 52.
CITROENEN, van Mozambique, i, 19; in Indië, 224.
CIVET, i, 66, 102; ii, 33; — katten in China, i, 88; in de Philippijnen, 85.
CLAESZ, C., drukker, i, XXV.
CLUSIUS, C., aangehaald, i, 219, 229; ii, 2, 7, 10, 56.
COBRANÇA (Port.), d. i. belasting-inning, ii, 107.
COCCOLUCIO, een besmettelijke ziekte, i, 4.
COCHIN (Kochchi), stad, i, 15, 18, 26, vgg., 39, 49, vgg., 72, 128,

157, 167, 186, 268; ii, 88, 92, 105, 129, 134, 163.
1. Cochin-China, i, 83, 85; volk van, 85.
2. Cochin, bedoeld Chineesch Tsjungsju, Gouverneur, Onderkoning, i, 93.
Cochin Dacyma (D'acima) i, 49.
Coco de mer, i, 54; vgl. Poh.
Codornys (Port. codorniz), d. i. kwakkel, ii, 179.
Colerica passio, ii, 4.
Colles (Kolis), een volkstam, i, 113.
Columba, sterrenbeeld, i, xxv.
Columbo (Colombo), i, 55; ii, 111.
Comer, naam voor de Aloë, ii, 54.
Comeres (gezellinnen der bruid), i, 135.
Comingin, zie Kĕmĕñan.
Commagene, landstreek, ii, 27.
Comorijn, Kaap, i, 44, 46, vg., 53, 55, 155, 157, 208; ii, 15; paarlvisscherij bij, 60.
Comora, eiland, i, 24.
Comperos (gevaders des bruidegoms), i, 135.
Comsas, zekere stof, i, 66. Misschien Turksch kemcha, damast
Concan, Cuncan, zie Konkan.
1. Concepção, schip, ii, 157; vgl. Nossa Señhora da Concepção.
2. Conçepção (Ilha da), oudere naam van Ascension, ii, 162.
Coningh, Frans, zijn lotgevallen, ii, 118, vgg.
Constantinopel, i, 35.
Constapel aan boord, i, 11; ii, 130, 140.
Copra, i, 234, 236.
Corasonen, bewoners van Chorasan, i, 114, 116.
Core (Korea), i, 112.
Cori, vermeende oudere naam van Kaap Comorijn, i, 47.
Cornudo (Port.), d. i. hoorndrager, ii, 13, vg.
Coroa de Nossa Señhora (Ons Lief Vrouwen croon), zeker luchtverschijnsel ii, 145.
Coromandel (Choramandala), Kust van, i 44, 55; pagode aldaar, 192; wilde Lignum Aloës van, ii, 40.
Corpo Santo (Port. voor St. Elmsvuur), ii, 145.
Correntes, Cabo das (l. Corrientes) i, 15, vg.
Corumbijns (Tamil kuḍumbi, landbouwerkaste), i, 172, 175, 182.
Coruña (la), ii, 197, 199.
Corvo, eiland, ii, 168, 175, 188, 198, 202, 209.
Cosmas Indicopleustes, i, 59.
Costus, ii, 56, vg.
Cotalmaluco (Kuṭb al-Mulk), vorst, i, 115, 118.
Cotonias, zekere stof, i, 42, 153.
Coulam, Coulon (Quilon, eig. Kulam), stad, i, 51 vg.; ii, 132.
Coutinho, Antonio d'Azevedo, ii, 104.
Coutinho, Manuel de Sousa, ii, 112; benoemd Onderkoning, 116.
Couto, D. de, aangehaald, i, 191; ii, 18, 29, 89, 91, vg., 102, 109, vg. 112.
Cranganor (Koḍungalūr), i, 49; rivier (van), ii, 4.
Crato, i, 2.
Cravo, Port. naam voor kruidnagel, ii, 23.
Çrīkhaṇḍa, Sanskrit voor sandel, ii, 37.
Crucifix, geschiedenis van een ivoren, i, 62.
Cryses, d. i. krissen, i, 76.

CUAMA, in Oost-Afrika, i, 21; rivier, 20.
CRUSAET (Port. crusado), een munt i, 78.
CUBABCHINI (Hindī kabāb chīnī), cubebe, ii, 57.
CUBEBE (Arab. kabābah), ii, 57.
CUMBERLAND, Graaf van, Engelsch Admiraal, in de Azoren, ii, 171, 175, 185, vg. 189, vgg.
CUMUC (Javaansch en Soendaneesch kumukus), d. i. Cubebe, ii, 57.
CUNHALI, zie Kuñali.
CUNIXUS (Kuni shu) in Japan, i, 108, vg.
CURDO (Singhaleesch kurundu, eig. hout), d. i. kaneel, ii, 17.
CYDREN (Spaansch Cidra), d. i. Cidrus Bergamia, i, 224.
CYPERUS, een plant, ii, 59.

D.

DABUL, stad, i, 44; ii, 21.
DADELS, i, 34; ii, 49.
DALADA (Singhal.), tandreliek, i, 191.
1. D'ALBUQUERQUE, Affonso, verovert Goa, i, 117; doet Ascension aan, 162.
2. D'ALBUQUERQUF, Mathias, ii, 104, 116, 200; onderkoning.
DAMAN, stad en vesting, i, 43, vgg.
DAMASCUS, ii, 94.
DAMIATA, stad in Egypte, ii, 51.
DANVERS, aangehaald, i, 26, vgg. 55, 114, 119, ii, 76, e. e.
DARACHT, Perz. boom, niet Arab., i, 228.
DARCHIJNA (Perz. dārtjīnī), d. i. kaneel, ii, 17.
DARINGOO (Maleisch dĕringu), d. i. Calamus aromaticus, ii, 55.
DARSIRA, berg te Aden, i, 30.
DARTMOUTH, ii, 211.
DāTHāDHāTU (Pāli), tandreliek, i, 191.
DATURA (Sanskrit dhattūra), Datura alba, i, 142, ii, 12, vg. 124 vg.
DAUGIJN (o Passo de). een der Passos te Goa, 124.
DAULATABAD, stad, i, 216; ii, 69.
DAYAS, (Perz.), vroedvrouwen, ii, 59.
DECAM (Dekkhan), i, 43, vg. 113, vg. 170; ii, 54; opium van, ii, 45; koningen van, i, 115.
DECANIJNS, (volk van Dekkhan), i, 46, 59, 115, 123, 150, 165, 174, 193, 224; ii, 6; zeden van de, i, 170.
DELI (Delhi), i, 112; ii, 54; koning van, i, 112.
DELMINA, in Guinea, ii, 201.
DERELSIDE (tamarinde), als naam voor, in Egypte, ii, 51.
DEUTROA, zie Datura.
DEVIC, aangehaald, i, 20, 25.
DIAMANTEN, op Java, i, 77; in Pahang en Patani, 83; in Indië, ii, 63, vgg; waardij, 70, vg.
DHARMAÇĀSTRAS, Indische wetboeken, i, 166.
DIAS, (?) land, i, 33.
DIEGO, Don, zoon van Filips II, i, 6.
DIEPEN (Dieppe) in Frankrijk, ii, 119.
DIEREN, op Madagaskar, i, 15; op Ceilon, 56; in Mozambique, 18; op de Philippijnen, 85; in China, 87, vgg. in Indië, 196, vgg; op St. Helena, II, 159; op Tercera, 179; hospitalen voor, in Cambaia, 138.
DJELāL, koning van Delhi, i, 114,
DIOSCORIDES, aangehaald, ii, 69.

DIU, eiland en fort, i. 38, vgg., 157, 167; veel handel te, 40; voortbrengselen, 41.
DJOHOR, i, 76; ii, 109, 113.
DOETECHUM, Jan en Baptist van, i, XXIV.
DOMINIKANEN, vijanden der Jezuieten, i, 179.
DOOP met vuur bij de Abessiniërs, i, 175.
DORE (?), ii, 27.
D'OEVEREN, d. i. Dover, ii, 211.
DORYVES, Juan, ii, 189.
DRAKE, Francis, i, XX; ii, 88, 170, 175, 197.
DRINKGEWOONTEN der Abessiniërs, ii, 177.
DUITSCHEN, d. i. Nederlanders, i, 4; ii, 114, 119, 126.
DUITSCHE Jezuiet uit Brugge, ii, 82.
DUIVEL, Chineesche aanbidding van den, i, 90.
DUIVEN als post, i, 35.
DURINDOIS (?), een Indische vrucht i, 223.
DURYOEN, (Maleisch durian), enz. i, 236 vgg., ii, 11.
DUVELORIUM of Sancta Sanctorum van Heidensche tempels. i, 194.

E.

EBBENHOUT, i, 23.
EED, wijze van zweren, i, 171.
EENHOORN, vereenzelvigd met rhinoceros, i, 206.
EGER (verkeerd Heger), Perz. voor Calamus aromaticus, ii, 55.
EGYPTE, i, 26; tamarinden in, ii, 51; gebruik van Hasjīsj, 47.
ELEPHANTA, i, 190.
ELPHINSTONE, aangehaald, i, 114, vgg.
ELEVI (?), kokosnoot, i, 230.
ELFT in Indië, i, 208.
ELMSVUUR (Spaansch Sant Elmo), ii, 45.
ELVAS, stad, i, 4.
EMBLICA (soort van myrobalaan), ii, 52, vg.
ENCAL (Singhaleesch Ençal). d. i. Cardamom, ii, 26.
ENGELSCHEN, in Aleppo, i, 35; lotgevallen van, te Ormuz, ii, 81; te Goa, 82, vgg., 193, 197; Engelsche gevangenen, moord van, 194; Engelsche schepen bij Kaap St. Vincent, 195; schepen door Engelschen buitgemaakt, 201.
ENKHUIZEN, i, XIX, XXIII, XXVII; ii, 212.
ENSEADA, Port. voor inham, golf, i, 39.
ERFSTELSEL bij de Nairs in Malabar, i, 186.
ESCUDEIRO, Port. voor schildknecht, i, 129.
ESMERALDEN, zie Smaragden.
ESPINELLEN (Port. espinelha), een soort robijnen, in Cambaia, i, 43; in Pegu, 67; waardij, ii, 79. Vgl. Spinellen.
ESTREITO (Port., estrecho, Spaansch) de Meca, engte der Roode Zee, i, 25; ii, 54, 100, 196; van Gibraltar, 81; van Malakka, 112.
ETREMILLY, onverklaarde benaming van cardamom bij de Malabaren, ii, 26.
EUROPEESCHE kolonisten in Mozambique, hun privileges, i, 23.

F.

FACTOOR, facteur (handelsagent), i, 11, 99; des Konings, 21; ii, 130, 135.
FALSO, Cabo, i, 14.

FANAX, zgn. Perzisch, verbastering van Sanskrit Panasa, broodvrucht, i, 214.
FARDO (Port., Spaansch), voor een pak rijst, i, 109, 163.
FATTEHPUR bij Agra, ii, 85.
FAUFAL (Arab.), d. i. Betel, ii. 8.
FAVA DE MALACCA, Port. benaming voor Anacardium, ii, 55.
FAYAL, een der Azoren, ii, 168, 175, 186, vgg., 196, vg.
FEDRICI, C., aangehaald, i, 69.
FEISÕES (Port.), zekere zeevogels, ii, 154.
FELIPPA (Dona, koningin van Ormuz,) laat zich doopen, ii, 104.
FERGUSSON-BURGESS, aangehaald, i, 190.
FERRARA, i, 110.
FERRO, eiland, = Hierro, ii, 166.
FERROL, ii, 196.
FICALHO, Graaf de, aangehaald, i, 116, ii, 27.
FIDALGO (cavalheiro), een titel, i, 129.
FIGOS D'ORTA (d. i. tuinvijgen), een soort van pisangs, i, 227.
FILFIL, Arab. voor peper, ii, 16.
1. FILIPS II, zie onder Spanje en Portugal.
2. FILIPS, Prins van Spanje, i, 6.
FINISTERRA, Cabo de, i, 2.
FITCH, Ralph, gevangen te Goa, i, XX.
FLACOURT, aangehaald, i, 14 vg.
FLORENCE, stad, i, 110, ii, 87.
FLORES, eiland bij de Azoren, ii, 168, 175, 187.
FLORES, Alvaro de, zie Quiniones.
FLORIDA (in N. Amerika), ii, 192.
FOELIE, i, 78.
FLORUM INDUM, d. i. Xanthochymus pictorius, ii, 58; vgl. Tamālapatra.
1. FONSECA, Roque da, ii, 82.
2. FONSECA, Dom Frey Vincente da, vertrekt als Aartsbisschop naar Indië, i, XX, 7; komt aan in Goa, 28; verlaat Goa, ii, 106; sterft op zee, 115, 127.
FOQUIEM (Fuh-kiën), provincie van China, i, 93.
FORTUNADAS (Insulae Fortunatae), de Canarische eilanden, ii, 165.
FRAGOSO, Antonio, geschiedenis van, ii, 121, vg.
FRANCISCANEN, Orde der, te Goa, ii, 115.
FRANKRIJK, de Ligue in, ii, 197.
FRANSCHEN, in Aleppo, i. 35.
FROBISHER, Martin, i, 197.
FUERTE VENTURA, een der Canarische eilanden, ii, 165.
FUGGER en WELSER, van Augsburg, hun zaken met de Portugeesche regeering, ii, 130
FULA, soort brandewijn, i, 234.
FULLE, zekere welriekende bloem, i, 225.
FUSCAN, een soort van Chineesche zijde, i, 101.
1. FUSTE, d. i. nagelstengel, i, 78.
2. „ , Port. fusta, enz. soort van vaartuig, i, 139.

G.

GABARES, i, 79.
GALANGA, ii, 58, vg.
GALENUS, aangehaald, ii, 27.
GAMA, Vasco da, i, 18, 24.
GAMELLO, houten bak, i, 173.
GANGES, rivier, i, 38, 62, vgg. 206, 211.
GARCIAS AB HORTO, d. i. Garcia da Orta, vaak aangehaald door Paludanus, en door v. Linschoten als bron gebruikt.

Gardiner, C., zijne ontdekking der relieken van W. Barentsz, i, XXVI.
Garnaten (garnalen) van Indië, 208.
Garnier, aangehaald, i, 84.
Garru (d. i. Maleisch garu) Lignum Aloës, ii, 41.
Gaspar, Don, Aartsbisschop van Goa, verzet zich tegen den verkoop der Buddha-reliek, i, 191.
Geiten, wilde (Port. Cabras de mato), in Bengalen, i, 207.
Gember, ii, 19, vg ; op Madagaskar, i, 16.
Gengibil (eig. Arab. zendjibīl), d. i. gember ii, 20.
Geloulo (Djilolo,) eiland, i, 80.
Geneesheeren, inlandsche, i, 154.
Gerritsz., Dirk, i, xxi; ii, 121, vgg. 130.
Gerun (Djerun), eiland (Ormuz), i, 32.
Geschut gegoten op Sumatra, i, 75.
Gevogelte in Indië, i, 197.
Ghāt-gebergte, i, 115; vgl. Balagāt.
Ghārā-Purī, zie Pory.
Girasal, d. i. komijnrijst, i, 163, 216.
Goa, i, 7, 18, 27, 99, 112, vgg. e.e.; beschrijving van, i, 120, vg., rechtspraak, 124; natuurvoortbrengselen, 124; dagelijksche markt, 126; Onderkoningen te, 146, vgg.; heidenen en andersgeloovigen te, 123; huwelijksgebruiken, 135; Jogi's en waarzeggers, 151; koopwaren, 126, munten, maten en gewichten; 161, vgg ; bedrijven der inlanders te, 170; gevangenschap van Engelschen in, ii, 82; expedities van uit, 89; aankomst van Portugeesche schepen, i, 127; bezoek van Japansche prinsen, ii, 87; komst van verschillende gezanten, 88; vermoording van Frans Coningh te, 125; van Linschoten verlaat het, 131.
Goa Velha (Oud Goa), i, 121.
God, geloof der Brahmanen aan een hoogsten, i, 150.
Godorijn, d i. beddedeken, i, 42.
Gomera, la, een der Canarische eilanden, ii, 165.
Gonsalves, Broeder Peter, lichaam van, d. i. St. Elmsvuur, ii, 145.
Goochelaars op Ceilon, i, 58.
Gorgoletta, d. i. waterkruik, i, 140.
Goud, in Sofala, i, 18 ; op Ceilon, 57 ; in Arakan en Pegu, 67 ; op Sumatra, 75 ; uit Pedir, 76 ; in China, 88.
Granaatappelen, op St. Helena, ii, 157.
Granaden (Port. granadas), granaat-edelsteenen in Cambaia, i, 43 ; op Ceilon, in 57; in Pegu, 67.
Gratiosa (Graciosa), een der Azoren, ii, 169, 175, 185, 189, 207.
Gregorius xiii, Paus, ii, 95.
Grenville, Richard, i, xxiii ; zijn gevecht met de Spanjaarden en dood, ii, 202, vgg. ; zijn lijk in zee geworpen, 208.
Grimalo, Cypriaan, ii, 97.
Griseliten, d.i. Chrysolithen, i, 43.
Groeneveldt, W. P., aangehaald, i, 112.
Groenevelt, Rickard, zie Grenville.
Gualva, dorp op Tercera, ii, 184; versteenende bron aldaar, 181.
Guanches, inboorlingen der Canarische eilanden, ii, 167.

GUARDAFUI, Kaap, i, 25, 28, 30.
GUARDIAEN (Port. Guardião); bezoldiging van, i, 10.
GUART (d. i. Arab. ward), roos, ii, 6, verkeerd toegepast op de Nyctanthes.
GUAYCAN, (d. i. Guaiacum officinale), ii, 41.
GUATE BERGEN, zie Ghāt.
GUEO's (Kouys), wilden van Cambodja, i, 84.
GUINEA, Kust van, i, 12, vg. 17, 26; ii, 33, 159, 164, 176, 184, 193.
GUL, Perz. voor Roos, verkeerd toegepast op de Nyctanthes, ii, 6.
GUNSALAN, d. i. Junk Ceylon, i, 72.
GUSARATE, (Guzerate) Manggas in, i, 216.
GUSARATEN (volk van Guzerate), i, 124, 165; in Goa, 150, 167, 174.
GUTI, onbekende naam van de Bellerica, ii, 52.

H.

HAAIEN, i, 208.
HAARLEM, i, I.
HAGEDISSEN, zie Ackdissen.
HAGERARMINI (Arab. hadjar Ārminī), Lapis Armeniacus, ii, 69.
HAINAN, eiland, zie Aynao.
HAMBURG, ii, 94, 128.
HAMILTON, aangehaald, i, 164.
HAND, bij misvatting voor MÃO, d. i. MAUND, een zeker gewicht, i, 102, 163, 235.
HARA kiri, i, 105.
HARMOZEIA, vermeld door Nearchus, i, 32.
HAVANA (Cuba), i, 188, 193, 208.
HAUD, Arab. benaming van Lignum Aloës, ii, 41.
HAWKINS, John, ii, 197.
HEERES, J. E., aangehaald, i, 16.
HEERINGA, aangehaald, i, 16.
HEGER, zie Eger.
HEIDENEN, in Goa en hun zeden, gebruiken, enz., i, 149 vgg.
HELACHIJ (Hindī elāchi), cardamom, ii, 26.
HELLO, lees: Helle, ii, 145,
HENDRICS, Maartgen, moeder van v. Linschoten, i, XIX.
HENNIP, Indische, zie Bang.
HERBA Baboza, ii, 54.
„ Sentida, ii, 13.
HERMIET op St. Helena, ii, 160.
HIDALCAM (d. i. 'Adil Chān), i, 114, 116, 121, 174; ii, 114. Vgl. Adelham.
HIERRO, een der Canarische eilanden (al. Ferro), ii, 165.
HIL (Sanskrit, enz. elā), ii, 26.
HISPANIOLA, i, 212.
HOENDERS, zwarte, in Mozambique, i, 19.
HOLLAND, i, 39; ii, 206, 209.
HOLLANDSCHE schepen te Lissabon, ii, 210.
HOMEMS honrados, Port. tîtel, i, 129.
HONAN = provincie van China, i, 93.
HONING, op Madagaskar, i, 16; in Cananor, 48; op de Philippijnen, 85; in China, 89.
HONORE, zie Onor.
HOOGDUITSCHEN, i, 92.
HOORNS, waarvan beweerd wordt dat ze wortel schieten, ii, 14; van rhinocerossen in Indië gebruikt tegen vergif, enz., i, 206.
HORMUZ = ORMUZ, i, 32.
HOSPITALEN, in Goa, i, 159, vgg. voor dieren in Cambaja, 168.
HOTZ, aangehaald. i, 31, vg.
HOWARD, Thomas, ii, 202.
HUNTER, aangehaald i, 27, 58.

Huwelijken, in Pegu, i, 68; in China, 96; van Portugeezen te Goa, 131, vgg.; van de inlanders in Dekkhan, 171; van Portugeesche soldaten met zwarte en Indische vrouwen, ii, 137.
Hyacinthen, edelsteenen, i, 43; ii, 66; in Pegu, i, 67.

I.

Ibn batuta, aangehaald, i, 214.
Ichneumon, ii, 39.
Idalham, zie Hidalcam.
Igelskolbe, Hoogduitsche naam voor Datura, i, 142.
IJzer, op Ceilon, i, 57; in China, 88.
Imademaluco (Imād al-Mulk, i, 115, 118.
Imji (Malayālam Iñji), d. i. gember, ii, 20.
Indiërs, hun afgodendienst, bijgeloovigheden, gebruiken, i, 150, vgg.; kluizenaars, 151; winkelnering en ambachten te Goa, 153, vgg.
Indigo, i, 43, 102; ii, 138.
Indische vruchten, boomen, kruiden, Cap. 49 vgg.
Indius (Arab. Hindī), de onrijpe vrucht van Myrobalanus Chebula, ii, 54.
Indus, rivier, i, 38.
Iniamos, d. i. Yams, i, 229.
Inquisitie, in Port. Indië, i, 124; op Groot Canarie, ii, 167.
Iraa (Sanskrit hīrā), d. i. diamant, ii, 63.
Italianen te Aleppo, Ormuz, Goa en Malakka, ii, 81; kwaadwillig gedrag jegens Engelsche kooplieden, 82.
Italië, pestziekte in, i, 3; bezocht door Japansche prinsen, ii, 87.
Itam (voor Maleisch (h)intan), d. i. diamant, ii, 63.
Iudia, vergissing voor India; zie Baixos.
Ivoor, uit Mozambique, i, 23, 102; op Ceilon, 57; ivoorwerk in Cambaia, 43.

J.

Jaaca Jaqua (Malayālam chakka), d. i. broodvrucht, i, 214, vgg., 224, 237.
Jacatay, een Japansch woord, i, 108.
Jaggarnāth, wagen van, i, 193.
Jagra, bruine suiker uit palmensap, i, 235.
Jaina's, i, 137.
Jambeiro, Port. benaming van den Eugenia-boom, i, 221.
Jamboli, vrucht, i, 221.
Jamboloen (voor Jambolijn), vrucht i, 223.
Jangada (Malayālam sanghāda, uit Sanskrit sanghāta), vlot.
Jangomas, zekere vrucht, i, 222.
Janitseren (Janitsaren), i, 34.
Japan, beschrijving van, i, 103, vgg; voortbrengselen van, 104; handel met Macao, 99; handel van Goa met, 175.
Japanners, hun haat tegen de Chineezen, i, 104; godsdienst, 109; invloed der Jezuieten onder hen, 101; karakter, manieren en straffen, 104, vgg.
Japansche prinsen, komst van, te Goa en verdere reis naar Europa, ii, 87; hun terugreis, 88, vgl. 110.
Japatry (Hindī Jaipatrī), d. i. foelie, niet „notemuskaat", ii, 25.
Jaquete, Golf van, i, 39.

JARRIC's Thesaursus aangehaald i, 35, 179.
JASPIS, ii, 67.
JASQUE, Kaap, i, 38.
JAUSIALINDI, (Arab. Djauz al-hindī), d. i. kokosnoot, i, 230.
JAVA (Major), i, 74, 77, vgg.; handel met Malakka, 72, 77; munten, 78; peper op, 77; ii, 15; kaneel, 19; notemuscaat, 24; cardamom, 26; benzoë, 33; cubebe, 57; galanga, 58; kamfer, i, 77; rijst, 77.
JAVA (Minor), i, 79.
JAVANEN, i, 74, 76; karakter der 79; een Javaan op St. Helena, ii, 160.
JAYFAL (Hindī Jaiphal), notemuscaat, niet foelie, ii, 25.
JERUZALEM, ii, 94; Joden uit, i, 187.
JEZUIETEN, in Japan, i, 110, vg., 148; in Goa, ii, 115; hun inhaligheid, 148; hebben 't beheer over een hospitaal te Goa, i, 159; vervolging van vier Engelsche kooplieden, 83, vgg.; niet werkzaam onder de Kaffers, i, 179; begeleiden Japansche prinsen naar Goa, ii, 87.
JODE, Gerard, de kaarten door, i, XXV.
JODEN, in Malabar, i, 50; in andere streken van Indië, 124, 150, 186.
JONGE, de, aangehaald, i, 19.
JOOSTEN, Huyg, vader van V. Linschoten, i, XIX; zijn dood, ii, 94.
JOR, Joor, zie Djohor.
JORDANUS, Frater, aangehaald, i, 214.
JORIJMS, een katoenen stof, i, 38, 42.
JUBA, Koning, ii, 165.
JULFAR (Djulfar), op de oostkust van Arabië, ii, 60.
JUNSAA, (?), zekere aardvrucht op Tercera, ii, 178.

K.

KAAS, Indische, i, 41, 197.
KAATE, zie Cate.
KACH, Golf van Kach (Jaquete), i, 39.
KAFFERS, in Mozambique, i, 178, vgg.; ii, 99; twee, op St. Helena, 160.
KAKKERLAKKEN, zie Baratas.
KALFATERER, aan boord, i, 140; zijn werk en bezoldiging, 9.
KAMELEON, op de Canarische eilanden, ii, 167.
KAMFER, i, 43, 78, 82, 103; ii, 11, 48.
KANEEL, i, 29; beschreven in Cap. 63.
KARAAT, zie Quilat.
KARA-ZEE, i, XXVI.
KARANFUL, Arab voor kruidnagel, ii, 21.
KARBONKELS, ii, 65.
KAREL V, Keizer, ii, 43.
KAROLUSGULDEN, waarde in Reis, i, 9, 90, 128.
KASR-EL-KEBIR, in Marokko, i, 7.
KASTEN, in Malabar, i, 182, vg.
KATOEN, in China, i, 88; katoenen stoffen gemaakt in Sindh, 39; in Cambaia, 42; in Bassein, Chaul en Daman, 45; in Coromandel, 63; in Bengalen, 66.
KATHARINA, dochter van Filips II, ii, 94.
KATTENOOGEN, een edelgesteente, ii, 67.
KĚMIÑAN, Maleische benaming voor Benzoë, ii, 34.
KERALOTPATTI, ed. Gundert, aangehaald, i, 51.

KERRIE, i, 208, 233.
KERSEN op Tercera, ii, 178.
KHMER, = Kambodja, i, 83.
KIUSIU, eiland, i, 109.
KLEEDIJ, aan de Kust van Coromandel, i, 63; in de Molukken, 81; van Chineezen, 92; van Port. soldaten in Indië, 137; van Portugeesche en Mestiesche vrouwen, 139, vg.; van 't volk in Dekkhan, 170.
KLIMAAT in Indië, i, 156, vgg.
KOCHCHI, zie Cochin.
KODUNGALŪR, zie Cranganor.
KOEIEN, in Goa goedkoop, i, 196.
KOFFIE (Arab. kahwah), i, 107.
KOKOSNOTEN en kokospalmen, i, 57, 77, 121, 128; beschreven in Cap. 56; wijn (onjuist) van, 71; zoo genoemd de Coco-de-mer, 54.
KOKOSOLIE, i, 45, 233, vg.
KOMKOMMERS, i, 225.
KONING HENDRIK (Dom Henrique), i, 2.
KONIJNEN in Indië (onjuist); i, 197; op Tercera, ii, 179.
KONGO, Lopez over, i, XXIV.
KONKAN, i, 43, 46, 113.
KOORN, in Cambaia, i, 42; in China, 87; op de Canarische eilanden, ii, 167; op de Azoren, 177.
KOPER, in China, i, 88.
KRAAIEN in Indië, i, 151.
KRABBEN in Indië, groot van stuk, i, 208, 212.
KREEFTEN in Indië, i, 208.
KRISTAL, ii, 64.
KROKODILLEN, i, 64, 211.
KRUIDNAGELEN, i, 29, 78, 102; ii, 11, 15.
KUMBHA, (Sanskrit), de verhevenheden aan 't voorhoofd van Olifanten (niet testikel), i, 202.
KUNDĀPUR, i, 47.
KUNDURU, d. i. wierook, II, 34.
KWAKKELVOGEL, ii, 179.
KWIKZILVER, i, 102.

L.

LADA (Maleisch woord voor peper), ii, 16.
LAK, in Pegu, i, 67; als sieraad van meubels, 153; inlandsche namen van: Lākha, lāka, enz. ii, 27.
LAMPARDEN (sluiers), i, 38, 101.
LAMPATON, (?) d. i. Chinawortel, ii, 44.
LANCASTER, James, ii, 196.
LANCUA (Maleisch lĕngkwas), d.i. Galangawortel, i, 103; ii, 58.
LANGREN, Arnoldus en Henricus a, kaarten door, i, XXIV.
LANHA, lanho, naam van de onrijpe kokosnoot in Goa, i, 230, 232.
LANKAM, een soort van zijde, i, 101.
LANKIJN, een soort van zijde, i, 101.
LANSAROTE, een der Canarische eilanden, ii, 165.
LAOS, i, 84.
LAPIS Armeniacus, ii, 69.
LARY, stad in Laristān, i, 33.
LARIJN, een zilvermunt, i, 33, 65, 128, 161.
LASCARIJN (Perz. lasjkarī). soldaat i, 175.
LASSO, Barth., cosmograaf, i, XXV.
LAVANDOU, onverklaarde Chineesche benaming van de Galanga, ii, 58.
LAVANGA, Sanskr. naam voor kruidnagel, ii, 23.
LECHY, zie Litji.
LECLERC, aangehaald, i, 37, 228.

Leder, geborduurd, i, 39.
Leeuwen, in China, i, 87; in Indië, 199.
Legaspi, i, 84.
Lequeo pequeno = Formosa; Lequeo major = de Liu-kiu-eilanden, i, 112.
Lerma, Hertog van, brief des Konings van Spanje aan, i, XXIX.
Lery, Jean de, schrijver over Brazilië, i, XXIV.
Leverziekte, geneesmiddel met peper tegen, 2, 17.
Leylon (Port. leilão), d.i. vendutie, i, 126, 132.
Liampo, = Ningpo, i, 87.
Lignum Aloës, i, 103; ii, 11, 40.
Lijmen (limmetjes), in Indië, i, 224.
Lijnwaad uit zeker kruid (de Rameh), i, 66.
Lima Pereira, D. Paulo, ii, 111, 114.
Limoenen van Madagaskar, i, 16; van Mozambique, 19; in Indië, 224.
Linschoten, Jan Huygen van, gaat naar Spanje, in 1576, i, XIX; treedt in dienst bij den Aartsbisschop van Goa, 7; zeilt naar Indië, 8; reis, 12, vgg.; verblijf in Indië en gebeurtenissen aldaar, ii, 81; verneemt zijn vaders dood, 94; wordt aangesteld als klerk van de Cobrança, 107; verneemt zijn broeders dood en besluit naar 't vaderland terug te keeren, 128; verlaat Goa in Nov. 1588; vertrekt naar Cochin, Jan. 1589, i, XXII; ii, 137; passeert de Kaap, 154; krijgt inlichtingen over Maleische landen, 157; vertoeft op Tercera, 175, vgg.; bereikt Lissabon, 2 Jan. 1592, i, XXIII; vertrekt 22 Juli uit Setuval, ii, 210; komt aan in Holland, 2 Sept. 1592, 211; verdere geschiedenis en dood, zie Inleiding.
Lispor, d. i. Ellichpur, stad in Berar, ii, 63.
Lissabon, i, XXIII, 2 vg. e. e.
Litji, vrucht, i. 89.
Livorno, ii, 210.
Loc Sumutri, d. i. Lak van Sumatra, ii, 28.
Lodoicea Sechellarum, i, 54.
Lood in China, i, 88.
Look (knoflook), i, 46.
Londen, i, 35.
Lontar (Jav.), i, 235.
Lopez, schrijver over Congo, i, XXIV.
Lori's in Indië, ingevoerd uit de Molukken, i, 200.
Lovan javy (Arab. Lubān djāwī), d. i. benzoë, ii, 33.
Loytias, een Mandarijnrang, i, 91.
Ludovicus Romanus (Varthema), aangehaald, i, 215.
Lulu, Arab. naam voor paarl, ii, 60.
Lussons (Luzon), zie Philippijnen.
Lutheraan, ii, 208.

M.

Macao, i, 86, 92, 99, 103.
Macuwa, in Oost-Afrika, i, 21.
Macuwen, een volkstam, ib.
Madagaskar, zie San Lorenzo.
Madanagar, zie Ahmednagar.
Madera, eiland, i, 8, 12; wijn. van, ii, 177.
Madremaluco, zie Imād al. Mulk.
Madrid, i, 2, vg., ii, 196; ontvangst van Japansche prinsen, 87.
Maelson, Frans, i, XXVI.
Maertensz, Cornelis, schipper, ii, 206.

MAGADOXO (Makdisjau), i, 25.
MAGALLAAN (Magalhães), i, 84; straat van, XXII; ii, 157, 196.
MAHOMET, Machomet; Wet van, i, 20, 25, 32, 48, 118; Machometisten, 50, vgg., 113, 175; ii, 113.
MAKIAN, een der Molukken, i, 81.
MALABAR, kust van, i, 28, 44, vgg. ii, 3; voorkomen van, 134; zeeroof, i, 53; voortbrengselen uit het plantenrijk, 214; peperhandel, ii, 15.
MALABAREN, in Cochin, i, 175; vijanden der Portugeezen, 46, 53, 130, 139; ii, 89; klassen der bevolking, gewoonten en zeden, i, 182, vgg.; zenden gezanten naar Goa, ii, 88; gebruik van opium, 45.
MALABATHRUM, ii, 58; vgl. Tamālapatra.
MALAKKA, i, 17, 44, 63, 70, 72, 80, 82, 99, 175, 211, 230, 236; ii, 4, 104, 113, 157, 200; voortbrengselen uit het plantenrijk, i, 216, ii, 10, 15, 40; wildegeiten en vermeende gifwerende eigenschap van hun hoorns, i, 207; cassia van, ii, 51; costus van, 56; Pedra do Porco van, 69; factorij der Venetianen te; 81; Engelsche schepen te, 196.
MALAKKA-BOONEN, zie Fava de Malacca.
MALEDIVEN, de, i, 53 vg.; ii, 141; kokosnoten (Coco-de-Mer) van, i, 54, 230, 235.
MALEPUR, zie Meliapor.
MALOKO, Oudjavaansche naam der Molukken, i, 81.
MALUCO, zie Molukken.
MALVADISEN, d. i. Maravedi's, i, 215.
MAMBU, zie Bambu.
MANANCABO (Mĕnangkabau), i, 76.
MANDARIJNEN en oorsprong van dit woord, i, 91.
MANDOR (d. i. Māndū), stad; nardus van, ii, 54; costus van, 56.
MANGALOR, stad, i, 28, 48; ii, 131.
MANGAS de Velludo (Port.), zekere zeevogels, ii, 149.
MANGGA'S, i, 140, 216, vgg, 225; wilde (Port. Mangas bravas), een vermeend vergiftige vrucht, 217; Mangas recheadas (Port.), d. i. atjar 218.
MANGATE, de rivier van Cochin, ii, 136.
MANGELIJN (voor Kanareesch en Tamil mañjāḍi), zeker gewicht, ii, 63.
MANGIAR (l. Manjar) blanco (Spaansch), een meelgerecht, i, 237.
MANGISTANS, i, 223.
MANICA (Tamil māṇikkam), voor robijn, ii, 66.
MANILA (onjuist Manilia), stad, i, 84; Manilias als een andere naam voor de Philippijnen (minder juist), ib.
MANILIAS (Port. manilhas), armringen, i, 139, 203; ii, 62.
MANNA, i, 30, 33; ii, 35, vg.
MANṆĀTTI, Malayālam, zie Maynatto.
MANTUA, stad, ii, 87.
MANU, Wetboek van, aangehaald i, 165.
MANU codiata (Javaansch Manuk dewata), d. i. Paradijsvogel, i, 81.
MÃO (Port.), het gewicht Maund, i, 163; vgl. Hand.
MAR Abraham, Aartsbisschop van Angamale, i, 59.
MARANA, vermeende Arab. naam voor de Datura, i, 142.

MARCUS Paulus (Marco Polo) i, 175; vgl. Yule.
MARGARITAS, ii, 60.
MARKTEN, te Cananor, i, 48; te Goa, 126.
MARO, voor kokosboom, i, 230.
MARTAVAN, stad, i, 67, 69.
MARTAVAAN, i, 69, 177.
MARTYR, Petrus, een schrijver over Amerika, i, XXIV.
MAS, (Javaansch) een gewicht, i, 102.
MASCARENHAS, D. Francisco, Onderkoning te Goa, i, 27; ii, 90; treedt af en vertrekt naar Portugal, 93.
MASCARENHAS, D. Jeronimo, ii, 91.
MASCARENHAS, D. Julianus, ii, 90; sneuvelt, 91.
MASCATE, i, 31, 33, 37, 45.
MASLAC, Turksche naam voor opium, ii, 46.
MASTBOOMEN in Malabar, i, 48.
MASULIPATAM, i, 58; katoenen goederen vervaardigd te, 63.
MASSA, d.i. foelie, i, 78.
MATAVAQUAS (Matavaccas), slachtplaats in Goa, ii, 14.
MATEN en gewichten, op Java, i, 78; in China en Malakka, 102; in Goa, 163.
MATTA (Sanskrit), dol, van olifanten in den bronsttijd, i, 205.
MATTIOLI, aangehaald, ii, 52.
MAUKTIKA, Sanskrit voor paarl, ii, 60.
MAUND, een gewicht, zie Mão.
MAURITS, Prins, i, XXVI.
MAXIMILIAAN, Keizer, i, 4.
MAYNATTO, d. i. wasscher, bleeker, i, 172.
MECERY, d. i. Misrī, Egyptische (opium), ii, 45.
MECOM, zie Mekong.
MECONIUN (bedoeld *μηκώνιον*), Grieksche benaming voor heulsap, ii, 46.
MEDIDA (Port., Spaansch), een maat, i, 163.
MEERKATTEN, i, 200.
MEES, Jules, aangehaald, i, 7.
MEIRINHO, Port., zijn taak aan boord en bezoldiging, i, 10.
MEKKA, i, 25, 52; zeeëngte van, 40.
MEKONG, rivier, i, 83.
MELIAPOR, oude naam van St. Thomas, bij Madras, i, 58, 60.
MELINDE, in Oost-Afrika, i, 13, 22 vgg., 28, 30, 44, 178; ii, 101, 110.
MELIQUE Verido (Malik Berid), i, 115, 118.
MELLO, (Martim Affonso de), ii, 110.
MELLO, D. de, i, 19.
MELOENEN, in Indië, i, 224.
MENDOÇA (gespeld Mendossa), Fernando de, Admiraal, ii, 96.
MENDOÇA, Gonçalez de; diens *Historia* aangehaald, i, 86, 93, 95.
MENEZES, de, schrijver van *Portugal restaurado*, i, 3, 5.
MENEZES, D. Duarte de, benoemd tot Onderkoning, i, 25, ii, 92; aankomst te Goa, 94; dood, 115; begrafenis, 117.
MENEZES, Gonsalo de, bevelhebber te Ormuz; zijne behandeling van vier Engelsche kooplieden, ii, 82.
MENEZES, Jorge Tubal de, bevelvoerder van Mozambique en Sofala, ii, 93.
MERCATOR, kaarten van, i, XXV.
MERICKE (Sanskrit, enz. maricha), d. i. peper, ii, 16.
MERMILLADEN, (Marmeladen), i, 33.

MESQUITEN (moskees), i, 187.
MESTISEN (Port. Mestiços), halfbloeden, i, 20, 125, 132, 170; Mestiesche vrouwen, 139, vgg.
MEXICO, i, 85.
MIDDELBURG, in Zeeland, i, XXVI.
MIEREN in Indië, witte, i, 198; roode, 199; mierenplaag, 198.
MILAGU-TANNIR, Tamil, peperwater, i, 140.
MILREIS, waarde van, i, 9.
MISAMOCHA, bedoeld Nizam Sjah, i, 118.
MISRI, Arab., d. i. Egyptisch, ii, 45.
MISCHAL (Mithkāl), een gewicht, ii, 48.
MOCADON (Port. Mocadão, uit Arab. mukaddam), hoofd der bootsgezellen, i, 176.
Moços da camara, do numero, do serviço, koningsdienaren, i, 129.
Moços Fidalgos, een eeretitel, i, 129.
MOESSONS, i, 23.
MOHADUM Coja, i, 116.
MOHAMMED; gewaand graf van hem te Mekka, i, 25, 52.
MOGLI, d. i. Bassia latifolia, ii, 7.
MOGOREN, d. i. Mongolen, i, 113, 117.
MOHAMMEDAANSCHE dynastieën in Zuid-Indië, ii, 115, vgg.
MOHAMMEDANEN, zie Mahometisten en Mooren.
MOHAMMED Choda Bendeh, ii, 100.
MOLUKKEN, i, 72, 79, vgg.; ii, 172; kruidnagelen van, i, 81.
MOLUNGA (voor Malayālam mulagu), d. i. peper, ii, 16.
MOMBASSA, eiland en stad, i, 25.
MONCADON, zie Mosandam.
MONOMOTAPA, i, 179; goudmijnen van, 22 vg.
MOOREN, d. i. Mohammedanen, i, 25, 50, in Mozambique, 20; blanke Mooren in Cananor 48; in Goa en verder in Indië, 149, 174, 186; in Noord-Afrika, 7, 92.
MORAES, Dom S. de, bisschop i, 111.
1. MORDEXIJN, een ziekte, i, 158, 251; ii, 4.
2. MORDEXIJN, naam van een visch, i, 208.
MORIS, foutief voor Mauz, d. i. pisang, i, 228.
MORISCO'S, verdrijving van de, i, XXIX.
MOROYS (peper), ii, 16; vgl. Meriche.
MORXI, zie 1. Mordexijn.
MOSANDAM, Kaap, i, 31, 33.
MOSKEEËN, zie Mesquiten.
MOSSELEN, in Indië, i, 208.
MOSSELIAET, voor Muskus, i, 87, 101; ii, 11, 33.
MOTI, een Indische naam voor paarl, ii, 60.
MOTIR, een der Molukken, i, 81.
MOTTEN, i, 199.
MOUCHERON, Balth. de, i, XXV.
MOUROS (Port.) = Mooren.
MOZAMBIQUE, i, 14, vgg., 72, 175, 180; ii, 99, 146: fort van i, 19; haven, 17; natuurvoortbrengselen, 19, 21, olifanten uit, 203; ambergris van, 23; bevolking, 20; Zwarten, 21, 178; Portugeesch bestuur, 21.
MULLIGATAWNY, i, 140.
MUSA, pisang, uit Arab. mauz, ontleend aan Sanskrit mocha, i, 228.
MUSKATEN-bloemen, ii, 15.
MUSKUS, i, 101; ii, 31; -dieren, i, 87; ii, 31; verkeerde meening daarover, 32.
MUSKUSRAT, i, 198.
MUSSCHEN, in Indië niet inheemsch, i, 197.

MUSULEPATAN, zie Masulipatam.
MUTU (Malayālam muttu), d. i. paarl, ii, 60.
MYNA (al. Delmina) in West-Afrika, ii, 33.
MYROBALANEN, ii, 52; in Cambaia, Balaghāt, Goa, Malabar, Bengalen, ib.
MYRRHE, i, 30, 33; ii, 33, 35.

N.

NAGELEN, zie Kruidnagelen.
NAGELS, lang gedragen door de.
NAIFE, Spaansche benaming voor zekere diamanten, ii, 64.
NAIRS (Nairos), i, 50; hun zeden en gewoonten, 182, vgg.
NAMBŪRI's (voorname Brahmanen in Malabar), i, 183, 186.
NANA (ananas), i, 212.
NANDI, de stier van Çiwa, i, 194.
NANGASAKI, haven van, i, 103.
NANKIN, stad, 87.
NARDUS, ii, 54.
NAREL, kokosnoot, i, 230.
NARSINGA, oneigenlijk, als naam voor Bisnagar, waar N. als vorst heerschte, i, 58, vgg., 117, 192.
NASSAU, Kaap, i, XXVI.
NATAL, Terra do, i, 15; ii, 146.
NAVARRE, Koning van (Hendrik IV), ii, 197.
NAYQUE (Nāyak), i, 119.
NEARCHUS, vlootvoogd van Alexander den Groote, i, 32.
NEDERLANDERS, te Goa, ii, 83, 114, 117, 119; op Fayal; 176, 186; vliebooten van, 193.
NEDERLANDSCHE hulken te Tercera, ii, 197.
NEGAPATAN, stad, i, 58; hoek van N., 55.
NEGOTANA, stad, i, 115.
NEURENBURG, kunstige werken uit, ii, 182.
NEWBURY, John, te Ormuz, ii, 81; gevangen gezet te Goa, 82; ontsnapt, 86.
NHUBERS voor Newbury.
NICOLU, Niquilu; Arabische zeeroovers van, ii, 102.
NIEUW-GOA (Goa Nova), i, 25.
NIEUW-SPANJE, i, 77, 81, 85.
NIGER = Cuama, rivier, i, 22.
NIHOR (Maleisch niur), d.i. kokosnoot.
NIJL, i, 175; bron van den, 22; krokodillen daarin 64; vergeleken met de Mekong, 83.
NILCANDI, een edelsteen, ii, 65.
NINGPO, provincie van China, i, 87.
NIPA; gegiste sap uit den Nipapalm, i, 71, 234.
NISA MALUCO (d.i. Nizām al Mulk), i, 114, vg.
NISAMOXA (d. i. Nizām Sjāh), i, 118, 216; ii, 11.
NÖLDEKE, aangehaald, i, 119.
NORWA, passo de, een der Passo's te Goa, i, 124.
NOSSA Senhora da Concepçāo, schip, ii, 127, 137; vgl. 156.
NOSSA Senhora da Sencao (hetzelfde als Ascension), schip, ii, 106.
NOTEMUSKAAT, op Ceilon, i, 57; op Java, 78; op Banda, 80; in Pahang, 83.
NOTEMUSKAATOLIE, i, 103.
NOVA, João de, ontdekker van St. Helena, ii, 158; van Ascension, 162.
NOVA Zembla, i, XXV.
NOYRAS, zie Lori's.
NYAGRODHA (Sanskrit), Fiscus Indica, ii, 1.

O.

O AX (Port), zekere ziekte, ii, 183.
OBY (of Quiliman), rivier, i, 23.
OESTERS, in Indië, i, 208.
OGYRIS, vermeende oude naam van Ormuz, i, 32.
OKKERNOTEN, i, 33.
OLA, OLLA, (Malay., ola, Tam. ōlei) d. i. palmblad, i, 231, 235.
OLAM (Hunan), provincie van China, i, 93.
OLDENBARNEVELDT, J. van, i, XXVI.
OLHO DE BOY (Port. voor Ossenoog), zekere wolkenvorm, ii, 147.
OLHOS DE GATO (Port.), kattenoogen, i, 43; ii, 67.
OLIE, in Cambaia, i, 42; in Daman, Bassein en Chaul, 45; in Cananor, 48; van kokosnoten, 233.
OLIFANTEN, vermeende, op Madagaskar, i, 15; jacht daarop in Oost-Afrika, 19, 179; op Ceilon, 57; in Bengalen, 201; witte voor heilig gehouden in Pegu, 68, en oorlog erom, 70; in Siam, 70; eenige in China, 87; algemeene beschrijving van olifanten in Indië, Ceilon, enz., Cap. 46, blz. 201, vgg.; hun verstand, 204; hun dankbaarheid, 205.
OLIFANTSTANDEN, wapens van, i, 179.
OMURA, in Japan, koning van wordt Christen, i, 109, vg.
ONOR (Honavar, Honore), stad, i, 28, 47; ii, 131.
ONZE LIEVE VROUWE ANNUNCIAÇÃO, schip, ii, 148.
ONZE LIEVE VROUWEN KROON; zie Coroa.
ONZE LIEVE VROUW VAN NAZARETH, schip, ii, 111.
ONZEDELIJKHEID van Mestiesche Portugeesche en Indische Christen vrouwen, i, 137, 141, vgg.
OORWORMEN, i, 199.
OPHIR, vereenzelvigd met Chersonesus Aurea, i, 74.
OPIUM, i, 43; plaats van herkomst en gebruik, ii, 45, vg.
OQUIAM (Hu-kwang), provincie van China, i, 93.
ORANJE, Prins van, bericht van diens dood, ii, 94.
ORANJEAPPELS, op Madagasker, i, 15; in Mozambique, 19; op Ceilon, 56; in China, 89; in Indië, 224; op St. Helena, ii, 159.
ORISSA, i, 62, 193.
ORMUZ, i, 30, vgg., 72, 175; ii, 36, 60, 67, 100, 116, 156; handel te, i, 32, 45, 127; klimaat van, 35; wormziekte, 36; Mangga's in, 216; kapiteinschap van, zeer voordeelig, 36; komst van vier Engelschen, ii, 81.
ORTA, Garcia da, zie Garcias.
ORTELIUS, diens kaarten, i, XXV.
ORYX, vermeende, op Madagaskar, i, 16.
O SANGUE (Port. vóor: het bloed), zekere in de Azoren voorkomende ziekte, ii, 183.
OSSEN, koeien en buffels, worden voor heilig gehouden en niet gegeten door de Canara's en Decanijns, i, 170; ossen op Tercera, ii, 181.
OSSENPASSIE, i, 36.
OUESSANT, ii, 211.
OVERSPEL, straf op, bij vrouwen, i, 65; bedreven door de vrouw van Frans Coningh, ii, 121.
OVIDIUS, aangehaald, ii, 145.

Oviedo, schrijver over Amerika, i, xxiv; aangehaald, 213, 228.

P.

Paap Jansland, i, 23, 175; ii, 35.
Paarden, uit Arabië, i, 28, 33, 126; waarde in Indië, 37.
Paarlemoerwerk, ii, 62.
Paarlen, van Bahrein, i, 31; van Mascate, 33; van Ceilon, 57; ii, 60; van Hainan, i, 85, 88; ii, 61; van de Perzische Golf, 60; van Borneo, 60; van West-Indië, 80; waardij ib.
Paarlvisscherij, ii, 60, vg.
Pache (Malayālam pachcha), ii, 66.
Pacona, naam van de pisang in Brazilië, i, 228.
Paguina, zie Paquian.
Pagode, een munt, i, 128, 161; ii, 132.
Pagodes, d.i. tempels en afgodsbeelden, i, 189; ceremonien, 51, 150, 152; eeden bezworen bij een afgod, 172.
Pahang, zie Pan.
Pahlavi-inscripties in Zuid-Indië, i, 59.
Paiol, mv. Paios (Port voor bergplaats, hok, enz.) ii, 135.
Pairar (Port.), ii, 143, 147.
Palan (Malayālam palam), d.i. een rijpe pisang, i, 228.
Palastina, Joden uit, i, 187.
Palla (d. i. Maleisch, Javaansch pala, uit Sanskrit phala), notemuskaat, ii, 25.
Pallenges, soort booten, ii, 107.
Palma, la, een der Canarische eilanden, ii, 163.
Palmboombeestjes, i, 200.
Palmboomen, in Mozambique, i, 19; in de Malediven, 54; in Bardes, 121, 172.
Palmwijn, i, 125.
Pelo d'Aguila, d. i. agallochum, i, 83, 85, 102; ii, 40.
Palo de Cobra, d. i. slangenhout, ii, 38.
Paludanus, Dr. Bernard, (eig, ten Broecke), i, xxiii; zijn in den tekst van 't Itinerario opgenomen. Aanteekeningen vindt men in Cap. 1 en verder tot Cap. 83.
Pam, d i. Hindī pān, betelblad ii, 10.
Pampano, een visch, i, 208:
Pan, d. i. Pahang, i, 83; ii, 69.
Panane (Ponnani) stad, i, 53; ii, 89, 134.
Panas, Panasa, Panax (Sanskrit panasa), broodvrucht, i, 214.
Pangaio, soort van boot in Afrika, i, 22.
Pangijn (Pangim), een naam van Nieuw Goa, i, 27, 124.
Pangolin, schubdier, i, 209.
Papa, een soort van broodvrucht, i, 214.
Papaya, vrucht, i, 224.
Papegaaien, i, 200.
Papier, in China, i, 96.
Papo (Port.), testikel van 't muskusdier, i, 88.
Paquian, d. i. Peking, hoofdprovincie van China, i, 87, 93.
Paquouer, naam der pisangplant in Brazilië, i, 228.
Paradijs, ligging van 't, i, 31.
Paradijsappel, een naam voor pisang in 't Heilige Land, i, 228.
Paradijshout, (Lignum Aloës), ii, 41.
Paradijsvogels, i, 81.
Paranda, stad in Dekkhan, i, 116.
Parcel (Port.), bank, ondiepte, i, 14.

PARDAO, een munt, i, 37, 54, 128, 130, 161, 200, 207, 213, 232, 235; ii, 41, 84, 126, 133.
PARIJATAKA, Sanskrit, eigenlijk Erythrina Indica, ii, 5.
PARISATICO, d. i. Nyctanthes, ii, 6.
PASSAROS DO SOL (Port.), d. i. paradijsvogels, i, 81.
PASSOS, d. i. toegangen, poorten, van Goa, i, 123, vg.
PATACHO, Port. voor adviesjacht, ii, 202.
PATAMAR, d. i. koerier, i, 172; ii, 85.
1. PATANE, stad en rijk op 't Maleische Schiereiland, i, 83.
2. PATANE, in Behar (?), i, 206.
PATE (Patta), in Oost-Afrika, i, 23; ii, 101.
PATECA, watermeloen, i, 224.
PATHANS, staten der Pathans, in Indië, i, 206.
PATRIJZEN, op St. Helena, ii, 159.
PAUS, bezoek van Japansche prinsen bij den, ii, 87.
PAZAR, d. i. Bezoar, ii, 68.
PEDIR, i, 76.
PEDRA Armenia, d. i. Lapis Armeniacus, ii, 69.
PEDRA bianca (Port. branca), rots van Bintan(g), i, 82.
PEDRA do Bazar (Bezoar), ii, 68.
PEDRA DE Cevar (Port.), zeilsteen, ii, 67.
PEDRA do Porco (Port.), z.g.n. Varkenssteen, i, 69.
PEDROTALLAGALLA, berg op Ceilon, ii, 56.
PEGU, i, 44, 67, vgg., 177; Port. handel op, 63; ii, 15; Koning van, verslaat den Koning van Siam, i, 70; zijn bemoeiingen met den tand van Buddha, 191; olifanten in, 68; 201; lak, 67; beryl, ii, 64; andere edelgesteenten, i, 67; ii, 66; mangga's, i, 216; zeden, 68, vg.
PEIXE serra (Port.), een visch, i, 208.
PENEDO de Sam Pedro, klip in den Atlantischen Oceaan, ii, 163.
PEPELINI (Piper longum), ii, 16.
PEPER, i, 102; ii, 15, vgg.; contrabande, ii, 138; peperhandel, 28; groeit in Spunda, 71; ii, 15; op Java, Sumatra, in Malakka, Malabar, ii, 15; Canarijn peper, ib.; inlading van, in Malabar, ii, 15, 131; prijs van inkoop, 132.
PERA, d.i. Perak, i, 72.
PEREIRA, Nuño Velho, i, 23.
PEREIRA, Pedro Homen, ii, 110.
PERNAMBUCO, ii, 198.
PEROLA (Port. voor paarl), ii, 60.
PERSINTOS (Port. percintos), bindsels, i, 42.
PERZEN, i, 30, vgg., 150, e.e.
PERZIË, i, 30, 33, 86, 117, 161, 198; ii, 110; manna uit, 35; turkooizen, 67.
PERZIKEN, op Tercera, ii, 178.
PERZISCHE Golf, i, 31.
PEST, in Spanje en Portugal, i, 3; onbekend in Indië, 160.
PHILIPPIJNEN ook genaamd Lussons, i, 224; behoort aan Spanje, 84; een deel der inlanders tot het Christendom bekeerd, ib; rijk aan voortbrengselen 85; handel der Chineezen, 88; bezocht door een Engelsch schip, ii, 157.
PHRIXUS, ii, 145.
1. PICO, d. i. pikoel, i, 101.
2. PICO, een der Azoren, ii, 175, 182.
3. PICO van Canarië (al Pico de Teyde), ii, 187.

PIÑA (Pinha), d. i. ananas, i, 212.
PINANG, Maleisch voor betelnoot i, 143.
PIRENNE, aangehaald, i, 9.
PISANG, vrucht, i, 226, vgg.; de bladeren dienen tot tafellaken en servet, 252.
PLANCIUS, aardrijkskundige, XXV.
PLATANUS (Spaansch platano), d i. pisang, i, 228.
POH of Kĕpoh djĕnggi (Jav.), pauh djanggi (Mal.), i, 54.
POKHOUT, ii, 44.
POKKEN (Venerische ziekte), ii, 41.
POLIAS, een lage kaste in Malabar, i, 183, 186.
POLL, Nikolaas, geneesheer van Karel V, ii, 43.
POMPOENEN, van Madagaskar, i, 16.
PORSELEIN, van China, i, 88, 153.
PORTO GRANDE (Chittagong), i, 65.
„ PEQUENO (Satgong), i, 65.
„ San(c)to, i, 12.
PORTUGAL, handelsbetrekkingen met Holland, i, XIX; betwiste troonsopvolging, 2, vgg.; uitzending van Onderkoningen, hun aanstelling en bestuur, i, 146, vgg. Cap. 32; uitvoer van peper naar, ii, 15; van kruidnagelen, 22; bezoek van Japansche prinsen, i, 110; ii, 87.
PORTUGEEZEN, passim; in Mozambique, 23, vgg.; in Bengalen, 65; in Malakka, 72; beperken den handel der witte Mooren in Indië, 48; beletten Spanjaarden handel te drijven in de Molukken, 81; gevestigd in Makao, 99; in Goa, 121, vgg.; hun gewoonten in Indië, 125, vgg.; rangen en titels, 129; krijgszaken, 138; huiselijke gebruiken, etiquette, enz., 132, vgg.; gewoonten der Port. vrouwen, 139; onkuischheid, 141; inkomsten van pacht en tollen, 171; slavenhandel, 32; gehaat bij de Malabaren, 46, 53, 130, 138; geschillen met Nairs, 184; behandeling van Joden en Mooren, 186, vgg.; op Ceilon, 56, 191; conflicten met de Malabaren, ii, 89; met de Turken, 100; met de Arabieren, 101, met Djohor en Atjeh, 109, met de Engelschen, 171, vgg.
PORY, eiland met tempel (al. Elephanta), i, 190.
PRASIO, eiland, i, 18.
PROVEADOR (Provedor), ambt, i, 10.
PRUIMEN, op Tercera, ii, 178.
PTOLEMAEUS, aangehaald, i, 32.
PUCHO, d. i. costus, ii, 56.
PUL, als naam voor de Nyctanthes, ii, 6.
PULI (Malabaarsch en Tamil puli), d. i. tamarinde, ii, 49.
PUNTA DEL GADA, op 't eiland St. Michiel, ii, 184.
PUTGERS, scheepsjongens, gering zeevolk, ii, 136, 138, 140, 171; bezoldiging, i, 10, 12.
PYRARD, aangehaald, i, 141.
PYSANG, d. i. Pisang, i, 228.
PYTHAGORAS, zijn wet betracht in Indië, i, 42, 150, 167.

Q.

QUEBEB, zie Cubebe.
QUEBULA, d.i. Terminalia chebula, ii, 52.
QUEDA (Kedah), i, 71, vg.
QUELLI (Hindī keli), d.i. pisang, i. 228.
QUEURA (?) heet een Arab. woord te zijn voor roos (ziekte) i, 213.

QUICHEO (Kwei-tsjii), provincie van China, i, 93.
QUILON, zie Coulon.
QUYLCRUIJT (Kwijlkruid), ii, 54.
QUIL of Quirpele (Tamil kīri, kīrippillei), ichneumon, ii, 39.
QUILAT (karaat), ii, 70, vgg.
QUILIMAN, rivier, i, 23.
QUILOA, stad, i, 18, 25.
QUINDOR (Chandor), stad; mangga's van, i, 216.
QUINIONES, Alvaro Flores de, vlootvoogd, ii, 190, 193, 195.
QUINTAAL, een gewicht, i, 29, 47; ii, 131, 184.
QUINZAY (King-su), hoofdstad, n.l. Peking, i, 94.
QUIRFA, d.i. kirfah, Arab. naam voor kaneel, ii, 17.

R.

RADIJZEN, in Indië, i, 225.
RAJA Singha, genaamd Raju, heerscher van Ceilon, i, 56; belegert Colombo, ii, 111; trekt af, 112.
RALEIGH, Walter, aangehaald, ii, 202.
RAMOS (Ramas), Kaap, grens van Malabar, i, 47.
RAMUSIO, aangehaald, i, 213.
RAPTA, oude naam van Quiloa, i, 25.
RASAMALA, Jav. en Maleisch, i, 103.
RATTEN in Indië, i, 198; zie ook Muskusrat en Bandicota ratten.
REAAL van achten; waarde van, i, 9, 101, 127, 162; ii, 190, 201; Realen in Indië ingevoerd, i, 8.
RECHATAS, zekere stof, i, 63.
REDI, F., aangehaald, i, 207.
REINAUD-FAVÉ, aangehaald, i, 97.
REINOL, mv. Reinoes, een uit het moederland gekomen Portugees, i, 141.
REIS, waarde van, i, 9, 161.
REISGESCHRIFT, door V. Linschoten, i, XXIV, 5.
RESONUALLE, soort van myrobalanen, ii, 52.
RESPONDENTE, zeker beambte, i, 50.
RETRES (Port. retroz), gedraaide zijde, i, 101.
REVENGE, schip van R. Grenville, ii, 202; schipbreuk der, 206.
REYSBUTOS, d. i. Rājputen, i, 113.
REYS MAGOS, klooster te Goa, begraafplaats van Onderkoningen, ii, 115.
REZENDE, Garcia de, aangehaald, i, 69.
RHABARBER (Port. rhuibarbo), ii, 35.
RHASES (Razi), aangehaald, i, 228, vg.; ii, 4,
RHINOCEROS, i, 67, 206; vermeende eigenschappen van hun hoorn, 207.
RIBEIRO Pacheco, Ber nardim, ii, 198.
RIJST, op Madagaskar, i, 16; in Cambaia, 42; in Daman, Bassein en Chaul, 45; in Onor, 47; in Bengalen, 65; op Java, 77; in China, 87; in Japan, 109; inkomsten der Japansche koningen van, 109; soorten van, te Goa, 163 vg.; dagelijksch voedsel der Canarijns 164.
RIO de la Plata, i, 14.
ROBASSEN, een soort van robijnen, i, 43; ii, 66, 79; op Ceilon, i, 57; in Pegu, 67.
ROBIJNEN, op Ceilon, i, 57; in Arakan en Pegu, 67; soorten van, ii, 65, vg.; waardij, 75, vg.; witte robijnen, 64.

Roca Nova, vindplaats van espinellen, ii, 79.
Roca Velha, plaats waar de beste diamanten vandaan komen, ii, 63.
Rome, Japansche prinsen gaan naar Rome, i, 7, 59, 110; ii, 87.
Rompe, Nederl. voor minderwaardige notemuskaat (bij vergissing), ii, 22.
Roode Meer (R. Zee), i, 20, 25, 30, 45, 178; ii, 15.
Rosalgate, Kaap, i, 30, vg. 33, 157.
Rosamallin, d. i. Rasamala, Liquidambar Altingiana, i, 103.
Rosquilhos (Port.), krakelingen, i, 136.
Rotan, i, 67.
Roxent, Cabo de (Cabo de Roca) i, 2.
Roxo, Kaap, i, 12.
Rozijnen, i, 33.
Rudolf, Keizer, i, 4.
Rukh (Roc), legendarische vogel, i, 16.
Rumis (Rumos, Ruymen), bewoners van het Turksche Rijk, i, 40, 114 vg.
Rundvleesch, door Hindoes niet gegeten, i, 150.

S.

Sabayo, Mohammedaansch hoofd van Goa, i, 119, vg.
Sacar mambu, d. i. Bamboesuiker, ii, 3.
Sacay, stad in Japan, i, 108.
Saccolaa, foutief voor Cacola, d. i. Arab. kakolah, cardamom; k. kabīr, groote; çaghir kleine, (uit Sanskrit kakkola, ii, 76.
Saffier, op Ceilon, i, 57; in Pegu, 67; witte, ii, 64.
Sakkara (Konkanī enz.), zie Jagra.
Salamanca, i, 3.
Salsette, provincie, i, 121, 123, 171; eilandje bij Bombay, rotstempels aldaar, 189.
Salva Nayque, een potentaat in Dekkhan, i, 119.
Samarrut (Arab. Zumurrud), d. i. smaragd, ii, 66.
Samatra, zie Sumatra.
Samorijn (Sāmudri), de Vorst van Calecut, i, 49; ii. 88.
Samudra, i, 43.
Sancta Crus, zie Santa Cruz.
Sandelhout, i, 16, 43, 79, 102; ii, 37.
Sanguiceo, haven in Konkan, een zeerooversnest, ii, 89, vgg.
Sanguinetti, aangehaald ii, 52.
Sanguinho-hout op Tercera, ii, 181.
Sanguis Draconis, (Drakenbloed), i, 102.
Santa Croce, provincie, i, 212.
1. Santa Cruz, Markgraaf van, i, 6.
2. Santa Cruz, schip waarop v. Linschoten terugkeerde, i, 129; onder zeil, 131, 137; passeert de Kaap, 154; komt aan op St. Helena, 156; op Ascension, 162; te Kaap Verde, 164; bereikt de Azoren, 169; aangevallen door Engelsche schepen, 170; bereikt Lissabon, 210.
Santa Crusada, la, gulden jubilee of aflaat van Rome, ii, 106.
Santa Helena, eiland, i, XXII, 211; ii, 126, 137, 143, 152; dieren en vruchten op, ii, 158, vg.
1. Santa maria een der Azoren, ii, 175, 185.

2. SANTA MARIA, schip, ii, 93, 111, 127, 137, 156, 161.
S. ALBERTO, schip, ii, 94, 111.
S. ANTONIO, schip, ii, 111, 127, 137, 156.
S. BARBORAN, dorp op Tercera, ii, 184.
S. BORONDON (St. Brandaan), eiland van, ii, 167.
S. CHRISTOFFEL, schip, ii, 127, 137, 156.
S. DOMINGO, eiland, ii, 192, 208.
S. FELIPE, zie S. Philippus.
S. FRANCISCUS (S. Francisco), schip, i, 8, 13, 17, 26, 28; ii, 111.
1. S. JAGO, een der Passos te Goa, i, 123.
2. S. JAGO, schip, i, 17; verlies van, ii, 95.
S. JACOB = S. Jago, schip, i, 8, 17, 26, 28.
S. JORGIE, een der Azoren, ii, 169, 175, 185, 207.
S. JORIS, eiland bij Mozambique, i, 18.
1. S. LAURENS (Lorenço), schip, i, 8, 17, 28; ii, 88, 94, 109.
2. S. LAURENS, klooster, i, 4.
S LORENZO (Laurens), naam van Madagaskar, i, 93, 95, 141; ii, 93, 165; waarom zoo genoemd, i, 15, 17.
S. LUCAS (Lucar) de Barameda, i, xx, 1 vg.; ii, 195.
1. S. MICHIEL, een der Azoren, ii, 175, 181, 198, 201, 207.
2. S. MICHIEL, kerk van, op Salsette, i, 189.
S. PAULO, schip, ii, 203.
1. S. PEDRO, droogten bij Goa, i, 211.
2. S. PEDRO, schip, verzeilt, i, 211.
S. PHILIPPUS, schip, i, 8, 13, 17, 28; S. Felippe, ii, 106, 109; genomen door Drake, ii, 88.
S. SALVADOR, schip, i, 8; ii, 95, 105, 111, 156.
S. SEBASTIAN, dorp op Tercera, ii, 184.
1. S. THOMAS, legenden van zijn prediking en wonderen in Indië, i, 59, vgg. van zijn marteldood, 61; zijn gebeente te Meliapor, 62. Naar hem genoemd S. Thomas (Thome), bij Madras, 79.
2. S. THOMAS (Thome), eiland bij de kust van Guinea, i, 13, 20, 26.
3. S. THOMAS, een goudmunt, i, 161.
S. THOMAS, Christenen, zie Christenen.
S. THOME, schip, ii, 106, 127, 137, 141, 146, 152, 156.
SANT(H)ON, een Turksche munt, i, 128.
SAN VINCENTE, Cabo de, i, 2; ii, 195.
SAPANHOUT, i, 83, 102.
SARAMA Perymal (Chērāmān Perumāl), de beroemde Samorijn, i, 51.
SARAMPURAS (Salempores), een katoenen stof, i, 66, 79.
SARASO (Javaansch sarasah), een fijne kleedingstof, i, 63, 78.
SARGASSO, een zeegewas, ii, 164, 168.
SARGASSO-ZEE, ii, 164.
SARRIJN, (Hindi sāri), zeker weefsel, i, 66.
SASSETTI, aangehaald, i, 4.
SATAK (Oudjav. satak), een bepaalde geldsom, i, 78.
SATEPOSAS = Satopasas, zekere stof, i, 79.
SATI (Engelsch Suttee), i, 166.
SATIJN, vervaardigd te Chaul, i, 45.
SAWAH in Perzië, i, 119.
SAVOIJE, Karel Emmanuel, Hertog van, ii, 94.

S'AVULI, een fijne stof, i, 38.
SAXI (?), provincie van China, i, 93.
SCALIGER, J. C., aangehaald, i, 89.
SCHAPEN, vetstaartige, i, 19.
SCHIEDAM, ii, 206.
SCHILDER, geschiedenis van een Engelsch, die Jezuiet gemaakt werd te Goa, ii, 83.
SCHILDPADWERK, ii, 63.
SCHIMMAN, aan boord, bezoldiging, i, 9.
SCHOTTEN, handel drijvende op de Azoren, ii, 184.
SCHRIFTORIEN, i, 39, 45; ii, 62, 181.
SCHEURBUIK, op de Port. schepen, i, 18; betel als middel daartegen, ii, 8.
SEBAR (Arab. sibār), aloë, ii, 54.
SEBASTIAAN, Dom, Koning, i, 7; ii, 93, 106.
SEIZOENEN in Indië, i, 155.
SEMPER viva (of Aloë), zeker kruid, i, 213.
SENA, nabij Mozambique, i, 21.
SENORIJNS, een pisangsoort, i, 227.
SERAPION, aangehaald, i, 228; ii, 4.
SERCANDA (Sanskrit çrīkhaṇḍa), benaming voor sandel, ii, 37.
SERRINOS, bedoeld Citrinos.
SETO piloto (Sotapiloto), aan boord, bezoldiging van. i, 10.
SETUBAL, ii, 128, 191.
SEVILLA, i, XIX, 2 vgg.; ii, 190, 193.
SIAM (Sian, Syon), i, 63, 67, 69, 88; witte olifanten in, 201; uitvoer van peper naar, ii, 15; Benzoë in, 33; van Lignum Aloës in, ii, 40; Cassia in, 51; Koning van Siam, zijn bemoeiïngen met den tand van Buddha, i, 191.
SIFFARDAN, stad, i, 114.
SIHALA, Sanskrit Simhala, zie Ceilon.
SILVA, João Gomez da, bevelvoerder van Ormuz, ii, 93.
SILVEIRA, G. de, Jezuïet, i, 179.
SINÇA (Sjensi), provincie van China, i, 93.
SINDE, rivier, zie Indus.
SINDE (Sindh), land, voortbrengselen van, i, 45, 170.
SINGADY, Javaansch Srigading, ii, 6.
SINGAPURA, i, 64, 70, 82; Cabo de, 72, 82.
SINGHALEEZEN, i, 55, vgg.
SINOSURA, d. i. Cynosura, misverstaan, i, 82.
SINTRA, zie Cintra.
SIRI, betel, ii, 10.
SITOR (Chītōr), stad, ii, 54; nardus van, ib.; costus van, 56.
SIXTUS V, Paus, i, 110; ii, 95.
SJAH ISMAEL SūFī, i, 118.
SJAH TAHMASP, i, 119; ii, 100, 105.
SLANGEN, i, 199; zwemmende slangen bij de Indische kust, i, 26; beet van, genezen door slangenhout, ii, 39; door costus, 57; slangenbezwering, i, 151.
SLANGENHOUT, (Port. Pao de Cobra), ii, 38.
SLAVEN, ingevoerd uit Mozambique, i, 23; handel in, te Goa, 126; werk van slaven en slavinnen, 127.
SLUIS in Vlaanderen, i, 62.
SMAK (SUMACH), looiersboom, ii, 52.
SMARAGDEN, ii, 65; waardij, 77, vg.
SOCOTORA, eiland, i, 25; ii, 54
SOCOTORINA (Aloë), i, 25; ii, 54.
SODOMIE, in Pegu, i, 69.
SOFALA, (Arab. safla) i, 18, 21, vgg.; ii, 7, 95, 99, 116; fort in, i, 22; amber van, ii, 30.
SOLAPOR (Sholapur), stad, i, 116.
SOLDATEN, Portugeesche, in Indië,

positie van, i, 128, vg.; gewoonten van ongehuwde, 136; hard lot van, 137; weinigen keeren naar 't vaderland terug, 138.
Sousa, diens Oriente Conquistado aangehaald, i, 148.
Sousa Coutinho, Manuel de, zie Coutinho.
Spaansche vloot, verslagen door de Engelschen, ii, 170; gevechten met Engelschen, 169; gevecht met. R. Grenville, 202.
Spaansche Joden, hebben geloofsvrijheid in Cochin, i, 187.
Spaansch Indië (West-Indië), ii, 77, 79, 176, 184, 188, 198, 209
Spanje, handelsbetrekkingen met Holland, i, xix; Filips II troonopvolger in Portugal, 2; pest in, 4; pogingen van, om met de Molukken handel te drijven, 81; bezit de Philippijnen, 84; ontvangst van Japansche prinsen in, ii, 87.
Specerijen, op Sumatra, i, 75; op Java, 77; van Indië, ii, 54.
Spence Hardy, aangehaald, i, 191.
Spiconardus, zie Nardus.
Spinellen, al. Espinellen, een soort van robijnen, ii, 65; op Ceilon, i, 57. Vgl Espinellen.
Staal, in China, i, 88; in de Philippijnen, 85.
Staffen, i, 39; ii, 82.
Steenen tegen venijn, ii, 68.
Stella, de, aangehaald i, 5, vg.
Stephens, aangehaald i, 5, vg.
Strinceros (Estrin queiros), aan boord, werk en bezoldiging, i, 10.
Strozzi, Philippe, i, 6, vg.
Sucte (foutief voor sonth, çunthi), gember, ii, 20.
Suez, stad, i, 26; ii, 100
Sufy, zie Sjāh Ismael Sufī.
Sufuan, lees Susuan.
Suiker, i, 16; in China, 89; op de Canarische eilanden, ii, 167.
Suiker; kandij-s i, 39 suikerriet, ii, 3; bamboesuiker, zie Sacar Mambu.
Sumach, zie Smak.
Sumatra, i, 48, 72; ii, 109, 112; rijk aan specerijen, goud zilver, zijde, i, 75; zwarte peper van' ii, 15; benzoë van, 33; Lignum Aloës, 40; kamfer, 48.
Sumba (Soemba), eiland, ii, 37.
Sumbawa, i, 79.
1. Sunda, westelijk deel van Java, i, 80, 126; handel op, 78; peper van, 77; ii, 15; notemuskaat, i, 78; kamfer, 77; ii, 48; cubebe, ii, 57.
2. Sunda, bedoeld Sinde, i, 170.
Sunda Calapa, haven van Jakatra, i, 77.
Sunda, straat, xxvii, 77.
Sungo, lees Bungo.
Sunniten, i, 31.
Suparij, d. i. betelnoot, ii, 8.
Sura, bedoeld toddy, i, 234.
Suria (Syriё), i, 33; ii, 81, 94.
Susuan (Setsjwen naar Fuhkiënsche uitspraak), provincie van China, i, 93, 101.
Suvarnadvīpa (Sanskrit), d. i. Sumatra, i, 74.
Syon, zie Siam.

T.

Tabaxyr (Perz. Tabāsjīr, enz.), ii, 3,
Taey, d. i. Tahil, een gewicht, i, 102.
Taf (Port tafeta), vervaardigd te Chaul, i, 45.
Tamālapatra (Sanskrit), d. i. Malabathrum, ii, 58.

TAMARAS (Arab.), dadels, ii, 49.
TAMARINDE (Port tamariñho; uit Arab. tamar hindī), ii, 49, vgg.
TAMAS, Koning van Perzië, zie Sjāh Tahmasp.
TAMBUL, tembul (Sanskrit tāmbūla), betelblad, ii, 10.
TANASSARIJN (Tenasserim), 70, 72; ii, 37.
TAND van Buddha, i, 191.
TANGA, een muntwaarde, i, 161; ii, 133.
TANGER, stad, ii, 93.
TANJAPURA (d. i. Tandjongpura op Borneo), diamanten van, ii, 64.
TAPROBANE, een naam voor Ceilon, bij vergissing toegepast op Sumatra, i, 74.
TARNATE (Ternate), i, 80.
TARTAREN, i, 86, 92, 113.
TARTARIJE, i, 86; ii, 35.
TATYNGO (?), een visch, i, 208.
TAVARDILHA (Spaansch tabardillo), een ziekte, vlektyphus, ten onrechte door Paludanus verward met de Coccoluccio, i, 4.
TAXUSHOUT (Port.) teixo, Spaansch tejo, van 't eiland Pico, ii, 182.
TAVORA, Ruy Lorenço de, Onderkoning, i, 28.
TAYDE, de, zie Ataide.
TAYBIN, onverklaarde benaming voor Peking, i, 94.
TEGIO (Taag), i, 2.
TEMPELS in Indië, zie Pagoden.
TENERIFFE, eiland, ii, 165.
TENGA (Malayālam tenna), d.i. kokosnoot, i, 230.
TENGAMARAM (Tamil tengamaram), d.i. kokospalmboom, i, 230.
TĔNGGILING (Maleisch), tinggīling (Oudjav.), zie Pangolin.
TENNENT, Emerson, aangehaald, i, 57, 191.
TERCERA (Terceira), eiland, i, XXII, 76, 211; ii, 113, 166, 168, vgg. 175, vgg.; mooi houtwerk op, 182; aardbeving op, 202; V. Linschoten verlaat het, 210.
TERRA ALTA, op de kust van Cochin China, i, 85.
TERRA Firma van Indië (Amerika), ii, 208.
TERRA Incognita, i, 77.
TESTOEN, een zilvermunt, i, 161; ii, 41, 73, 133.
TEXEL, i, XXVI, i, vg.; ii, 211.
TEYDE, Pico de (Piek van Teneriffe), ii, 165.
THEAL, aangehaald, i, 22, vg.
THEE, in gebruik bij de Japanners, i, 107.
THEEPOTTEN, kostbare in Japan, i, 107.
THEVET, A., aangehaald, i, 16, 213, 219.
THURSTON, aangehaald, i, 183.
TIDORE, eiland, i, 80.
TIELE, P. A., aangehaald i, XXVI, 15.
TIGRIS, rivier, i, 31.
TIJGERS, in China, i, 87; in Indië, 199.
TIMOR, eiland, i, 79; sandelhout en uitvoerhavens van, ii, 37.
TIN, i, 103; vgl. Calaem.
TIN (of Thin), Willem, broeder van V. Linschoten, i, XX; ii, 128.
TINAJO (Tinaja), groote kruik, i, 36.
TIRIAMJABIJN, Trumgibijn, d. i. Tarandjabīn, Perz. Arab. benaming voor een soort van manna, ii, 36.
TJAWELI, een fijne stof, i, 38; vgl. Tavulī.
TOCKES (Toques), robijnen van de beste soort, ii, 65.
TOLANCHIA, (?) provincie van China, i, 93.

TOLHUIS in Cochin, ii, 90; op Tercera, 184.
TOLLEN, ii, 19; door inlanders gepacht, i, 171.
TOMS (Tomo's), een klasse van lieden in Japan, i, 108, vg.
TONG, visch, in Indië, i, 208.
TONIS (Tam. tōni, uit Prākrit donī), een soort van booten in Malabar, ii, 2, 107, 136.
TOOVENAARS en slangenbezweerders in Indië, i, 151.
TOPAZEN, op Ceilon, i, 57; elders ii, 64.
TOVAR, Dr. S. de, aangehaald, ii, 39.
TRAVANCORE, i, 59.
TRECK, naam van lak in Pegu, ii, 27.
TRICAN, bedoeld Tirisan, kokospalm, i, 230.
TRIPOLI, havenstad in Syrië, i, 33, 35; ii, 81, 94.
TUBARON, d. i. haai, i, 208; ii, 60.
TUPHA INDI (Arab. tuffāh hindī), Eugenia, i, 221.
TURIAES, zekere katoenen stof, i, 79.
TURKEN, i, 25, 114; in Ormuz, 33; tocht tegen de Turken, ii, 100; galeien van Turken genomen door de Engelschen, 196.
TURKOOIZEN, ii, 67.
TURKSCHE galeien nemen twee Portugeesche schepen uit Chaul, ii, 100.
TURKIJE, i, 32, 198; duivenpost in, 35; bang gebruikt in, ii, 47; gebruik van manna in, 36; van koffie, i, 107.
TVAKKSHĪRA (Sanskrit), ii, 3.

U.

UD, vermeende benaming voor Lignum Aloës in Guzerate en Dekkhan, ii, 41.
UDO, d. i. Benzoë, bij de Canarijns, ii, 34.
UIEN, in Diu, i, 41; op Java, 77.
ULPOTR, *lees* Uploty, d. i. Costus, ii, 56.
ULTABAD, bedoeld Daulatābād, ii, 69.
UPAVĪTA, de heilige snoer, i, 165.
URACA, *zie* Arak.
USBEK, provincie van Tartarije, ii, 35, vgg.
UVA passa (Port.), d. i. rozijnen, i, 235.

V.

VACAS, Insuladas, i, 43, vg. ii, 68.
VACHE, naam van Calamus aromaticus bij de Dekanijns, ii, 55; uit Sanskrit vacā.
VADAGARA, tegenwoordig Badagara, vroeger Cunhale, i, 53.
VAIÇYAS, i, 169.
VALSCHE KAAP, *zie* Cabo Falso.
VANNĀṬṬI, Tamil, *zie* Maynatto.
VARTHEMA, L. di, aangehaald, i, 23.
VARKENSVLEESCH in Mozambique, i, 19.
VASABU, Malayālamsche naam van Calamus aromaticus, ii, 55.
VAZ, naam van Calamus aromaticus bij de Guzeraten, ii, 55.
VAYCAN, onverklaarde naam van Calamus aromaticus, ii, 55.
VAYPIN, eiland, i, 50.
VEE in Indië, i, 196, vgg.
VEER, Gerard de, i, XXVI.
VENESARES, een volksstam, i, 113.
VENETIANEN, in Ormuz, i, 33; in Aleppo, 35; ii, 118; handelaars in smaragden, ii, 66.
VENETIANER (dukaat), heeft de

waarde van 2 Pardauen, ii, 86,
VENETIË, i, 33, 37, 110; ii, 58, 81, 87, 94, 115, 118, 196.
VERDE, Cabo, i, 20; ii, 164, 176, 181, 193.
VERDETE (Verdigris), i, 103.
VERGIFTEN, gebruikt door de vrouwen om hun man te vergeven, i, 142; bereid door slangenbezweerders, 151; tegengiften, 207; ii, 68.
VERHOEVEN, aangehaald, i, 12.
VERICHE, i, 116.
VETTILA, Vettilei; zie Betel.
VERMILIOEN, i, 102.
VIADOR (Veador), de Fazenda, inspecteur van belastingen, controleur, ii, 108, 135.
VIAS (Port.), verzegelde koninklijke zendbrieven, ii, 115.
VICE-ADMIRAAL, schip, i, 7.
VIÇORY (Vicerei), Onderkoning; bevoegdheden, i, 146; staatsie, 147; inkomsten, 148.
VIDYANAGARA, al. Vijayanagara, i, 58.
VIJAYANAGARA, zie Bisnagar en Narsinga.
VIJGEN, Indische, d.i. pisangs, i, 19, 226, vgg.
1. VILLA DORTA, stad en reede op Fayal, ii, 186.
2. VILLA DORTA, Graaf van, ii, 90.
VILLA Franca, stad op St. Michiel, aardbeving te, ii, 201.
VILLA Nova, dorp op Tercera, ii, 184.
VILLA da Praya, op Tercera, ii, 177, 180, 188.
VINCENT-Billebocq, aangehaald, i, 32.
1. VINTIJN, (Vintem), muntstuk ter waarde van 20 Reis.
2. VINTIJN, zeker zeedier, i, 26.
VIRASON (Viraçao), bries uit zee, i, 157.
VISAPOR, d.i. Bijapur, i, 116.
VISCH, gezouten in Diu, i, 41; zeer overvloedig in Indië, 208; in de Philippijnen, 85; te St. Helena, ii, 159; te Ascension, 163; op Tercera, 177.
VISCHSCHELPEN, groote, bij Malakka, i, 211.
VLAAMSCHE beek, (Port. A ribeira dos Framengos), op Fayal, ii, 176.
VLAAMSCHE eilanden, = Azoren, ii, 187.
VLAMING, uit Sluis, i, 62; Vlamingen, ii, 176.
VLAS, op Ceilon, i, 57; in China, 88.
VLEERMUIZEN, groote, i, 197.
VLIEGENDE visch bij Ascension, ii, 163.
VLIELAND, ii, 211.
VLISSINGEN, een schip van, door peperpachters bevracht, ii, 209.
VOEDSEL, toebereiding van, in Japan, i, 107; gewoon voedsel der Portugeesche en Mestiesche vrouwen in Indië, 140; van 't volk in Dekkhan, 170; geofferd aan de afgodsbeelden, 194.
VOLANTES, d.i. gazen sluiers, i, 38.
VRIENT, J. B., zijn wereldkaart, i, XXV.
VROUWEN gewoonten van, in Pegu, i, 69; van Malakka, 73; in China, 93; in Japan, 106; van inlandsche vrouwen in Indië, 142; hun onkuischheid, 143; 158, 182, ii, 127; zindelijkheid, 143; liefde voor hun kinderen, 146; stelsel van kinderopvoeding, 174; Hindusche vrouwen, verbrand met hun echtgenooten, 166, 171, 174, 186; in China,

gedood bij 't sterven der mannen, 91.
Vruchten, van Madagaskar, i, 16; van Mozambique, 17; van Ceilon, 56; van de Philippijnen, 85; van Indië, 212, vgg. Cap. 49, vgg.; op Tercera, ii, 178.
Vulkanen, in de Molukken, i, 81; gewezen, op Tercera, ii, 181.
Vumata Caya (Tamil Unmattakāy), d. i. Datura, i, 142.

W.

Waarden van Chineesche zijde, i, 101; van edelgesteenten, Cap. 88.
Waghenaer, L. J., zijn werken en vriendschap met v. Linschoten, i, xxii; zijn *Enkhuizer Zeekaertboek*, xxviii.
Wallace, A. R., aangehaald, i, 82.
Walvisschen, amber vermeende drek van, ii, 30.
Wandluizen, i, 199.
Wapens, vervaardigd op Sumatra, i, 76; van de Malabaren, 183, van Chineesche krijgslieden, 90.
Waringin (Javaansch), Ficus Indica, ii, 1.
Was, in China, i, 89.
Water; zoet, van den zeebodem, i, 36.
Weduwverbranding in Indië, i, 166, 171, 174, 186
Weduwen en dienaars van aanzienlijken in China volgen deze laatsten in 't graf, i, 91.
Welser, van Augsburg, en Fugger, hebben hun facteurs in Indië voor den peperhandel, ii, 130.
Wichmann, A., aangehaald, i, xxi; ii, 121.
Wierook, i, 30, 33; ii, 33; in Arabië, 34.
Wight, eiland, ii, 211.
Wijn, ingevoerd in Indië, i, 9; van rijst gebrouwd, in Japan, 106; van kokosnoten (onjuist), 134; van de Canarische eilanden, ii, 167; van de Azoren, 177.
Wijn van Passa, zie Uva passa.
Wild vuur (soort huiduitslag), i, 219.
Wilson, aangehaald, ii, 5.
Wimaladharma, Singhaleesch Vorst, i, 191.
Winden, in Indië, i, 157; hevige winden op de Azoren, ii, 183, vg.
Winkelnering en ambachten der Indiërs te Goa, i, 153, vg.
Winter, d. i. regenseizoen in Indië, i, 155, 160.
Witte Duif, de, een Hollandsche vlieboot, ii, 206.
Wolk van zekeren vorm, genaamd Olho de Boy, i.i. 147.
Wormziekte, te Ormuz, i, 36.
Wright, Edward, aangehaald ii, 85, vg. 175, 186.

X.

Xa, d. i. Sjāh, zie Sjāh.
Xăfay (lees Xansay, d. i. Sjansi), provincie van China, i, 93.
Xaholam, i, 114.
Xaraffos, d. i. wisselaars, bankiers, i, 155, 162.
Xena, J. du, een Franschman; geschiedenis van zijne dochter en haar lief, ii, 119, vgg.
Xerafijn, een munt, i, 130; Pardau Xeraphijn, 161; ii, 133.
Xercast, Xerkest (Sjīr chīsjt), Perz. benaming voor manna, ii, 35.
Xuntien, een naam van de hoofdstad van China, i, 94.

Y.

Yaspis (Jaspis), i, 43.
Yogi's, te Goa, i, 151.
Yraa (d. i. Sanskrit hīrā), diamant, ii, 63.
Yule Henry, aangehaald, i, 16, 11, 32, 120.

Z.

Zamorijn, zie Samorijn.
Zeden en gewoonten der bevolking in Mozambique, i, 21; te Ormuz, 32, 35; in Malabar, 53; van Ceilon, 58; in Pegu, 68, vgg.
Zeeroovers, i, 53; ii, 89.
Zeeslangen, i, 211.
Zeewolven, ii, 153.
Zeilsteen, ii, 67.
Zelfmoord in Japan, i, 105; uit bijgeloof in Indië, 193.
Ziekten van Indië, i, 158, vgg.; ii, 115, op de Azoren, 183.
Zijde, in Sinde, i, 39; op Sumatra, 75; in Cochin China, 85; in China, 88; in Japan, 104; drie soorten van Chineesche zijde, 101.
Zilver, op Madagaskar, i, 15; op Ceilon, 57; op Sumatra, 75; in China, 88; in Japan, 104; schepen geladen met,
Zout, in China, groote inkomsten van den tol daarop voor den koning, i, 90; komt voor op St. Helena, ii, 259.
Zuidzee, reis van kapitein Cavendish naar de, i, 77.
Zuigvisch, i, 210, vg.
Zwavel op Ceilon, 57.
Zwavelberg, vurige (vulkaan) op Sumatra, i, 75.

Bibliographie
en
Lijst van aangehaalde Werken.

BIBLIOGRAPHIE VAN HET ITINERARIO.

Tiele heeft in zijn „Mémoire" op blz. 83—103 uitvoerige beschrijvingen van de verschillende Nederlandsche uitgaven van het Itinerario gegeven. Over het algemeen zijn die beschrijvingen juist en ik zou dus kunnen volstaan met er naar te verwijzen. Ten gerieve van den lezer laat ik hier eene korte opsomming der verschillende uitgaven volgen, waarbij ik de gelegenheid waarneem enkele onjuistheden en omissiën in Tiele's beschrijvingen te herstellen, en er de beschrijving der buitenlandsche uitgaven en vertalingen bij te voegen. Tevens volgt hierbij eene volledige opgave der kaarten en platen met de Hollandsche titels, voor zoover zij tot het Itinerario behooren. De in de verschillende uitgaven op het Itinerario volgende stukken (Reysgheschrift (1595) — Beschryvinghe van de Custe van Guinea (1596)) zijn hier buiten beschouwing gelaten.

A. Hollandsch.

Tiele, *a. d. h. k. m. n.*

a. ITINERARIO, // Voyage ofte Schipvaert / van Jan // Huygen van Linschoten naer Oost ofte Portugaels In=//dien inhoudende een corte beschryvinghe der selver Landen ende Zee-custen/ met aen=//wysinge van alle de voornaemde principale Havens/ Revieren/ hoecken ende plaetsen/ tot noch // toe vande Portugesen ontdeckt ende bekent: Waer by ghevoecht zijn/ niet alleen die Conter=//feytsels vande habyten/ drachten ende wesen/ so vande Portugesen aldaer residerende/ als van=//de ingeboornen Indianen/ ende huere Tempels/ Afgoden / Huysinge, met die voornaemste // Boomen/ Vruchten/ Kruyden/ Speceryen/ ende diergelijcke materialen/ als ooc die // manieren des selfden Volckes/ so in hunnen Godts-diensten/ als in Politie // eñ Huijs-hou-

dinghe: maer ooc een corte verhalinge van de Coophan=//delingen, hoe eñ waer die ghedreven eñ ghevonden worden/ // met die ghedenckweerdichste geschiedenissen/ // voorghevallen den tijt zijnder // residentie aldaer. // Alles beschreven ende by een vergadert, door den selfden, seer nut, oorbaer, // ende oock vermakelijcken voor alle curieuse ende Lief- // hebbers van vreemdigheden. // (*Vignet, Cornely sc.*) // t'Amstelredam. // — // By Cornelis Claesz. op 't Water, in't Schrijf-boeck, by de oude Brugghe. // Anno CIƆ.IƆ. XCVI. // (1596).

4 ongen. bldn. en 160 blz. 2 kol., Goth., 74 regels, met rekl. en sign. (.:.) 2(—4), A—M (×6) en N (×8); folio.

F. 1 *recto* (*titel*). *F.* 1 *verso*: Extract uyt 't Register der resolutien van mijn Heeren die // Staten Generael der vereenighde Nederlanden. // Sabati 8. Octobris 1594. // *F.* 2 *recto*: Aende hoogh // ende vvelgheborene, // . . . . . // . . . . . repre- / senterende de Generale Staten der Gheunieerde Nederlandsche Provintien. // *F.* 2 *verso*, *onderaan*: Ghedaen in Enckhuysen, den 1. Ianuarij, An. 1596. // V. M. E. // Onderdanighen Dienaer, // Ian Huyghen van Linschoten, // van Haerlem. / *F.* 3 *recto*: Prohemio ofte voor- // reden totten leser. // *F.* 3 *verso en F.* 4 *recto* (*Gedichten*). *F.* 4 *verso* (*Portret*). *F.* 5 *recto* (*blz.* 1): Itinerario, // voyage *enz. Blz.* 160 (2) *regel* 19 : AMEN. // FINIS. //

Kenmerken: blz. 1 Itinerario, (alle andere drukken hebben Itineraio).
blz. 65, 1e kol., 1e regel: Desen buijt namē
blz. 160, *laatste woord:* FINIS.

Kaarten.

De Generale Caerte vande gheheele vaert naer Indien . pag. 4
(Orbis terræ compendiosa descriptio . . . . Antverpiæ, apud Joan. Bapt. Vrient. Arnoldus, & Henricus Florentij à Langren fratres sculpserunt.)
of
(Orbis terrarum typus multis in locis emendatus auctore Petro Plancio 1594.) 1)

De Caerte vande Cabo de boa Esperança af tot by 't Roode Meer, etc. 6
(Delineatio Orarum maritimarum . . . . Affbeeldinghe der custen des landts genaempt Terra do Natal, *etc.* Arnoldus F. à Langren delineavit & sculpsit.)

De Caerte van 't Roode Meer af, de Custen van na Ormus, Indien, Seylon tot Bengalen toe, &c. 10
(Deliniantur in hac tabula, Oræ maritimæ . . . . Afbeel-

1) Deze kaart wordt uitsluitend in de volgende drukken gevonden.

Pag.

dinge der custen van Abex, der engte van Mecha, anders ghenaempt de Roode Zee, *enz.* Henricus F. ab Langres Sc.)

De Caerte van Mallacca, Samatra, d'Eylanden van Iava, Maluco, China, de Philippinas, ende Iapon, &c. 22

(Exacta & accurata delineatio .... Waarachtige wtworpinghe ofte afbeeldinge van alle die custen ende landen van China, Cauchinchina, Camboja *enz.* Henricus F. ab Langren Sculpsit a°. 1595. Arnoldus F. à Langren delineavit.)

Platen.

De Stede ende het Eylandt Moçambique 6

1. (met er tegen aan gedrukte Beschrijvinghe).

Malayos ende Iavas, dat zijn die van Malacca en Iaua . . 24

2. (Inwoonders van Mallacka ... Een eijlander wt Iava....)

De Chynen, so mans als vrouwen te voet 32

3. (Cleedinge van die wt China...)

De Chynen ghedragen, en uyt vermeyen varende

4. (Maniere als haer die Mandoryns van China...)

't Schip van China en Iava by de selfde Chinen

5. (Schepen van China eñ Iava...)

De stadt van Goa 42

6. (A ilha e cidade de Goa...)

De Boerse ofte merckt van Goa. 44

7. (Claere opdoeninge vande merckt van Goa...)

De Portugesen gaende ende staende te voet 46

8. (Contenancijen eñ habyten der Portugeesers...)

De Portugesen te Peert

9. (Op dese maniere rijden gemeenlick over straeten die Portugeesche Edellieden...)

De Portugesen ghedraghen in een Palanquijn

10. (Op dese maniere laeten haer die Portugeesen draegen...)

De Fuste daerse met ten oorloch varen

11. (Fusten welcke die Portugeesen eñ haer vianden die Malabaren...)

De Vrouwen der Portugaloysers te voet. 48

12. (Cleedinge en dracht van een Portugeesche Dochter...)

De selfde vrouwen in Palanckijn ontdeckt ghedragen . .

13. (Coetskens daer de Portugeesche Vrouwen en Dochters bedeckt in gedraegen worden.)

Pag.

De selfde vrouwen int Palanckijn bedeckt ghedraghen. . . . .

14. (Maniere vandie Portugeesche vrouwen eñ dochters te draegen alst regent . . .)

De selfde vrouwen met haren man ende slaven by nacht gaende

15. (Een Portugeesche vrouwe verselschapt met hare man . . .)

Bramenes, Decanijns ende Banianen 58

16. (Habijt eñ gedaente der Indiaensche Coopluijden . . .)

De bruyloft der selfden

17. (Maniere van bruijloft int Lant van Ballagate . . .)

't Verbranden vande dooden man mette levende vrouwe

18. (De Bramene doot wesende wort nae haer wet verbrant. . .)

De staet des Ambassadeurs van Ballagatte binnen Goa

19. (Die staet des Ambassateurs . . .)

Canarijn, met zijn vrouwe, d'Indiaensche kinderen, Lascarijn ende Balhadera

20. (Een Indiaens lant ofte bouwman . . .)

De Dorpen ende wooninghen der Indianen

21. (Indische hutte Lanthuijsen eñ dorpen ontrent Goa.) (*gen.* 44 *en* 45 *doch volgens het register op blz.* 58 *behoorend.*)

De schuyten diese inde Revieren ghebruijcken

22. (Schuijten diemen te Goa eñ Cochijn, gebruijckt . . .)

Die Arabiers ende Abexijns met haer vrouwen 60

23. (Moerianen wt Moçambijcke. . .)

Die Swarten ofte Caffres van Moçambique

24. (Arabischer scheepluijden . . .)

Den Coninck van Cochijn op den Olyphant met zijn Nairen om hem 64

25. (Die Coninck van Cochin op een elephant geseeten . . .)

De Malabaren ende Mooren van Cananor

26. (Die Machometisten van Cananor . . .)

27. (Een wt Pegu, waer veel gout . . .) *genum.* 64 *en* 65 *Niet in het register.*

De Mesquita ende Pagoden ofte Indiaensche Afgoden. . 66

28. (Scrickelicke beeldenisse der Indiaensche affgoden . . .)

De fruyten Iaacka, Annanas, Mangas, Cajus, Iambos, &c. 80

29. (Die fruijten die in Indien wassen . . .) *genum.* 76 *en* 77.

Den boom Arbore de Rays, Durioens van Mallacca, eñ 't Riet Bambus 86

30. (Indiaens riet wasschende in de dickte . . .)

Pag.
De Palmeiras ofte Palmboomen daer de Cocos aen wassen, eñ de Vijchboomen, etc. 80
31. (Indiaensche nooten ofte Palmboomen...) *genum.* 80 *en* 81 *doch zal ook* 86 *en* 87 *moeten zijn*)
Die boomen Arbore triste, mette Bettele
32. (Een boom welche in Indien alleen bekent is...)
't Eylandt Santa Helena 140
33. (Anno Dne 1589. Insula D. Helenæ...)
34. (Vera effigies... Waerachtighe affbeeldinghe eñ gedaente vant Eylant Sancta Helena...)
Niet in het register.
't Eylandt Açencion ofte Hemelvaert 142
35. Vera effigies... Waerachtighe afbeeldinghe en verthooninghe vant Eylant Asçençion...) *Met beschrijving.*
De Stadt Angra, in 't Eylandt Tercera 150
36. (A cidade de Angra... Affbeeldinge vande stad Angra, met het Slot op het Eijlant Tercera... 1595.

Dus met 36 platen en niet 34 (volgens Tiele 35) zooals in het Register worden aangegeven.

Achter het Reys-gheschrift vande Navigatien der Portugaloysers (1595) en de Beschryvinghe van de gantsche Custe van Guinea (1596) bevindt zich een

Register ofte Tafel vande Itinerario (3 blz.) een Register vande Figueren ende Caerten (1 blz.). Register ofte Tafel vant Reijsgheschrift (3 blz.) — Sommighe fauten ofte erraten enz. [1] (1 blz.).

Zie verder Tiele blz. 83—89.

d. ITINERARIO .... (als de uitgave van 1596).

Alles beschreven ende by een vergadert, door den selfden, seer nut,// oorbaer, *enz.* (*Hetzelfde vignet*) // t'Amstelredam, //—// By Cornelis Claesz. op't VVater int Schrijtboeck, by de oude Brugghe. // (*z. jaar*). fol.

VIII en 160 blz. Sign. A—N4. fol.

Kenmerken: blz. 1, 1e kol., 1e regel; WEsende int Vaders-lant
blz. 65, 1e kol., 1e regel: Desen buyt namen
blz. 160, *laatste woord*: EYNDE (*daaronder een streep en* 21 *figuurtjes in den vorm van een omgekeerde pyramide geplaatst*).

---

1) In het ex. van de Leidsche bibliotheek gaat hieraan nog een blad vooraf: Waerschouwinge voor de Boeckbinders *enz.* Hierin wordt wel no. 27 doch niet no. 34 aangegeven.

Het Register aen het einde is in het door mij geziene exemplaar (Ind. Gen.) hetzelfde als dat van 1596. Vandaar dat de „drukfouten" zijn opgenomen hoewel deze in den tekst verbeterd zijn.

De „beschrijvingen" achter plaat 1 en 34 komen in dezen en latere drukken niet meer voor.

Zie Tiele, blz. 93.

h. ITINERARIVM, // Ofte // Schipvaert naer // Oost ofte Portugaels // Indien. // . . . . Op 't nieuwe gecorrigeert eñ verbetert. // Tot Amsterdam, // By Jan Evertsz. Cloppenburch, in de vergulden Bybel, Anno 1614. // Met Previlegie voor 12. Iaren [1]).//

XII en 160 blz. fol.

Dit is geen nieuwe herdruk, zooals ook Tiele meent, doch *dezelfde* druk als de vorige met nieuwen titel, allerminst dus eene „op 't nieuwe gecorrigeert ende verbetert",

Het privilegie is van 1610 en de Opdracht aan Prins Maurits, voorkomende voor het „Reysgheschrift" van 1595 is hieraan toegevoegd. De platen en kaarten zijn dezelfde.

Het register is herdrukt. In dat van de platen zijn de twee ontbrekenden evenwel niet opgenomen. De lijst der drukfouten is verdwenen.

Zie Tiele, blz. 95.

k. ITINERARIVM, // Ofte // Schip-vaert naer // Oost ofte Portugaels // Indien. // *enz.* . . . T'Amstelredam. // — // Ghedruckt by Ian Evertsz. Cloppenburch, Boeck-verkooper, woonende op 't Water, // in den vergulden Bijbel. Anno 1623. // Met Previlegie voor 12. Iaren. //

VIII en 160 blz. Sign. *A*—N4. Het privilegie zonder datum. Hierin alleen de opdracht aan prins Maurits en de Ode van C. T(aens). fol.

Kenmerken: blz. 1, 1e kol., 1e regel: WEsende in 't Vaders-landt
blz. 65, 1e kol., 1e regel: Desen buyt na://
blz. 160, *laatste woord*: EYNDE. (*daaronder ornament met menschenhoofd*).

De kaarten en platen zijn dezelfde. Aan het eind van het derde deel een nieuw Register, doch ook hierin zijn de twee overschietende platen niet opgegeven. Bovendien is een derde

1) Volgens Tiele, Bibliographie (blz. 153) ook met het adres van Hans Sas te Groningen.

plaat (no. 14) hierin vergeten. Zij behooren zich evenwel alle drie op de haar aangewezen plaatsen te bevinden.

Zie Tiele, blz. 99.

m. ITINERARIUM enz. t'Amstelredam, // — // Ghedruckt voor Everhardt Cloppenburch, Boeck-verkooper, woonende op 't Water, // in den vergulden Bijbel Anno 1644. // Met Previlegie voor 12. Jaren. //

VI en 160 blz. Sign. *A*—N4. fol.

Kenmerken: blz. 1, 1e kol., regel 1: WEsende in 't Vaders-land
blz. 65, 1e kol. *kantteek.:* Die Portu-//gesen hebben
blz. 160, *laatste woord:* EYNDE. (*groot ornament met den beer*).

Geheel gelijk aan den voorgaanden druk met in het Register dezelfde fout.

Zie Tiele, blz. 101.

n. Journael // Van de derthienjarighe Reyse, te Water en te Lande, // Gedaen door // Jan Huygen van Linschooten, // na // Oost-Indien, // Inhoudende de Beschryvinge der selver Landen en // Zee-kusten/ *enz.*

'tAmsterdam, Gedruckt //—// By Gillis Joosten Saeghman, in de Nieuwestraat/ // Ordinaris Drucker van de Journalen ter Zee/ en de Landt-Reysen. //

2 kol. Titel; Opdracht aan Maurits van Nassau, en blz. 5—208. Met sign. A2—CC2. 4to.

Het eerste gedeelte (blz. 5—136) geeft een verkorte uitgave van het Itinerario.

Zie Tiele, blz. 102.

B. Latijn.

Tiele, *c. g. o.*

c. NAVIGATIO // ac Itinerarivm // Iohannis Hvgonis Lin- // scotani in Orientalem sive Lvsitano- // rvm Indiam. *etc.*.. Nunc vero Latinè reddita,... Hagæ Comitis // — // Ex officinâ Alberti Henrici. Impensis Authoris & Cornelii Nicolai, // prostantque apud Ægidium Elsevirum. Anno 1599.

VIII en 124 blz. Sign. A—K4. fol.

Behoudens kleine verkortingen is het geheele Itinerario in deze Latijnsche uitgave opgenomen. Daarop volgt de Descriptio

Guineae waarachter een Register waarin ditmaal plaat 27 wordt aangegeven. Daarentegen blijft n°. 33 onvermeld. De platen en kaarten dragen dezelfde nummers als in de 1e uitgave.

Zie Tiele, blz. 91.

Onder *g* (blz. 95) vermeldt T. een nieuwe titeluitgave: Amstelodami apud Joannem Walschaert, 1614. fol. waarvan zich een ex. in de Lenox-bibliotheek te New-York bevindt.

Bovendien bestaat er een verzameling van 29 platen van de hollandsche uitgave, circa 1600 gedrukt, met latijnsche onderschriften van 9 tot 14 regels, getrokken uit het Itinerario. Aan het eenig bekende ex. (Tiele *o* blz. 103) ontbrak de titel doch Hofman en, naar hem Camus (Mémoire p. 192) noemden het: Icones et habitus Indorum ac Lusitanorum per Indiam viventium. langw. fol.

Fransch.

Tiele, *e*, *f*, *i* en *l*.

i. HISTOIRE // de la Navi- // gation de Iean Hu- // gues de Linscot Hollandois *enz*..... & nouvellement traduict // en François. // Amstelredam, De l'Imprimerie de Henry Laurent. // MDC. X. (1610).

IV en 275 blz. Sign. A—Ll 4. fol.

Deze uitgave is niet te Amsterdam gedrukt, doch te Frankfort. De platen en de kaarten zijn latere drukken van degenen die zich in de Verzameling van de Bry bevinden.

Tiele, blz. 94.

f. Titeluitgave te Amsterdam, Theod. Pierre, 1610. fol.

Tiele, blz. 95.

i. HISTOIRE // de la // navigation // De // Iean Hvgves // de Linschot Hollandois, *etc*..... Deuxiesme edition // augmentée. // A Amsterdam, // Chez Iean Evertsz. Cloppenburch, Marchand libraire, demeu- // rant sur le Water à la Bible Doree. Avec Privilege pour 12. Ans. 1619. //

VIII en 206 blz. Sign. A—S. fol.

Herdruk van de eerste Fransche uitgave. In plaats van de

platen van de Bry zijn hieraan de kaarten en de platen van de oorspronkelijke uitgave gevoegd. Het register noemt thans de 36 platen.

Tiele, blz. 98.

l. HISTOIRE // de la // Navigation // de // Iean Hvgves // de Linschot Hollandois etc. . . . .

Troixiesme edition // augmentee. // A Amsterdam, // Chez Evert Cloppenburgh . . . . demeurant sur // le Water à la Bible Doree. . . . 1638.

VIII en 206 blz. Sign. A—S. fol.
Tiele, blz. 100.

Engelsch.

IOHN // HVIGHEN VAN // LINSCHOTEN. // his Discours of Voyages // into ye Easte & West // Indies. // Deuided into Foure Bookes // Printed at London by // IOHN WOLFE. (z. j.) (1598).

VIII en 462 blz. met 12 pl. fol.

THE VOYAGE of John Huygen van Linschoten to the East Indies. From the Old English translation of 1598. The first book, containing his description of the East. In two volumes. Edited the first volume by the late Arthur Coke Burrell, the second volume by Mr. P. A. Tiele, London, Printed for the Hakluyt Society. 1885. 2 dln. Met portret. 8vo.

In de verzamelingen van Hakluyt (1598, 1809 en 1903) en Purchas (1625 en 1905) en in de New General Collection of Voyages and Travels (1745) werden gedeelten van het Itinerario opgenomen.

Duitsch.

In de verzameling van de Bry.

ANDER THEIL der orientalischen Indien, von allen Völckern . . . so von Portugal ausz, lengst dem Gestaden Aphrica, bisz in Ost Indien und zu dem Land China, sampt andern Insulen zu

sehen seind . . . Erstlich in Holländischer Sprach beschrieben, durch Joan Hugo von Lindschotten . . . an Tag geben, durch Hans Dieterich und Hans Israel von Bry Gebrüder. Gedruckt zu Frankfurt am Meyn, durch Johan Saur, M. D. XCVIII (1598).

IV, 134 blz. en 5 blz. van het Register met 38 platen. fol.

— Hetz. Franckfurt am Meyn, durch Erasmum Kempffer, M. DC. XIII. (1613). fol.

Dit deel bevat hoofdstuk 1—44 van den oorspronkelijken tekst.

DRITTER THEIL Indiae Orientalis Darinnen erstlich das ander Theil der Schiff-fahrten Joann Huygens von Linschotten ausz Hollandt, so er in Orient gethan, begriffen . . . An Tag geben, durch Jo. Theodor und Jo. Israel de Bry, Gebrüder. Gedruckt zu Frankfurt am Mayn, durch Matthaeum Becher, M. D. XCIX. (1599).

IV en blz. 1—83. fol.

— Hetz. In Oppenheim by Hieronymus Gallern, M. DC. XVI. (1616).

IV en blz. 1—75. fol.

Dit deel bevat hoofdstuk 92—99 van den oorspronkelijken tekst.

VIERDER THEIL des Orientalischen Indien. Beschrieben durch Johan Hugen von Lintschotten . . . an Tag geben durch Johan Dieterich, und Johan Israel de Bry, Gebrüder, zu Frankfurt am Mayn. Gedruckt Bey Wolff, Richter, M. DC. (1600).

Blz. 1 —98. fol.

— Hetz. Gedruckt zu Oppenheim bey Hieronymus Gallern, 1617. fol.

Dit deel bevat hoofdstuk 45—91 van den oorspronkelijken tekst.

Hiervan verscheen een Latijnsche vertaling:

II. PARS Indiæ orientalis, in qva Iohan. Hvgonis Lintscotani Nauigatio in Orientem, item regna, littora, ... Ea Lintscotvs ipse spectator atq; autor primum vernaculo sibi idiomate Belgice in publicum dedit: Deinde superioribus Germanis, & nunc Latinis item auribus Latine vtcunq; reddita enunciauit Tevcrides Annævs Lonicervs Priuatus, Ciuis Francfordiensis. . . . *etc.* Frankfordii, Ex Officina Wolffgangi Richteri. M.D.XCIX. (1599).

XII en 114 blz. Index 4 blz. fol.

— Hetz. Francof., typis Erasmi Kempfferi, impensis Wilhelmi Fitzeri, 1628. fol.

TERTIA PARS Indiæ Orientalis: Qua continentur I. Secunda pars nauigationum à Ioanne Hvgone Lintschotano Hollando in Orientem susceptarum; *etc.* .... Fideli stvdio et opera de Germanico in Latinum translata, & bono ordine disposita à Bilibaldo Strobæo Silesio.... Francofvrti excudebat Malthæus Beckerus, — Anno M. DCI.

VIII en blz. 1—54. fol.

— Hetz. Francof., sumptibus Wilhelmi Fitzeri, excud. C. Rötelius, Anno. 1629. fol.

PARS QVARTA Indiæ Orientalis: qva Primvm varij generis Animalia, Fructus, Arbores: .... sicut in India tum effodiantur, tum generentur; .... accuratè describuntur. Per Ioannem Hvgonem Lintschotanum, et nonnullos alios.... Secundo: Nouissima Hollandorum in Indiam Orientalem navigatio, *etc.*... Omnia ex Germanico Latinitate donata, studio et opera Bilibaldi Strobaei Silesii.... Francofurti, apud Matthaevm Becker. M. D. CI. (1601).

VIII en blz. 1—103. fol.

Camus heeft dit werk van de Bry vergeleken met de Latijnsche vertaling, die in 1610 in Amsterdam verscheen en opgemerkt dat de Hollandsche uitgaven verre te verkiezen zijn boven deze duitsche uitgaven, die vele fouten tellen en kaarten en platen geven van minder gehalte. Men zie daarover zijn „mémoire" blz. 189 vgg.

W. N.

LIJST VAN AANGEHAALDE WERKEN.

Acosta (Chr.), Tractado de las Drogas y Medecinas de las Indias Orientales, Burgot 1585.

Athenaeus, Deipnosophistae.

Barros (João de), Decadas da Asia. Dec. I (4ta ed.); II, III (3ra ed.).

Burnell (A. C.), On some Pahlavi Inscriptions in S. India. Mangalore, 1873.

Camões, Lusiadas ed. Da Fonseca. Paris, 1846.

Couto (Diogo de), Decadas da Asia.

Danvers (Fr. Ch.), The Portuguese in India. London, 1894.

„ „ „ Report on the Portuguese extracts relating to the East Indies, London, 1892.

Devic (L. M.), Pays des Zendjs.

Dozy (R.), Oosterlingen. Den Haag, 1867.

Dozy-Engelmann, Glossaire des mots espagnols et portugais dérivés de l'Arabe 2 ed. Leide, 1869.

Elphinstone. History of India, 7th ed.

Encyclopaedia Britannica.

Encyclopaedie v. Nederl. Indië.

Fedrici, Viajjio de M. Cesare di, (ed. 1587).

Fergusson (J.), Rockcut Temples of India. 1845.

Fergusson (J.), History of Indian and Eastern Architecture, 1876.

Fergusson-Burgess, Cave Temples of India. (London, 1880.)

Filet, Plantkundig woordenboek v. N. Indië.

Garnier (Fr.), Voyage d'exploration en Indo-Chine. Paris, 1873.

Groeneveldt, de Nederlanders in China. (Bijdr. Kon. Inst. 1898).

Hamilton (A. A.) A new Account of the East Indies. Edinburgh, 1727.

Hardy (R. Spence). Eastern Monachism, London, 1860.

Heeres. Corpus Diplomaticus, I.

Heeringa, Mauritius (Indische Gids 1895).

Hepbarn, Japanese-English Dictionary.

Hotz, Roobacker.

Hunter (W. W.), Imperial Gazetteer of India.

Jarric (P.), I. J., Rerum Indicarum Thesaurus, Coloniae, 1615.
Jonge (J. K. J. de), Opkomst Nederl. Gezag in O. Indië.
Keralotpatti, ed. Gundert.
Kiliaan, Etymologicum, ed. v Hasselt, 1777.
Leclerc, Histoire de la Médecine arabe.
Léon Pagès, Bibliographie japonaise.
Linschoten (J. van), Reys-gheschrift.
Littré, Dictionnaire de Médecine (1866).
Matthes, Makassaarsch-Holl. Woordenboek.
Mees (Jules), Histoire de la découverte des îles Açores et de l'origine de leur dénomination d'îles flamandes, Gand, 1901.
Mendoça, (Juan Gonzales de), Historia de las cosas mas notables, Ritos y costumbres del gran Reyno de la China (Engelsche vert. Hakluyt Soc. 1853).
Menezes (de), Portugal restaurado.
Milburne (W.), Oriental Commerce, 1813.
Nöldeke, in Zeitschr. i. Deutschen Morgenl. Gesellschaft.
Orta (Garcia da), Coloquios. Lisboa, 1895.
Oviedo, Historia General Natural de las Indias, Madrid, 1851.
Periplus Maris Erythraei.
Pirenne, Histoire de Belgique.
Plinius, Historia Naturalis.
Prinsep (James), Useful Tables ed. Thomas, in Essays on Indian Antiquaties, 1858.
Ptolemaeus (Claudius), Geographia, ed. Nobbe.
Pyrard de laval (Fr.), Discours du voyage des François aux Indes Orientales, Paris 1613.
Rae, (G. M.), The Syrian Church in India.
Ramusio (G. B.), Delle Navigationi et Viajii. Venetia, 1563.
Redi (F.), Esperienze intorno a diverse cose naturali.
Rezende (Garcia de), Miscellanea (herdruk in Boletin Soc. Geogr. Lisb. XII, 1893).
Reynand-Favé, Journal Asiatique, 1849.
Rouffaer-juynboll, De Batik-kunst in N. Indië.
Stella (de) Histoire du Portugal.
Stevens, Portugal.
Strabo, Geographia.
Sousa (P. Francesco de), Oriente conquistado a Jesus Christo pelos Padres da Companha de Jesus Lisboa, 1710.
Thevet (André), Cosmographie universelle Paris, 1575.
„ „ Les Singularités de la France antarctique. Paris 1558.
Tennent (J. Emerson), An account of the Island of Ceylon.
Teixeira (P. Pedro), Relaciones etc. Antwerpen 1612 5to ed.

Theal (G. Mc Call, History and Ethnography, I.
Tiele (P. A.), De vestiging der Portugeezen in Indië (De Gids 1875).
Tennyson, The Revenge.
Thurston, Castes and Tribes of Southern India.
Tuuk (H. N. van der), Kawi-Balineesch Woordenboek.
Varthema (Ledovico di), Itinerario, ed 1517.
Verhoeven, Begin ende Voortgang enz. 1646.
Vincent-Billebocq, Néarque.
Whitley Stokes, Lives of Saints, 1890.
Wichmann (A.), Dirck Gerritsz. Groningen, 1899.
Winslow, (M.) Tamil and English Dictionary. Madras, 1862.
Woordenboek der Nederlandsche Taal.
Wright (E.), Journal of Cumberland's Voyage to the Açores (Hakluyt III).
Yule (H.), Marco Polo.
Yule (H.) and Burnell (A. C.), Hobson Jobson.

DRUKFOUTEN.

De volgende drukfouten, in onzen druk overgenomen, werden verbeterd door van Linschoten zelf:

Bl. 23	regel	15	v. b.	*staat*	Achar,	*lees*	Achâr.
„ 32	„	10	v. o.	„	figuer,	„	vigeur.
„ 109	„	19	v. b.	„	Ioy,	„	Iôr.
„ 127	„	1	v. o.	„	contreye,	„	contrarie.
„ 138	„	9	v. b.	„	onder,	„	over.